Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет
імені Івана Франка

ДМИТРО ГЕРЦЮК
ТЕОДОР ЛЕЩАК

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА І НАУКА У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1812 – 1939)

Львів
ЛНУ імені Івана Франка
2022

УДК 930.2:[37:378.4.016](477.83-25)»1812/1939»
Г 41

Рецензенти:
д-р пед. наук, проф. *П. І. Сікорський*
(Національний університет «Львівська Політехніка»)
д-р пед. наук, проф. *О. В. Невмержицька*
(Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка)
д-р пед. наук, проф. *С. З. Романюк*
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Протокол № 22/11 від 24 листопада 2021 року)

Герцюк Дмитро
Г-41 Педагогічна освіта і наука у Львівському університеті (1812-1939 рр.) : монографія / Дмитро Герцюк, Теодор Лещак. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022, 434 с. + вкл.

ISBN

У монографії, на основі широкого кола архівних джерел і наукової літератури, здійснено цілісне комплексне дослідження становлення та розвитку форм та змісту педагогічної підготовки студентів Львівського університету у період з 1812 до 1939 р. Висвітлено суспільно-політичні і соціокультурні передумови започаткування педагогічної підготовки студентів, виокремлено основні етапи розвитку інституційних форм педагогічної освіти і науки у вищій академічній установі Львова. Проведено аналіз змісту педагогічної складової, форм і методів навчання, особливостей наукового та навчально-методичного забезпечення теоретичної і практичної підготовки майбутніх учителів, досліджено внесок окремих вчених-педагогів закладу в удосконалення наукового-дидактичного процесу. До наукового обігу введено невідомі і маловідомі архівні матеріали, історичні факти, що розширюють уявлення про розвиток педагогічної освіти і науки у Львівському університеті у досліджуваний період.

УДК 930.2:[37:378.4.016](477.83-25)”1812/1939”

© Герцюк Дмитро, Лещак Теодор, 2022
© Львівський національний університет
Івана Франка, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО 5

РОЗДІЛ 1. **ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У ГАЛИЧИНІ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА** 8

1.1. Історіографія проблеми та аналіз джерельної бази 8

1.2. Розвиток системи підготовки вчителя у контексті еволюції освіти в Галичині 43

1.3. Львівський університет як вища педагогічно-наукова інституція..... 77

РОЗДІЛ 2. **СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ у XIX- на початку XX ст.** 110

2.1. Загальна характеристика основних тенденцій розвитку педагогічної освіти у Львівському університеті за часів Австрійської (Австро-Угорської) імперії..... 110

2.2. Зміст педагогічної складової підготовки майбутніх богословів 150

2.3. Організаційно-дидактичне наповнення світського напрямку підготовки вчителів..... 217

2.4. Педагогічний семінарій як спроба інституалізації педагогічної освіти в університеті 253

РОЗДІЛ 3. **ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918-1939 рр.)**... 276
3.1. Організаційно-структурні зміни у системі педагогічної освіти 276
3.2. Змістові аспекти психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя..... 321
3.3. Посилення науково-дослідницької складової професійно-педагогічної програми вчителів..... 355

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... 387

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Система підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах незалежної Української держави у своєму розвитку спирається на вітчизняний досвід організації педагогічної освіти, набутий протягом століть. Пошук у минулому прогресивних науково-педагогічних ідей, вивчення та здійснення аналізу розвитку дидактичної думки певних історичних періодів дають змогу отримати загальну картину системи освіти та підготовки педагогічних кадрів в Україні як цілісного еволюційного явища, поетапно відтворити розвиток української педагогіки, що століттями розглядався в контексті європейських культурно-освітніх парадигм.

У цьому відношенні свій погляд звертаємо у сторону Львівського університету – найдавнішого університетського центру в Україні, де упродовж тривалого історичного часу були сформовані різні інституційні форми академічної підготовки студентів, виокремилася і набула свого розвитку система професійного становлення майбутніх педагогів середніх і вищих шкіл, закладені підвалини наукових шкіл в галузі історії педагогіки, дидактики, виховання, психології.

Львівський університет, який виник у середині XVII ст. як вища школа Ордену єзуїтів, наприкінці XVIII ст. завдяки зусиллям австрійського імператора Йосифа II трансформувався в потужний науково-освітній осередок Галичини. Протягом XIX – першої половини XX ст. заклад в контексті трансформацій суспільно-політичного життя Галичини відчув на собі силу тяжіння спочатку німецького, а згодом польського культурно-освітнього поля, зберігаючи при цьому свою власну специфіку і самобутність наукових та академічних процесів.

Для цілого ряду академічних наук Львівський університет став місцем зосередження висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів, належної матеріально-технічної

бази і багатих бібліотечних ресурсів, живильним середовищем формування нових наукових ідей та концепцій, прогресивних дидактико-методичних основ організації освітнього процесу.

Вагомий внесок у розвиток педагогічної освіти і науки XIX – першої половини XX ст. зробили непересічні вчені-педагоги Львівського університету – Казимир Твардовський, Юліан Охорович, Тадеуш Котарбінський, Євсевій Черкаський, Болеслав Маньковський, Іван Бартошевський, Станіслав Лемпіцький, Лукаш Курдибаха, Богдан Суходольський та інші.

Власне задання з'ясувати суспільно-політичні та соціокультурні передумови започаткування педагогічної підготовки студентів у Львівського університеті, виокремити основні етапи розвитку інституційних форм педагогічної освіти у вищій академічній установі Львова, дослідити і дати оцінку внеску організаторів освітньоої справи, відомих вчених-педагогів і складає інтерес нашого дослідження.

Актуальність пропопованої праці підсилюється й тим фактором, що до цього часу відсутнє цілісне історико-педагогічну дослідження становлення і розвитку педагогічної освіти і науки у Львівському університеті, особливостей змісту, форм та методів теоретичної і практичної підготовки майбутніх педагогів, загалом місця та ролі педагогіки як науки у розвитку гуманітаристики у Львівському університеті.

Хронологічні межі нашого дослідження становлять період 1812–1939 рр. Його нижня межа визначається започаткуванням викладання у Львівському університеті окремого навчального курсу педагогіки під назвою «Наука про виховання», який провадив чеський філософ, історик, педагог Чеслав Фойгт і тим самим дав імпульс для подальшого розширення спектру навчальних дисциплін педагогічного циклу в університетському освітньому середовищі. Із запровадженням у 1939 році в Західній Україні радянської влади функціонування системи педагогічної освіти набуває

нового змісту, що не могло не обминути і її відображення у діяльності Львівського університету.

Основною джерельною базу підготовки праці стали документи та архівні матеріали з фондів Державного архіву Львівської області, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Головного Архіву Давніх Актів м. Варшава), Архіву Нових Актів (м. Варшава), Ягеллонського Архіву (м. Краків), наукових книгозбірень Львова, Києва, Варшави, Кракова, тематична наукова література, періодичні видання тощо.

Маємо надію, що цією науковою розвідкою доповнимо історію діяльності славетної вищої академічної установи Львова – Львівського університету, привідкриємо для сучасників цікаву за змістом й формами, наповнену творчістю багатьох неперерічних вчених-педагогів його сторінку, якою була педагогічна освіта і наука упродовж XIX –першої третини XX ст.

Дмитро Герцюк
Теодор Лещак

РОЗДІЛ 1

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У ГАЛИЧИНІ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Історіографія проблеми та аналіз джерельної бази

Проблема становлення та розвитку педагогічної освіти в Україні залишається однією із важливих складових історико-педагогічного знання. Попри очевидні досягнуті наукові результати щодо генези підготовки педагогічних кадрів, інституційного оформлення педагогічної освіти у різні історичні періоди не було проведено цілісного синтетичного дослідження розвитку університетської педагогічної освіти. Втім, з часу відкриття на території України перших вищих навчальних закладів цю проблему відображено у багатьох наукових дослідженнях.

1. Виокремлення питань університетської педагогічної освіти і підготовки педагогічних кадрів у контексті досліджень історії Львівського університету загалом.

Варто відмітити, що історіографія історії Львівського університету за майже 360 років існування цього вищого навчального закладу є вагомою, охоплює найрізноманітніші аспекти його життєдіяльності. Отже, зупинимося на дослідженнях, які тією чи іншою мірою висвітлюють аспект

підготовки педагогічних кадрів у Львівському університеті у досліджуваний період.

Першою ґрунтовною науковою розвідкою, що детально аналізувала історію його функціонування від моменту його заснування до кінця XIX ст., вводячи в науковий обіг значні пласти австрійських архівних документів, була колективна наукова праця Л. Фінкеля та С. Стажинського[1]. Це дослідження можна вважати не лише першим літописом чи хронікою університету, а й історичним джерелом, що зберегло для нащадків інформацію, частково втрачену під час воєнних конфліктів XX ст. Проте навіть це авторитетне видання не позбавлене багатьох суб'єктивних оцінок реалій боротьби українського та польського представництва за національну належність університету.

Наприкінці XIX ст. у педагогічному часописі Товариства Учителів Вищих шкіл "Muzeum" ("Музей") з'явилося чимало статей, які порушували питання організації і кадрового забезпечення світської педагогічної підготовки на базі Львівського унівреситету. Серед їх авторів потрібно згадати професорів А. Скурського[2] і Б. Радзішевського[3].

Польська історіографія міжвоєнного періоду загалом зберігала невисокий рівень зацікавленості проблематикою Львівського університету. Винятком стало історико-педагогічне дослідження Я. Добжанського, присвячене періоду 1878–1928 років[4], невелика за розміром історична розвідка колишнього ректора університету А. Бека[5], а також ряд ста-

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz.1. 351 s. ; Cz. 2. 443 s.

[2] Skórski A. Euzebiusz Czerkawski – jego życie i działalność pedagogiczna / A. Skórski A // Muzeum. Lwów. 1898.

[3] Radziszewski B. W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim / B.Radziszewski // Muzeum. Lwów. 1887. S. 68-71.

[4] Dobrzański J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1878–1928 / Jan Dobrzański. Lwów, 1929.

[5] Beck A. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji roszjskiej w roku 1914-1915 / Adolf Beck. Lwów, 1935.

тей польського вченого Кароля Левицького, в яких автор висвітлив окремі етапи функціонування університету в контексті політичної історії Австрійської монархії[1]. Окремо варто відмітити неопубліковану дипломну роботу студента Збіґнєва Душика, яку можна вважати першою спробою наукового дослідження педагогічної підготовки у Львівському університеті. Автор цієї роботи подав цілісний нарис діяльності кафедри педагогіки Львівського університету з 1812 до 1892 року, однак вона здебільшого компілятивна й нових архівних джерел чи статистичних даних у науковий обіг не вносить[2].

Українська дорадянська історіографія торкалася історії Львівського університету зазвичай у контексті вивчення внеску українців у розвиток університету. Серед авторів окремих брошур та статей у галицькій періодиці періоду кінця XIX – першої третини XX ст. варто згадати Б. Барвінського[3], М. Грушевського[4], М. Кордубу[5].

Важливе значення для розуміння університетської освіти і загалом галицького шкільництва становлять статті Івана Франка. Зокрема, загальноєвропейський контекст

[1] Lewicki K. Uniwersytet Lwowski a powstanie listopadowe / Kazimierz Lewicki. Lwów. 1937; Lewicki K. Uniwersytet Lwowski w roku 1809 / Kazimierz Lewicki. Lwów. 1936.

[2] Державний архів Львівської області (Далі – ДАЛО). Ф. 26 (Львівський університет) Оп. 4. Спр. 247.

[3] Барвінський Б. Предтеча Університету ім. Франца I у Львові (критичні замітки до питання про генезу Львівського університету) // Записки НТШ. Т. XXV. Львів, 1917. 41 с. ; [Барвінський Б.] Йосиф II чи Ян Казимір (з нагоди святкування мнимої 250-літної річниці єствованя Львівського Університету) / Т. Вінковский. Львів: Руслана, 1912. 50 с.

[4] Obserwator. [Грушевський М.] Листи з-над Полтви. Лист третій (в справі українсько-руського університету у Львові) // Літературно-науковий вістник. Львів, 1899. Т. 8. С. 84-116 ; Грушевський М. Добиваймося свого університету! // Діло. Львів, 1897. Ч. 146.

[5] Korduba M. Kilka dat z dziejów dążeń społeczeństwa ukraińskiego do uzyskania własnego uniwersytetu / M. Korduba // Biuletyn polsko-ukraiński. Warszawa, 1934. № 4.

питання організації і змістового наповнення середніх та вищих навчальних закладів Австрії у науково-педагогічній думці підлягає аналізу в праці "Середні школи в Галичині в рр. 1876–1883"[1]. Надзвичайно цінними є статистичні дані, які різносторонньо характеризують галицьке шкільництво. Особливості творення шкільних й університетських підручників та їх адаптації в навчальному процесі Львівського університету розкриває стаття "Три рукописні підручники руські з літ 1806, 1815, 1828"[2].

Роки свого навчання в університеті згадує І. Франко у статті "Як це було (Спогад)"[3] та передмові до видання "М. Драгоманов, листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886. Львів, 1906"[4], причому його оцінки якості навчальних занять здебільшого негативні. Освітніх проблем торкався Іван Франко і в поезії. Зокрема, колоритним польським віршем "Pobożne wzdychanie do teki ministeralnej JWP Euzebjusza Czerkawskiego" автор саркастично висловлюється з приводу бюрократичного стилю професора філософії і педагогіки Львівського університету[5].

Окремо треба назвати цінне біографічне дослідження о. М. Каровця про українців, які перебували на посаді ректора Львівського університету, де вперше в українській

[1] Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. Т. 46. Кн. 1. Історичні праці (1883–1890). Київ : Наукова думка, 1985. С. 18-34.

[2] Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. Т. 52. Оригінальні та перекладні поетичні твори (1883–1890). Київ : Наукова думка, 2006–2010. С. 148-149.

[3] Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. Т. 34. Літературно-критичні праці (1902–1905). Київ : Наукова думка, 1981. С. 372-376.

[4] Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. Т. 37. Літературно-критичні праці (1906–1908). Київ : Наукова думка, 1982. С. 186-192.

[5] Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. Т. 52. Оригінальні та перекладні поетичні твори (1883–1890). Київ : Наукова думка, 2008. С. 380-382.

історіографії були порушені проблеми викладання навчальних дисциплін педагогічного циклу у цьому вищому навчальному закладі. Дослідник у науково-популярній формі подає основні біографічні відомості про найбільш значних постатей в історії університету, які змогли досягнути ректорської посади маючи українське етнічне походження[1].

Протягом радянського періоду окремі історики освіти та шкільництва зробили декілька спроб фраґментарного дослідження розвитку наукової та педагогічної підготовки студентів у Львівському університеті, проте вони не були розвинуті у комплексні дослідження. Непопулярність досліджень історії академічної науки Австрійської монархії і міжвоєнної Польщі призвела до того, що такий напрям став білою плямою в українській радянській історіографії. Одним із кроків у вивченні цієї теми стало неопубліковане дослідження загальної історії Львівського університету[2]. Проте цій праці були притаманні такі вади, як заідеологізованість, замовчування і перекручування фактів, які не вкладалися в офіційну схему радянської історіографії.

Значною віхою у вивченні історії університету за радянської доби була колективна моноґрафія за редакцією В. П. Чугайова[3]. З неї можна почерпнути інформацію про навчальний процес та загальний розвиток наукових досліджень, натомість тут повністю немає відомостей про досягнення педагогічної науки довоєнного періоду, майже зовсім проігноровано розвиток педагогічної підготовки на базі університету. Лише в останньому розділі моноґрафії

[1] Каровець М. Українці – ректори Львівського університету / о. Макарій Каровець. Жовква, 1936. 16 с.

[2] Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка (Далі – НБ ЛНУ імені Івана Франка). Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. Архів Ф. П. Максименка. Тека: Історія ЛДУ. Спр. 3447 III (Історія Львівського університету).

[3] Історія Львівського університету / Відп. ред. В. П. Чугайов. Львів, 1986. 148 с.

можна потрапити на коротку інформацію про діяльність кафедри педагогіки і психології з часу її утворення у 1939 р. Загалом радянська історіографія наклала певне табу на вивчення й аналіз наукових досліджень та особливостей навчального процесу у Львівському університеті періоду до Другої світової війни, яке повною мірою поширювалося і на педагогічну підготовку студентів.

Увага польських дослідників до наукових і педагогічних надбань Львівського університету, особливо у царині підготовки учительських кадрів, після Другої світової війни продовжувала залишатися вкрай недостатньою і торкалася тепер уже майже виключно міжвоєнного періоду. Зокрема, окремі аспекти функціонування Львівського університету у контексті розвитку польської освіти розглянуті в оглядовому дослідженні Р. Врочинського, яке витримала декілька видань[1]. Також питанням наукової та педагогічної роботи кафедри історії освіти і шкільництва Львівського університету були присвячено статті, опубліковані у кількатомному збірнику матеріалів наукової конференції, присвяченій вивченню історіографічної спадщини Другої Речі Посполитої[2].

Нового імпульсу як для української, так і для польської історіографії став розпад Радянського Союзу і падіння соціалістичних режимів у Центральній Європі. Поглибленню історичних досліджень сприяло відкриття архівосховищ, які

[1] Wroczyński R. Dzieje oświaty polskiej 1795–1945 / Ryszard Wroczyński. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Nauk, 1980. 374 s.

[2] Majorek Cz. Polska historiografia oświatowa (1918–1939) / Cz. Majorek // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej. Warszawa. 1989. Cz. 3. S. 186-214 ; Maternicki J. Cztery dziesięciolecia badań nad dziejami historiografii / J. Maternicki // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej. Warszawa. 1987. Cz. 2. S. 439-489; Winnicka H. Lwowskie środowisko historyczne 1918–1939 / H. Winnicka // Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1990. Cz. 5. S. 121-137 ; Wójcik-Łagan H. Autorzy podręczników szkolnych i dydaktycy historii okresu II Rzeczypospolitej w świetle kart dokumentacyjnych (komunikat) / H. Wójcik-Łagan // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1987. Cz. 2. S. 348-370.

десятиліттями залишалися доступними тільки для вузького кола партійних істориків. Важливим результатом колективної дослідницької праці викладачів університету стала поява у 2011 році першого тому Енциклопедії Львівського університету [1]. У цьому науковому довідковому виданні на основі ґрунтовного вивчення архівних та опублікованих джерел висвітлено історико-педагогічні, термінологічні, змістові, кадрові та інші аспекти функціонування вищої школи протягом 350 років з часу її заснування.

Сучасна українська історіографія позбулася тенденційності у дослідженні різних етапів розвитку Львівського університету. Серед істориків освіти і шкільництва – працівників цього навчального закладу – зріс інтерес до історії університету та окремих його структурних підрозділів. Як наслідок, у 90-х роках минулого століття з'явилася низка наукових праць, у яких було висвітлено окремі аспекти проблеми в історико-педагогічному розрізі. Наприклад, ґрунтовне дослідження історичної освіти і науки в університеті періоду 1918–1939 років провів Р. Лаврецький [2]. У своєму дослідженні він висвітлив, зокрема, організаційні умови й особливості функціонування в структурі гуманістичного факультету кафедри історії освіти і шкільництва.

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. 717 с.

[2] Лаврецький Р. Історична освіта та наука у Львівському університеті в 1918–1939 роках : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук / Р. В. Лаврецький. Львів, 2000. 20 с. ; Лаврецький Р. Львівський період діяльності Лукаша Курдибахи / Р. Лаврецький // Наукові записки Української академії друкарства: Наук.-тех. зб. Львів. 1999. Вип. 1. С. 169-171 ; Лаврецький Р. Наукова та педагогічна діяльність працівників кафедри історії освіти та шкільництва Львівського університету (1924–1939) / Р. Лаврецький // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів. 1999. Вип. 34. С. 355-360.

Заслуговують уваги також наукові розвідки В. Благого [1] та А. Павка [2], присвячені аналізу кадрового викладацького та студентського складу Львівського університету на тлі інших вищих шкіл України.

Не менш детальне висвітлення цієї проблематики зображено в науковому опрацюванні польської міжвоєнної педагогічної історіоґрафії, проведеної В. Шулякевич. На основі численних архівних та опублікованих джерел авторка систематизувала методологічні, методичні і наративні здобутки польських академічних істориків освіти міжвоєнного періоду [3].

Особливе значення для синтетичного осмислення науково-педагогічного тла академічної вчительської підготовки у Львові другої половини XIX – першої третини XX ст. має моноґрафічне дослідження К. Шмида[4]. Автор, керуючись значним масивом архівних джерел, детально висвітлює особливості формування галицького педагогічного середовища, аналізує його наукові, кадрові, організаційні та соціокультурні особливості.

Варто зазначити появу в останні роки нових моноґрафій, присвячених вивченню окремих структурних підрозділів Львівського університету міжвоєнного періоду, зокрема,

---

[1] Благий В. Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку XX ст. / В. Благий // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2000. Вип. 35-36. С. 207-220 ; Благий В. Студентки Львівського університету в 1897–1914 роках / В. Благий // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1998. Вип. 33. С.132-138.

[2] Павко А. Основні напрями формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу (XIX – початок XX ст.) / А. І. Павко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. XV / голова редкол. О. П. Реєнт. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2008. Вип. XV. С. 290–304.

[3] Szulakiewicz W. Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918–1939) / Władysława Szulakiewicz. Toruń, 2000. 284 s.

[4] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. 530 s.

надз вичайно глибоке і ретельне вивчення функціонування теологічного факультету, проведене Ю. Волчанським [1].

Згадаймо також панорамну моноґрафію Я. Драуса, присвячену історії університету 1918–1946 років. На жаль, цьому дослідженню властивий науково-популярний стиль викладу, брак системних покликів на історичні джерела, трапляється тенденційність авторського наративу [2].

Окремо потрібно виділити групу публікацій, що стосуються боротьби українців за Львівський університет. У цьому контексті виділимо системне наукове дослідження галицького історика і суспільно-політичного діяча В. Мудрого[3]. Використовуючи широкий масив історичних джерел і газетних публікацій, автор дослідив основні етапи суспільної та академічної активності українців Львова на тлі політичної та етно-релігійної конфронтації в Галичині.

Не обминув своєю увагою дане питання й В. Качмар, який проаналізував суспільно-політичний аспект історії Львівського університету другої половини XIX – початку XX ст. у контексті боротьби української громадськості за відкриття українського університету у Львові[4].

2. Науковий інтерес до проблеми педагогічної підготовки випускників Львівського університету в контексті

---

[1] Wolczanski J. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1939) / Józef Wolczanski. Kraków : [б.в.], 2002. 675 s.

[2] Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. 328 s.

[3] Мудрий В. Боротьба за огнище української культури на західних землях України / Василь Мудрий. Львів, 1923. 130 с. ; Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий. Львів, 1999. 194 с.

[4] Качмар В. М. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX – на початку XX ст.: суспільно-політичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. М. Качмар. Львів, 1999. 25 с. ; Качмар В.М. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку XX ст. / В.М. Качмар // Львів: місто – суспільство – культура. Львів, 1999. Т. 3 : зб. наук. праць / за ред. Мар'яна Мудрого (Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск). С. 421-430.

становлення та розвитку педагогічної освіти у Галичині у період Австро-Угорщини і Другої Речі Посполитої.

Перші дослідження освітянського життя Галичини українськими істориками шкільництва, датовані кінцем XIX – початком XX ст. і публіковані на шпальтах галицької освітянської преси, суспільно-політичні й присвячені труднощам насамперед українського шкільництва[1]. Такі розвідки стосуються насамперед боротьби українців за національну школу і національну педагогічну освіту.

Протягом радянської доби питання освіти у Галичині до 1939 року ґрунтовно не вивчалися, про що свідчать лише поодинокі ідеологічно забарвлені статті з цієї проблематики. Факти супроводжувалися негативними оціночними судженнями з метою ілюстрації колонізаторської політики австрійських та польських урядів [2].

У польській освітній історіографії перші дослідження проблем педагогічної освіти у ретроспективному зрізі з'явилися в середині XIX ст. Це були наукові розвідки краківських учених Єжи Гарвота[3] та Леона Кульчинського[4], проведені передмови до викладу власних пропозицій щодо

[1] Казанівський І. Просвітньо-виховничі змагання українського вчительства і боротьба його з важкими перепонами / І. Казанівський // Учитель. 1914. № 5-6. С. 154-157; Левицький І. Е. Погляд на розвій низшого і висшого шкільництва в Галичині в рр. 1772-1800 і розвій руського народного шкільництва в рр. 1801–1810 / Іван Ем. Левицький. Львів. 1903. 71 с.; Чвертьстолітній ювілей семінарій учительських // Учитель. 1896. № 22. 343-345 с.; Федорович К. [Чічка-Андрієнко К.А.] Українські школи в Галичині у світлі законів і практики / К. Федорович. Львів, 1924. 94 с.

[2] Баїк Л. Г. За освіту для трудящих / Л. Г. Баїк. Львів : Вища школа, 1983. 191 с. ; Баїк Л. Г., Мітюров Б. Н. Стан народної освіти, школи і педагогічної думки на західноукраїнських землях у період панування Австро-Угорської монархії / Л. Г. Баїк , Б. Н. Мітюров. Дрогобич, 1965. 59 с.

[3] Harwot J. O pedagogicznem i dydaktycznem przygotowaniu nauczycieli szkół wyższych / J. Harwot // Muzeum. 1886. S.15-23.

[4] Kulczyński L. O pedagogicznem przygotowaniu kandydatów na nauczycieli szkoł średnich / Leon Kulczyński // Muzeum. 1887. S. 21-30 ; Kulczyński L. Wykształcenie nauczycieli gimnazyalnych / Leon Kulczyński. Lwów, 1883. 112 s.

реформування системи підготовки учителів. У них вперше було проведено спробу синтетичного висвітлення розвитку педагогічної освіти на фоні загальноєвропейських освітніх процесів. Серед історико-педагогічних досліджень цього часу, присвячених питанням розвитку галицького шкільництва і формування галицького учительства, варто виділити дослідження Тадеуша Фіютовського[1], який, утім, зосереджує свою увагу, головно, на проблематиці початкової школи.

У контексті розгляду питання підготовки педагогічних кадрів у Галичині в історичному часі заслуговує на увагу фундаментальна праця С. Сірополка "Історія освіти в Україні". Автор унікального дослідження історії української освіти в окремому розділі "Освіта в Галичині" у частині огляду української середньої школи торкається питання професійно-педагогічної підготовки середньошкільного учительства[2]. Він звертає увагу на існуючу наприкінці XIX – початку XX ст. у Австрії систему відбору кандидатів на посади вчителів середніх шкіл, аналізує процедуру складання екзаменів у так званих іспитових професорських комісіях, що існували при кожнім університеті Австро-Угорщини. У контексті нашого дослідження варті уваги висновки С. Сірополка про значну кількість вакантних місць постійних учителів у середніх школах Галичини, що свідчило про наявні проблеми у цій ділянці педагогічної освіти краю.

У період Другої Речі Посполитої бурхливо розвивалася польська освітня історіографія, зокрема, у цей час вивченням теоретичних основ і організаційно-дидактичних особливостей єзуїтської підготовки вчителів – предтечі університетської вчительської освіти – на теренах Речі Посполитої XVI–XVIII ст. займалися Стефан Беднар-

[1] Fiutowski T. Szkolnictwo Ludowe w Galicji w dobie porozbiorowej / Teofil Fiutowski. Lwów, 1913. 80 s.

[2] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ : Наук. думка, 2001. 912 с.

ський[1] та Людвіґ Пєхнік[2]. Важливим здобутком освітньої історіографії цього часу стало видання посібників з історії виховання професора Краківського університету Станіслава Кота [3] та приват-доцента Львівського і професора Познанського університету А. Даниша [4], які швидко здобули популярність серед викладачів і студентів міжвоєнної Польщі.

Цінним зразком систематизації педагогічних знань і зрізом стану розвитку польської педагогічної науки доби Польської держави є тритомна "Encyklopedja wychowania" ("Енциклопедія виховання"), видана за ініціативою вчених львівського академічного середовища і побудована у формі посібника [5].

Після Другої світової війни польські історико-педагогічні дослідження торкалися, головно, соціальних проблем педевтології, а також особливостей функціонування закладів педагогічної освіти і кадрового наповнення галицького учительсьства. Серед відомих авторів історико-педагогічних розвідок другої половини XX ст. слід назвати Лукаша Курдибаху[6],

[1] Bednarski S. Dzieje kulturalne Kolegium we Lwowie w XVIII w. / Stanisław Bednarski // Pamiętnik Literacki. T. 33. Lwów, 1936. S. 1-11.; Bednarski S. Podstawowe zasady szkolnictwa jezuickiego / Stanisław Bednarski // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. S.19-24.

[2] Piechnik L. Nowe elementy, wniesione przez jezuitów do szkolnictwa polskiego w XVI wieku / Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. S.25-33 ; Piechnik L. Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI / Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. S. 63-74.

[3] Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. Lwów : Państwowe wydawnictwo książek szkolnych, 1934. T. I. 408 s.; T. II. 378 s.

[4] Danysz A. Studja z dziejow wychowania w Polsce / Antoni Danysz. Kraków, 1921. 379 s.

[5] Encyklopedja wychowania. T.1–3 / pod red. S. Łempickiego. Warszawa. 1933. 1080 s.

[6] Kurdybacha Ł. Zawód nauczyciela w ciągu wieków / Łukasz Kurdybacha. Warszawa–Łódź, 1948. 52 s.

Стефана Моздзєня[1], Генрику Крамаж[2], Яна Кульпу[3], Богдана Ячевського[4] і Яна Семкова[5].

Починаючи з 1995 року, зусилями польських та частково українських істориків освіти і шкільництва у Жешові видається багатотомна серія "Galicja i jej dziedzictwo" ("Галичина і її спадщина"), присвячена культурним, освітнім і науковим здобуткам австро-угорського коронного краю Королівство Галичини і Лодомерії періоду його автономії (1867–1918). Зокрема, у контексті проблематики підготовки педагогічних кадрів особливе значення мають публікації томів III "Nauka i oświata" ("Наука і освіта")[6], VI "Nauczyciele Galicyjscy" ("Галицькі вчителі")[7], VIII "Myśl edukacyjna w Galicji" ("Педагогічна думка в Галичині")[8], IX "Biografie pedagogiczne "

[1] Moździeń S. Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914 / Stefan Moździeń. Kielce. 1989. 294 s. ; Moździeń S. Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego moderacji w latach 1848–1884 / Stefan Moździeń. Wrocław. 1974. 152 s.

[2] Kramarz H. Nauczyciele Gimnazjalni Galicji 1867–1914 / Henryka Kramarz. Kraków, 1987. 204 s.

[3] Kulpa J. Kształcenie nauczycieli szkół powszechnich w Polsce w latach 1918–1939 / Jan Kulpa. Wrocław, 1963. 174 s.

[4] Jaczewski B. Organizacja i finansowanie nauki polskiej w okresie międzywojennym / Bohdan Jaczewski. Wrocław, 1971. 232 s. ; Jaczewski B. Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939 / Bohdan Jaczewski. Wrocław, 1978. 247 s.

[5] Semków J. Plany nauczania galicyjskich męskich seminariów nauczycielskich doby autonomistycznej w świetle głosów krytycznych oraz wiadomości, zamieszczanych na łamach galicyjskiej prasy pedagogicznej / Jerzy Semków. Wrocław, 1967. 93 s.; Semków J. Polityka szkolna władz w poglądach społeczeństwa Galicji (szkoły ludowe w okresie wiceprezydentury Michała Bobrzyńskiego) / Jerzy Semków. Wrocław, 1973. 119 s.

[6] Galicja i jej dziedzictwo. T. 3. Nauka i oświata / pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. 288 s.

[7] Galicja i jej dziedzictwo. T. 6. Nauczyciele Galicyjscy / pod red. A. Mejssnera. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1996. 168 s.

[8] Galicja i jej dziedzictwo. T. 8. Myśl edukacyjna w Galicji. 1772–1918 / pod red. Cz. Majorka i A. Mejssnera. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1996. 373 s.

("Педагогічні біограми")[1] XX " Historia wychowania – misja i edukacja" ("Історія виховання – місія і освіта")[2].

Частково питання педагогічної підготовки у Львівському університеті порушували окремі українські дослідники в контексті висвітлення проблеми педагогічної освіти в інших частинах Австро-Угорської монархії. Так, зокрема, відома дослідниця історії шкільництва Буковини О. Пенішкевич у своїй монографії "Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.)" торкаючись особливостей підготовки педагогів вищої кваліфікації, акцентує увагу на ролі Львівського і Віденського університетів як головних "постачальників" викладачів для середніх шкіл Буковини до часу заснування 1875 року окремого для краю Чернівецького університету, який перебрав на себе цю місію[3].

Окремі сторінки історії Львівського університету розглянуті авторами статті "Класичні університети України: історія походження та зміст терміна", опубліковані у науково-педагогічному виданні Донецького національного університету "Схід" [4]. Це історико-соціологічне дослідження присвячене актуальним і дискусійним питанням, а саме : коли і де виникли перші класичні університети; якими є їхні характерні риси; які сучасні університети в Україні можна вважати класичними і наскільки це правомірно.

Окрему згадку про Львівський університет в контексті розвитку українського шкільництва під владою Габсбур-

[1] Galicja i jej dziedzictwo. T. 9. Biografie pedagogiczne / pod red. Cz. Majorka i J. Potocznego. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1997. 262 s.

[2] Galicja i jej dziedzictwo. T. 20. Historia wychowania – misja i edukacja / pod red. K. Szmyd i J. Dybieca. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 2008. 564 s.

[3] Пенішкевич О. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.) : монографія / О. І. Пенішкевич. Чернівці : Рута, 2002. 519 с.

[4] Масальський В., Димиденко Г. Класичні університети України: історія походження та зміст терміна / В. Масальський, Г. Димиденко // Схід. 2010. № 7 (107). С.105-110.

гів, зокрема про діяльність на теологічному факультеті кафедри катехитики та методики, подає відомий у ХХ ст. на еміграції дослідник української школи, освіти і педагогіки Г. Васькович[1]. Його книжка під назвою "Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.)" побачила світ німецькою мовою у Мюнхені 1976 року і була перевидана в Україні у 1996.

Вагоме місце у сучасній освітній історіографії посідають наукові праці сучасних дослідників. Розвиток шкільних систем, що діяли на теренах Галичини австрійської та польської доби, широко висвітлені у моноґрафії "Шкільництво Галичини (1772–1939)" та навчальному посібнику "Національна школа: витоки, становлення" відомого історика освіти Б. Ступарика[2].

Цілісне дослідження розвитку педагогічної освіти у Галичині у 1869–1918 рр. у форматі дисертаційної роботи здійснила М. Барна[3]. Автор простежила і системно висвітлила еволюцію організаційних форм вчительської підготовки в Східній Галичині у 1867 – 1939 роках.

До питань підготовки педагогічних кадрів у контексті розвитку галицького вчительського руху другої половини XIX – першої половини ХХ ст. звертався у своїх дослідженнях Д. Герцюк[4]. Дидактичні аспекти учительської підготовки і педагогічні погляди галицьких учених міжвоєнного періоду

[1] Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.) / Г. Васькович. Київ : [б.в.], 1996. 359 с.

[2] Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939) / Богдан Ступарик. Івано-Франківськ, 1994. 144 с. ; Ступарик Б. Національна школа: витоки, становленн: навчально-методичний посібник / Богдан Ступарик. Київ, 1998. 336 с.

[3] Барна М. М. Розвиток педагогічної освіти в Східній Галичині (1867–1939 р.р.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 - професійна педагогіка / М. М. Барна ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України (Київ). Київ : ІПіППО АПН України, 1996. 21 с.

[4] Герцюк Д. Д. Учительський рух на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Д. Д. Герцюк. Київ, 1996. 24 с.

висвітлила у своїх наукових розвідках і дисертаційному дослідженні Т. Завгородня[1]. Питання професійної кваліфікації вчителів класичних гімназій посідають важливе місце у наукових працях І. Курляк, присвячених особливостям становлення, розвитку та умовам функціонування в Галичині українських класичних ґімназій протягом XIX – першої половини XX ст.[2].

Широке використання й аналіз документальної та статистичної інформації вирізняє дисертаційне дослідження В. Стинської, присвячене галицькому шкільництву кінця XIX – початку XX ст. У ньому висвітлюється цілий комплекс проблем, який супроводжував розвиток навчальних закладів різного рівня і форми власності, що функціонували на тлі складних суспільно-політичних, етно-релігійних та соціокультурних протистоянь у Галичині досліджуваного періоду[3].

Протягом останніх десятиліть з'явилися друком також польські історико-педагогічні дослідження, які дотично висвітлюють окремі організаційні, методологічні, методичні, кадрові та змістові аспекти підготовки педагогів вищої кваліфікації у Галичині. Серед них варто відмітити

[1] Завгородня Т. К. Дидактична думка в Галичині (1919–1939 роки) / Т. К. Завгородня ; Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. Івано-Франківськ. 1998. 168 с.; Завгородня Т. К. Підвищення професійної кваліфікації вчителів Галичини (1919–1939 роки): дидактичний аспект / Т. К. Завгородня. Івано-Франківськ, 1999. 89 с. ; Завгородня Т. К. Розвиток теорії і практики навчання в Галичині (1919–1939 роки) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Т. К. Завгородня. Київ, 2000. 20 с.

[2] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.). / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. 222 с. ; Курляк І. Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / І. Є. Курляк. Київ, 2000. 29 с. ; Курляк І. Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.). Історико-педагогічний аспект / І. Є. Курляк. Тернопіль, 2000. 328 с.

[3] Стинська В. В. Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Стинська В. В. Івано-Франківськ, 2004. 24 с.

наукові розвідки Анджея Мейсснера[1], Чеслава Майорека[2], Антоні Смолальського[3], Йоанни Дибєц[4], Яна Гелльвіґа[5], Ренати Дуткової[6], Вінцентія Оконя[7], Владислави Шулякевич[8], Стефанії Валясек[9] та інших польських учених.

3. Дотичність питань педагогічної освіти у Львівському університеті у контексті дослідження життя і діяльності викладачів та науковців навчального закладу в означений історичний період.

---

[1] Meissner A. Kształcenie nauczycieli y środkowej Galicji (1871–1914) / Andrzej Meissner. Rzeszów, 1971. 163 s.; Meissner A. Wkład Galicji w rozwój nauk pedagogicznych // Galicja i jej dziedzictwo. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. T. 3. S.79-97.

[2] Majorek Cz. System kształcenia nauczycieli szkół ludowych w Galicji doby autonomistycznej (1871–1914) / Czesław Majorek. Wrocław, 1971. 167 s.

[3] Smołalski A. Osoba i zawód nauczyciela w polskiej myśli pedagogicznej do 1939 roku / Antoni Smołalski. Wrocław, 1983. 159 s.; Smołalski A. Struktura zawodowa nauczycielstwa w Polsce do 1939 roku / Antoni Smołalski. Opole, 1996. 177 s.; Smołalski A. Uposażenie nauczycieli w Polsce. Zarys historyczny do 1939 r. / Antoni Smołalski. Opole, 1990. 117 s.

[4] Dybiec J. Życie naukowe w Galicji doby autonomistycznej // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata / pod red. A.Mejssnera i J.Wyrozumskiego. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. S. 35-49.

[5] Hellwig J. Dzieje historii wychowania w Polsce i jej twórcy / Jan Hellwig. Poznań, 2001. 314 s.

[6] Dutkowa R. Polityka szkolna w Galicji między autonomią a centralizmem (1861–1875) / Renata Dutkowa. Kraków, 1995. 170 s.

[7] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. 395 s.

[8] Szulakiewicz W. Myśl pedagogiczna Galicji i Królewstwa Polskiego w drugiej połowie XIX wieku // Galicja i jej dziedzictwo. T. 3. Nauka i oświata / pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. S. 99-108.; Szulakiewicz W. Regionalizm w badaniach historyczno-pedagogicznych // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Seria Społeczno-Pedagogiczna i Historyczna. Pedagogika i Psychologia / pod red. A. Meissnera. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1997. S. 132-150.

[9] Walasek S. Szkolnictwo średnie ogólnokształcące na ziemiach polskich w latach 1914–1923 / Stefania Walasek. Wrocław, 1996. 260 s.

Значним є пласт фактологічного матеріалу, який присвячений життєвому, науковому і творчому шляху викладачів педагогіки Львівського університету. Його можна розмежувати на дві групи інформаційних джерел. *До першої групи* належить енциклопедична і довідкова наукова література. Зокрема, чимало біограм міститься і в багатьох загальних довідкових виданнях енциклопедичного характеру з історії науки[1] і педагогічної думки[2], біографічні словники польських учених у сфері педагогіки[3], психології [4] та історії [5].

Надзвичайно важливим джерелом біографічної і бібліографічної інформації є Polski Słownik Biograficzny (Польський Біографічний Словник, далі PSB). Таке багатотомне дослідження зберігає цінну, інколи майже вичерпну інформацію про найрізноманітніші аспекти життя видатних осіб, етапи їх службової кар'єри, наукову, громадську й політичну діяльність. Це видання, що має на меті накопичення біограм видатних осіб, так чи інакше пов'язаних із Польщею, що проживали в ній чи поза її межами, від часів легендарного короля Попеля і до сучасності. Перший том PSB було видано 1935 року. Після перерви, яку спричинила Друга світова війна, регулярну публікацію було відновлено. У листопаді 2011 року видано 47 том, а до 2030 року планується завер-

[1] Biogramy uczonych polskich. Cz. 1. / oprac. A. Środka, P. Szczawiński. Wrocław. 1985. 1864 s. ; Środka A. Uczeni polscy XIX–XX stulecia. Warszawa, 1994. T. 1. 550 s. ; 1996. T. 2. 582 s. ; 1997. T. 3 622 s. ; 1998. T. 4 632 s.

[2] Encyklopedja pedagogiczna / pod red. W.Pomykało. Warszawa, 1993. 1016 s. ; Encyklopedja wychowania. T. 1–3 / pod red. S.Łempickiego. Warszawa. 1933. 1080 s.; Encyklopedia wychowawcza. T.1–9 / pod red. J.T. Lubomirskiego, E. Stanisławskiego, S. Przystańskiego i J. K. Plebańskiego. Warszawa, 188-1923.

[3] Słownik pedagogów polskich / pod red. W.Bobrowskiej-Nowak i D.Dryndy. Katowice : Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1998. 243 s.

[4] Słownik psychologów polskich /pod red. E. Kosnarewicz, T. Rzepy, R. Stachowskiego. Poznań, 1992. 235 s.

[5] Słownik historyków polskich / Opr. Maria Prosińska-Jackl, Ewa Fonkowicz. Warszawa, 1994. 630 s.

шити видання останнього 62 тому[1]. Варто зазначити, що часто словникові та енциклопедичні статті є чи не єдиним, хоч можливо і неповним джерелом інформації про життєвий і науковий шлях окремих викладачів Львівського університету.

До *другої групи* науково-педагогічної біографістики належать монографії, пам'ятні книги, наукові статті, списки бібліографії, некрологи. Їх наукова цінність має декілька аспектів. Головний із них зводиться до того, що вони створювались, зазвичай, по гарячих слідах – приурочувалися до святкування життєвого чи творчого ювілею дослідника, з'являлися на шпальтах галицьких друкованих видань одразу ж після його смерті або в роковини від цієї дати. Важливим чинником історичної цінності такого типу досліджень є те, що їх публікували переважно учні знаних учених, які для написання біограм своїх учителів використовували не лише наявні джерела і документальні свідчення, а й власні спогади, спогади членів родини та найближчих друзів. Зауважимо однак, що література подібного спрямування не позбавлена багатьох вад і неточностей. Через близкість до досліджуваної особи біографи часто упускали, замовчували або прикрашали не надто привабливі риси її характеру, вдачі, критичні моменти в науковій кар'єрі, громадській і політичній діяльності.

Суттєво, що найбільшу кількість моноґрафій, статей і некрологів польські історики-біографи та дослідники педагогічної думки присвятили ученим, науковим та громадським діячам, діяльність яких прославила польську науку або вивела її на якісно нові рубежі. Цінними і часто унікальними, з огляду на подекуди брак інших джерел, є відомості, вміщені у некрологах професорів Львівського університету XIX ст. Це, насамперед, стосується біографічної інформації про Й. Ярину, Є. Черкавського, Ф. Костека, М. Паливоду, А. Скурського та інших.

[1] Polski Słownik Biograficzny. T. I–XLVII. Krakow, 1935–2012.

Важливе значення мають статті та некрологи, які дають можливість оцінити внесок у розвиток і вивчення педагогічної науки працівників Львівського університету періоду до Першої світової війни. Зокрема, постать знаного освітнього, громадського і політичного діяча, юриста й організатора світської педагогічної підготовки у вищому навчальному закладі галицької столиці Євсевія Черкавського – його учні А. Скурський[1] і Б. Радзішевський[2], а також А. Кнот[3], останнього і найвизначнішого представника польського гербартизму кінця XIX – початку XX ст., відомого історика шкільництва, дидакта і освітнього діяча Антонія Даниша – Б. Наврочинський[4].

Низку статей, біограм і некрологів польські історики науки присвятили одному з чільних представників так званого "варшавського позитивізму", визначному психологу і педагогу, фізику-винахіднику зі світовим ім'ям Юліанові Охоровичу. Чималий фактичний матеріал зосереджено у створених на його честь статтях Т. Котарбінського[5], Я. Краєвсього[6] і А. Циґельштрайха[7].

Життя та діяльність визначного вченого і педагога кінця XIX–першої третини XX ст., засновника Львівсько-Варшавської філософської школи, громадського діяча Казимира Твардовського відображено у спогадах і наукових

[1] Skórski A. Euzebiusz Czerkawski – jego życie i działalność pedagogiczna / A. Skórski // Muzeum. 1898. S. 3-60.

[2] Radziszewski B.Wsprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim // Muzeum. 1887. S. 68-71.

[3] Knot A. Pamiętnik Euzebiusza Czerkawskiego / A. Knot // Sprawozdanie AU. 1933. N. 3. S. 14-16.

[4] Nawroczyński B. Nestor pedagogów polskich. Śp. Antoni Danysz / B. Nawroczyński // Przegląd pedagogiczny. 1926. N. 6. S. 145-148.

[5] Kotarbiński T. Zawsze młody. Ze wspomnień o Julianie Ochorowiczu / T. Kotarbiński // Kurjer Polski. 1917. S. 123-124.

[6] Krajewski J. Julian Ochorowicz na tle pozytywizmu warszawskiego / J. Krajewski // Ruch filozoficzny. 1961. S. 3.

[7] Cygelstrejch A. Julian Ochorowicz jako psycholog / A. Cygelstrejch // Przegląd filozoficzny. 1917. S. 2-4.

працях його учнів В. Вітвіцького[1], Т. Котарбінського[2] і Б. Наврочинського[3], а також пізніших дослідників В. Оконя[4] і Р. Ядчака[5].

Не залишився поза увагою сучасників один з найпопулярніших та найвпливовіших викладачів Львівського університету, визнаний історик культури і освіти, педагог та організатор наукового життя, довголітній завідувач кафедри історії освіти і шкільництва Станіслав Лемпіцький. Ми використали спогади самого вченого[6] і його учня Лукаша Курдибахи[7], а також наукові розвідки Г. Барича[8], Я. Гулєвич[9], С. Ґжибовського[10], А. Шльотза[11] і В.Шулякевич[12], присвячені різним аспектам багатогранної діяльності професора і ство-

[1] Witwicki W. Kazimierz Twardowski / W. Witwicki // Wiadomości literackie. 1938. N. 18. S. 1.

[2] Kotarbiński T. O Kazimierzu Twardowskim / T. Kotarbiński. K. Twardowski. Wybrane pisma filozoficzne. Warszawa. 1965. S. 3-21.

[3] Nawroczyński B. Kazimierz Twardowski (1866–1938) / B. Nawroczyński // Kwartalnik Pedagogiczny. 1959. N. 3. S. 25-31.

[4] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. S. 373-394.

[5] Jadczak R. Kazimierz Twardowski. Twórca szkoły lwowsko-warszawskie / Rychard Jadczak. Toruń, 1991. 142 s.

[6] Łempicki S.Wspomnienia ossolińskie / S. Łempicki. Wrocław, 1948. 184 s.

[7] Kurdybacha Ł. Wspomnienie o Stanisławie Łempickim / Ł. Kurdybacha // Pamiętnik literacki. R. XXXVII. 1947. S. 367-376.

[8] Barycz H. Stanisław Łempicki jako badacz polskiego renesansu (w 20-lecie zgonu) / H. Barycz // W blaskach epoki odrodzenia. Warszawa, 1968. S. 389-404.

[9] Hulewicz J. Łempicki Stanisław (25.V.1886–2.VII.1947) / J. Hulewicz // Przegląd Historyczno-Oświatowy. 1947. N. 3/4. S. 123-137.

[10] Grzybowski S. Łempicki Stanisław, historyk–wychowawca / S. Grzybowski // S. Łempicki. Mecenat wielkiego kanclerza. Studia o Janie Zamojskim. Warszawa, 1980. S. 5-33.

[11] Schletz A. Stanisław Łempicki (1886–1947) / A. Schletz // Nasza przeszłość. T. IV. 1948. S.251-278.

[12] Szulakiewicz W. Udział Stanisława Łempickiego w kształtowaniu oblicza naukowego historii wychowania (W piędziesiątą rocznicę śmierci) / W. Szulakiewicz // Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy /pod red. T. Gumuły, J. Krasulskiego. S. Majewskiego. Kielce, 1998. S. 77-85.

рюють ретроспективу його впливу на еволюцію історико-педагогічних студій у Львові.

Цінні відомості містяться у статтях, що дають змогу пролити світло на наукову спадщину відомого краківського і львівського вченого, історика освіти і педагога Зиґмунта Кукульського, авторами яких були Г. Барич [1], Я. Добжанський [2], С. Тинк [3].

Значну увагу польські післявоєнні дослідники-біографи присвятили відомим у Польщі вченим і педагогам, які розпочинали свій професійний шлях у Львівському університеті. Серед них насамперед варто назвати відомого історика освіти і виховання Лукаша Курдибаху, персоналію якого дослідили К. Бартніцька[4], Я. Мьонсо[5] та український історик Р. Лаврецький[6]. Персоналію науковця і педагога, дослідника проблем польського державницького виховання Казимира Сосніцького у змістовному біографічному есе висвітлив В. Оконь[7], а також автори короткого історико-педагогічного нарису А. Лещинський і Г. Шабала[8].

Постать дослідника проблем польського шкільництва у ретроспективному зрізі, досвідченого архівіста і бібліо-

---

[1] Barycz H. Zygmunt Kukulski (1890–1944) / H. Barycz // Kwartalnik Historyczny. R. LIII. 1939–1945. S. 529-532.

[2] Dobrzański J. Wspomnienie o Zygmuncie Kukulskim / J. Dobrzański // Roczniki Humanistyczne. T. II–III. 1950–1951. S. 357-365.

[3] Tync S. Zygmunt Kukulski / S. Tync // Pamiętnik Literacki. R. XXXVI. 1946. S. 234-240.

[4] Bartnicka K. Łukasz Kurdybacha (1907–1972). Stan badań i problematyka badawcza / K. Bartnicka // Rozprawy z Dziejów Oświaty. T. XXXVIII. 1997. S. 103–145.

[5] Miąso J. Łukasz Kurdybacha (1907–1972) / J. Miąso // Rozprawy z Dziejów Oświaty. T. XVI. 1973. S. 2-6.

[6] Лаврецький Р. Львівський період діяльності Лукаша Курдибахи / Р. Лаврецький // Наукові записки Української академії друкарства. Науково-технічний збірник. Львів, 1999. Вип. 1. С. 169-171.

[7] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. S. 325-347.

[8] Leszczyński A., Szabała H. Profesor Kazimierz Sośnicki / A. Leszczyński, H. Szabała // Gdański Rocznik Kulturalny. 1991. – N. 13.

графа культури та освіти Антонія Кнота привернула увагу Я. Шоцького[1], статті якого становлять чималий інтерес під час вивчення наукової спадщини і педагогічної діяльності вченого. Наукові здобутки польського історика шкільництва Стефана Трухіма досліджували Е. Вітковська[2] й Е. Подгурська[3].

Науково–педагогічну спадщину видатного польського дидакта, короткочасного завідувача кафедри педагогіки Львівського університету, професора Богдана Суходольського ґрунтовно вивчав С. Волошин [4].

Отже, позитивною стороною переважної частини досліджень біографічного циклу є те, що вони підсумовують і систематизують науковий доробок певного вченого, вказують на місце, яке він зайняв у вітчизняній та світовій історіографії.

4. Історико-педагогічний ракурс підготовки педагогічних кадрів в умовах класичного університету у сучасному історико-педагогічному дискурсі.

Окреме місце у науково-педагогічній літературі, яка стосується проблематики підготовки вчителів у вищій школі, посідають панорамні дослідження сучасних українських

[1] Szocki J. Antoni Knot – historyk oświaty, bibliotekarz, organizator życia naukowego / J. Szocki // Przegląd biblioteczny. 1982. Z. 1/2. S. 24-29 ; Szocki J. Antoni Knot. Uczony i działacz polityczny SD / J. Szocki // Zeszyty Historyczno-Polityczne Stronnictwa Demokratycznego. 1983. Z. 4/39. S. 33-37 ; Szocki J. Seminarium doktoranckie dra Antoniego Knota / J. Szocki // Ze skarbnicy kultury. Z. 38. S. 49-55.

[2] Witkowska E. Stefan Truchim jako historyk wychowania / E Witkowska // Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy /pod red. T. Gumuły, J. Krasulskiego. S. Majewskiego. Kielce, 1998. S.115-121.

[3] Podgórska E. Stefan Truchim. 8.IX.1896–20.VIII.1967 / E. Podgórska // Ruch Pedagogiczny. T. 10. 1968. N. 1. S.118-120; Podgórska E. Stefan Truchim (1896–1967) / E. Podgórska // Przegląd Historyczno-Oświatowy. T. 11. 1968. S. 325-330.

[4] Wołoszyn S. Bogdan Suchodolski jako historyk myśli pedagogicznej (projekt badawczy) / S. Wołoszyn // Przegląd Historyczno-Oświatowy. 1996. N. 3-4. S.123-137.

учених. Однією із перших у незалежній Україні з'явилася монографія В. Майбороди, в якій автор аналізує університетську освіту як таку і, зокрема, торкається проблематики позиціонування на цій площині Львівського університету [1].

Варто відмітити також синтетичне дослідження університетської педагогічної освіти в Україні, проведене у 90-х роках минулого століття А. Глузманом [2]. Аналізуючи зміст, структуру та функціональне наповнення підготовки учителів, зокрема у Львівському університеті, вчений уписує їх у загальноукраїнський контекст і таким чином створює цілісне бачення тенденцій розвитку вищого педагогічного шкільництва у ретроспективному зв'язку.

Важлива позиція у пострадянській педагогічній історіографії належить масштабному дослідженню Н. Дем'яненко, присвяченому загальнопедагогічній підготовці вчителя в Україні у XIX – першій третині XX ст.[3]. У контексті спроби реконструкції особливостей функціонування вищої педагогічної освіти Російської та Австро-Угорської монархій автор торкається й багатьох організаційних, юридичних, змістових і методичних аспектів учительської підготовки у Львівському університеті. Розглядаючи педагогічний процес у вищій школі минулого та сьогодення, Н. Дем'яненко звертається до широкого пласту архівних документів, що надає цій роботі особливої цінності.

Теоретико-методологічний аспект функціонування і розвитку педагогічної освіти в Україні на сучасному етапі висвітлив у своєму дисертаційному дослідженні відомий учений і педагог В. Луговий [4].

---

[1] Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. Київ, 1992. 196 с.

[2] Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: Опыт системного исследования / А. В. Глузман. Киев, 1997. 312 с.

[3] Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) / Н. М. Дем'яненко. Київ, 1998. 328 с.

[4] Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико- методологічний аспект) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. / В. І. Луговий. – Київ, 1995. - ?? с.

5. Особливості галицької педагогічної та психолого-педагогічної думки у загальноєвропейському контексті.

Відтворенню цілісної картини змістового наповнення вищої учительської підготовки кінця XVIII–першої третини XX ст., а також формуванню цілісного уявлення про тогочасний розвиток галицької педагогічної та психологічної думки на загальноєвропейському фоні, сприяє вивчення та аналіз тогочасних педагогічних та історико–педагогічних досліджень. Особливе значення мало видання у міжвоєнний період навчального посібника з історії польської педагогічної думки відомого вченого Богдана Наврочинського[1]. Праця дає можливість, хоч і дещо тенденційно, визначити ґенезу історичного тла, на якому розвивалася академічна педагогічна думка Галичини. Також у цьому контексті варто відмітити науково-педагогічні розвідки С. Балея[2], Г. Барича [3], В. Бобровської-Новак [4], С. Волошина [5], А. Грабського [6], Д. Дринди [7], А. Мейсснера[8], Б. Суходольського[9],

[1] Nawroczyński B. Polska myśl pedagogiczna / Bogdan Nawroczyński. Lwów–Warszawa, 1932. 295 s.

[2] Balej S. Psychologia wychowawcza w zarysie / Stefan Balej. Warszawa, 1967. 450 s.

[3] Barycz H. Na przełomie dwóch stuleci. Z dziejów polskiej humanistyki w dobie młodej Polski / Henryk Barycz. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977. 322 s.

[4] Bobrowska-Nowak W. Pionierzy psychologii naukowej w Polsce / Wanda Bobrowska-Nowak. Wrocław, 1971. 158 s. ; Bobrowska-Nowak W. Początki polskiej psychologii / Wanda Bobrowska-Nowak. Wrocław, 1973. 207 s.

[5] Wołoszyn S. Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba zarysu encyklopedycznego / Stefan Wołoszyn. Warszawa, 1997. 134 s. ; Wołoszyn S. Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym / Stefan Wołoszyn. Kielce, 1998. 280 s.

[6] Grabski A. Zarys historii historiografii polskiej / Andrzej Grabski. Poznań. 2000. 277 s.

[7] Drynda D. Pedagogika Drugiej Rzeczypospolitej. Warunki – orijentacje – kontrowersje / Danuta Drynda. Katowice, 1987. 183 s.

[8] Meissner A. Wkład Galicji w rozwój nauk pedagogicznych / A. Meissner // Galicja i jej dziedzictwo. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. T. 3. S. 79-97.

[9] Suchodolski B. Stosunek pedagogiki do historii wychowania / B. Suchodolski // Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu 19-22 września 1948 T. 2. Z. 1. Wrocław, 1948. S. 67-71.

С. Трухіма[1], Я. Ходаковської [2], С. Штобрина [3], В. Шулякевич [4] і Б. Ячевського [5].

Особливу цінність для вивчення змістового наповнення педагогічної освіти у Львівському університеті, а також для дослідження розвитку педагогічної, психологічної і філософської думки галицького академічного середовища мають наукові праці його викладачів. У бібліотечних фондах України і Польщі зберігаються, зокрема, наукові публікації професорів Львівського університету В. М. Фойґта[6], І. Поллака[7], Є. Черкавського[8],

[1] Truchim S. Postulaty w zakresie historii szkolnictwa i wychowania w Polsce / S. Truchim // Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu 19-22 września 1948 r. T. 2. Z. 1. Wrocław, 1948. S. 79-83.

[2] Chodakowska J. Nauki pedagogiczne w polskich uniwersytetach na przełomie XIX–XX wieku / J. Chodakowska // Kwartalnik Historii Nauki i Techniki. 1991. T. XXXVI. N. 2. S. 21-37.

[3] Sztobryn S. Historyczne inspiracje współczesności. Zapomniani badacze historii myśli pedagogicznej w Polsce, 1900–1939 / S. Sztobryn // Przegląd Historyczno-Oświatowy. 1999. N3-4. S. 223–246 ; Sztobryn S. Szkice z historii myśli pedagogicznej. Refleksje filozoficzno-pedagogiczne w polskim czasopiśmienictwie (1900–1939) / S. Sztobryn // Przegląd Historyczno-Oświatowy. 1997. N. 1-2. S. 23-44.

[4] Szulakiewicz W. Myśl pedagogiczna Galicji i Królewstwa Polskiego w drugiej połowie XIX wieku / W. Szulakiewicz // Galicja i jej dziedzictwo. T. 3. Nauka i oświata /pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. S. 23-42.

[5] Jaczewski B. Organizacja i finansowanie nauki polskiej w okresie międzywojennym / B. Jaczewski. Wrocław, 1971. 232 s. ; Jaczewski B. Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918-1939. B. Jaczewski. Wrocław, 1978. 247 s.

[6] Voigt W. M. Die Art, wie die studierende Jugend aus der Philosophie gepruft u. classificirt zu werden pflegt / W. M. Voigt. Lemberg, 1811 ; Voigt W. M. Die Quellen der Sedenrühe, sowie sie der Mensch in seinem Gemüthe findet. Zür inneren Berühigung für venkende Männer / W. M. Voigt. Krakau, 1799.

[7] Pollak I. Anleitung zur Methode ger Redekunst zur zweckmassigen Erleichterung des Humanitats-Studiums / Ignatz Pollak. Wien, 1825.

[8] Czerkawski E. Język niemiecki w gimnazjach i szkołach realnych z językiem wykładowym polskim i ruskim / E. Czerkawski // Przewodnik Naukowy i Literacki. 1882. S. 488-498 ; Czerkawski E. O teraźniejszych poglądach naukowych na budowę społeczeńską / E. Czerkawski // Przewodnik Naukowy i Literacki. 1876. S. 502-528 ; Czerkawski E. Reforma gimnazjów / E. Czerkawski // Przewodnik Naukowy i Literacki. 1882. S. 224-243 ; Czerkawski E. Rozprawy i wnioski Komisji powołanej w 1879 roku przez galicyjską Rade Szkolną Krajową do zbadania reformy gimnazjów / E. Czerkawski // Przewodnik Naukowy i Literacki. 1882. S. 975-1029.; Czerkawski E. Zarys psychologii empirycznej / E. Czerkawski / Euzebiusz Czerkawski. Lwów, 1874.

Ю. Охоровича[1], А. Скурського[2], К. Твардовського [3], С. Белея [4], С. Лемпіцького [5], З. Кукульського [6], Л. Курдибахи [7], К. Сосніцького [8] та ін.

Перший україномовний посібник з педагогіки опублікував у 1891 році професор Львівського університету І. Бартошевський [9]. В його основі лежали ідеї християнського виховання і традиційні погляди на вчительську професію. Широко використовувалися навчальні посібники з дидактики і теорії виховання авторства приват-доцента університету А. Даниша[10]. Їх характеризували неогербартіанські принципи до навчального і виховного процесу.

Заслужену увагу і популярність серед викладачів і студентів Галичини здобув навчальний посібник з основ дидактики і логіки професора філософії, педагогіки та психології К. Твардовського[11]. Як і лекційні заняття вченого,

---

[1] Ochorowicz J. Pierwsze zasady psychologii i inne prace / Julian Ochorowicz. Warszawa. 1996. 309 s.; Ochorowicz J. Psychologia - pedagogika - etyka / Julian Ochorowicz. Warszawa, 1917. 440 s.

[2] Skórski A. Filozofia jako nauka akademicka / Aleksander Skórski. Lwów, 1893. 153 s.

[3] Twardowski K. Wybór pism psychologicznych i pedagogicznych / Kazimierz Twardowski. Warszawa, 1992. 394 s.

[4] Balej S. Psychologia wychowawcza w zarysie / Stefan Balej. Warszawa, 1967. 450 s.

[5] Łempicki S. Potrzeby historji oświaty, szkolnictwa i wychowania w Polsce /S. Łempicki // Nauka Polska. Warszawa : Kasa im. Mianowskiego, 1929. T. X. S. 625-651.

[6] Kukulski Z. W sprawie zwyczajnej Katedry Pedagogiki i Dydaktyki oraz Katedry Dziejów Edukacji Narodowej na Uniwersytecie Jagellońskim / Z. Kukulski // Którzy Idziemy. 1913. № 1. S. 117-132.

[7] Kurdybacha Ł. Zawód nauczyciela w ciągu wieków / Łukasz Kurdybacha. Warszawa, 1948. 52 s.

[8] Sośnicki K. Podstawy wychowania państwowego / Kazimierz Sośnicki. Lwów, 1933. 279 s.

[9] Бартошевський І. Педагогія руска або Наука о воспитаню/ Іоан Бартошевський. Львів, 1891. 392 с.

[10] Danysz A. O kshtałceniu / Antoni Danysz. Lwow, 1918.; Danysz A. O wychowaniu / Antoni Danysz. Lwów, 1930.

[11] Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, 1901. 224 s.

праця вирізнялася системним підходом, винятковою логікою суджень, легкістю сприйняття. Вже у міжвоєнний період побачив світ посібник з основ дидактики доцента університету К. Сосніцького[1], який також використовували під час теоретичних і практичних навчальних занять у Львівському університеті.

Огляд української та польської історіографії свідчить про те, що історія Львівського університету до 1939 року, особливо періоду до 1918 року, ще недостатньо вивчена. Протягом довгих років перебуваючи заручниками політичних та міжнаціональних труднощів у стосунках українського і польського народів, учені були втягнуті в ідеологічну боротьбу і не могли зосередитися на своєму прямому обов'язку – науковому дослідженні. Зрушення у цьому напрямі простежуються лише протягом останніх десятиліть. Однак досі не проведено цілісного і узагальнюючого дослідження, яке б в історичній ретроспективі висвітлило підготовку Львівським університетом педагогічних працівників вищої кваліфікації.

Аналіз опрацьованої наукової літератури дає підстави зробити висновки, що: по-перше, в українській історіографії приділено недостатню увагу дослідженню розвитку педагогічної думки в університетах України у контексті вивчення історії конкретного вищого навчального закладу; по-друге, ні у польській, ні у вітчизняній історіографії немає комплексного дослідження педагогічних студій у Львівському університеті, чимало питань їх розвитку залишились невирішеними; по-третє, незважаючи на наявність наукових праць, присвячених знаним педагогам Львівського університету, чимало талановитих викладачів і науковців залишилося поза увагою дослідників.

Історичні джерела до вивчення проблеми

Джерельну базу цього дослідження становлять опубліковані та неопубліковані документи, які умовно можна розділити на дві великі групи:

[1] Sośnicki K. Zasady dydaktyki / Kazimierz Sośnicki. Lwów, 1925. 159 s.

1) актові документи, що стосуються педагогічної підготовки у Галичині 1772–1939 років;
2) актові документи, пов'язані з діяльністю Львівського університету.

Більша частина джерел до вивчення галицької педагогічної освіти кінця XVIII – першої третини XX ст. сьогодні є опублікованою і введеною до наукового обігу. Серед неопублікованих актових матеріалів насамперед варто виділити службові документи Галицької крайової шкільної ради, які зберігаються у фонді 178 Центрального державного історичного архіву України у Львові (далі ЦДІАУ у Львові)[1], а також актові матеріали Львівської екзаменаційної комісії для кандидатів на учителів середніх шкіл (у фонді Ф. 146) [2].

Найбільш важливу частину опублікованих джерельних матеріалів становлять видання законів, наказів, розпоряджень, посадових інструкцій та інших документів, виданих центральними і місцевими органами державної влади Австрійської (Австро-Угорської) і Польської держав, тексти численних колективних та індивідуальних проектів реформування системи шкільництва 1860–1920 років, статути навчальних закладів та їх підрозділів[3]. Сюди, зокрема, належать публікації Статуту Львівського університету[4]. Разом ці документи становлять законодавчу базу функціонування шкільництва у Галичині середини XIX – першої третини XX ст.

[1] ЦДІАУ у Львові. Фонд 178 (Крайова шкільна рада).

[2] ЦДІАУ у Львові. Фонд146 (Львівська екзаменаційна комісія).

[3] Bobrżyński M. Statut Rady Szkolnej Krajowey Galicyjskiej. Studium prawno-polityczne / Michał Bobrzyński. Kraków, 1903. 123 s.; Projekty reform szkolnictwa ludowego w Galicji u progu autonomii / Wybrał, wstępem i przypisami opatrzył Cz. Majorek. Wrocław, 1980. 255 s.; Zbiór najważniejszych okolników i rozporządzeń zasadniczych C.K.Krajowej Rady Szkolnej. Lwów, 1888. 388 s.; Zbiór ustaw i najważniejszych rozporządzeń w sprawie szkolnictwa ludowego. Lwów, 1895. 29 s.; Zbiór ustaw krajowych obowiązujących w zakresie spraw szkolnictwa ludowego w Królewstwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Zestawił B. Baranowski. Lwów. 1895. 86 s.; Zbiór ustaw akademickich dla uczniów uniwersyteckich. Lwów, 1880. 36 s.

[4] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Statut. Lwów, 1926. 26 s.

Корисні відомості почерпнуто зі статей та повідомлень рубрик наукової хроніки таких галицьких спеціалізованих періодичних видань початку XIX – кінця XX ст., як "Рідна школа", "Учитель", "Учительське слово", "Літературно-Науковий Вістник", "Szkoła", "Kwartalnik Pedagogiczny", "Minerwa polska", "Muzeum", "Przegląd Historyczno-Oświatowy", "Przegląd Humanistyczny", "Przegląd Pedagogiczny", "Ruch Pedagogiczny" та ін. Цінними для вивчення ставлення громадськості до проблеми підготовки педагогічних працівників, зокрема у Львівському університеті, є відомості, що містяться у повідомленнях галицької преси XIX – першої третини XX ст. Таку інформацію друкували на шпальтах газет і журналів суспільно-політичного ("Діло", "Gazeta Lwowska", "Gazeta narodowa", "Słowo polskie") і культурно-освітнього спрямування ("Mnemosyne", "Pamiętnik Lwowski", "Pamiętnik Literacki", "Wędrowiec", "Przewodnik Naukowy i Literacki", "Wiadomości literackie").

Численні джерела до вивчення історії Львівського університету з огляду на порівняно незначне і поверхове вивчення цієї теми у польській і, особливо, вітчизняній історіографії, ще не стали об'єктом повноцінного дослідження. Відповідні матеріали зберігаються у архівних і бібліотечних фондах м. Львова. Мова документів польська, німецька, латинська, рідше – українська. Переважна більшість джерельних матеріалів до історії Львівського університету не опублікована і становить одиниці збереження Державного архіву Львівської області (далі – ДАЛО), а саме – фонд 26 (Львівський університет). Обсяг актових матеріалів, що стосуються історії Львівського університету і зберігаються у фонді 26, становить десятки тисяч одиниць збереження. Зважаючи на значний обсяг архівних документів, у цьому дослідженні, головно використовувалися справи таких описів: 4 (Тези на пошук ступеня доктора, докторські дисертації, магістерські роботи); 5 (Особові справи професорсько-викладацького складу); 6 (Юридичний факультет); 7 (Філософський факультет 1849–1924, гуманітарний фа-

культет 1924–1939); 8 (Теологічний факультет), а також справи опису 11 (Роботи, статті, рецензії, реферати).

Найбільш системно представлені джерельні матеріали лише починаючи з другої половини XIX ст., оскільки під час листопадових подій 1849 року архів університету був майже повністю знищений пожежею. У зв'язку з цим більш ранні актові документи часто уривчасті або фрагментарні, що значно ускладнює відтворення повноцінної картини науково-педагогічного середовища Львівського університету першої половини XIX ст.

Першочерговим завданням для нас було проаналізувати особові справи представників професорсько-викладацького складу та допоміжного персоналу університету, які брали участь у викладанні навчальних дисциплін педагогічного циклу. Збережена в особових справах інформація відображає біографію конкретного викладача, його освіту, етапи службової кар'єри, посадову, наукову і громадську діяльність в університеті. Деякі особові справи хронологічно охоплюють великі періоди (понад 50 років). Серед джерел такого профілю найбільш інформативними є особові справи викладачів філософського (гуманітарного) факультету, окремі з них налічують декілька сотень аркушів. Вони створені компетентними науковцями з метою надання тому чи іншому досліднику можливості викладання, присвоєння йому професорського звання чи переведення на іншу посаду.

Документи щодо діяльності теологічного та філософського (гуманістичного) факультетів у міжвоєнні роки, відповідно, зберігаються в описах 6, 7 і 8 фонду 26. Одиниці збереження перелічених описів доцільно характеризувати за єдиною схемою, оскільки тематика згаданих актових матеріалів є аналогічною. Серед них особливу увагу зосереджено на звітах і протоколах засідань факультетських рад і комісій, звітах деканату, навчально-наукових підрозділів, гуртків та окремих викладачів, меморіалах факультетів, міністерських розпорядженнях, циркулярах, законопроектах

та повідомленнях, габітаційних справах, справах про призначення викладачів та асистентів, заснування і ліквідацію кафедр та інститутів, реорганізацію навчального процесу, пенсійних справах, списках професорсько-викладацького та асистентського складу, правилах та навчальних програмах студій, листуванні викладачів з адміністрацією факультету та ректоратом, листуванні між факультетськими радами різних університетів та міністерством, статутах і книгах протоколів студентських гуртків, семінарів та просемінарів, дисциплінарних справах. Хронологічно вони охоплюють період з кінця XIX ст. до 1939 року. Значну їх частину використано вперше.

Для відтворення структури університетських навчально-наукових підрозділів педагогічного профілю і динаміки навчального процесу також використано звіти та протоколи засідань факультетських рад і комісій. Цінність подібних актових документів полягає у можливості розкрити довголітні спроби учених рад та окремих науковців щодо відкриття окремої кафедри педагогіки в університеті. Аналіз цих джерел значно полегшує розуміння суперечностей між державною освітньою політикою та інтересами викладацького складу Львівського університету в контексті підготовки вчителів і розвитку педагогічної науки у стінах навчального закладу.

Інформативними виявилися також звіти деканів факультетів, окремих викладачів та підпорядкованих їм структурних підрозділів університету. Безсистемність та нерегулярність цих документів до 20-х років XX ст. створює чимало труднощів. На жаль, ці звіти не містять вичерпної інформації про всі найважливіші події внутрішнього життя факультетів; відомості про діяльність навчально-наукових підрозділів є неповними, за окремі роки – надто короткими або фрагментарними. Докладніші відомості можна отримати зі звітів викладачів про діяльність підпорядкованих їм структурних одиниць: кафедр, семінарів, просемінарів, лабораторій, інститутів. За допомогою подібних джерел

можна простежити тенденції навчальної і наукової роботи у напрямку підготовки педагогічних кадрів, дослідити динаміку становлення матеріально-технічної бази педагогічних структурних підрозділів. Сьогодні чи не єдиними джерелами до науково-педагогічної діяльності студентів університету у досліджуваний період є програми та протоколи засідань педагогічного семінару та семінару з історії освіти і шкільництва першої третини XX ст.

Ми проаналізували листування між Міністерством віровизнань і освіти міжвоєнної Польщі та вченою радою філософського (гуманітарного) факультету[1]. Воно об'єктивно відображає тенденцію до поступової ліквідації автономії польських університетів. Суперечності у баченні багатьох проблем Львівського університету, а інколи й конфліктні ситуації простежуються у справах про закриття та відкриття окремих навчально-наукових підрозділів, призначенні та звільненні викладачів, зокрема керівників структурних підрозділів. Усесторонній аналіз документів епістолярного характеру – листування між окремими викладачами, завідувачами кафедр та адміністрацією факультетів – додає дослідженню матеріал, наповнений суб'єктивним баченням внутрішньоуніверситет-ського життя та відносин міжвоєнного періоду.

Опрацювання вищезгаданих архівних джерел допомогло визначити дійсний склад викладачів університету, які займалися підготовкою педагогічних кадрів, відтворити їх життєвий шлях, наукову і педагогічну діяльність, вивчити специфіку роботи кожного навчально-наукового підрозділу педагогічного профілю.

Чимало інформативно цінних джерел до вивчення предмета дослідження збережено у фондах Відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України (далі ЛНБ НАН України). Більшість з них становлять

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7.

частку бібліотечного фонду 132 (Львівський університет)[1]. Тут зберігається значна кількість джерельних матеріалів, що є суттєвим доповненням до вивчення діяльності навчально-наукових підрозділів педагогічного профілю університету: хронік, звітів, листування, фінансових документів, інвентарних описів, рецензій, рефератів, семінарських робіт, реєстрів кореспонденції, оголошень тощо.

Окремі фрагменти особових справ викладачів Львівського університету міжвоєнного часу містяться в Архіві нових актів (далі – АНА) у Варшаві, зокрема у фонді Міністерства віровизнань і освіти Другої Речі Посполитої. Ця інформація, безперечно, слугує необхідним додатком для всестороннього аналізу підготовки педагогічних кадрів на базі університету.

Вагомим елементом джерельної бази до історії Львівського університету є опубліковані джерела. До них належать: університетські хроніки, програми викладів та щорічні звіти про склад університету. Хронологічно вони охоплюють період із 1809 до 1939 року. Найбільш важливими для розуміння розвитку університету потрібно вважати хроніки [2], які були продовженням створеної Л. Фінкелем та С. Стажинським історії Львівського університету[3]. Вони відображали головні події внутрішнього життя навчального закладу, персональні зміни у викладацькому складі, містили детальну інформацію про науковий доробок професорів, кількість виданих дипломів тощо. Підвищену інформативну цінність мають хроніки з середини 20-х років минулого століття, у яких опубліковано докладні щорічні звіти про

[1] ЛНБ НАН України. Фонд 132 (Львівський університет).

[2] Starzyński S. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego / Stanisław Starzyński. (1894/95–1897/98). Lwów, 1899. T. 1. 265. 3 s.; Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. (1898/9–1909/10) / Zestawił dr. Wiktor Hahn. Lwów, 1912. T. 2. 10. 710 s. ; Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1920–1921 … 1929–1930 za rektoratu prof. d-ra … . Lwów, 1923 … 1931.

[3] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2. Lwów, 1894, Cz. 1. 16. 351 s.; Cz. 2. 443 s.

діяльність навчально-наукових підрозділів університету. Варто наголосити, що чимало фактів, оголошених у хроніках міжвоєнного періоду для звеличення акту відновлення польської незалежності, мають стійке політичне забарвлення, суб'єктивне і часто тенденційне трактування подій і міжнаціональних відносин.

З огляду на детальність та систематичність, особливо цінним серед опублікованих джерел є щорічні звіти про склад Львівського університету і навчальні плани[1]. Зокрема, звіти подають відомості про всіх без винятку викладачів із зазначенням їх наукових титулів, посад та державних нагород, інформацію про участь у науковому й громадському житті університету і держави, а також домашню адресу. Крім того, вони інформують про діяльність усіх адміністративних одиниць університету з вказівкою місця їх розташування та прийомних годин, навчально-наукових підрозділів (семінарів, закладів, інститутів, лабораторій), містять статистичні зведення про студентів та вільних слухачів за факультетами, перелік університетських товариств та гуртків. Навчальні плани складали перед початком начального року або семестру, вони містили вичерпну інформацію про місце і час проведення занять, їх тривалість, а також різноманітні зауваження щодо студій.

[1] Ordnung der öffentlichten Vorlesungen an der k. k. Lemberger Licaeum im Schuljahre 1809 … 1817 gehatten werden. Lemberg. 1809–1817 ; Ordnung der öffentlichten Vorlesungen an der k. k. Universität zu Lemberg im Schuljahre 1819 … 1858 gehatten werden. Lemberg. 1819–1858 ; Taschenbuch der K.K. Lemberger Universität für das Jahr 1819 … 1843. Lemberg. 1819–1843 ; Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1874/75 … 1875/76. Lemberg. 1874 … 1875 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim / zimowem półroczu 1875/76 … 1917/18. Lwów, 1875 … 1917 ; C. K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim / zimowem 1917/1918 … 1918/1919. Lwów, 1917 … 1918 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1919/1920 … 1938/1939. Lwów, 1920 … 1938 ; Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim / zimowem 1919/1920 … 1939/1940. Lwów, 1919 … 1939.

У 30-х рр. XX ст., на відміну від попереднього періоду, такі документи відрізнялися значно більшим обсягом, розширеними вказівками і поясненнями. Однак, зважаючи на те, що викладачі часто відміняли оголошені на початку року виклади, потрібно критично ставитись до їх достовірності та звіряти з іншими джерелами.

Цінним джерелом для розкриття змістового аспекту педагогічної освіти у Львівському університеті є неопубліковані наукові праці викладачів навчальних дисциплін педагогічного циклу. Вони містяться, головно, у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – НБ ЛНУ) та ЛНБ НАН України, а також – Національної бібліотеки Республіки Польща та Бібліотеки Варшавського університету. Саме ці публікації дають можливість визначити кількісні та якісні показники наукового доробку вчених, еволюцію їх науково-педагогічних поглядів.

1.2. Розвиток системи підготовки вчителя у контексті еволюції освіти в Галичині

1.2.1. Шкільництво Галичини у 1772–1867 роках

У 1772 році внаслідок першого поділу Речі Посполитої територія Галичини увійшла до складу Австрійської імперії і разом із Малопольщею утворила окремий коронний край під назвою Королівство Галичини і Лодомерії. Українці і поляки становили трохи більше, ніж по 40 % від усього населення провінції, ще близько 10 % її населення становили євреї. Поляки проживали, головно, в західній частині краю; у Східній Галичині їх частка становила близько 20 %.

З багатьох причин індустріалізація у власне Австрії та Богемії (Чехії) на середину XIX ст. досягла вищого рівня розвитку, аніж на українських теренах. Галичина була відсталим аграрним краєм, тут зовсім не існувало великих фабрик і заводів. Відень не розвивав тут велике промислове будівництво з огляду на військово-стратегічне значення провінції, що потенційно могла стати зоною воєнних дій у випадку конфлікту з Росією. Варто зазначити, що така позиція згодом стала слушною. Єдине промислове виробництво – видобуток нафти й озокериту поблизу Дрогобича і Борислава розпочалося лише в 50-60-х роках XIX ст.

Королівство Галичини і Лодомерії одразу ж стало першою в державі не лише за густиною та численістю населення, а й за рівнем його економічної відсталості, що кінцево спричинювало культурно-освітню відсталість. Селянство, що становило більшість населення краю, ниділо у безпросвітній темряві. За умов домінування міської культури і майже повної відсутності української світської інтелігенції провідні позиції у суспільно-політичному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті провінції зайняли польська шляхта і римо-католицьке духовенство[1].

До XIX ст. цілісної системи освіти в Австрійській імперії фактично не існувало, оскільки початкові і середні навчальні заклади вирізнялися надзвичайною строкатістю типів і хаосом у діяльності. Наприкінці XVIII ст. у державі було проведено декілька шкільних реформ: 1777 року – за ініціативою Марії-Терезії і 1781 року – її сина Йосифа II. Головну ідею освітніх реформ імператриця висловила такою тезою "Школа є і залишиться завжди державною справою" [2]. Оскільки до цього часу монополістом у сфері

[1] Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. 2-е вид. / Ярослав Грицак. Київ, 2000. С. 10-17.

[2] Митрофанов П. Политическая деятельность Иосифа II, его сторонники и его враги (1780–1790) / П. Митрофановъ. С.–Петербург, 1907. С. 741.

освіти була церква, то нова позиція означала секуляризацію всіх закладів освіти.

Згідно з проектом 1777 року передбачалося відкриття в селах однокласних церковно-парафіяльних, у невеликих містах – тривіальних, а у великих — нормальних шкіл. Однак для її реалізації бракувало і вчителів, і підручників, і коштів, у зв'язку з чим реальні зміни розпочалися лише після розпорядження імператора від 24 березня 1781 року. Поодинокі середні навчальні заклади – гімназії, відкриті у Стрию, Бережанах, Бучачі, Дрогобичі, Львові, Станіславі, Збаражі та інших містах, – були доступні тільки для заможних громадян. Історик освіти і шкільництва Степан Сірополко повідомляє, що "Усіх народних шкіл німецького типу 1786 р. було в Галичині 47, а саме: одна нормальна школа у Львові, 15 окружних, 2 головні та 29 тривіальних, а саме 15 міських, 3 сільські, 4 – для дівчат і 7 жидівських"[1].

Основні елементи системи освіти в Галичині кінця XVIII – першої половини XIX ст. схематично зображено на рис. 1.1.

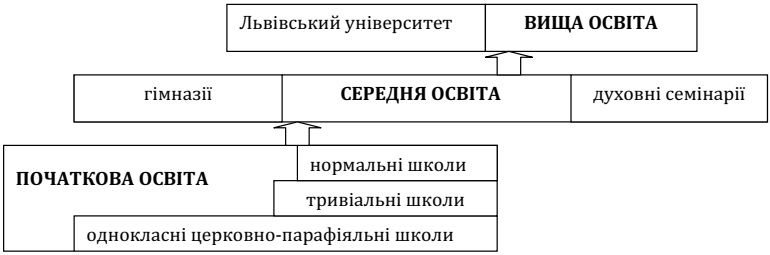

Рис. 1.1. Державна система освіти в Галичині наприкінці XVIII–першої половини XIX ст.

Аналізуючи освітні реформи Йосифа II, український історик І. Левицький звертає увагу на те, що реформи в

[1] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ: Наук. думка, 2001. С. 500.

освітній діяльності були спрямовані "на поле практичне", передусім головне значення науки і освіти мало бути в забезпеченні матеріального добробуту народу, а з наук найбільше значення і вагу мали "лише хірургія, механіка і математика". Особливу увагу в освітній реформі, на його думку, було звернено на "низше школьництво, ніж про висше", оскільки воно мало "ширити відомости між найширшими кругами людности"[1]. Отже, найбільш значним дітищем освітніх реформ Йосифа II стала народна школа. Саме тому, за його наказом було збільшено кількість шкіл, щоб кожен бажаючий міг здобути початкову освіту. Можливість здобуття освіти була нагальною необхідністю для населення Галичини, оскільки, як відомо, більшість його взагалі була неосвіченою[2].

Освітні реформи Марії-Терезії та Йосифа II значно вплинули на становище галицьких українців. Закладення у Відні та Львові греко-католицьких духовних семінарій, заснування нових типів початкових шкіл та реорганізація середніх шкіл на основі переведення їх на державне утримання створили підґрунтя для перетворень у справі освіти. Зрівняння у правах католицької та некатолицької церков (до останніх зачислювали й греко-католицьку), формально відкривало для українців можливість здобувати повноцінну освіту та просуватися щаблями не лише церковної, а й службової кар'єри. Однак поступу в запровадження української мови у навчальних процес середньої освіти не відбувалося, швидше навпаки. Вже з 1785 року в усіх навчальних закладах, крім латиномовних вищих, було запроваджено німецьку мову викладання[3].

---

[1] Левицький І. Е. Погляд на розвій низшого і висшого шкільництва в Галичині в рр. 1772–1800 і розвій руського народного шкільництва в рр. 1801–1810 / Іван Ем. Левицький. Львів,1903. С. 6-12.

[2] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ: Наук. думка, 2001. С. 389.

[3] Полонська-Василенко Н. Історія України в 2-х т. Т. 1 / Наталія Полонська-Василенко. Київ : Либідь, 1995. С. 371-372, 375 ; Дорошенко Д. Нарис історії України в 2-х т. Т. 2 / Дмитро Дорошенко. Київ : Глобус, 1992. С. 298-299.

Загалом, історики відмічають і найсуттєвіші недоліки освітніх реформ Йосифа ІІ. Насамперед згадуваний уже І. Левицький вади вбачав у тому, що "школи повернено на інституції, призначені на германізованє руського і польского народа, а по друге в тім, що введено всюди готові моделі шкільництва німецького і готові пляни з німецьких шкіл, без огляду на потреби, інший стан просвіти і інші прикмети і властивості славянських племен"[1].

Після смерті Йосифа ІІ в Австрійській державі розпочався курс на згортання просвітницьких реформ. Нові засади державної політики, до яких насамперед належала десекуляризація різних аспектів життя суспільства, відображено й у сфері шкільництва. З 1805 року народні початкові школи і гімназії знову було передано у відання католицької церкви, що призвело до чергового зміщення пріоритетів змісту освіти. У шкільних програмах зросла кількість релігійних дисциплін і годин, виділених на їх вивчення, за одночасного збереження обсягу навчального часу для інших предметів. Наслідком цього стало перевантаження учнів навчальним матеріалом, що неминуче вело за собою зниження результативності шкільної освіти. У цей же час у навчальних закладах Галичини було скорочено сферу вжитку української мови, яка продовжувала функціонувати лише на рівні церковно-парафіяльних шкіл [2]. Греко-католицьке духовенство, на плечах якого лежала справа початкової освіти, у більшості залишалося напівграмотним і значною мірою полонізованим, що знижувало і без того невисокий рівень освіченості українських селян. Щодо парафіяльних шкіл, то їх розвиток повністю залежав від того, як місцевий священник ставився до освітньої справи [3].

[1] Левицький І.Е. Погляд на розвій низшого і висшого шкільництва в Галичині в рр. 1772–1800 і розвій руського народного шкільництва в рр. 1801–1810 / Іван Ем. Левицький. Львів. 1903. С. 48.

[2] Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення : навч.-метод. посібник / Богдан Ступарик. Київ, 1998. С. 59.

[3] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ : Наук. думка, 2001. С.489-490.

У 1783 році в Галичині функціонувало 5 державних і 12 приватних гімназій. Галицька місцева адміністрація мала на меті скорочення їх кількості і реалізовувала це завдання протягом наступних десятиліть. Станом на 1848 рік у Східній Галичині діяли такі гімназії: у Бережанах (перенесена зі Збаража у 1805 р.); Бучачі (заснована 1754 р.); у Львові – Академічна (заснована 1784 р., вела свою ґенезу від міської школи з 1382 р.); Львові – Друга гімназія (заснована 1818 р.); Перемишлі (заснована 1617 р.); Самборі (заснована 1680 р.); Станіславові (заснована 1720 р.); Тернополі (заснована 1820 р.). У жодній з них до 1848 р. не викладали українську мову як навчальний предмет [1]. Цісарським рескриптом від 18 червня 1813 року постановлено, що навчання у сільських школах має відбуватися рідною мовою (Nationalsprache), у міських школах – німецькою і рідною, а в головних школах – німецькою і польською мовами. Проте і шкільний статут 1787 р., і рескрипт 1813 залишалися, за словами українських істориків, "голою декларацією"[2].

1.2.2. Шкільництво Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст.

У другій половині XIX ст. в Австрійській монархії пройшла хвиля важливих адміністративно-політичних та інших структурних змін, одним із наслідків яких стало повернення освіти до сфери контролю держави. У 1849 році створено Міністерство віровизнань і освіти, що ознаменувало завершення періоду самоусунення держави від керування освітніми процесами. Однак реальні зрушення у сфері шкільництва настали тільки після схвалення Конституції Австро-Угорщини 1867 року, яка стала важливим кроком до перетворення держави на федеративну монархію.

[1] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ : Наук. думка, 2001. С. 511.

[2] Там само. С. 501.

У 1867 році Галичина у складі Австро-Угорської монархії набула автономного статусу. Керівництво початковими і середніми закладами освіти у краї перейшло до Крайової шкільної ради (далі КШР) – колегіального органу, на який були покладені виконавчі і контрольні функції адміністративного й фінансового характеру[1]. КШР володіла широким колом повноважень, зокрема мала право затвердження шкільних підручників, і формально підпорядковувалася Міністерству віровизнань і освіти у Відні. До складу КШР входили галицький намісник, шкільні інспектори, представники релігійних конфесій та окремі вчителі різних типів шкіл[2].

Загальне керівництво Галицькою крайовою шкільною радою проводилося Міністерством віровизнань та освіти Австро-Угорської монархії, та по суті воно не втручалося в її діяльність. КШР складалася з трьох секцій: перша опікувалася народними школами і семінаріями; друга керувала гімназіями і реальними школами; третя займалася торгово-промисловими школами [3].

Як і решта органів державної влади в галицькій автономії, КШР одразу ж опинилася під впливом польських шляхетських і церковних кіл, які отримали ефективний засіб для реалізації своїх інтересів у сфері освіти та шкільництва. Український посол Т. Окуневський у своїй промові в сеймі 1899 р. зазначав, що протягом тридцяти років КШР використовувала свої повноваження в політичних цілях і

[1] Bartel W. M. Galicyjska Rada Szkolna Krajowa – Czasy, instytucja, ludzie / W. M. Bartel // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze. Zesz. 86. Kraków, 1980. S. 33-62.

[2] Statut organizacyjny tyczący się ustanowienia Rady szkolnej krajowej w Królewstwie Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Ustawy Krajowe dla Królestw Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem. N. III. Lwów : Drukarnia Winiarza, 1867. 154 s.

[3] Моряк-Протопопова Х. Крайова шкільна рада у Галичині: повноваження, структура і вплив на розвиток шкільництва у 1867–1918 рр. / Х. Моряк-Протопопова // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Львів, 2011. Вип. 54. С. 75.

не існує іншого способу покращення освіти українського населення у Галичині, ніж розділити її на дві частини: "... одну для руської, другу для польської народності, щоб і ми своєю наукою і своєю культурою сами завідували, а не чужі опікувались нами… "[1]. Така пропозиція викликала різку критику з боку поляків, оскільки Галичину розглядали як майбутню основу для відродження польської національної держави, і будь-які дії чи навіть наміри поділити Галичину на Західну польську і Східну українську чи розподілити повноваження деяких органів управління на національній основі безпосередньо загрожували реалізації цього плану[2].

Тим часом рівень писемності дорослого населення серед українців залишався вкрай низьким. Згадуваний вже С. Сірополко подає статистику неписемності серед народів Австро-Угорської держави. Наприклад, 1908 року з-поміж осіб, старших 10-ти років, таких, що не вміли читати і писати, було: у чехів – 2 %; у німців – 3 ; в угорців – 10; у словаків – 14; у поляків – 27; у румунів – 60; у русинів – 61; у хорватів – 63 % [3].

Під час реформування системи освіти в Австро-Угорщині , зокрема в Галичині, було створено централізовану мережу реальних шкіл і гімназій, які формально надавали змогу учням отримати, відповідно, початкову й середню освіту. Нові принципи, на яких відтепер повинна була ґрунтуватися освіта, полягали у її безкоштовності, обов'язковості та світськості. Проте невиконання поставлених вимог з боку

[1] Окуневський Т. Якъ дбає ц. к. Рада школьна краєва о руську народну школу. Промова выголошена въ Соймъ дня 4 марта 1899 / Теофіл Окуневський. Львовъ: Зъ друкарнъ Института Ставропіґійского, 1899. С. 51.

[2] Моряк-Протопопова Х. Крайова шкільна рада у Галичині: повноваження, структура і вплив на розвиток шкільництва у 1867–1918 рр. / Х. Моряк-Протопопова // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Львів, 2011. Вип. 54. С. 74.

[3] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ: Наук. думка, 2001. С. 525.

КШР та місцевих органів влади практично зводили нанівець прогресивні засади нового освітнього законодавства [1].

Система шкільництва Галичини цього періоду охоплювала різні типи навчально-виховних закладів: дошкільні (захоронки або "фребелівки"); початкові (народні); середні (класичні та реальні гімназії, реальні школи, ліцеї); професійні (учительські семінарії, промислові, торговельні, рільничі, фахові школи); вищі (університети, академії, інститути); спеціальні (школи для сліпих, глухонімих, розумово відсталих та занедбаних дітей) та позашкільні (вакаційні оселі)[2]. Систему закладів освіти, яка виникла в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст., зображено на рис. 1.2.

Найнижчу сходинку в державній системі освіти утворювали **дошкільні дитячі заклади** – захоронки або фребелівки – від прізвища німецького педагога XIX ст. Фрідріха Фрьобеля (1782–1852), який уперше відкрив таку установу для дітей[3]. Усі державні захоронки були польськими, тому українських дітей до шести років виховували вдома [4].

Наступну ланку в освітній системі утворювали **початкові (народні)** школи різних категорій – від 1- до 8-класних. У школах нижчого рівня, починаючи від 1-, і закінчуючи 6-класними, термін навчання був 6 років. У вищих початкових школах, так званих виділових, якими були 7- і 8-микласні, термін навчання був, відповідно 7 і 8 років[5]. Як

[1] Стинська В. В. Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Стинська В. В. Івано-Франківськ, 2004. С. 12-13.

[2] Там само. С. 11.

[3] Борисова З. Фрідріх Фребель – засновник ідеї дитячого садка / З. Борисова // Дошкільне виховання. 2002. № 12. С. 5-7. ; Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. Lwów, 1934. T. II. S. 90-97.

[4] Моряк-Протопопова Х. Крайова шкільна рада у Галичині: повноваження, структура і вплив на розвиток шкільництва у 1867–1918 рр. / Х. Моряк-Протопопова // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Львів, 2011. Вип. 54. С. 76.

[5] Сірополко С. Історія освіти в Україні. / Степан Сірополко. Київ: Наук. думка, 2001. С. 527, 532.

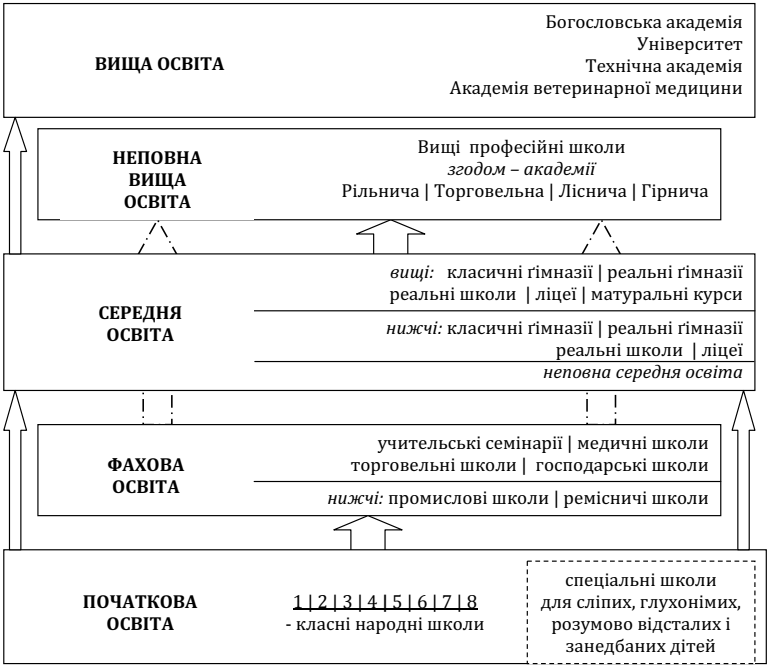

Рис. 1.2. Державна система освіти у Галичині у 1867–1918 роках

свідчать дані Крайового статистичного бюро Галичини за 1905/1906 навчальний рік, серед галицьких шкіл переважали одно- і дворічні [1].

Зміст освіти народних шкіл залежав від їх категорії. Наприклад, елементарні школи, що діяли по селах і мали по 1–2 класи, вчили дітей релігії, читати, писати, рахувати, розмовляти рідною та польською мовами, давали найпотрібніші відомості про навколишній світ, свій край, людину та Австро-Угорську монархію. Основним підручником там була читанка. Оскільки сільські малокласівки були школами-"тупиками", то діти після їх закінчення змушені

[1] Podręcznik Statystyki Galicji. Lwów, 1908. T.VIII. S. 76-79

були ще протягом двох років двічі в тиждень відвідувати так звану "доповняючу науку", яку викладали у тій же школі ті ж самі вчителі. Багатокласні школи давали ширшу освіту. Так, уже в 3-класній школі вводили новий предмет – державну (німецьку) мову, а в 4- і більшекласних школах, для глибшого вивчення природничих наук, надавали змогу користуватися, крім читанки, спеціальними книжками. Серед випускників цих шкіл на доповнююче навчання були зобов'язані ходити лише ті, які не вступили до фахових або середніх шкіл [1].

У 1893 році австрійське Міністерство віровизнань і освіти запровадило поділ усіх народних шкіл на два типи – сільські (від 1- до 4-класних включно) і міські (від 5-класних до виділових), що призвело до ще більшого загострення протиріч між школами нижчого і вищого типів, оскільки паралельно із уведенням такого поділу, школи нижчого типу (сільські) зазнали звуження загальноосвітнього компонента і їх зміст був зорієнтований на майбутню спеціальність учнів, тобто на сільське господарство. За даними статистики, у 1909 році в Галичині функціонувало 2 375 українських початкових шкіл і 2 779 – польських[2], утім і така численність не задовольняла освітніх потреб населення.

Учні народних шкіл, які хотіли швидко здобути якийсь практичний фах, після п'ятого року навчання в елементарній народній школі могли вступати до виділових шкіл, які мали здебільшого три класи. Ці школи надавали учням дещо ширшу освіту, оскільки їх програми включали знання предметів, необхідних для роботи в промисловості та сільському господарстві тої місцевості, де розміщувалася така виділова школа. Для зручності окремі виділові школи

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І.Є. Курляк. Львів. 1997. С. 22.

[2] Szkolnictwo ludowe w Galicyi w swym rozwoju or roku 1868 do roku 1909 z uwzględnieniem stosunków hygienicznych / Zestawił w ogólym zarysie Bolesław Adam Baranowski. Lwów, 1911. S.11.

поєднувалися з елементарними під спільним керівництвом. У виділових школах навчання відбувалося роздільно, що вносило свою специфіку у плани і програми чоловічих та жіночих закладів [1].

Головним завданням виділових шкіл була підготовка учнів до вступу у **фахові школи.** Їх поділяли на дві великі групи: 1) школи, які були під управлінням КШР (сюди належали вчительські семінарії, торговельні і промислові школи); 2) відомчі школи (медичні, господарські та ін.). Термін навчання у них був різним: від 1 до 3-х років, а в учительських семінаріях – 4 роки.

З усіх типів професійних шкіл найбільшою популярністю користувалися учительські семінарії, оскільки у них можна було безкоштовно здобути порівняно якісну освіту. Учительські семінарії готували вчителів для народних шкіл, тому в програму цих закладів, окрім загальноосвітніх предметів, входили педагогіка і спеціальна методика з практичними вправами. Для цього існувала так звана школа вправ – зразкова 4-класна народна школа, яка діяла при семінарії спеціально для проходження семінаристами практики[2].

Наступну ланку в освітній системі утворювали **середні школи**, які поділяли на три типи: 1) класичні ґімназії, де учні у великому обсязі вивчали класичні мови – латинську і грецьку; 2) реальні ґімназії, де з давніх мов вивчали тільки латину, а замість грецької – одну з іноземних мов, зазвичай французьку; 3) реальні школи, де зовсім не вивчали давніх мов, а зосереджували основну увагу на предметах природничо-математичного циклу і кресленні. Термін навчання у ґімназіях був 8 років, у реальних школах – 7 [3].

---

[1] Zbiór ustaw i najważniejszych rozporządzeń w sprawie szkolnictwa ludowego obejmujący ustawy szkolne z dnia 2. lutego 1885 / red. Paweł Skwarczyński. Lwów. 1885. S. 36.

[2] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів, 1997. С. 23.

[3] Там само. С. 24.

З усіх трьох типів середніх шкіл найбільшою популярністю користувалися саме класичні ґімназії, оскільки вони давали право вступу в університет, престижну на той час освіту і добре фінансувалися державою. Якщо у 1867/1968 навчальному році у 19-х галицьких ґімназіях навчалося 9 504 учні, то вже у 1910/1911 навчальному році – 36 014 учнів у 56-х ґімназіях. Середня кількість ґімназистів у гімназіях Галичини на початку ХХ ст. залишалася найбільшою з-поміж всіх інших провінцій Австро-Угорської монархії. Протягом 1880–1910 років вона збільшилася у 3,8 раза, зрісши за 1880–1890 роки на 32 %; за 1890–1900 – відповідно, на 48 % ; за 1900–1910 – на 51 % [1]. За тогочасних умов навчання в гімназії було чи не єдиним шансом на здобуття особою відносно задовільного матеріального статусу у майбутньому, однак через високу платню за навчання класичні ґімназії були елітарними [2].

Аналізуючи характер взаємозв'язків між середньою і вищою школами Австрії дослідник класичної освіти на західноукраїнських землях І. Курляк зазначає, що з часом він зазнавав змін. Якщо до середини ХІХ ст. неперервний "ланцюг" закладів класичної освіти виглядав так: "6-річна класична гімназія–2-річні філософські студії (чоловічі ліцеї)– університет", то після реформи, проведеної згідно з "Організаційним нарисом гімназій і реальних шкіл Австрії (1849)", взаємозв'язки з опосередкованих стають безпосередніми і ще більш тісними. Їх можна викласти вже простішою формулою: "8-річна класична гімназія–університет" [3].

Середні школи мали двоступінчасту структуру і формувалися з двох ланок. Перші чотири роки навчання станови-

[1] Kramarz H. Nauczyciele gimnazjalni Galicji, 1867–1914 : studium historyczno-socjologiczne / Henryka Kramarz. Kraków, 1987. S. …

[2] Стинська В. В. Система шкільництва в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Стинська. Івано-Франківськ, 2004. С. 13.

[3] Курляк І. Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (ХІХ – перша половина ХХ століття) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / І. Є. Курляк. Київ, 2000. С.15.

ли нижчий ступінь, по закінченні якого учні, що не могли чи не бажали продовжувати освіту, влаштовувалися на роботу до різноманітних установ або вступали до нижчих фахових шкіл. Ті ж із них, які мали намір здобути середню освіту, переходили до вищих гімназій або вищих реальних шкіл, які утворювали вищий ступінь загальної середньої освіти. Після закінчення вищих гімназій та успішного складання матури випускники середніх шкіл ставали студентами вищої школи. Такої можливості були позбавлені випускники нижчих професійних шкіл, оскільки ці заклади не давали слухачам завершеної середньої освіти. Неперервність державної системи освіти зберігалася лише у таких ланках: багатокласна народна школа– середня школа–вища школа. Фахові школи, які були осторонь від цього напрямку, не давали доступ до вищих навчальних закладів, тобто були закладами-тупиками [1].

На початку XX ст. тупиковою була й освіта жінок. Оскільки їх довго не допускали до університетських студій, то всі державні середні школи в Галичині були чоловічими. Лише 1897 року Міністерство віросповідань і освіти видало розпорядження, за яким жінкам дозволялося вступати на філософський, а з 1900 року на медичний факультети університету. Для дівчат тоді існували тільки неповні середні школи – шестирічні ліцеї, які давали незакінчену середню освіту після складання ліцеальної матури. Щоб виправити ситуацію у 1912 року було проведено реформу ліцеїв, згідно з якою навчання розпадалося, як і в гімназіях, на два ступені – нижчий (4 роки) і вищий (2 роки)[2].

Вищі школи – університети, академії, вищі політехнічні школи (технічні академії) – утворювали найвищу сходинку в системі освіти. Ці заклади, навчання в яких тривало 4–5 років, зосереджувалися у найбільших містах Галичини –

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів, 1997. С. 20-21.

[2] Ярема О. Жіночі ліцеї та їх реформа / Олекса Ярема. // Наша школа. 1912. № 4-5. С. 14-28.

у Львові та Кракові. Випускники класичних гімназій здебільшого записувалися слухачами Львівського або Ягеллонського університетів, Богословських академій чи престижних закордонних вузів. Певна їх частка, а також матуристи реальних гімназій і реальних шкіл, ставали студентами вищих політехнічних шкіл, ветеринарних, торговельних, рільничих, лісничих та інших академій.

Усі вищі навчальні заклади краю були польськими, за винятком кількох українських кафедр у Львівському університеті, зокрема української філології, загальної історії та історії країн Східної Європи, а також окремих кафедр на теологічному факультеті. Боротьба за відкриття українського університету, яка набула особливої гостроти на початку XX ст., так і не принесла бажаних наслідків у розглядуваний період [1].

Загалом стан забезпечення освітніх потреб населення держави, зокрема Галичини, на межі XIX–XX ст., ілюструє таблиця 1.1.

Таблиця 1.1.

Державні навчально-виховні заклади Австро-Угорщини у 1900/1901 навчальному році [2]

Край	**Кількість народних шкіл**	**Кількість виділових шкіл**	**Кількість гімназій**	**Кількість реальних шкіл**	**Кількість вчительських семінарій**	**Населення краю в 1900 р.**
1	2	3	4	5	6	7
Австрія нижня	1 594	160	30	17	14	3 100 493
Австрія верхня	511	12	6	2	3	810 246
Сольногород	166	5	2	1	3	192 763
Штирія	856	14	9	3	5	1 356 494
Каринтія	366	6	3	1	1	367 324
Країна	330	1	5	1	2	508 150
Побереже	403	8	7	4	7	756 546

[1] Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий. Львів. 1999. С. 74 ; Качмар В. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX – на початку XX ст. : суспільно-політичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. М. Качмар. Львів, 1999. С. 19-20.

[2] Transsilvanus. Ze statystyki szkolnej // Szkola. 1904. № 32. S. 255.

1	2	3	4	5	6	7
Тироль	1 601	4	11	4	7	981 949
Чехія	5 124	432	62	32	24	6 318 697
Моравія	2 430	136	30	26	9	2 437 706
Сілезія	512	13	7	4	5	680 422
Галичина	3 956	48	32	7	14	7 315 939
Буковина	365	–	5	1	2	730 195
Далмація	365	6	5	2	2	593 784
Разом	**18 579**	**845**	**214**	**106**	**98**	**26 150 708**

Як бачимо з наведеної таблиці, на одну народну школу в Галичині припадало 1 849 осіб. Для порівняння, в інших провінціях – від 620 (Тироль) до 1 627 (Далмація). Більший показник мали тільки Побереже (1 877), Буковина (2 000) та Нижня Австрія (1 945). Схоже становище виникло і з виділовими школами: в Галичині на один навчальний заклад припадало 152 415 осіб, що перевищувало показник більшості провінцій.

Щодо вчительських семінарій, то з 14 коронних країв Галичина опинилась у найгіршому становищі – одна семінарія припадала на 522 567 осіб. В інших краях цей показник становив від 64 254 (Сольногород) до 367 324 (Каринтія). Не вселяла оптимізму ситуація з галицькими середніми школами: одна гімназія припадала на 228 623 особи, реальна школа – на 1 045 134. В інших краях показник щодо гімназій становив від 81 256 (Моравія) до 150 721 (Стирія), реальних шкіл – від 93 757 (Моравія) до 730 195 (Буковина)[1].

Проголошення Другої Речі Посполитої стало поштовхом до багатьох суттєвих змін у системі освіти. Перші ж роки існування держави виявили значні диспропорції у розвитку шкільництва окремих регіонів держави. До прикладу,

[1] Стинська В. В. Система шкільництвав Галичині (кінець XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Стинська В. В. Івано-Франківськ, 2004. С. 9.

у 1922/1923 навчальному році початкове шкільництво у західних воєводствах охопило 94,7 % дітей; у Сілезії – 86,3; у Галичині – 76; у центральних воєводствах – 66,2; на Волині і в Західній Білорусі – лише 34,7 %[1]. Такі диспропорції були викликані, з одного боку, різнорідністю шкільних структур на теренах, які до цього часу перебували у складі окремих держав, а з другого – різною силою воєнних руйнувань та кризових явищ в економічному житті країни.

Всепольський освітянський з'їзд, що відбувся 1919 року, схвалив програму засадничих кроків для уніфікації шкільної системи, однак її реалізації на державному рівні довелося чекати до 1932 року. Протягом цього часу освітнє життя держави регулювалося відповідними урядовими декретами, що ставило шкільництво у залежність від політичної кон'юнктури. 7 лютого 1919 року було прийнято Декрет про обов'язкову семирічну освіту, однак перехідний характер освітнього законодавства протягом тривалого часу давав змогу обминати виконання цього положення. У 1922 році було схвалено "Закон про заснування і утримання народних загальноосвітніх шкіл", який реґламентував норми взаємних числових співвідношень учителів, учнів і шкіл. Зокрема, кількість учителів у школі визначали з розрахунку один учитель на близько 50–60 учнів одного класу. Передбачалося також, що дорога учня до школи не повинна бути довшою за 3 км, що суттєво знижувало шанси на побудову нових шкіл у сільській місцевості[2].

У 1932 році вступив у силу Закон про устрій шкільництва (так звана "реформа Єнджеєвича", від прізвища Міністра віровизнань і освіти), який остаточно закріпив положення про обов'язкову семирічну освіту [3]. Для осіб,

[1] Wroczyński R. Dzieje oświaty polskiej 1795–1945 / Ryszard Wroczyński. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Nauk, 1980. S. 286-287.

[2] Wroczyński R. Dzieje oświaty polskiej 1795–1945 / Ryszard Wroczyński. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Nauk, 1980. S. 284-286.

[3] Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dziennik Ustaw. 1932. Nr. 38. Poz. 389. S. 639-645.

які не продовжували навчання у ґімназії, він передбачав проходження так званої "допідготовки" до настання 18-річного віку. Сама ж початкова школа функціонувала на трьох рівнях: 1) чотирикласна; 2) шестикласна; 3) семикласна. Причому сьомий клас носив "тупиковий" характер, оскільки вступ до середньої школи був можливим лише після шостого класу. Згідно з даними державної статистики, у 1937 році з 25 070 сільських початкових шкіл 18 296 (77 %) були першого рівня. Отже, у Другій Речі Посполитій було збережено обмеження права селян на отримання освіти [1].

Функціонування середньої ланки освіти на початковому етапі розвитку держави реґламентувалося "Навчальною програмою середньої школи" ("Programy naukowe szkoły średniej") 1919 року. Цей документ передбачав збереження за середньою школою елітарного статусу і покладав на неї обов'язок підготовки національної інтелігенції. Середня школа була 8-річною і поділялася на два рівні – нижчий або підготовчий (3 роки) і вищий або систематичний (5 років). Перший рівень отримав назву нижчої ґімназії, а другий – вищої ґімназії. Існувало три типи ґімназій, які відрізнялися між собою особливостями навчальної програми: 1) гуманітарна із вивченням латинської мови; 2) математично-природнича; 3) класична із вивченням латинської та давньогрецької мов. Починаючи з 1932 року навчання у середній школі скоротилося до шести років і було розділене на два рівні: нижчий (чотирирічна ґімназія) і вищий (дворічний ліцей із диференційованою навчальною програмою). Попередній поділ ґімназій за спеціалізацією залишався тепер лише на рівні ліцеїв, які становили головну базу підготовки майбутніх студентів вищих навчальних закладів [2].

[1] Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення: навч.-метод. посібник / Богдан Ступарик. Київ, 1998. С. 224.

[2] Mrozowska K. Zarys dziejów wychowania w Polsce od XI do XX wieku: podręcznik dla studentów wyższych szkół technicznych / Kamilla Mrozowska. Kraków, 2002. S. 60-62.

Окрему ланку у системі освіти міжвоєнної Польської держави посідала фахова освіта. На навчання до ремісничих шкіл вступали зазвичай після п'ятирічної початкової освіти, а до торговельних чи вищих промислових – після закінчення повної (8-класної) початкової школи або шестикласної ґімназії. 1932 року усі існуючі професійні школи було зведено до трьох типів: 1) допідготовчі; 2) основні; 3) школи професійної підготовки. Найбільш популярними стали основні професійні школи, які ділилися на нижчі, ґімназійні і ліцейні. Внаслідок реформування фахова освіта була зрівняна у своєму статусі з середньою школою і поєднана з плануванням господарського розвитку реґіонів держави [1].

Вищі школи доби становлення Другої Речі Посполитої поділялися на дві категорії: 1) академічні, які мали право надавати наукові звання; 2) неакадемічні, які такого права не мали. Університетські статути, прийняті після Першої світової війни, суттєво обмежувалися урядовими інструкціями і розпорядженнями. Зокрема, у компетенції Міністра віровизнань і освіти була сфера організації навчального процесу, утворення кафедр і призначення професорів. Такий стан справ закріплювався окремим законом про вищі школи, який був схвалений сеймом у травні 1933 році[2].

Одним із найважливіших об'єктів реформування у царині освіти став її зміст. Перед організаторами шкільництва Другої Речі Посполитої постало завдання подолати притаманний добі XIX ст. енциклопедизм шкільних програм, що спричиняв збайдужіння і нехіть учнів до навчання. Традиційним філологічним чи реальним школам протиставлялася нова поліваріантна освітня концепція, у якій співіснували школи праці, творчі школи, школи радості тощо. Їм був притаманний, крім виховного, навчальний

[1] Wroczyński R. Dzieje oświaty polskiej 1795–1945 / Rychard Wroczyński. Warszawa, 1980. S. 295-296.

[2] Там само. S. 297.

характер закладів освіти. Тепер школа мала плекати не лише інтелектуальну, а й суспільну і особливо державницьку скерованість розвитку учня[1].

Реформування системи освіти у різних частинах держави проходило з різним ступенем ефективності. Найшвидше ці зміни були запроваджувані у життя на теренах колишньої Російської імперії. У Галичині натомість залишалася чинною попередня – австрійська шкільна система. Навіть через п'ять років після запровадження "закону Єнджеєвича" кількість шкіл у сільській місцевості тут була значно нижчою, аніж в інших реґіонах Польської держави [2].

1.2.3. Розвиток педагогічної освіти у Галичині у 1772–1860 роках

Причини проблем розвитку спочатку австрійської, а згодом польської систем освіти крилися у різноманітній сукупності суспільно-політичних, соціально-економічних та етно-культурних чинників. Однак одним із найголовніших негативних факторів, що гальмували поступ шкільної освіти протягом зазначеного історичного періоду, була суттєва нестача кваліфікованих педагогічних кадрів. Видатний львівський учений і педагог Казимир Твардовський висловився з цього приводу так: "Без доброго вчителя школа навіть за сприятливих обставин доброю не буде; а добрий учитель зможе значною мірою зрівноважити вади самої системи і устрою шкільництва" [3].

---

[1] Mrozowska K. Zarys dziejów wychowania w Polsce od XI do XX wieku: podręcznik dla studentów wyższych szkół technicznych / Kamilla Mrozowska. Kraków, 2002. S. 66. ; Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення: навч.-метод. посібник./ Богдан Ступарик. Київ, 1998. С. 224.

[2] Wroczyński R. Dzieje oświaty polskiej 1795–1945 / Rychard Wroczyński. Warszawa, 1980. S. 297.

[3] Twardowski K. Mowy i rozprawy z okresu jego działalności w Towarzystwie Nauczycieli Szkoł Wyższych. Księga pamiątkowa / K. Twardowski. Lwów, 1912. S. 104.

Своєю чергою, головною причиною дефіциту фахових учителів протягом майже всього XIX ст. була відсутність у монархії Габсбургів налагодженого механізму їх підготовки як для середньої, так і для початкової ланки освіти. Першу спробу законодавчого вирішення проблеми підготовки учителів для початкових шкіл у державі Габсбургів було зроблено 1805 року. Так, розділ VIII австрійської "Політичної шкільної устави" (нім. "*Politische Schulverfassung der deutschen Schulen in den kaiserl. königl. deutschen Erbstaaten*") передбачав, що на основі головних шкіл кожного з її адміністративних країв повинні щорічно відбуватися педагогічні курси (препаранди), метою яких визначалася підготовка вчителів із представників чоловічої статі. Кандидати на вчительські посади у реальних школах могли пройти спеціальні шестимісячні, а майбутні вчителі тривіальних шкіл – тримісячні педагогічні курси. Після закінчення навчання кандидати на вчительські посади складали теоретичний і практичний екзамени у присутності окружного шкільного інспектора. Однак такі курси не могли забезпечити належного рівня освіти майбутніх учителів, оскільки працювали без навчального плану, підручників і навчальних посібників; крім того, не було відповідно підготовленого викладацького персоналу. На навчання препарандистів виділяли мізерні кошти. Теоретичний курс навчання становив лише 5 год у тиждень; практичне «вправляння» відбувалося в народних школах і тривало 5 год у тиждень [1].

Не кращим було становище й у сфері підготовки вчителів середніх шкіл. Хоча вивчення педагогіки як навчальної дисципліни у вищих закладах освіти Австрійської держави було запроваджене, вслід за пруськими університетами, вже на початку XIX ст., однак воно обмежувалося теоретичними лекційними курсами і не передбачало практич-

[1] Чвертьстолітній ювілей семинарій учительських // Учитель. 1896. № 22. С. 343-345 ; Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. Ступарик. Івано-Франківськ, 1994. С. 19-20.

них форм педагогічної підготовки, було відірваним від реальної навчально-виховної діяльності. Польський історик шкільництва Людвіґ Фінкель із цього приводу писав: "Може здатися дивним, що в Австрії через півстоліття після запровадження гімназій не думали про спосіб, у який мали б готуватися кадри для цих гімназій, не було визначено шляху, який має пройти особа, що прагне стати вчителем". Зазвичай, студенти класичних університетів, які бажали стати на педагогічний шлях, по закінченні філософського або теологічного факультету, рідше – факультету права, проходили відповідний конкурс, після чого подавали до крайової шкільної адміністрації клопотання про вчительські посади у школах [1].

1.2.4. Розвиток галицької педагогічної освіти у другій половині XIX – на початку XX ст.

Серйозного реформування педагогічна освіта зазнала лише в 1860–1870 роках. У її ході було вироблено чимало кроків, які повинен був пройти кожен, хто бажав стати шкільним учителем. Згідно з державним шкільним законом від 14 травня 1860 року, було реорганізовано підготовку вчителів для народних шкіл. Розпорядженням Крайової шкільної ради від 25 лютого 1871 року № 1740, виданим на підставі рекскрипту від Міністерства освіти і віровизнань Австрії 22 листопада 1870 р., замість попередніх педагогічних шкіл–препаранд, які вже не могли відповідати актуальним потребам шкільництва, було запроваджено принципово новий тип педагогічних навчальних закладів – розділені за статтю чотирирічні державні вчительські семінарії, які готували фахівців для народних шкіл. Навчання у них проголошувалося безкоштовним та доступним для всіх, без

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 235-236.

огляду на етно-релігійну належність. Учні із малозабезпечених сімей отримували право на стипендіальну допомогу за умови обов'язкового відпрацювання у народній школі не менше шести років після закінчення семінарії. До цих навчальних закладів могли вступати особи, які закінчили чотири класи середньої школи, а також випускники виділових шкіл [1].

На відміну від препаранд, педагогічні семінарії мали значно ширшу програму навчальних курсів. Аналіз навчальних планів учительських семінарій показав, що їх учні вивчали предмети психолого-педагогічного, гуманітарного, природничо-математичного, мистецького та релігійного спрямування. Співвідношення предметів певного спрямування змінювалося залежно від соціально-політичних, соціокультурних чинників, рівня розвитку науки, місцевих особливостей. Однак основою формування фахових знань, умінь та навичок учителів були предмети психолого-педагогічного циклу [2].

Підготовка вчителів тут ґрунтувалася на вивченні трьох груп предметів: 1) педагогічні і загальноосвітні дисципліни (педагогіка, мови, історія, географія, математика та ін.); 2) господарсько-практичні дисципліни (домашнє і сільське господарство, рукоділля); 3) художньо-технічні дисципліни (малювання, співи, каліграфія). Окремі години у навчальних планах були закладені й на вивчення предмета релігії, що свідчило про збереження впливу церкви на педагогічний процес [3].

Існуючі учительські семінарії були розподілені по території Галичини досить нерівномірно. Із дев'яти перших

[1] Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення: навч.-метод. посібник / Богдан Ступарик. Київ, 1998. С. 122.

[2] Барна Л. С. Підготовка вчителів в учительських семінаріях Східної Галичини / Л. С. Барна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. Тернопіль, 2011. № 2. С. 33.

[3] Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення: навч.-метод. посібник / Богдан Ступарик. Київ, 1998. С. 123.

семінарій Галичини, які почали функціонувати 1871 року, дві – чоловіча і жіноча – діяли у Львові. Всього ж напередодні Першої світової війни у провінції функціонувало 14 чоловічих і 4 жіночі семінарії, половина з яких припадала на 47 повітів східної (української) її частини. Таку саму кількість мала і значно менша за площею (28 повітів) західна (польська) частина Галичини[1].

Навчально-виховний процес в учительських семінаріях вбирав у себе риси, притаманні системі освіти Австро-Угорщини. Впадає в око велика кількість навчальних годин: на першому курсі тижневе навантаження становило 32–36, а у подальшому – 36–40 год. Переобтяження особливо давалося взнаки у чоловічих семінаріях, у яких до 1891 року чотирирічну програму учні проходили за три роки. Якщо додати до цього ще й відвідування приватних лекцій, підготовку домашніх завдань тощо, то стане очевидним, що навчання у цих закладах було нелегким випробовуванням. Негативно впливав на загальний стан навчання у семінаріях брак підручників та навчальних посібників, що змушувало у процесі підготовки використовувати здебільшого гімназійні аналоги [2].

Для належної організації навчальної практики при учительських семінаріях функціонували школи вправ, на основі яких проводили заняття з методики викладання. Ці заняття охоплювали найважливіші питання окремих навчальних предметів і методики їх викладання та були максимально наближені до умов роботи народної школи, в якій у майбутньому доведеться працювати слухачам. Відвідування практикантами уроків зразкових учителів з різних предметів, виконання ними обов'язків так званих класних помічників, самостійне проведення занять, належ-

[1] Österreichisches Statistisches Handbuch. Verlag der K. K. Statistischen Zentralkommission in Kommission bei Karl Gerolds Sohn in Wien. 1912. P. 375.

[2] ЦДІАУ у Львові. Фонд 178 (Крайова шкільна рада). Оп. 2. Спр. 5539. Арк. 43-49.

на методична основа загалом забезпечували семінаристам готовність до педагогічної діяльності в народній школі. Однак суттєвим був брак у навчальних планах курсу психології, відтак випускники по суті не ознайомлювалися з особливостями розвитку дітей різного шкільного віку і були недостатньо обізнані з методами вивчення їх психіки, що негативно відображалося на подальшій роботі майбутніх учителів [1].

Навчання у семінарії завершувалося випускним іспитом (матурою), що мав засвідчити, наскільки учень осягнув окреслену мету навчання. На екзамен виносили всі основні шкільні предмети, причому окремо виділявся практичний іспит, на якому майбутній учитель мав показати усю свою педагогічну вправність. Однак атестат зрілості надавав змогу влаштуватися лише на посаду молодшого або тимчасового вчителя. Через два роки після закінчення семінарії молоді вчителі повинні були складати так звані кваліфікаційні екзамени[2].

Їхньою метою було з'ясувати, наскільки за цей час учитель розширив коло своїх знань, ознайомився зі змістом шкільних навчальних предметів й оволодів методикою їх викладання[3]. Як і решта положень освітньої реформи, ці позиції були реалізовані австрійською владою, наслідуючи запровадження у 1810 року в Прусії іспиту на звання гімназійного учителя[4].

---

[1] Барна Л. С. Підготовка вчителів в учительських семінаріях Східної Галичини / Л. С. Барна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. Тернопіль, 2011. № 2. С. 35.

[2] Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект / В. Благий // Львівський державний університет імені І. Франка, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 1999. С. 14.

[3] Przepisy, dotyczące egzaminów kwalifikacyjnych do szkół ludowych pospolitych i wydziałowych / Biblioteka dla Nauczycieli Szkół Ludowych. T. 12. Lwów, Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, 1901. S. 86.

[4] Курляк І. Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (ХІХ – перша половина ХХ століття) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / І. Є. Курляк. Київ, 2000. С. 13.

Для проведення кваліфікаційних іспитів Міністерство віровизнань і освіти призначало спеціальні комісії із числа вчителів семінарій і народних шкіл, а також із шкільних інспекторів. Як і випускні екзамени, вони складалися з трьох частин – усної, письмової та практичної – і проходили аналогічно. За умови їх успішного завершення особам, що їх склали, видавали кваліфікаційні патенти на право займати постійні учительські посади. Кількість таких дипломованих педагогів постійно зростала, хоча вона була ще далеко не пропорційною загальній кількості випускників семінарій. 1873 року, коли розпочали свою діяльність екзаменаційні комісії, лише 28 галицьких учителів отримали такий патент, у 1883 році їх було видано вже 171; у 1893 – 302; у 1903 – 809; у 1912 – 1 129. У цьому ж останньому році із розрахунку на загальну кількість усіх народних учителів у Галичині 16 006 – 8 305 (52,0 %) мали певний кваліфікаційний рівень, займаючи здебільшого постійні посади[1].

Схематично шлях, який повинна була пройти особа, що бажала стати вчителем початкової (народної) школи, зображено на рис. 1.3:

Під час реформування австрійської системи освіти у другій половині XIX ст. зміни торкнулися підготовки вчителів для середніх навчальних закладів – гімназій, реальних шкіл і жіночих ліцеїв. У Австрії, на відміну від, скажімо, Прусії, протягом півстоліття після запровадження гімназій на законодавчому рівні не було визначено шляху, який повинна пройти особа, що прагне стати учителем у цих навчальних закладах. У систему педагогічної освіти німецьких держав, особливо Прусії, радикальні зміни приніс кінець XVIII – початок XIX ст. У процесі реформування педагогічної освіти підготовку учителів міських шкіл та гімназій було покладено на німецькі університети, а саме на створені при них учительських семінарій. Перед вступом до семінарії потрібно було не менш як пів року провчитися

1 Majorek C. System kształcenia nauczycieli szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej (1871–1914) / Czesław Majorek. Wrocław, 1971. S. 136.

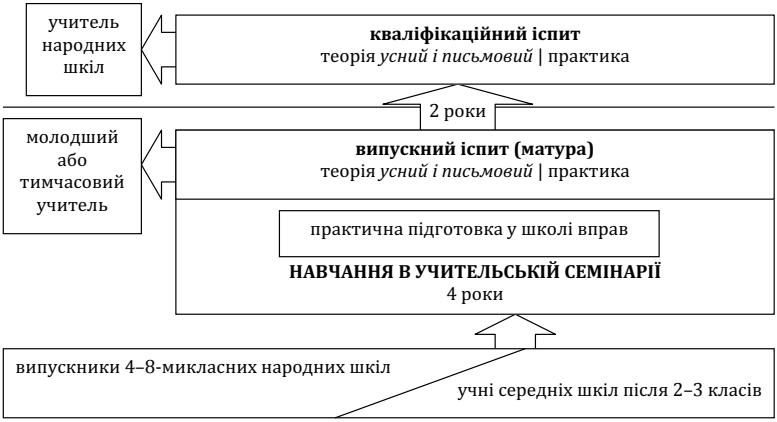

Рис. 1.3. Система підготовки учителя початкових шкіл у 1860–1918 роках

в університеті. Велика увага приділялась навчанню найобдарованіших слухачів педагогічній майстерності. Теорія передувала практичним вправам, які вчили обдарованих молодих людей мистецтву запитувати, розмовляти з педагогічно занедбаними дітьми і зацікавлювати їх навчальними предметами. Однак семінарії були повністю ізольовані від середніх навчальних закладів, тому підготовка вчителів в університетських семінаріях була переважно теоретичною [1].

В Австрії натомість не існувало також спеціальних навчальних закладів для майбутніх гімназійних учителів, на кшталт тих семінарій, що діяли уже тривалий час у Берліні та Щеціні. Про учительські посади в гімназіях Австрійської держави подавали клопотання, зазвичай, колишні студенти права, філософії і теології, що складали кваліфікаційний іспит [2].

[1] Жмурко Н. В. Професійна підготовка вчителя у Німеччині: Тенденції становлення та розвитку / Н. В. Жмурко // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. Київ: НПУ, 2003. Вип. 9. С. 65-73.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S.112-113.

Перші спроби законодавчо врегулювати процес підготовки педагогічних кадрів в Австрійській державі позначені серединою XIX ст. "Екзаменаційні приписи для кандидатів на учителів середніх шкіл", затверджені 1853 року з багатьма змінами, внесеними у подальші роки (1870, 1897, 1911), визначали першою та обов'язковою умовою для особи, що прагне стати вчителем середньої школи, завершення чотирирічного курсу університетського навчання. Причому п'ять семестрів потрібно було провчитися на філософсько-

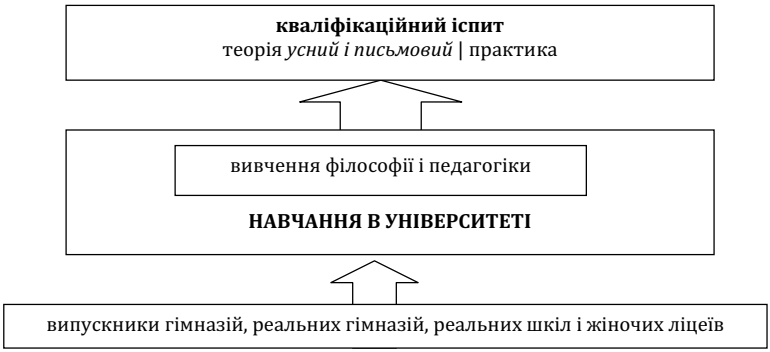

Рис. 1.4. Система підготовки учителя середніх шкіл у 1860–1918 роках

му факультеті, решта часу або на ньому ж, або на іншому факультеті, який відповідає обраному кандидатом профілю [1].

Кожен майбутній викладач був зобов'язаний під час навчання в університеті, крім ґрунтовного засвоєння профілюючих дисциплін, прослухати лекції з філософії, педагогіки, методики викладання профілюючого предмета, мови, шкільної гігієни, фізичного виховання. Проходження цих навчальних курсів підтверджувалося складанням відповідних колоквіумів. Крім того, перед майбутніми педагогами ставилася вимога поряд із основними предметами опану-

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S.13-14.

вати й інші споріднені навчальні дисципліни, знання яких знадобилося б у подальшій професійній діяльності.

По завершенні університетського навчання студент, що прагнув готувати себе до учительського фаху, складав екзамен з філософії та педагогіки, який передував так званому учительському екзамену [1].

Варто зазначити, що перші спроби запровадити учительські екзамени переважали у Прусії в 1713–1714 роках. З 1787 року вони були більш чіткими та предметними, однак ще не були обов'язковими. Такими вони стали у 1810 р. й потребували знань із майбутнього фаху, а також з логіки, психології, історії філософії і теорії педагогіки. Починаючи з 1864 року ці вимоги змінилися: відтепер кандидат на учителя повинен знати "все, що знає добрий учень після закінчення ґімназії". Австрійський уряд у справі реформування системи освіти традиційно брав приклад з пруських зразків, однак робив це із певним запізненням і не завжди послідовно. Підтвердженням цьому може слугувати паралельне існування двох діаметрально протилежних підходів до підготовки учителів: 1) учитель повинен знати все для того, щоб мати змогу у всьому допомагати учневі; 2) учитель повинен знати найголовніше для того, щоб уникнути власного розчарування у своїй професії, а підвищувати рівень своєї освіти згодом він зможе самостійно. Пошук золотої середини був головною метою австрійської освітньої реформи 1849 року, однак у її ході питання учительського іспиту ще не були усталені. Вони були врегульовані лише у 1867 році, причому реалізація цього механізму на практиці запозичувалася знову ж таки з пруського досвіду [2].

Усіма організаційними справами, пов'язаними з підготовкою та проведенням іспитів в Австро-Угорщині, займалася спеціальна комісія Міністерства віровизнань і освіти,

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 14, 16-19.

[2] Kulczyński L. Wykształcenie nauczycieli gimnazyalnych. / Leon Kulczyński. Lwów, 1883. S. 12.

яка діяла в кожному університетському центрі. У Галичині такі комісії функціонували у Львові та Кракові [1].

Кандидатів, які відповідали попереднім вимогам, комісія допускала до вчительського іспиту. Так, у 1894/1895 навчальному році було апробовано 14 осіб з 26 кандидатів, у 1895/1896 – 14 з 30; у 1896/1897 – 21 з 31; у 1897/1898 – 22 з 38[2]. З роками кількість апробованих екзаменаційною комісією осіб зростала. Так, 1907/1908 навчального року у Львові іспит склали 68 осіб, а у Кракові – 76 осіб; 1908/1909 навчального року – відповідно, 86 і 59 [3]. Протягом 1867–1914 років кількість шкіл у Галичині зросло з 19 до 130, тобто майже в сім разів, а кількість вчителів збільшилося з 309 до 2 045 в державних школах і близько 1 000 викладачів – у приватних, тобто у десять разів. Попри це кваліфікованих педагогів постійно не вистачало, що підтверджують статистичні дані. Таблиця демонструє динаміку співвідношення між кількістю учнів та вчителів:

Таблиця 1.2

Наповнення ґімназій Галичини учнями та вчителями у 1890–1911 роках [4]

Роки	1880/1881	1890/1891	1900/1901	1910/1911
Кількість учнів	9 504	12 555	18 501	36 014
Кількість учителів	543	621	760	1 633
Кількість учителів на 100 ґімназистів	5,71	4,87	4,11	4,53

Попри значний зріст кількості вчителів він відбувався непропорційно щодо кількості учнів. Тенденція змінилася лише з початку XX ст., про що свідчить динаміка коефіці-

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174 (Екзаменаційна комісія для кандидатів та вчителів середніх шкіл м. Львова). Оп.1а. Спр. 95. Арк. 1-5.

[2] Starzyński S. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego / Stanisław Starzyński. Lwów, 1899. T. 1 S. 253.

[3] ЦДІАУ у Львові, Ф. 174, Оп. 1а. Спр. 61. Арк. 154-155.

[4] Podrecznik statystyki Galicji / wydany przez krajowe biuro statystyczne pod red. dr. Tadeusza Pilata. Lwów, 1913. T. IX. Cz. 1. S. 85.

єнтів зростання, розрахованих на основі першого і другого рядків поданої таблиці:

$К_{учнів1880\text{-}90} = 1{,}32$ $К_{учителів1880\text{-}90} = 1{,}14$

$К_{учнів1890\text{-}1900} = 1{,}47$ $К_{учителів1890\text{-}1900} = 1{,}22$

$К_{учнів1900\text{-}10} = 1{,}95$ $К_{учителів1900\text{-}10} = 2{,}14$

Як показують розрахунки, протягом 1900-1910 років переважав певний стрибок у зростанні абсолютної кількості гімназійних учителів, однак відносні показники залишалися вкрай низькими. Це яскраво підтверджується тенденцією до спадання кількості учителів на 100 учнів, що чітко бачимо з третього рядка таблиці на рис. 1. 4.

Недобір учителів у Галичині помітно контрастував зі становищем, яке виникло, наприклад, у Прусії, де станом на 1913/1914 навчальний рік потреби в шкільних учителях були повністю забезпечені, а кількість безробітних вчителів набувала тенденції до збільшення[1]. При чому пересічний показник наповнюваності ґімназій учителями за період з 1867 до 1914 року піднявся з 17 до 36 за середнього щорічного зростання у Галичині кількості ґімназій на 1 і кількості ґімназійних учителів на 38 осіб[2].

Польська дослідниця галицького суспільства і шкільництва другої половини XIX – початку XX ст. Генрика Крамаж убачає провину за диспропорції галицького шкільництва у фінансових розрахунках віденського уряду, якому було вигідніше залучати до роботи у вже існуючих школах якомога більше вчителів, аніж відкривати нові гімназії [3]. З кінця 60-х років XIX ст. Міністерство віровизнань і освіти Австро-Угорщини зреклося права відкривати нові середні навчальні

[1] Kramarz H. Nauczyciele Gimnazjalni Galicji (1867–1914) / Henryka Kramarz. Kraków, 1987. S. 34.

[2] Там само. S. 14-20.

[3] Там само. S. 14-15.

заклади у Галичині на користь Крайової шкільної ради, яка тепер відповідала за стан речей у шкільництві [1].

У Галичині брак матеріального підґрунтя для розвитку освіти посилювався відносно низьким економічним рівнем розвитку самої провінції, яка після отримання 1867 року статусу автономії була змушена покривати значну частину внутрішніх потреб із власної казни [2]. З метою економії коштів замість набору нових учителів у Галичині дедалі частіше вдавалися до практики додаткової оплати понаднормових годин уже працюючих педагогів, а також до прийняття на роботу з низькою оплатою так званих заступників учителів (суплентів), якими ставали здебільшого випускники університету без учительської кваліфікації, а часто – й студенти старших курсів. Працювали вони, зазвичай, для заробітку, а наміру присвятити себе педагогічній діяльності не мали .

Серед причин такого становища можна назвати насамперед систему відбору учительських кадрів, яка залишалася надто суворою і вимогливою, що відштовхувало багатьох кандидатів. Низька оплата учительської праці також не стимулювала здобувачів учительського фаху. На переконання дослідника польського шкільництва другої половини XIX – першої половини XX ст. Лукаша Курдибахи, який значну частину свого життя присвятив викладацькій діяльності і, за свідченнями сучасників, не міг похвалитися матеріальними статками, “до учительської праці брався кожен, хто не мав інших життєвих можливостей”[3]. Такі слова не були безпідставними, оскільки на філософських факультетах університетів, які були головними базами

[1] Bartel W. M. Galicyjska Rada Szkolna Krajowa – Czasy, instytucja, ludzie / W. M. Bartel // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze. Zesz. 86. Kraków, 1980. S. 33-62.

[2] Kramarz H. Nauczyciele Gimnazjalni Galicji (1867–1914) / Henryka Kramarz. Kraków, 1987. S. 35.

[3] Kurdybacha Ł. Zawód nauczyciela w ciągu wieków / Łukasz Kurdybacha. Warszawa, 1948. S. 41.

підготовки кандидатів на педагогів середніх шкіл, навчалася, головно, менш заможна молодь[1]. Важко здобувши фах, молодих людей не надто приваблювала перспектива подальшої важкої праці і в школі, і над собою, а досить часто переважали прагматичні інтереси. Цілком очевидно, що за таких умов професія гімназійного учителя поступово втрачала свій престиж.

Педагогічних працівників для вищої школи зазвичай готували у її ж стінах. Викладачем університету міг стати його випускник, а часто і студент останнього курсу, який добре зарекомендував себе під час навчання. Такий викладач, однак, ставав лише суплентом (тобто заступником) і не мав права читати лекцій. Це право він здобував після габілітації – написання і захисту наукової роботи на тему з відповідної спеціалізації [2].

1.2.5. Розвиток галицької педагогічної освіти у 1918–1939 роках

Умови, значення і місце педагогічної підготовки у системі освіти Другої Речі Посполитої, порівняно з попереднім періодом, змінилися несуттєво. До 1932 року учителів початкової школи продовжували готувати в учительських семінаріях із п'ятирічним курсом навчання. Перші три роки учні вчилися за загальноосвітньою програмою, а протягом двох наступних засвоювали теоретичні педагогічні знання[3].

У 1932 році учительські семінарії було ліквідовано, а на їх місці виникли трирічні педагогічні ліцеї. Відповідно до норм освітньої "реформи Єнджеєвича", підготовку вчителів

[1] Kramarz H. Nauczyciele Gimnazjalni Galicji (1867–1914) / Henryka Kramarz. Kraków, 1987. S. 36.

[2] Kulczyński L. Wykształcenie nauczycieli gimnazyalnych / Leon Kulczyński. Lwów, 1883. S. 22.

[3] Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim // Dziennik Ustaw. 1919. N. 14. Poz. 185. S. 280-285.

у Галичині проводили педагогічні ліцеї, “педагогії”, вищі учительські курси та університети[1].

Новим явищем для освітнього поля Галичини були так звані “педагогії”, які брали на навчання випускників середніх шкіл. Навчання у цих навчальних закладах тривало два роки. Студенти вивчали підбірку навчальних предметів на вибір: гуманітарні науки, філологія, природничі науки або математика. По завершенні навчання випускники могли претендувати на посади вчителів у початкових або середніх школах[2]. Загалом у 1937/1938 навчальному році в Галичині

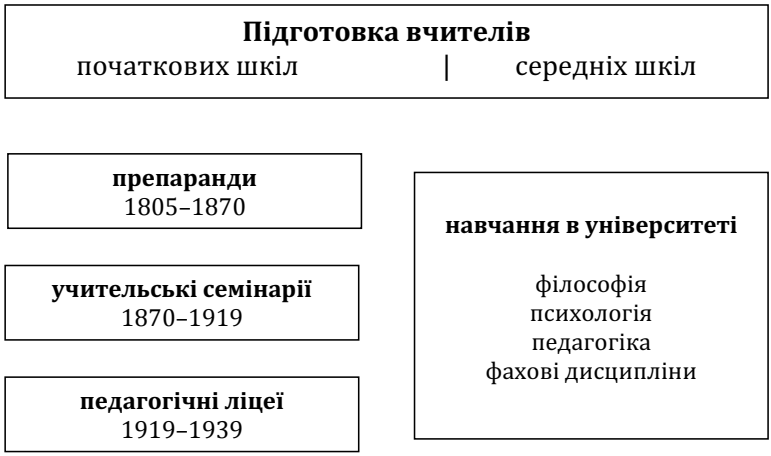

Рис. 1.5. Еволюція педагогічних навчальних закладів у Галичині XIX – перщої половини XX ст.

функціонувало 10 державних педагогічних ліцеїв й одна “педагогія”, де навчалося 832 учні [3].

[1] Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dziennik Ustaw. 1932. N. 38. Poz. 389. S. 639-645.

[2] Там само.

[3] Завгородня Т. К. Розвиток теорії і практики навчання в Галичині (1919–1939 роки) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Т. К. Завгородня. Київ, 2000. С. 10.

27 січня 1923 року Міністерство віровизнань і освіти Польщі видало розпорядження щодо порядку складання учительського іспиту кандидатами на посади вчителів середніх шкіл. Зміни стосувалися, головно, бюрократичних аспектів і жодним способом не торкалися змістової та формальної частини складання іспиту [1].

Отже, еволюція педагогічних навчальних закладів в освітньому полі Галичини з кінця XVIII до середини XX ст. мала такий вигляд :

1.3. Львівський університет як вища педагогічно-наукова інституція.

Як свідчать дослідники галицького шкільництва, Львів як значний політико-адміністративний і етно-культурний центр із цілим комплексом сформованих соціально-економічних зв'язків з кінця XIV ст. став осередком освіти для населення навколишніх земель [2]. На певному історичному етапі у місті виникають умови для постання навчального закладу вищого типу, який би задовольняв потреби мешканців регіону в якісній професійній освіті та підготовці кваліфікованої інтелігенції.

Європейська цивілізація дала світовій спільноті значну кількість досягнень у різних галузях науки і культури. Одним з найбільших її спадків стали вищі навчальні заклади, а саме – університети. Питання, пов'язані з універ-

[1] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 29 stycznia 1923 r. w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich // Dziennik Ustaw. 1923. N. 38. Poz. 256. S. 391-393.

[2] Скварок Н. Класичні й новітні мови у навчальному процесі Першої української Львівської академічної гімназії / Наталія Скварок // Історико-педагогічний альманах. 2010. № 1. С. 88-93, 88 ; Кухар Роман В. До блакитних вершин. Перша Українська Академічна гімназія у Львові в історичній перспективі / Роман В. Кухар. Лондон, 1981. С. 10.

ситетськими моделями, є одними з найважливіших в університетській історії сьогодення. В сучасній історіографії університети стали предметом комплексних досліджень на перетині філософських, соціологічних та історичних уявлень про розвиток науки та вищої освіти [1].

На початку своєї історії університети мали, зазвичай, релігійне спрямування. У Західній і Центральній Європі їх засновниками часто ставали чернечі ордени. Насамперед це стосувалося Речі Посполитої, де католицька церква вистояла під натиском протестантизму і станом на XVII ст. повернула собі монополію, зокрема у сфері освіти.

Головною дискусійною точкою в сучасній історико-педагогічній літературі залишається позиція щодо того, який саме рік варто вважати датою заснування Львівського університету і з яких джерел потрібно виводити його генезу[2]. Хронологічно раніше виникла концепція, яку умовно можемо назвати "австрійською" або "йосифінською". Її прихильники вважають початковою датою в історії університету 1784 рік, коли імператор Йосиф II підписав Акт про його заснування. Прибічники так званої "польської" або "королівської" концепції виводять початки Львівського університету від привілею короля Речі Посполитої Яна Казимира від 1661 року, який надав Єзуїтській академії "права і гідність університету". Як передумову для появи єзуїтських навчальних закладів у Львові розглядали римо-католицьку митрополичу школу, яка постала за півстоліття до цього[3]. Остання концепція виникла наприкінці XIX ст. у

[1] Андреев А.Ю. Гумбольдтовская модель классического немецкого университета / А.Ю. Андреев // Новая и новейшая история. 2003. № 3. С. 48.

[2] Лейн В. Ґ. Дати на службі націй: польсько-українська дискусія кінця XIX – початку XX ст. навколо дати заснування університету у Львові / Віктор Гюго Лейн // Україна модерна. Львів, 1999. Ч. 2–3. С. 122-131.

[3] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 3-11 ; Jaworski F. Uniwersytet lwowski: wspomnienie jubileuszowe / F. Jaworski. Lwów, 1913. 88 s. ; Hahn W. Pamiętnik obchodu jubileuszowego w 250 rocznicę założenia Uniwersytetu we Lwowie prez króla Jana Kazimierza/ Wiktor Hahn . Lwów, 1914. 157 s.

середовищі польських інтелектуалів і відіграла важливу роль у зміцненні національних почуттів.

Важливе значення у цій дискусії посідає питання термінологічних розбіжностей щодо назви Львівської вищої школи. Варто зауважити, що у повсякденній мові за вищими навчальними закладами Речі Посполитої закріпилася назва "академія", а не "університет", хоча обидва поняття у ранньомодерну епоху вживали й розуміли як рівнозначні. Дослідник єзуїтського шкільництва В. Кіку з цього приводу зазначає, що однією з головних причин такої амбівалентності, як показують останні узагальнюючі дослідження з історії європейських університетів, слугувала невиробленість чіткої ієрархії освітніх закладів. В епоху Середньовіччя вищий навчальний заклад, що надавав академічні ступені, офіційною мовою іменувався *studium generale*. У ранньомодерні часи цей термін залишився у вжитку на півдні Європи, тоді як у німецьких і скандинавських державах вищі навчальні заклади зазвичай називали академіями (*academia*), а в Англії та Франції – університетами (*universitas*). Термінологічна строкатість особливо увиразнилася з появою наднаціональної мережі шкіл та університетів Ордену єзуїтів. Як свідчать історичні джерела, протягом усього часу функціонування Єзуїтської академії у Львові однаково вживали усі три назви – *academia*, *universitas* і *studium generale* [1].

Українські історики до 1939 року були прибічниками першої, "австрійської" концепції, однак їхній голос в освітній історіографії Центрально-Східної Європи звучав не надто гучно [2]. Попри те, що українська версія історії університе-

[1] Кіку В. Єзуїтський університет у Львові (1758–1773), або захист " істини закону"/ Вероніка Кіку // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ, 2004. Вип. 4. С. 101.

[2] Барвінський Б. Предтеча Університету ім. Франца I у Львові (критичні замітки до питання про генезу Львівського університету) / Б. Барвінський // Записки НТШ. Львів, 1917. Т. CXXV. 41 с. ; [Барвінський Б.] Йосиф II чи Ян Казимір (з нагоди святкування мнимої 250-літної річниці єствованя Львівського Університету). / Т. Вінковский. Львів : Руслана, 1912. 50 с.

ту була сформована на противагу польським претензіям, її обґрунтування виявилось недостатнім і спрощеним. Стверджувалося, що університет мав вигляд безпрецедентного подарунка українцям від австрійського імператора. Ця версія була спрямована на доказ необхідності створення власного університету і навчання у ньому рідною мовою. Зрештою, дискусію щодо часу заснування Львівського університету можна вважати для українців невдалою. Обговорення не вирішило проблеми, оскільки від самого початку вживання різних дат поляками й українцями пояснювалося суто політичними причинами [1].

Радянська влада з приходом на галицькі терени вирішила прийняти більш поширену "польську" концепцію, яка відсувала дату заснування університету на більш ніж століття назад і надавала вищому навчальному закладу більшого авторитету [2]. 1661 рік як дата заснування університету утвердився і в сучасній українській історіографії [3].

Аналіз розвитку Львівського університету крізь призму суспільно-політичних, правових, соціально-економічних і культурно-освітніх умов його діяльності, а також особливостей його організаційної структури дає змогу провести таку періодизацію історії вищої школи у Львові:

[1] Лейн В. Ґ. Дати на службі націй: польсько-українська дискусія кінця XIX – початку XX ст. навколо дати заснування університету у Львові / Віктор Гюго Лейн // Україна модерна. Львів, 1999. Ч. 2–3. С. 129-130.

[2] Лазаренко Є. К. 300 років Львівського університету / Є. К. Лазаренко. Львів, 1961. 84 с. ; Історія Львівського університету / ред. кол. Чугайов В. П., Макарчук С. А., Григораш Д. С. та ін. Львів: Вища школа, 1986. 82 с.

[3] Львівський державний університет ім. Івана Франка. 1661–1999 : Матеріали щодо надання статусу "Національного". Львів, 1999. 107 с. ; Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. I : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 23-31.

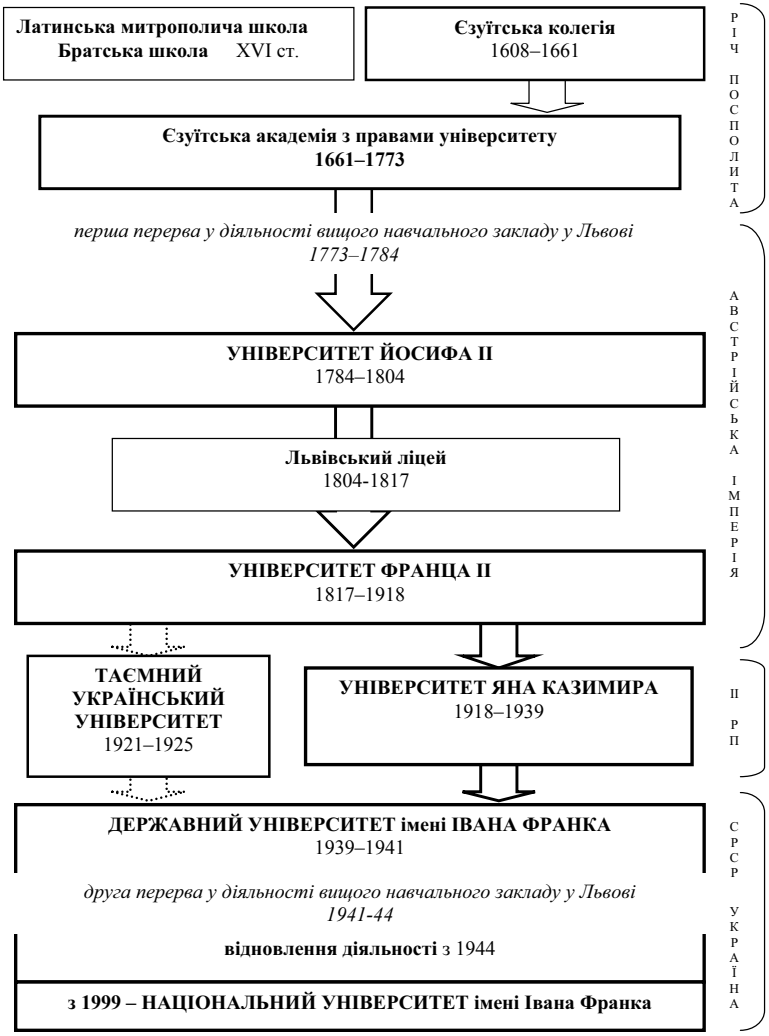

Рис. 1.6. Періодизація історії розвитку Львівського університету

1.3.1. Єзуїтська академія (XVII–XVIII ст.)

Починаючи з часів Середньовіччя освіта на західноукраїнських землях налагоджувалася з метою забезпечення церковних потреб і спрямовувалася передусім на підготовку духовенства до душпастирської праці. При кожній парафії одразу ж після її заснування виникала парафіальна школа. Однією з найважливіших сфер діяльності духовенства була виховна робота з віруючими, яка потребувала у священника не лише відповідних богословських знань, а й ораторських навиків, вміння аргументовано і переконливо провадити спілкування зі співрозмовником.

Потреба у фахівцях із такими вміннями та навиками особливо загострилася із поширенням у Речі Посполитій реформаційних ідей. Розхитування ними позицій католицької церкви поступово приводило кола вищого духовенства держави і реґіону до усвідомлення необхідності створення у Львові як центрі Руського воєводства вищої школи. У цьому зв'язку великі надії покладалися на Товариство Ісуса, яке на той час вже мало позитивний досвід організації своїх колегій – середніх навчальних закладів у багатьох містах Речі Посполитої (на початок XVII ст. їх було близько 200) та інших країн Європи. Теоретичним утіленням педагогічної думки єзуїтів стало завершення роботи над шкільним статутом Ордена – "Планом занять" ("Ratio Studiorum", 1599), який становив собою навчальні плани і систематизовану добірку докладних інструкцій для керівників та викладачів різних предметів і типів навчальних закладів [1]. Це була перша в історії Європи реформа освіти.

У Львові отці Ордену єзуїтів уперше з'явилися 1584 році, а 1608 тут виникла їхня колегія [2]. До середини XVII ст. на

[1] The Jesuit Ratio Studiorum of 1599 translated into English, with an Introduction and Explanatory Notes by Allan P. Farrell, S.J. University of Detroit. Washington, 1970. 134 p.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 23-24.

українських землях не було жодного вищого навчального закладу. Молодь із цих теренів була змушена здобувати освіту у Краківському, Віленському, Замойському та інших європейських університетах. Єзуїти чітко усвідомлювали небезпеку створення університету на основі Львівської православної братської школи, а тому наполегливо домагалися перетворення своєї колегії в академію. Лише 20 січня 1661 року завдяки привілею короля Яна Казимира (1648-1668) Єзуїтська колегія отримує статус Академії та "права і гідність університету".

Становлення львівського академічного осередку відбувалося у складних умовах. Незважаючи на наявність тут добре укомплектованої бібліотеки, достатньої матеріальної бази та кваліфікованих викладацьких кадрів, університету довелося тривалий час боротися за своє визнання. Головними його суперниками стали Краківський університет та Замойська академія, які не могли змиритися з появою нової вищої школи у цьому регіоні держави. Через неприязнь до Ордену єзуїтів опиралися перетворенню колегії у Львові в університет і шляхетські кола. Політична система Речі Посполитої передбачала обов'язкове затвердження усіх актів короля сеймом. Через наведені вище причини законодавче затвердження привілею 1661 року не відбулося і єзуїтська колегія офіційно університетом не стала. В усіх актових документах вона фігурує під назвою Єзуїтська академія [1].

Із чотирьох факультетів, які були традиційними для європейських університетів – теологічного, філософського, юридичного та медичного – у Львівській академії функціонували лише два перші, що відповідало засадам єзуїтських Конституцій [2]. 1667 року на філософському і теологічному

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 25-27.

[2] Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy Uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006. S. 21.

факультетах навчалося близько півтисячі студентів, а навчальний процес забезпечувало вісім викладачів. У середині XVIII ст. кількість студентів збільшилася до 700 осіб, а викладачів – до 15–17 [1].

Навчальний процес в академії проводився за програмою єзуїтських шкіл, розробленою наприкінці XVI ст. На філософському факультеті протягом двох–трьох років вивчали, головно, філософську систему Арістотеля – систему логіки, фізики та метафізики, наприклад, у складі фізики розглядали елементи математики, біології, астрономії, метеорології, у складі метафізики – питання психології та етики. Також тут студіювали історію, географію, класичні мови та ін. Після закінчення цього факультету відкривався шлях до здобуття богословської освіти. Протягом чотирьох років навчання на теологічному факультеті студенти проходили історію церкви, вивчали Святе Письмо, догматичне і моральне богослов'я, канонічне право і староєврейську мову. Педагогіки у Єзуїтській академії не вивчали, оскільки вчителів готували спеціальні єзуїтські навчальні заклади – учительські семінарії [2].

Незважаючи на всі перешкоди і труднощі, заклад продовжував розвиватися: зростала кількість студентів та викладачів, функціонувала бібліотека і друкарня, споруджували навчальні корпуси тощо. За понад столітній період діяльності Єзуїтська академія зуміла стати на один рівень із найпрестижнішими університетами Європи і продемонструвати вдалу організацію якісного навчання для своїх вихованців. Однак через ворожість з боку впливових політичних та економічних кіл керівництву та викладацькому

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 25.

[2] Piechnik L. Nowe elementy, wniesione przez jezuitów do szkolnictwa polskiego w XVI wieku./ Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków, 1996. S. 25-33 ; Piechnik L. Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI./ Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków, 1996. S. 63-74.

складу Академії не вдалося у повному обсязі реалізувати план ефективного функціонування вищого навчального закладу у Львові [1].

2. Австрійські університети.

Після першого поділу Речі Посполитої Галичина опинилася у складі Австрії, що різко змінювало не лише політичне, а й культурно-освітнє поле краю. Незважаючи на антагонізм з Пруською державою, Австрія у своєму внутрішньодержавному розвитку йшла у фарватері північного сусіда. Така тенденція проявлялася, зокрема, й у сфері освіти [2].

Варто зазначити, що в Європі XVII–XVIII ст. університети залишалися провідними інституціями систематичної освіти і до цього часу в більшості країн континенту набули стандартної організаційної структури. Вона передбачала функціонування філософського факультету як загальнотеоретичного, не орієнтованого на підготовку до конкретної практичній діяльності, і трьох спеціальних, практично орієнтованих – медичного, юридичного та теологічного. Очевидно, що університет був призначений стати майданчиком для реалізації просвітницького задуму створення освіченого суспільства, однак для цього його варто було реформувати. Через певні соціально-економічні причини країною, де втілилися загальноєвропейські очікування освітньої реформи, стала Німеччина, що на багато десятиліть уперед перехопила лідерство у цій сфері [3].

Становлення системи німецьких університетів значно вплинуло на австрійські чиновницькі кола і стало зразком

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 30-31.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 112-113.

[3] Рагозин Н.П. Становление идеи классического университета: культурно-исторический контекст // Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: ВІР УАН, 2011. Вип. 55 (№ 12). С. 434-438.

для численних законодавчих запозичень. Зауважимо, що в систему педагогічної освіти німецьких держав, особливо Прусії, радикальні зміни приніс кінець XVIII – початок XIX ст. Вони були пов'язані насамперед з ім'ям В. Гумбольдта та сформульованій ним класичній ідеї університету. Згідно з цією ідеєю наукові дослідження у вищій школі поєднувалися з навчанням. Держава забезпечувала свободу тим, хто навчається, й одночасно тим, хто навчає. На першому плані стояли завдання розвитку науки, використання нових форм та методів навчання [1]. На початку XIX ст. у Німеччині відбулися значні зміни в освітньому житті, які були пов'язані з іменем В. фон Гумбольдта, за ініціативою якого у 1810 році було засновано Берлінський університет. Ідея його функціонування ґрунтувалася на таких поняттях, як Wissenschaft (наука) і Bildung (освіта), а головна мета полягала у підготовці студентів не до пошуку конкретних шляхів заробітку, а до процесу навчання і вдосконалення, який повинний був тривати усе життя.

Саме в цей час виникло таке поняття, як "модель Гумбольдта" і полягало воно в таких тезах. Основними засадами "академічних свобод" професорів та студентів повинні бути "свобода викладання та навчання", тобто можливість для професорів самостійно будувати зміст своїх курсів у рамках зазначеного предмета, а для студентів – вільно обирати дисципліни, що вивчаються, а також відсутність обов'язкових для вивчення предметів чи фіксованого для всіх навчального плану. Найважливішим у діяльності гумбольдтівського університету мав стати принцип "єдності викладання та дослідження" – необхідність не тільки викладати, а й збільшувати наукові знання, прагнути під час навчання до постійного наукового пошуку, до якого повинні бути залучені не лише викладачі, а й студенти. Крім того,

[1] Жмурко Н. В. Професійна підготовка вчителя у Німеччині : Тенденції становлення та розвитку / Н. В. Жмурко // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. Київ : НПУ, 2003. Вип. 9. С. 65-73.

вважалося, що саме дослідницький потенціал та наукові результати можуть бути критерієм для вступу викладача на університетську кафедру, а університети своєю чергою, повинні бути лідерами розвитку науки та дослідницькими установами. До цього також додавалось поняття "єдності науки" як верхівки розумової діяльності людини. Така єдність мала на увазі не "енциклопедичний" характер знання з різних галузей науки, а перенесення уваги з пошуку окремих фактів і законів на методику самого наукового пізнання [1].

Утілити в життя модель класичного університету на початку XIX ст. не судилося. Завадили спочатку Наполеонівські війни, а згодом реакція після революції 1848–1849 років. Найближче до реалізації ідеалу, який було відображено у принципах В. фон Гумбольдта, німецький університет підійшов наприкінці XIX – на початку XX ст., за часів кайзерівської Німеччини і Веймарської республіки, коли він став справжнім центром науки і освіти [2]. За відсутності власних концепцій розвитку вищого шкільництва австрійські монархи переймали організаційні та філософські стандарти з сусідньої Прусії. Опираючись на той факт, що до 70-х років XIX ст. Львівський університет був "типовим австрійським університетом з німецькою мовою викладання" [3], організаційні та дидактичні аспекти його функціонування розглядатимемо саме в контексті накладання ідеї німецького університету на австрійський консерватизм та місцеві галицькі реалії.

---

[1] Андреев А. Ю. Гумбольдтовская модель классического немецкого университета / А. Ю. Андреев // Новая и новейшая история. 2003. № 3. С. 49.

[2] Розвиток освіти у Німеччині (1871–1914 рр.) [Текст] : автореф... канд. іст. наук, спец. : 07.00.02 – всесвітня історія / О. Л. Зарічук. Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2011. 20 с.

[3] Лейн В. Ґ. Дати на службі націй: польсько-українська дискусія кінця XIX – початку XX ст. навколо дати заснування університету у Львові / Віктор Гюго Лейн // Україна модерна. Львів, 1999. Ч. 2–3. С. 129.

2.1. Університет Йосифа II

У 1773 році було ліквідовано Орден єзуїтів, а відтак розформовано і його навчальні заклади, зокрема Львівську академію. Причому жодного формального декрету про ліквідацію Львівського університету – судового, сеймового, або римського – видано не було[1]. Ось як описує ці події польський історик Францішек Яворський: "Студенти кинулися врозтіч, професорів безпосередньо після скасування було виведено з будівлі і заборонено до неї повертатися. Класи заповнила порожнеча, яку раз у раз порушувала діяльність комісії, що списувала єзуїтський інвентар та оцінювала залишені активи" [2]. Протягом певного часу єзуїти ще зберігали вагомі позиції в освітній системі держави, але в силу наростання секуляризаційної політики, яку провадили Марія-Терезія (1765–1780) та Йосиф II (1780–1790), вони поступово їх втрачали [3].

У жовтні 1784 року імператор Йосиф II підписав диплом про заснування у Львові університету [див. Додаток]. Однією з важливих причин прийняття такого рішення чимало істориків убачає в гострій потребі новоствореного Королівства Галичини і Лодомерії в освічених державних службовців та висококваліфікованих працівників різного профілю. Університет був урівняний у правах з рештою австрійських університетів і надав право захисту докторських, ліценціатських та магістерських праць[4].

Прагнення відмежуватися від діяльності Єзуїтської ака-

[1] Кіку В. Єзуїтський університет у Львові (1758–1773), або захист «Істини закона» / Вероніка Кіку // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ, 2004. Вип. 4. С. 112.

[2] Jaworski F. Uniwersytet lwowski: wspomnienie jubileuszowe / F. Jaworski. Lwów, 1913. S. 53.

[3] Барвінський Б. Предтеча Університету ім. Франца I у Львові (критичні замітки до питання про генезу Львівського університету) / Записки НТШ. Львів, 1917. Т. CXXV. 41 с.

[4] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. I : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 40-41.

демії не перешкоджало наново заснованому університету розвивати накопичений педагогічний досвід і використовувати надбану матеріальну базу, зокрема бібліотеку з чималою збіркою богословської літератури та навчальних посібників[1]. За зразком інших європейських університетів заклад складався з чотирьох факультетів: філософського, юридичного, теологічного та медичного. Мовою викладання у закладі була латинська із незначними винятками [2].

Аналізуючи освітні реформи Йосифа II загалом і його політику щодо Львівського університету зокрема, український історик другої половини XIX ст. Іван Левинський стверджує, що більша турбота виявлялася на "низше школьництво, ніж про висше", оскільки саме нижче мало "ширити відомости між найширшими кругами людности". Як приклад, він наводить факт, що кількість університетів Йосиф II зменшив з семи до трьох і в них наказав викладати тільки з визначених книг, у певний час та обсязі. Таке ставлення цісаря до університетів не є випадковим, оскільки він убачав призначення університету в підготовці майбутніх чиновників, а не науковців. Як пише І. Левицький, "всі висші заклади залягла темрява" [3].

На відміну від вищих навчальних закладів Наддніпрянщини, що входила до складу Російської імперії, професорсько-викладацький склад Львівського університету, як і решти австрійських університетів, із самого початку офіційного відкриття формувався на конкурсній основі [4]. Зо-

[1] Jaworski F. Uniwersytet lwowski: wspomnienie jubileuszowe / F. Jaworski. Lwów, 1913. S. 55.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I. S. 40-41.

[3] Левицький І. Е. Погляд на розвій низшого і висшого шкільництва в Галичині в рр. 1772-1800 і розвій руського народного шкільництва в рр. 1801–1810 / Іван Ем. Левицький. Львів, 1903. С. 6-12.

[4] Павко А. Основні напрями формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу (XIX – початок XX ст.) / А. І. Павко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / голова редкол. О. П. Реєнт. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2008. Вип. XV. С. 294.

крема, імператорським рескриптом від 20 травня 1786 року було запроваджено конкурс на заміщення вакантних посад. Такий конкурс мав на меті перевірити здібності претендентів на професорську посаду, які переважали: 1) у знаннях зі спеціальності; 2) у мистецтві ці знання викладати іншим; свої знання претендент виявляв під час складання письмового іспиту та виступів із лекціями перед членами екзаменаційної комісії. Це давало можливість професорам Львівського університету об'єктивно оцінити рівень оволодіння претендентом методикою викладання предмета. Теми виступів були заздалегідь для нього невідомі. Конкурсний відбір, що проходив в один і той же день у всіх університетах Австрійської держави, завершувався поданням до вищої інстанції списку претендентів у порядку їх науково-педагогічного рівня й відповідності професорській посаді. Результати іспитів, програми яких складали у Віденському університеті, розглядала Надвірна комісія, а остаточний вердикт виносив імператор [1].

З приводу призначення на посади викладачів Львівський університет вів постійні консультації з Міністерством віросповідань і освіти у Відні. Свідченням цього є значна кількість архівних справ про призначення викладачів, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві у Львові[2]. Прикладом прискіпливого ставлення Міністерства до підбору педагогічного персоналу цього вищого навчального закладу є те, що, наприклад, для одержання права працювати на кафедрі навіть асистентом потрібно було отримати спеціальний дозвіл поліції[3]. Викладання мало проводитися за офіційно призначеним підручником і відступ від цієї інструкції загрожувало професору звільненням [4].

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S.131-132.

[2] ЦДІАУ у Львові. Ф. 146. Оп. 53. Спр. 596. Арк. 1-108.

[3] ЦДІАУ у Львові. Ф. 146. Оп. 53. Спр. 596. Арк. 25 звор.

[4] Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. Lwów, 1934. T. II. S. 219.

Заробітна платня професорів була різною: найнижчою на теологічному факультеті, найвищою – на правничому і медичному. Професор теології отримував 500–600 флоринів на рік, звичайний професор філософії – 1 000; надзвичайний – 600–800. Професор права отримував понад 1 200 флоринів, професор медицини – від 600 до 1 200 залежно від спеціалізації (найбільше отримували викладачі хірургії). Соціальне становище викладача університету було вищим за середній рівень, а власне професори обіймали досить високу соціальну ієрархію. До порівняння, губерніальний адвокат вищого рангу отримував річну оплату від 1 600 до 2 000 флоринів, Президент міста – 1 800; віцепрезидент – 1 200; вчителі гімназій – від 350 до 500 флоринів. Професори Львівського університету також здобували урядову кар'єру, оскільки автоматично отримували титул дійсного радника і часто претендували на титул губернського чи апеляційного радника, тобто ставали держслубовцями [1].

Навчальний рік тривав з листопада до серпня (згодом – з вересня до червня) і був розділений на два семестри. Перерви переважали тільки на великі католицькі свята. Визначальним для опанування навчальної інформації був авторитет затвердженого імператором обов'язкового підручника, що таким способом заміняв середньовічний авторитет учителя. Університетські професори були змушені під час викладу кожної навчальної дисципліни ретельно дотримуватися тексту відповідного підручника, ризикуючи втратити свою посаду [2].

Навчальний семестр завершувався іспитами з кожного предмета, що вивчали. Іспити тривали протягом місяця, під час якого лекційні заняття не проводили. Студенти приступали до іспиту в алфавітному порядку, відсутність на іспиті не давала можливості скласти його повторно, а означала

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I. S. 132-133.

[2] Там само. S. 184.

повторний курс для цього студента. Екзаменаційні питання мали бути складені так, щоб студент отримав змогу виявити цілісність засвоєних ним знань, зокрема відповіді мали бути розгорнутими. Оцінювання відбувалося за чотирибальною шкалою – *prima cum eminencia (I.E.); prima (I.); secunda (II.); tercia (III.)*. Під час оцінювання враховували успіхи студента протягом навчального семестру [1].

Для переважної частини студентів навчання в університеті було платним. Протягом початкового етапу функціонування Йосифінського університету оплата студентів за навчання не йшла на заробітну платню викладачам, а скеровувалася до державного бюджету. Вона становила від 12 до 30 флоринів на рік (від 1,48 до 3 флоринів на місяць), залежно від факультету. 6 серпня 1792 року Надвірна комісія видала декрет, яким запроваджувала так звану імматрикуляційну плату у розмірі 0,3–2 флоринів на місяць, залежно від соціального становища родини студента. Стягування плати зі студентів відбувалося щороку протягом одного дня, який визначався у першому місяці навчального року [2]. У 1808–1809 навчальному році було запроваджено так званий *didactrum* – нову систему розподілу студентських коштів: одна третина їх належала ректорату і канцелярії, а дві третини відходили у фонд закладу. Оплату стягували за фактично прочитані лекції. Крім того, студенти сплачували також так звану таксу за імматрикуляцію (урочисте прийняття в студенти), окрему плату за кожен іспит, за право користування бібліотекою тощо. Безкоштовними вважали семінарські і просемінарські заняття (діяли лише на правничому і філософському факультетах), які не вносили у розклад і оголошували додатково. Звільненими від оплати за навчання були лише студенти теологічного факультету. На світських факультетах такими пільгами користувалися

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I. S. 134.

[2] Там само. S. 137.

студенти, які подавали свідоцтво про бідність й успішно складали семестрові колоквіуми [1].

Існувала така форма заохочення навчання, як студентські стипендії, однак цілісної системи у цій сфері не простежувалося. Стипендійний фонд складався, головно, із пожертвувань приватних осіб. Найбільш відомими були фонди імені Кароля Людвіка, Словацького, Цалевича, Гаєцького та ін. Студенти мали право на проживання у гуртожитках, проте кількість місць в останніх була суттєво обмеженою.

Історик Львівського університету Людвіг Фінкель подає статистичні дані щодо наповнення навчального закладу студентами. Зокрема, 1790 року до Львівського університету вступило 690 студентів, з яких 249 – на філософський факультет; 271 – на теологічний; 78 – на юридичний; 92 – на медичний. Студентську молодь на той час переважно становили представники шляхетських та чиновницьких родин [2].

3. Львівський ліцей (1805–1817)

Унаслідок третього поділу Речі Посполитої (1795) Австрія отримала Краків. Уважаючи, що два університети – у Кракові та Львові – це надто багато для Галичини, австрійська влада 1805 року Львівський університет вирішила скасувати. Офіційною причиною для такого вчинку було наростання фінансової кризи, що виникла внаслідок виснажливих і невдалих для Австрії антинаполеонівських воєн [3]. На основі університету було створено ліцей, у якому кількість навчальних дисциплін порівняно з попереднім

[1] Zbiór ustaw akademickich dla uczniów uniwersyteckich. Lwów, 1880. S. 22-31.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I. S. 135-136.

[3] Лейн В. Ґ. Дати на службі націй: польсько-українська дискусія кінця XIX – початку XX ст. навколо дати заснування університету у Львові / Віктор Гюго Лейн // Україна модерна. Львів, 1999. Ч. 2–3. С. 126-128 ; Jaworski F. Uniwersytet Lwowski: wspomnienie jubileuszowe / F. Jaworski. Lwów, 1913. S. 65.

періодом було дещо обмежено, а частину викладачів переведено до Краківського університету. Фінансування ліцею було суттєво урізано у зв'язку з дедалі зростаючими витратами на ведення військових кампаній [1].

Станом на 1805 рік до навчальної програми філософського факультету входили курси з логіки, метафізики, практичної психології, математики, фізики та загальної історії. Навчальна програма теологічного факультету цього ж року передбачала вивчення церковної історії, вивчення Святого Письма, догматики, а також моральної теології і догматики з катехитикою [2]. Саме для студентів цих двох факультетів у 1812 році вперше львівській вищій школі було запроваджено викладання предмета педагогіки [3].

4. Університет Франца І.

Після появи, згідно з рішенням віденського конгресу 1815 року, Краківської республіки Австрія втратила єдиний в Галичині Ягеллонський університет. 1816 року відкрито Варшавський університет у Царстві Польському, яке відтоді існувало в складі Російської імперії. Австрійський уряд непокоїла перспектива масового виїзду польської молоді на навчання до Кракова та Варшави. Керуючись такими міркуваннями, імператор Франц І відповідним Актом від 17 серпня 1817 року наказав відновити у Львові університет [див. Додаток] у складі трьох факультетів – філософського, юридичного та теологічного (медичний факультет було відкрито 1894 року) [4].

Організація навчального процесу у відновленому університеті порівняно з попереднім періодом змінилася не-

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I. S.75.

[2] Там само. S. 158-159.

[3] ДАЛО. Ф. 25. Оп. 5. Спр. 1961. Арк. 1-2.

[4] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 41-42.

суттєво. Навчальний рік починався 1 вересня, а завершувався 30 червня. Семестрові іспити проходили у січні та червні. Починаючи з другої половини XIX ст., навчальний рік змістився на місяць вперед.[1]. В університеті Франца I продовжували домінувати репродуктивні методи навчання, а творчий і науковий пошук викладачів та студентів не заохочувався. Єдиною мовою викладання в університеті залишалася німецька, яка не завжди була зрозумілою для галицького студентства [2].

Попри це, прагнення молоді навчатися в університеті виявлялося сильнішим за вади освітньої системи: у 20-х роках XIX ст. студенти філософського факультету тіснилися по 700 осіб у кожній з чотирьох аудиторій, розрахованих на 200 осіб. 1822 року кількість студентів університету становила 1 304 осіб, з яких на філософському факультеті навчалося 701 студент; на юридичному – 224; на теологічному – 379. Протягом наступних років кількість студентів змінювалася зигзагоподібно. Зокрема, 1827 року у Львові навчалося 1 643 студенти, а в 1847/1848 навчальному році – 944 студенти. Керуючись тогочасними статистичними даними, Львівський університет був одним із найбільш чисельних в Європі. Зокрема, 1820 року в Берлінському університеті навчалося 910 студентів [3].

Розвиток університетської освіти й науки в європейських країнах, особливо в Німеччині, у першій половині XIX ст. гостро ставив перед вищими навчальними закладами Австрії питання про підготовку викладацьких кадрів. В університетах Західної і Центральної Європи у цей період було сформовано структуру вчених ступенів: бакалавр, магістр і доктор. Вони відповідали трьом категоріям викладацьких

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I. S. 213.

[2] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ: Наук. думка, 2001. С. 512.

[3] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I. S. 279-280.

звань. До бакалаврів належали вчителі нижчих чи підготовчих курсів до трьох середньовічних університетських факультетів: богословського, юридичного й медичного. До магістрів чи ліценціатів належали викладачі трьох названих факультетів, до докторів – професура. Присвоєння вченого ступеня доктора наук відбувалося після закінчення університетського курсу на підставі спеціального іспиту, друкованої книги чи публічного диспуту [1].

Педагогічний персонал Львівського університету на середину XIX ст. включав такі категорії викладачів: професори (звичайні та надзвичайні), приват-доценти, асистенти, лектори, супленти і ад'юнкти. Професори були трьох типів: ординарні (звичайні), екстраординарні (надзвичайні) та почесні. Право викладання в університеті або доцентуру ("venia docendi") можна було отримати лише після здобуття звання доктора, проходження габілітації та затвердження австрійським Міністерством народної освіти і віросповідань.

Габілітація була вирішальним етапом викладацької кар'єри й охоплювала декілька етапів:

1) апробацію опублікованої наукової праці;

2) складання колоквіуму зі спеціальності;

3) проведення пробної лекції перед спеціальною комісією на засіданні ради факультету.

Попри те, що офіційно габілітація не зобов'язувала до викладання в університеті, доцент позбавлявся «venia docendi», якщо протягом наступного академічного року він не читав жодних лекцій. Рада факультету також могла за згодою міністерства доручати доценту викладання конкретної дисципліни [2].

---

[1] Павко А. Основні напрями формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу (XIX – початок XX ст.) / А.І. Павко // Проблеми історії України XIX– початку XX ст. / голова редкол. О. П. Реєнт. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2008. Вип. XV. С. 295-296.

[2] Kulczyński L. Wykształcenie nauczycieli gimnazyalnych / Leon Kulczyński. Lwów, 1883. S. 22.

Професорські посади надавали з огляду на статус навчальної дисципліни, яку викладали – обов'язкової (звичайної) або надзвичайної (необов'язкової, факультативної), причому окремо для кожного предмета. Отже, викладач одночасно міг бути звичайним професором однієї навчальної дисципліни і надзвичайним – другої. Кількість кафедр в університеті відповідала кількості професорів, тобто професор уособлював кафедру. Він читав лекційний курс та проводив практичні заняття, і лише окремі з професорів мали при собі помічників в особі асистентів.

Важливе місце в структурі професорсько-викладацького складу Львівського університету до середини XIX ст. посіли приват-доценти – вчене звання позаштатного викладача в університетах та інших вищих навчальних закладах тогочасної Європи. Ними могли бути особи, які мали науковий ступінь принаймні магістра, професори інших університетів або особи, які були відомі у країні своїми науковими працями та забезпечили належний рівень своїх пробних лекцій. Приват-доценти зазвичай вели необов'язкові навчальні курси в університетах [1].

До навчально-педагогічної праці у Львівському університеті залучали також викладачів нижчої наукової кваліфікації – лекторів. Вони викладали, як звичайно, мови та одержували платню, як і приват-доценти, з університетських фондів. Здебільшого ці посади за сумісництвом обіймали директори львівських ґімназій. Специфічною категорією педагогічного персоналу Львівського університету були так звані супленти, або заступники викладачів. Вони не працювали постійно в штаті Львівського університету, оскільки не складали кваліфікаційних іспитів. Їх допускали до викладання, як і асистентів, як допоміжних наукових співробітників лише тоді, коли штатні професори не могли

[1] Педагогическая энциклопедия: в 4 т. Т. 3. Москва, 1966. С. 497.

виконувати своїх функцій, скажімо, через хворобу, від'їзд у службових справах тощо [1].

Кількісний склад викладачів Львівського університету постійно збільшувався: якщо в 1850/1851 навчальному тут працювало всього 27 викладачів, то вже у 1913/1914 навчальному році – 169. Серед них – 4 почесні професори, 83 ординарні та екстраординарні; 66 приват-доцентів; 16 лекторів і суплентів, 70 асистентів. Найбільше викладачів працювало на філософському факультеті [2].

Неоднорідною була структура львівського студенства. Протягом усього XIX ст. розрізняли юридичний статус його таких категорій: звичайні студенти (ординарні), надзвичайні студенти (екстраординарні) та вільні слухачі. Ординарні студенти становили більшість і були випускниками класичних ґімназій. Екстраординарними вважалися студенти, які закінчили реальні ґімназії і вчительські семінарії. Вільними слухачами були зазвичай жінки [3].

У другій половині XIX ст. за кількістю студентів Львівський університет не посідав провідних позицій серед австрійських університетів і суттєво поступався чільним вищим навчальним закладам Європи і світу. Таблиця висвітлює численність студентів, які навчалися в університетах австрійської частини Австро-Угорщини (Цислейтанії) [4].

[1] Курляк І. Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.). Історико-педагогічний аспект / І. Є. Курляк. Тернопіль, 2000. С. 97.

[2] Історія Львівського університету / ред. кол. Чугайов В. П., Макарчук С. А., Григораш Д. С. та ін. Львів, Вища школа : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1986. С. 27.

[3] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 47.

[4] Muzeum. 1887. Z. 3. S. 185.

Таблиця 1.3.

Кількість студентів в університетах Цислейтанії у другій половині XIX ст.

Університети	**Кількість студентів**
Відень	5 007
Прага (чес.)	2 035
Прага (нім.)	1 496
Грац	1 215
Краків	1 138
Львів	1 101
Інсбрук	863
Чернівці	245
Разом	**13 100**

У 1851 р. у Львівському університеті навчалося 699 студентів (з них на юридичному факультеті 302 особи; філософському – 89, теологічному – 308); у 1890/1891 навчальному році їх було вже 1 255 (відповідно, по факультетах: 683, 189, 358 осіб), у 1900/1901 – 2 060 студентів (юридичний факультет – 1 284 особи; філософський – 309; медичний – 127; теологічний – 340), у 1913/1914 навчальному році – уже 5 871 студент (відповідно: 3 493, 1 229, 971 і 358 осіб) [1].

Порівняльну статистику численності студентів у 1899/1900 навчальному році в провідних університетах світу наведено у табл. 1.4 [2]:

Революційні події 1848–1849 років, окрім суспільно-політичних змін, спонукали австрійську владу до повної реорганізації університетської освіти. Радикальні реформи навчального процесу, започатковані графом Лео фон Туном, розпочали процес перетворення австрійських універси-

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 46-47.

[2] Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 34А (68): Углерод – Усилие. 1902. 6, II, IV, 483–960, II, 2 с., 16 л. ил. / Энциклопедический словарь. Углеродъ–Усиліе. Санкт-Петербургъ, 1902. Том XXXIVA. С. 787.

тетів із закладів, що випускали кадри для бюрократії, на центри наукової думки. Реформування вищих шкіл, згідно з законом від 27 вересня 1849 року, вивело австрійські університети на рівень німецьких академій, які на той час уважали взірцевими для інших європейських держав. Університети значною мірою розширили автономні права, були запроваджені зміни в системі навчання, викладачі дедалі більше уваги приділяли науковій роботі [1]. Зокрема, було змінено порядок призначення на викладацькі посади. Згідно з приписом Міністерства віровизнань і народної освіти від 11 грудня 1848 року, подання кандидатур виконує Колегія професорів і через місцеву владу подає на затвердження у Міністерство [2].

Таблиця 1.4.

Кількість студентів у провідних університетах світу у 1899/1900 навчальному році

Університети	**Кількість студентів**
1	2
Паризький	12 171
Берлінський	11 312
Віденський	6 981
Мадридський	5 575
Будапештський	5 409
Неаполітанський	5 165
Мюнхенський	4 328
Московський	4 461
Нью-Йоркський	4 115
Кембриджський (амер.)	4 091
Лейпцігський	3 849
Санкт-Петербурзький	3 662
Оксфордський	3 441

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 45.

[2] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918-1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S.10.

Закінчення табл. 1.4

1	2
Міннеаполіський	3 236
Празький (чес.)	3 143
Кембриджський (англ.)	3 016
Единбурзький	2 814
Туринський	2 805
Манчестерський (Вікторіанський)	2 711
Токійський	2 700
Філадельфійський	2 673
Університет Буенос-Айреса	2 665
Берклійський (св. Франциска)	2 661
Львівський	2 004

Філософський факультет утратив свій характер підготовчого і тепер складався з об'єднаних кафедр природничого та гуманітарних наук [1]. З 1849 року його пріоритетним завданням була підготовка фахівців з усіх наук, що не входили до трьох інших галузевих факультетів. Також на філософський факультет було покладено функцію підготовки вчителів середніх шкіл [2]. Відвідування навчальних занять стало обов'язковим і мало бути підтвердженим окремим записом у студентському звітному документі [3].

Кожен із факультетів Львівського університету керувався колегіальним органом – радою професорів факультету або колегією, до складу якої входили декан, продекан, усі професори та два виборні представники від доцентів. Кафедра продовжувала ототожнюватися з посадою професора, що викладав відповідний навчальний предмет і приймав за його підсумками іспити у студентів. На додаток, у

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I. S. 304.

[2] Там само. S. 316.

[3] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 45.

складі факультетів з'явилися інститути (студіуми, заклади), які радше відповідали сучасному статусу університетської кафедри. На основі інститутів відбувалися семінарські та просемінарські заняття, а самі вони мали свої приміщення, відповідне обладнання, власні бібліотечні фонди. Отже, австрійські університети наближалися до німецької, гумбольтівської моделі університету, стаючи при цьому університетами в сучасному розумінні [1].

Після запровадження 1867 року автономного устрою, вся політична влада у Галичині перейшла до польських сил, які офіційно декларували свої австрофільські погляди, а насправді намагалися дедалі більше обмежити вплив віденського уряду. Одним із найбільш широко використовуваних засобів поширення полонізаційних впливів стало шкільництво. Львівський університет, зокрема, розглядали як осередок виховання нової польської національної інтелігенції. Центральна влада в умовах зовнішньої та внутрішньої нестабільності у державі 60–70-х років XIX ст. у своєму ставленні до вимог польської політичної еліти Галичини не була послідовною. Логічним наслідком цього стала поетапна полонізація Львівського університету, якій уряд чимраз менше опирався [2].

Імператорська постанова від 4 липня 1871 року запроваджувала утраквістичний (двомовний – польський та український) принцип викладання в цьому навчальному закладі [3]. Формально уряд завжди визнавав утраквізм Львівського університету, однак у 70-х роках XIX ст. внаслідок слабкого розвитку верстви національної інтелігенції та мізерних економічних можливостей українці не змогли

[1] Лейн В. Ґ. Дати на службі націй: польсько-українська дискусія кінця XIX – початку XX ст. навколо дати заснування університету у Львові / Віктор Гюго Лейн // Україна модерна. Львів, 1999. Ч. 2–3. С. 122-131.

[2] Качмар В. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX – на початку XX ст.: суспільно-політичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. М. Качмар. Львів, 1999. С.13.

[3] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 3.

результативно захистити свої національні інтереси в стінах університету. Поляки захопили у свої руки переважну більшість кафедр. Зокрема, у 1900 році на трьох факультетах Львівського університету українці обіймали лише шість професорських кафедр і одну доцентуру. Диспропорція між реальним станом українських викладів у Львівському університеті та освітніми потребами українців була ще більш помітною на прикладі статистики студентів. За офіційними відомостями, з 1 819 студентів, що навчалися на чотирьох факультетах Львівського університету у 1899 навчальному році, студентів-поляків (католиків) було 895 осіб, українців (греко-католиків) – 545 [1].

Вищезазначені тенденції спонукали українців до рішучих дій у боротьбі за право на національну вищу освіту. На початку XX ст. українська студентська молодь активно домагалася заснування українського університету у Львові, однак подальшому розгортанню боротьби перешкодив початок Першої світової війни [2].

5. Університет Яна Казимира.

Розпад Австро-Угорської монархії, відновлення польської та тимчасово української національної державності, воєнні дії польсько-української війни помітно вплинули на статус університету, навчальний процес і наукову роботу. До березня 1923 року Галичина офіційно перебувала під юрисдикцією Ради послів Антанти, однак польська влада одразу ж після розпаду Австро-Угорщини восени 1918 року включила її до правового поля своєї держави. Адміністрація університету беззастережно визнала зверхність польської державної влади і через рік було затверджено нову назву закладу – Університет Яна Казимира у Львові [3].

[1] Качмар В. Проблема українського університету у Львові в кінці XIX–на початку XX ст. : суспільно-політичний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. М. Качмар. Львів, 1999. С. 13-14.

[2] Там само. С. 15-16.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 793. Арк. 118; Спр. 766. Арк. 37.

15 вересня 1920 року вступив у дію Закон про вищі школи Другої Речі Посполитої, який надавав університетам обмежену автономію [1]. Головним завданням університетів визнано "служіння науці та батьківщині, поширення найновіших досягнень науки, підготовку молоді до практичних професій". Фактично було збережено філософію німецького університету, яка передбачала одночасну підготовку і майбутніх педагогів, і наукових фахівців [2]. Структура університету Яна Казимира зазнала змін у 1924 році, коли філософський факультет було розділено на гуманістичний та математично-природничий. У складі цих п'яти факультетів вища школа проіснувала до 1939 року [3].

Усю навчальну й наукову роботу у Львівському університеті провадили на кафедрах, в інститутах, відділах і клініках, а також на спеціальних студіях. Часто в офіційних документах траплялася термінологічна плутанина, яка була спричинена браком чіткого законодавчого усталення назв структурних підрозділів. Зокрема, стосовно одного й того самого підрозділу могли паралельно уживати такі терміни як *seminarium* (семінарій), *instytut* (інститут), *zakład* (заклад) [4].

Ось як про цілі і завдання семінаріїв у структурі університету пише історик Станіслав Стажинський: "У наукових семінаріях професори створювали найліпшу можливість для скерування його слухачів до критичного дослідження, реалізації ними доцільної наукової методології і розвитку їх здібностей і зацікавлення у подальших вже самостійних наукових дослідженнях в обраному напрямку. Крім того, семінарії є місцем, де поєднується праця професора і праця

[1] Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1920-1921 za rektoratu prof. d-ra Emanuela Macheka. Lwów, 1923. S. 43.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1067.

[3] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 55.

[4] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 575.

студента – в семінарію, як і в лабораторії, неможливо залишатися пасивним, адже тут в основі лежить взаємодія і співпраця учасників семінарію. Для професора важливо, що саме студент привнесе свого у навчальну аудиторію, у той час як вже в аудиторії єдиним завданням студента буде увага і готовність до рецепції, яка нагромаджує інформацію для усвідомлення сутності наукового об'єкта і надає імпульс для думки та уяви. Керуючись саме цією метою чимало професорів сприймали семінарії як визначальну основу своєї діяльності в університеті. І саме з цієї причини наукові результати семінаріїв, численність їх активних учасників і наукових вихованців свідчать значною мірою про значення і рівень самого університету, і беруться до уваги при відповіді на питання, чи реалізовує університет своє призначення" [1].

Кількість кафедр у Львівському університеті зазвичай відповідала кількості звичайних і надзвичайних професорів, але інколи кафедри залишалися вакантними. Зокрема, така доля спіткала кафедру педагогіки, яка була створена 1934 року, однак її кадрове наповнення відбулося лише 1937 року завдяки загальнодержавному конкурсу [2]. Згідно з офіційною статистикою, у 1938/1939 навчальному році в університеті функціонувало 104 кафедри, а викладацький склад налічував 64 звичайні професори, 22 надзвичайні професори та 110 доцентів [3].

Навчальний рік в Університеті Яна Казимира у Львові розпочинався 1 жовтня і закінчувався 30 червня. Він поділявся на три триместри. Перший триместр тривав з 1 жовтня до 16 грудня; другий – з 6 січня до 3 березня; третій – з 20 квітня до 30 червня. Між окремими триместрами були

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 381.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1582.

[3] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 58.

канікули чи іспити. Річне навчання тривало 180 робочих днів, тобто 30 тижнів. Студенти юридичного, гуманістичного та математично-природничого факультетів навчалися по 4 роки; теологічного – 5; медичного – 5 років і триместр [1].

Рішенням Міністерства віровизнань і освіти від 15 березня 1920 року Львівський університет було перетворено в навчальний заклад з польською мовою навчання. До викладання у Львівському університеті допускали лише викладачів, що склали присягу на вірність Речі Посполитій. У зв'язку з цим після прийняття згаданого закону було звільнено з роботи всіх українських фахівців. Усунення українських учених від науково-педагогічної роботи у державі та численні випадки дискримінації на національному ґрунті звели до мінімуму співпрацю українців і поляків у царині освіти і науки [2].

У 1922 році вчені ради факультетів уперше скористались правом обмеження прийому студентів, так званим правилом "numerus clausus". У попередній період існував ліберальний принцип, суть якого зводилась до того, що кожен бажаючий міг навчатись в університеті, якщо володів дипломом про закінчення середньої освіти. Під час зарахування на навчання в університеті перевагу надавали тим абітурієнтам, які відзначились громадянською працею на користь держави або закінчили середню школу з польською мовою викладання. На думку дослідника боротьби українців за свій університет у Львові Василя Мудрого, законодавчі новації мали на меті обмежити вступ до вищої школи осіб непольської національності, зокрема, українців. Саме тому протягом перших післявоєнних років простежувався значний наплив у ряди студентів ветеранів польської армії, які не були належно підготовлені до університетських студій, однак, ураховуючи пільги, з радістю записувалися на навчання [3].

---

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 85.

[2] Там само. С. 58-60.

[3] Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий. Львів, 1999. С. 134-135.

За кількістю студентів Львівський університет був одним з найбільших у Польщі: з 1919/1920 до 1937/1938 навчального року їхня кількість збільшилася майже удвічі. Зокрема, у 1919/1920 навчальному році тут навчалося 2 647 студентів (на юридичному факультеті – 1 032; філософському – 736; медичному – 825; теологічному – 54), у 1921/1922 н – 5 185 (відповідно, 2 450, 1 406, 1 243, 86); у 1924/1925 – 5 788 (на юридичному – 1 872; гуманістичному – 1 638; математично-природничому – 1 268; медичному – 942; теологічному – 68); у 1929/1930 – 6 100 (відповідно, 2 314, 2 077, 925, 603, 181) [1].

Динаміку кількості студентів Університету Яна Казимира у Львові в 30-х роках XX ст. відображено у табл. 1.5.

Таблиця 1.5.

Кількість студентів Львівського університету у 30-х роках XX ст. [2]

Факультети	**1932/ 1933**	**1933/ 1934**	**1934/ 1935**	**1935/ 1936**	**1936/ 1937**	**1937/ 1938**
Теологічний	198	212	222	238	244	234
Юридичний	3 710	3 254	3 015	2 761	2 743	2 622
Медичний	844	897	901	886	829	845
Гуманістичний	1 560	1 263	892	755	787	819
Математично-природничий	1 036	928	870	764	686	685
Разом	**7 348**	**6 554**	**5 900**	**5 404**	**5 289**	**5 205**

Водночас у цей період стало помітним значне зменшення кількості студентів – українців та євреїв. Отже, протягом усього міжвоєнного періоду Львівський університет імені Яна Казимира залишався майже виключно польською освітньою установою. Якщо в 1925/1926 навчальному році у Львівському університеті навчалося 50 % римо-католиків (поляків); 35 % іудеїв (євреїв) і 14 % греко-католиків (укра-

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 65.

[2] Там само. С. 64.

їнців), то в 1938/1939 навчальному році римо-католики становили вже 75 % від усієї кількості студентів університету, греко-католики – 15 %, а іудеї – лише 11 % [1].

У міжвоєнне двадцятиріччя Львівський університет поряд з Варшавським та Краківським став значним науковим осередком і однією з провідних академічних інституцій Другої Речі Посполитої. Університет мав переважно гуманітарний профіль. Далеко за межами Польщі була відома славетна львівсько-варшавська філософська школа, засновником якої був Казимир Твардовський (1866–1938) – учений, педагог і громадський діяч [2]. Розвивалася, серед інших, й педагогічна наука, репрезентантами якої були визначні учені Станіслав Лемпіцький (1886–1947), Зиґмунт Кукульський (1890-1944), Лукаш Курдибаха (1907–1972), Богдан Суходольський (1903–1992), Антоній Кнот (1904–1982) та інші.

6. Університет Івана Франка.

Установлення радянської влади та початок Другої світової війни призвели до значних змін в освітньому полі Галичини. 1 грудня 1939 року університет було перейменовано у Львівський державний, якому 8 січня 1940 року присвоєно ім'я Івана Франка. Заклад набув світського характеру й отримав багато нових факультетів. Після повоєнного виселення поляків сталінським режимом і напливу сільського населення з навколишніх територій Львів із польського міста перетворився на українсько-російське. Таким самим за національним складом та внутрішньою сутністю став і Львівський університет. З 15 січня 1940 року Львівський

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 64-65.

[2] Twardowski K. Wybór pism psychologicznych i pedagogicznych / Kazimierz Twardowski. Warszawa, 1992. 394 s.

університет почав працювати на підставі статуту і програм, властивих радянським університетам [1].

Отже, історія розвитку вищої школи у Львові була складною й суперечливою. Протягом усього часу свого функціонування Львівський університет виступав осередком науки й освіти для навколишніх земель. Досвід педагогічної роботи його науковців та викладачів нагромаджувався і збагачувався десятиліттями завдяки плідній праці у стінах закладу численних викладачів – представників різних народів і віросповідань, носіїв різних політичних і наукових поглядів. На початку XIX ст. Львівський університет став також головною базою підготовки майбутніх учителів для середніх навчальних закладів.

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 76-81.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

2.1. Загальна характеристика основних тенденцій розвитку педагогічної освіти у Львівському університеті за часів Австрійської (Австро-Угорської) імперії

Система педагогічної освіти Ордену єзуїтів.

Занепад на західноукраїнських землях давньоруських державних інституцій, починаючи з середини XIV ст., супроводжувався зміцненням позицій католицької церкви у суспільно-політичному та культурно-освітньому житті регіону. Поширення в Речі Посполитій реформаційних ідей особливо загострила потребу у священнослужителях й освічених мирянах з кваліфікованою педагогічною підготовкою. Одним із пріоритетів такої підготовки керівництво держави і церкви вбачало у системній виховній роботі з віруючими і тими, що сумнівалися. Ця робота вимагала наявності не лише необхідних богословських знань, але й практичних умінь і навичок соціального характеру. Серед них, зокрема, мистецтво ведення світської дискусії, вміння аргументовано й переконливо спілкуватися зі співрозмовником, володіти тонкощами ораторського мистецтва тощо.

У цьому контексті особливі надії покладалися на систему освітніх закладів Ордену єзуїтів, який з середини XVI ст. набув позитивного досвіду організації шкіл середнього (колегії, семінарії) і вищого (академії) рівня як на теренах Речі Посполитої, так і в інших країнах Європи [1]. Варто нагадати, що протягом Середньовіччя у Європі виникла чітка "спеціалізація" католицького чернецтва. Зазвичай кожен чернечий орден охоплював своєю діяльністю окрему царину суспільного життя. Орден єзуїтів, за влучним висловом польського історика освіти Л. Кульчинського, був "орденом учителів" [2]. Статутним обов'язком Товариства Ісуса (офіційна назва ордену) вважалося поширення католицької віри за допомогою освіти. Кожен член товариства на певному етапі свого членства в ордені повинен був стати учителем – на цьому було наголошено у Конституціях (1547–1550) Товариства Ісуса [3].

Життя навчальних закладів Ордену єзуїтів було уніфікованим і регламентувалося Конституціями, тож кожен тип навчальних закладів мав своє чітке призначення. Одним із найважливіших засобів виконання Орденом єзуїтів своїх функцій стала педагогічна підготовка власних ченців, реалізована через заснування спеціальних ("внутрішніх") освітніх закладів – педагогічних семінарій. Педагогічні семінарії стали найвизначнішим винаходом єзуїтів на ниві шкільництва, оскільки вперше в історії з'явилися навчальні заклади, які готували майбутніх учителів. Як зазначає польський історик освіти і шкільництва Станіслав Кот, єзуїти "звернули увагу на упущений до цього часу аспект

[1] Bednarski S. Podstawowe zasady szkolnictwa jezuickiego / Stanisław Bednarski // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. S. 19.

[2] Kulczyński L. Wykształcenie nauczycieli gimnazyalnych / Leon Kulczyński. Lwów, 1883. S. 8.

[3] Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy Uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006. S. 21.

європейської педагогіки, а саме – на підготовку вчителів... Доручення навчання молодим клірикам було, щоправда, небезпечним, однак орден спромігся запобігти проблемі, запровадивши – вперше в історії шкільництва – педагогічні семінарії" [1]. Отже, було заповнено освітню нішу, яка досі залишалася порожньою.

Проблему підготовки вчителів постала на порядку денному II Генеральної Конгрегації єзуїтів 1565 року, коли було прийнято рішення створити у кожній провінції семінарію, яка б готувала учительські кадри для середніх і вищих шкіл [2]. Для отримання права на викладання кандидат мав пройти всі ланки триступеневої системи освіти у педагогічній семінарії – новіціат (2 роки), так званій *repetitio humanorum* (2 роки), і, нарешті, протягом трьох років вивчати філософію, історію, математику і фізику в колегії чи академії[3]. Перший етап навчання у вчительській семінарії передбачав дворічний курс теології, після якого майбутні педагоги поверталися на гуманістичні студії і присвячували їм ще два роки, звертаючи особливу увагу на поетику і риторику. Ці студії мали назву *Seminarium nostrorum* (Наша семінарія) або *Privata Academia* (Приватна академія).

Третім ступенем у підготовці єзуїтських учителів було здобуття практичних дидактичних умінь. Проєкт "*Ratio Studiorum*" 1586 року, який містив усі основні положення єзуїтського шкільництва, передбачав щонайменше два місяці призвичаєння до педагогічної праці перед завершенням студій. Найбільш досвідчений з учителів присвячував кандидатам на вчителів три години на тиждень, проробляючи з ними методику проведення лекцій, керування

[1] Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. Lwów, 1934. T. I. S. 232.

[2] Piechnik L. Nowe elementy, wniesione przez jezuitów do szkolnictwa polskiego w XVI wieku / Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. S. 28.

[3] Piechnik L. Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI / Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków, 1996. S. 63-74.

учнівською аудиторією, навчання учнів письму тощо. Цей етап ще не можна назвати педагогічною практикою, однак в усвідомленні необхідності практичної складової педагогічної підготовки та у частковій її реалізації й полягав один із найбільших здобутків єзуїтського шкільництва [1]. Автори "Ratio Studiorum" не без застережень сформулювали власне бачення дидактичної підготовки так: "молодий учитель може через досвід дійти до правильної методики навчання, однак, зазвичай це відбувається завдяки учням, на яких експериментує, а також завдяки його авторитету, коли на початках своєї праці помиляється у пошуках вірного шляху" [2].

Отже, по завершенні навчання молоді педагоги приступали до викладання, починаючи з наймолодших класів. Після декількох років викладання, які були водночас випробувальним терміном, випускники семінарій поверталися вивчати теологію в колегії чи академії. Завершивши навчання, поверталися до викладання лише ті, хто під час практики виявив відповідні педагогічні здібності і потяг до вчительської праці. Цього разу молодим учителям доручали вести також старші класи [3].

Першу вчительську семінарію єзуїтів у Речі Посполитій було створено 1571 року в Полоцьку, невдовзі також виникли семінарії у Ярославі, Познані і Дерпті. Їх випускники заповнювали вчительські вакансії у єзуїтських навчальних закладах усієї держави, зокрема Львівської колегії, заснованої у 1608 році, а з 1661 року перетвореної на Академію [4].

Пошуки організаційних форм педагогічної підготовки в Австрії до середини XIX ст.

---

[1] Piechnik L. Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI / Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków, 1996. S. 63-74.

[2] Там само. S. 64.

[3] Там само. S. 65.

[4] Piechnik L. Nowe elementy, wniesione przez jezuitów do szkolnictwa polskiego w XVI wieku // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. S. 29.

Розбудову єзуїтської педагогічної системи було перервано наприкінці XVIII ст. У 1773 році було ліквідовано Товариство Ісуса, а з ним – і навчальні заклади ордену, зокрема учительські семінарії. За першим поділом Речі Посполитої 1772 року територія Галичини стала частиною монархії Габсбургів. Сукупний наслідок цих двох подій визначив напрям розвитку педагогічної освіти Галичини на найближчі десятиліття. Особливості розвитку австрійської системи освіти крилися у різноманітній сукупності суспільно-політичних, соціально-економічних та етнокультурних чинників, які суттєво гальмували її поступ. Одним із таких, що впливали вирішально, була суттєва нестача кваліфікованих педагогічних кадрів. Своєю чергою головною причиною дефіциту фахових учителів протягом майже всього XIX ст. була відсутність у державі налагодженого механізму їх підготовки як для середньої, так і для початкової ланки освіти. Протягом 1805–1870 років підготовку вчителів початкових шкіл виконували дворічні спеціальні курси при єпископських консисторіях – так звані препаранди, які не давали належної фахової підготовки і готували педагогів лише для початкових шкіл [1].

Бракувало законодавчого регулювання й у сфері підготовки вчителів середніх шкіл. На відміну від Прусії, в Австрійській імперії до середини XIX ст. на державному рівні не було вироблено шляху, який повинна пройти особа, що прагне стати педагогом. Не існувало педагогічних семінарій, у яких навчалися б гімназійні вчителі, на кшталт тих, що вже тривалий час діяли у Берліні та Щеціні. Польський історик університетської освіти Людвіг Фінкель із цього приводу писав: "Може здатися дивним, що в Австрії через півстоліття після запровадження гімназій не думали про спосіб, у який мали б готуватися кадри для цих гімназій". Зазвичай, студенти класичних університетів, які бажали

[1] Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. Ступарик. Івано-Франківськ, 1994. С.19-20.

стати на педагогічний шлях, по закінченні філософського або теологічного факультету, рідше – факультету права, проходили відповідний конкурс, після чого подавали до Надвірної комісії (крайової шкільної адміністрації) клопотання про вчительські посади у школах [1].

Починаючи з 1870 року уряд Австро-Угорщини став на шлях більш чіткої організації світської вищої педагогічної освіти. Органи державної влади визначили вимоги для кандидата на вчительську посаду і сформували вичерпний перелік етапів, які повинен був пройти майбутній учитель середніх навчальних закладів держави. З'ясовано, що для отримання посади вчителя середньої школи потрібно: 1) успішно скласти вчительський іспит; 2) пройти учительську практику в одному з визначених навчальних закладів. Підставою для допуску до кваліфікаційного іспиту було завершення навчання в університеті [2].

Структура і зміст учительського іспиту.

Розпорядженням Міністра віровизнань і освіти визначалося, що наукова кваліфікація кандидатів на посади вчителів середніх шкіл підтверджується іспитом, який складається перед екзаменаційною комісією, створюваною у кожному університеті безпосередньо Міністерством. Також Міністерство визначає кількість навчальних предметів, з яких проводитимуть іспит, а також мови, право викладання якими може одержати екзаменований. Членами екзаменаційної комісії на три роки призначають професорів вищих шкіл, які викладають у середніх навчальних закладах основні групи навчальних дисциплін, а також за поданням директора комісії окремих визначних фахівців регіону з окремих навчальних дисциплін. Директора комісії та його заступника призначає Міністерство з-поміж членів комісії [3].

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 235-236.

[2] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 11.

[3] Там само. S. 12.

До участі в учительському іспиті допускався кандидат, який подав до комісії: 1) зголошення із зазначенням профільних предметів і бажаної мови викладання; 2) свідоцтво зрілості (аналог атестату про закінчення повної середньої освіти); 3) документальне підтвердження факту завершення навчання в університеті протягом семи семестрів (у тім числі п'яти семестрів вивчення профільних навчальних дисциплін на філософському факультеті) і переведення на восьмий семестр; 4) curriculum vitae (автобіографію) із зазначенням напрямку вищої освіти кандидата і його вузької наукової спеціалізації; 5) свідоцтво про успішне складання іспиту з філософії і педагогіки. У випадку невідповідності кандидата одному чи декільком із зазначених пунктів комісія може відмовити кандидатові в участі у іспиті або передати питання для особливого розгляду в Міністерство [1].

Окремо Міністерство визначало вимоги щодо університетського навчання кандидатів на вчительські посади. Зокрема, кожний кандидат повинен довести, що протягом навчання в університеті відвідував чотиригодинний навчальний курс філософії (в тім числі психології) і чотиригодинний курс педагогіки (науки про виховання і навчання, особливо її історії від XVI ст.), а також, за можливістю – методику викладання профільних предметів, основи шкільної гігієни, основи фізичного виховання, мови, обраної мовою викладання, та німецької мови, якщо її не було обрано мовою викладання. Крім того, додаткові вимоги висувалися для кандидатів на посади вчителів основних навчальних дисциплін. Серед іншого, ці вимоги передбачали документальне засвідчення відвідування відповідних просемінарійних занять, а також занять з дотичних навчальних дисциплін [2].

Вимоги учительського іспиту для окремих предметів визнавали однаковими для усіх видів середніх навчальних

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 13-15.

[2] Там само. S. 16-19.

закладів (гімназій, реальних гімназій, реальних шкіл, дяківських середніх шкіл та жіночих ліцеїв), тобто свідоцтво про складання іспиту давало право на викладання у будь-якому середньому навчальному закладі. Іспит, складений з основного предмета, давав право викладати його у будь-якому класі середньої школи. Натомість іспит з побічного предмета, давав право на викладання лише у нижчих класах [1].

Під час учительського іспиту кандидат повинен був виявити відповідні вимогам знання філософії, педагогіки, мови викладання, німецької мови (якщо її не визначали як мову викладання) та обраних профільних предметів.

Структурно вчительський іспит складався з наступних етапів:

1) колоквіуми з педагогіки і психології;
2) самостійна робота з профільного предмета;
3) письмовий іспит з мови викладання, німецької мови (якщо її не було обрано як мову викладання) та обраних профільних предметів;
4) усний іспит з мови викладання, німецької мови (якщо її не визначали як мову викладання) та обраних профільних предметів.

За умов успішного проходження кандидатом кожного з етапів учительського іспиту кандидат отримував допуск до наступного етапу [2].

Усі справи щодо організації проведення і забезпечення проходження учительського іспиту кандидатами на вчительські посади провадила Екзаменаційна комісія для кандидатів на вчителів гімназій (з 1911 року – середніх шкіл) м. Львова, яка розпочала роботу в 1850 р. Серед архівних матеріалів цієї установи, що зберігаються у фонді 174 Центрального державного історичного архіву України, нам вдалося відшукати документи, які проливають світло

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 19.

[2] Там само. S. 20-24.

на організаційні та змістові аспекти письмового учительського іспиту. Збереглися, зокрема, міністерські розпорядження, циркуляри та інструкції, якими Комісії варто було керуватися у своїй діяльності, листування Комісії з керівництвом з управлінської вертикалі (Міністерством і Крайовою шкільною радою), фінансові записи про реєстрацію кандидатів для складання іспитів й оплату членам Комісії, а також підсумкові протоколи про успішно складені іспити з додатками – письмовими відповідями кандидатів [1]. У своїй діяльності Комісія керувалася викладеними вище міністерськими приписами [2].

Обов'язковою передумовою для допуску до учительського іспиту було успішне складання **колоквіумів з педагогіки та психології**. На цьому етапі кандидат мав довести, що набув рівня, потрібного для виконання професійних педагогічних обов'язків. Ці випробування, як і всі наступні, складалися в індивідуальному порядку. Зміст колоквіумів містив основні поняття педагогіки і дидактики, теоретичні знання з психології та логіки, а також основи історико-педагогічних знань, зокрема знання з історії вищої школи від XVI ст. У письмовому зголошенні для участі у цьому іспиті кандидат повинен зазначити, які саме форми навчальних занять (колоквіуми, семінари, вправи, лекції), на його думку, допомогли здобути необхідну філософську і педагогічну кваліфікацію. Окремо зазначали й об'єм прослуханих навчальних лекцій з педагогіки та психології під час навчання в університету. Колоквіум проводили університетські лектори з педагогіки та психології, який тривав близько пів години. Його успішне складання давало право кандидатові на написання самостійної роботи [3].

Самостійна письмова робота кандидата полягала у написанні розлогих відповідей на два завдання з обраних

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174 (Екзаменаційна комісія для кандидатів на вчителів середніх шкіл міста Львова).

[2] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. 83 s.

[3] Там само. S. 20-21.

ним навчальних дисциплін. Після успішного складання колоквіумів та отриманого дозволу від Комісії кандидат отримував тексти конкурсних завдань. Наприклад, Дмитро Паславський – кандидат на посаду вчителя української мови як головного предмета і класичних мов – як побічного, з українською мовою викладання, – 1912 року отримав від Комісії такі завдання для самостійної роботи: "Гарасим Данилович Смотрицький і його значіннє для Острожської школи" та "Olympum et inferos quomodo Homerus vescribat, ostendatur, Hirdis lib III vv. 95–128. Polonice verhantur et commentaries Latina instruantur" (латинсько-польський переклад фрагмента тексту Гомера з коментарем) – відповідно, з української та латинської мов [1].

На написання роботи відводилося три місяці. Однак серед офіційних документів трапляються листи кандидатів до Комісії з проханням підтримати їхнє звернення до Міністерства щодо продовження терміну виконання письмової роботи до дев'яти місяців. Зазвичай такі клопотання задовольнялися [2]. Виконану самостійну роботу кандидат надсилав на перевірку екзаменаторам. Позитивні оцінки давали право приступити до складання письмових іспитів.

Письмовий іспит тривав дві години й передбачав завдання для визначення детально окресленої сферу знань і вмінь, потрібних для визнання за кандидатом на вчительську посаду відповідної наукової кваліфікації. Кандидата, який під час складання письмового іспиту користувався недозволеними допоміжними засобами або сторонньою допомогою, екзаменаційна комісія усувала від випробування на шість місяців, а у випадку повторення порушення – назавжди [3].

Чимало інформації про процедуру проведення письмових іспитів можна почерпнути з організаційних та підсум-

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 64. Арк. 56.

[2] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 65. Арк. 1, 5, 7, 26, 28, 31, 33; Спр. 70. арк. 19-20.

[3] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 21-45.

кових протоколів, а також офіційного листування Комісії з кандидатами та Міністерством. Засідання Екзаменаційної комісії скликалося для складання розкладу письмового іспиту групою кандидатів. Кількість цієї групи коливалася від трьох до десяти кандидатів, які об'єднувалися за спільним дисциплінарним профілем (наприклад, мовний, філософський, математично-природничий). Під час засідання члени Комісії зі свого складу формували підкомісію у складі трьох екзаменаторів – фахівців із відповідного профілю, до числа яких обов'язково входив голова Комісії або його заступник.

Протокол засідання Екзаменаційної комісії містив перелік членів Комісії, текст екзаменаційних завдань і розклад іспиту. Перелік містив учені ступені і прізвища усіх дев'яти членів Комісії та їхні підписи. Перед кандидатами на вчительські посади ставилося два екзаменаційні завдання. Наприкінці протоколу кандидати зазначали точний час і тривалість написання екзаменаційної роботи кандидатами та прізвища членів Комісії, які по завершенні іспиту залишали поруч свої підписи. Час для написання робіт розпочинався о 9-ій ранку і ділився на три відтинки по 2 год 15 хв. Згідно з одним із протоколів за 1855 рік, розклад учительського іспиту мав такий вигляд:

з 9 до 11.15 – др. Паздєра;
з 11.15 до 13.30 – др. Гербст;
з 13.30 і до завершення – др. Хаммер [1].

З часом кількість екзаменованих зросла і випробування складалися у дві зміни – з 9 до 13 год і з 16 до 20 год. Наприклад, розклад іспитів у 1906 році (3 лютого) мав такий вигляд:

з 9 до 10 – проф. Слудзінський;
з 10 до 11 – проф. Слудзінський;
з 11 до 12 – проф. Дибовський;
з 12 до 13 – проф. Парембович;

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 14. Арк. 1-2.

з 16 до 17 – проф. Дзівінський;
з 17 до 18 – проф. Пузина;
з 18 до 19 – проф. Вартенберґ;
з 19 до 20 – проф. Колесса [1].

На звороті протокол скріплювали печаткою і підписом секретаря Комісії.

Як уже було зазначено, до протоколу Комісії додавали письмові відповіді кандидатів на два екзаменаційні завдання. Нормативно для написання роботи відводили дві години часу, однак екзаменовані зрідка дотримувалися цього положення і зазвичай відхилялися від нього у бік як збільшення, так і зменшення. Наприклад у 1854 року кандидат на вчительську посаду Карл Бляйм витратив на написання 3 ½ год, Володимир Августяк – 4 год, Кароль Хердлічка – 2 ½ год; Владислав Манастерський – 1 ¾ год; Людвіг Вінський – 1 ¾ год; Миколай Чеховський – 1 ¾ год. Після своєї відповіді екзаменований ставив підпис, після чого роботу перевіряли й оцінювали двоє з трьох членів екзаменаційної підкомісії. Оцінка кожного з екзаменаторів була розгорнутою і також підтверджувалася підписами. Письмову відповідь кожного кандидата зшивали та скріплювали печаткою Екзаменаційної комісії [2].

Екзаменаційні завдання (у документах – "теми") формулювали профільні члени Комісії, після чого її голова або заступник звертався з проханням їх затвердження на початках до віденського Міністерства, а з кінця 60-х років XIX – до Крайової шкільної ради. Причому сам текст екзаменаційних завдань у листі не оголошували, а зазначали лише відповідні навчальні дисципліни, прізвища екзаменованих та екзаменаторів. Наприклад, у листі Комісії до КШР від 14 лютого 1905 року за підписом др. Кручкевича було запропоновано для затвердження теми для кандидата Анджея

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 55. Арк. 77.

[2] ЦДІАУ у Львові. Ф.174. Оп.1а. Спр.10. Арк. 12-17, 34-39, 40-46, 61-66, 73-75, 77-80.

Климка з ботаніки (керівник проф. Цєсельський), мінералогії (проф. Жуніковський), математики (проф. Пузина) та фізики (проф. Жабоневський); для Гелени Бережнянської – з зоології (проф. Дибовський) і мінералогії (проф. Дзіковський); для Антонія Римінєвіча – дві теми з польської мови (проф. Каллєнберґ) та дві теми з французької мови (проф. Парембович) та ін. [1]. Кандидати ознайомлювалися з текстами завдань безпосередньо перед початком іспиту.

Ще одним типом офіційних листів Комісії до КШР було повідомлення розкладу щорічних учительських іспитів. У таких листах подавали кількість кандидатів, допущених до складання іспиту, і предметні напрямки екзаменованих. Так, від 25 травня до 12 червня 1906 року Комісія приймала іспити у 35-х кандидатів, відомості з яких подано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Розклад складання письмових іспитів кандидатів на посади учителів середніх шкіл перед Екзаменаційною комісією у Львові 1906 року [2].

Дата	**№ з/п**	**Прізвище та ім'я**	**Профільні предмети**	**Мова викладання**
1	*2*	*3*	*4*	*5*
25 травня	1	Лабенський Філіп	географія як головний предмет, класична філологія – як допоміжний	польська
	2	Жаневич Якуб	географія як головний предмет, польська і українська мови – як допоміжні	німецька
	3	Вільгельм Здзіслав	географія	польська
26 травня	4	Ринєвич Андоні	польська мова	польська
	5	Галльський Адам	географія	польська

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф.174. Оп. 1а. Спр. 55. Арк. 74-75.
[2] ЦДІАУ у Львові. Ф.174. Оп. 1а. Спр. 55. Арк. 32-33.

Продовження табл. 2.1.

1	*2*	*3*	*4*	*5*
	6	Калісман Хайм	класична філологія	польська
28 травня	7	Дрозд Ієронім	математика і геометрія	польська
29 травня	8	Рибчинський Вітольд	математика і геометрія	польська
	9	Меланко Філомен	класична філологія	польська
30 травня	10	Дрозд Себастіан	загальна історія як головний предмет, математика і фізика – як допо-міжні	польська
	11	Пальнховський Станіслав	класична філологія	польська
	12	Ґросс Даніель	класична філологія	польська, німецька
31 травня	13	Баранський Мар'ян	класична філологія	польська
	14	Вісьмінський Станіслав	польська мова (повторний)	польська
	15	Вільк Антоній	математика і фізи-ка	польська
	16	Шнейберґ Владислав	загальна історія	польська
1 червня	17	Козловський Ян	загальна історія як головний предмет, математика і фі-зика – як допо-міжні	польська
	18	Будзяновський Владислав	хімія як головний предмет, мате-матика і фізика – як допо-міжні	польська
	19	Хомик Артемій	математика і фізика	польська
2 червня	20	Міхновський Теодор	латинська мова	польська

Продовження табл. 2.1.

1	*2*	*3*	*4*	*5*
	21	Жухронський Антоній	польська мова як головний предмет, загальна історія – як допоміжний	польська
	22	Піллер Євгеній	польська мова як головний предмет, загальна історія як допоміжний	польська
5 травня	23	Ламбер Юзеф	загальна історія як головний предмет, класична філологія – як допоміжний	польська
	24	Літніцький Ян	математика і фізика	польська, українська
6 червня	25	Філлер Владислав	історія і географія	польська
	26	Кшельницький Михайло	українська мова	польська
	27	Чєплік Леон	загальна історія як головний предмет, математика і фі-зика – як допо-міжні	польська
	28	Гуменюк Семен	українська мова як головний предмет, класична філологія – як допоміжний	польська, українська
8 червня	29	Раціборський Тадеуш	історія і географія	польська
	30	Вонзович Владислав	польська мова як головний предмет, класична філологія – як допоміжний	польська
9 червня	31	Шеффнер Броніслав	загальна історія як головний предмет, математика і фі-зика – як допо-міжні	польська

Закінчення табл. 2.1.

1	*2*	*3*	*4*	*5*
	32	Майконський Станіслав	польська мова як головний предмет, класична філологія – як допоміжний	польська
11 червня	33	Дудрик Антоній	географія	польська
	34	Коціньба Михайло	загальна історія як головний предмет, класична філологія - як допоміжний	польська
	35	Шлінґер Ервін	польська мова як головний предмет, класична філологія – як допоміжний	польська

Складання іспитів відбувалося за роздільно статевим принципом, тому розклад іспитів кандидаток на посади учителів жіночих ліцеїв ми бачимо в окремому листі голови Комісії.

Таблиця 2.2.

Розклад складання письмових іспитів кандидатками на посади учителів жіночих ліцеїв перед Екзаменаційною комісією у Львові 1906 року [1]

Дата	**№ з/п**	**Прізвище та ім'я**	**Профільні предмети**	**Мова викладання**
26 травня	1	Блюменфельд Анна	математика і фізика	польська
28 травня	2	Ґротт Анна	загальна історія	польська
5 червня	3	Завальська Гелена	географія	польська
	4	Оксінська Гелена	географія	польська
11 червня	5	Сільберштейн Францішка	математика і фізика	польська
13 червня	6	Хобринська Яніна	французька мова	польська

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 55. Арк. 34.

Позитивні результати письмового іспиту давали підстави кандидатові приступити до складання **усного іспиту**, який тривав близько години з основного предмета і близько пів години з побічного предмета. Під час складання усного іспиту кандидат повинен був підтвердити свої знання, виявлені під час складання письмового іспиту [1].

Загальні результати учительського іспиту комісія виносила після завершення усного етапу. Свідоцтво про складання учительського іспиту містило: 1) біографічну інформацію про кандидата та детальні відомості про освіту; 2) детальну інформацію про результати кожного з етапів учительського іспиту; 3) загальний висновок екзаменаційної комісії про навчальні дисципліни, право на викладання яких кандидат отримав. Успішне складання учительського іспиту давало кандидатові право на допуск до педагогічної практики у середніх навчальних закладах. Якщо кандидат на вчительську посаду не приступив до педагогічної практики протягом п'яти років або ж мав перерву у педагогічній діяльності терміном п'ять років, виникала необхідність повторного складання учительського іспиту [2].

Кожна незадовільна оцінка, виставлена кандидатові за іспит, фіксувалася в окремому документі із зазначенням причини. Здебільшого мотивацією для виставлення такої оцінки була недостатня підготовка кандидата [3]. Втім, траплялися й окремі випадки, пов'язані з недопуском до іспиту з політичних мотивів. Зокрема, привертає увагу розгорнутий лист-клопотання кандидата на посаду вчителя Миколи Бабика, поданий до Екзаменаційної комісії і датований 9 листопада 1905 року. Із листа стає відомо про участь автора в публічній студентській акції проти ректора за декілька років до написання листа, після чого він уже двічі підлягав

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 45-49.

[2] Там само. S. 50-52.

[3] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп.1а. Спр. 42. Арк. 19, 52, 53, 59, 60; Спр. 46. Арк.16, 38, 39, 42, 44; Спр. 48. Арк. 22, 23; Спр. 50. Арк. 50, 51, 52, 53.

дисциплінарному покаранню у формі обмеження багатьох його студентських прав. У листі, поданому українською та німецькою мовами, М. Бабик шкодує про свій "необдуманий учинок", просить "не карати його втретє" і надати змогу все ж таки скласти учительський іспит з історії та географії на основі української, польської і німецької мов викладання [1]. Відомо, що далеко не всі листи потрапляли до архівних фондів, тому можна припустити, що такий факт не був одиноким.

У архівних фондах львівської Екзаменаційної комісії зберігається понад дві тисячі персональних справ, які дають змогу простежити повний шлях, що його проходив кандидат на учительську посаду від часу завершення навчання в університеті й до отримання посвідчення учителя середньої школи [2]. Збережені документи свідчать, що через горнило Комісії на початку XX ст. проходив, зокрема, відомий український композитор, музикознавець, фольклорист та педагог Станіслав Людкевич[3]. Звернімо увагу на його шлях від студента до педагога поетапно.

У своєму зверненні до Комісії від 3 липня 1901 року С. Людкевич просить допустити його до складання учительського іспиту з української мови як основного предмета і класичної філології як побічного з українською мовою викладання. До листа було додано автобіографію, свідоцтво зрілості, університетську залікову книжку (так звану "легітимаційну книжку") і посвідчення про успішне складання двох колоквіумів [4].

Із автобіографії (*curriculum vitae*) кандидата дізнаємося факти про його навчання у Львівському університеті, під час якого він, зокрема, відвідував лекції з української філології, брав участь у семінарах і просемінарах з укра-

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 14.
[2] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1.
[3] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1. Спр. 1037.
[4] Там само. Арк. 18.

їнської філології та класичної філології [1]. У літньому семестрі 1898/1899 навчального року і зимовому семестрі 1900/1901 він слухав лекції з педагогіки ("Історія виховання від епохи гуманізму" та "З історії розвитку педагогічних теорій") доцента Антонія Даниша в обсязі трьох годин на тиждень, а в зимовому семестрі 1900/1901 навчального року також лекції з психології професора Казимира Твардовського в обсязі чотирьох годин на тиждень [2]. Колоквіуми з педагогіки і психології студент С. Людкевич склав, відповідно, 12 лютого і 20 травня 1901 року. Ці факти було зафіксовано в офіційних документах і підтверджено підписами викладачів [3]. Повний університетський курс навчання кандидат завершив у червні цього ж року.

13 липня 1901 року рішенням Комісії С. Людкевича було визнано таким, що виконав усі необхідні вимоги, і допущено до складання учительського іспиту. На підставі цього рішення було сформовано програму іспиту, яка складалася з таких етапів:

I. Самостійна письмова робота з української філології та класичної філології.

II. Письмовий іспит з латинської та грецької мов.

III. Усний іспит з латинської мови, грецької, давньої історії, польської мови і німецької.

IV. Письмовий іспит з української філології.

V. Усний іспит з української філології [4].

Для написання самостійної письмової роботи С. Людкевич отримав два завдання – з української філології та класичної філології. Головна тема звучала так: "Подати характеристику південноруської мови XIII–XVI в. з особливим узгледгненням мови пам'ятника т.н. Євангеліє Путнянського" і була викладена кандидатом на 90 аркушах [5]. Друге

[1] Там само. Арк. 21.
[2] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1. Спр. 1037. Арк. 22-23.
[3] Там само. Арк. 2.
[4] Там само. Арк. 3.
[5] Там само. Арк. 25-114.

завдання полягало у перекладі з коментарем фрагмента з твору Арістотеля про Афінську республіку і було викладене на 30 аркушах [1]. Обидві праці було оцінено "дуже добре", що дало право кандидатові перейти до другого етапу учительського іспиту.

28 листопада 1901 року С. Людкевич приступив до складання письмових іспитів з класичної філології. Екзаменаційні завдання полягали у перекладі на польську мову уривків з творів античних класиків. Так, з 9.00 до 13.00 кандидат виконував переклад фрагмента з твору Ціцерона "De Officiis" (книга II, частина 5, § 16–18.)[2], а з 16.00 до 20.00 – Ксенофана "La Hellanika" (книга V, частина 4, § 1–4)[3], відповідно, з латинської та грецької мов. Написання кожного із завдань відбувалося під наглядом двох викладачів, про що було зазначено у підсумковому екзаменаційному протоколі [4].

Усний іспит з побічних предметів С. Людкевич складав 6 грудня 1901 року о 17.20. Відповіді з кожного предмета давали на оголошені запитання послідовно фаховому екзаменаторові. Так, з 17.20 до 18.45 проф. Кончкевич ставив запитання екзаменованому з класичної філології. Завдання полягало у перекладі з поясненням фрагмента з праці Овідія "Фасти" (част. IV, с. 679–691) та з "Одісеї" Гомера (част. III, с. 75–91) [5]. Від 18.45 до 19.20 проф. Калина слухав відповіді кандидата на запитання з польської мови і літератури, а саме "Відмінки іменників (польської мови) у стосунку до старослов'янської та української мов" та "Мовний аналіз "Оріади" Міцкевича" [6]. З 19.20 до 19.50 проф. Фінкель ставив запитання із загальної історії. Вони звучали так : "Пізні праці з грецької і римської історії", "Війни персів з греками",

[1] Там само. Арк. 135-165.
[2] ЦДІАУ у Львові. Ф.174. Оп.1. Спр.1037. Арк. 10.
[3] Там само. Арк. 7.
[4] Там само. Арк. 4.
[5] Там само. Арк. 11-12.
[6] Там само. Арк. 14.

"Завоювання Італії римлянами", "Полібій, його праця і діяльність", "Римські провінції, здобуті за часів імперії" [1]. Від 19.50 і до завершення іспиту проф. Гернер задавав кандидатові запитання з граматики німецької мови. Усі предмети було складено на оцінку "достатньо", крім загальної історії, за яку кандидат отримав "задовільно". Успішне складання іспиту підтверджувалося особистими підписами екзаменаторів [2].

Для підготовки до фахового письмового іспиту з основного предмета кандидат отримував пів року. Сам іспит з української філології відбувався у два етапи, оскільки виконання двох екзаменаційних тем було розведено у часі на два окремі дні. 23 травня 1902 року С. Людкевич отримав першу тему ("Подати переклад та історичні граматичні пояснення вступу Галицько-Волинського літопису") і працював над нею з 16.00 до 20.00. Наступного дня, 24 травня 1902 року, він отримав другу тему ("Життя і літературна діяльність Івана Вишенського") і виконував її з 9.00 до 13.00 [3]. Як і за попередніх письмових іспитів, написання кожної з екзаменаційних робіт відбувалося під наглядом двох професорів [4].

Усний іспит з основного предмета відбувся 27 травня 1902 року о 16.20. Екзаменаційна комісія складалася з трьох осіб – проф. Фінкеля (голова), проф. Колесси (екзаменатор), проф. Грушевський (помічник). Іспит тривав до 17.40, а запитання з української філології задавав лише проф. Колесса[5]. Екзаменатор сформулював перед кандидатом два завдання для відповіді, а саме:

1). Церковно-слов'янська мова та її історія. Паннонська, саларська і моравська теорії. Найдавніші пам'ятки церковно-слов'янської мови. Поділ староруських діалектів.

2). Найдавніші руські літописи.

[1] Там само. Арк. 13.
[2] Там само. Арк. 4-5.
[3] Там само. Арк. 16.
[4] Там само. Арк. 4-5.
[5] Там само. Арк. 5.

У підсумковому протоколі екзаменатор залишив запис – "відповіді вдовольнили" [1]. Цього ж дня Комісія винесла остаточну ухвалу за підсумком повного учительського іспиту. Цим документом було офіційно вихначено, що Станіслав Людкевич є придатним для викладання української мови як основного предмета і латинської та грецької мов як побічних предметів у гімназіях і реальних школах з українською і польською мовами викладання.

Варто зауважити, що кількість складених учительських іспитів у Львові, починаючи з середини XIX ст., нешвидкими темпами, однак стабільно зростала. Так 1855 року через горнило Комісії успішно пройшло 15 кандидатів. 1891 року цей показник становив 17 осіб [2]; у 1900 – 20 [3]; 1906 року – 41 [4]. Втім, цей показник однаково залишався доволі низьким порівняно з іншими освітніми центрами австрійської частини Австро-Угорської імперії (так званої Цислейтанії). Зокрема, співвідношення і динаміку відповідних показників напередодні Першої світової війни ілюструє табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Кількість складених кваліфікаційних іспитів кандидатами на посади вчителів середніх шкіл у різних містах Цислейтанії у 1908–1914 роках [5]

Місто	**1908/ 1909**	**1909/ 1910**	**1910/ 1911**	**1911/ 1912**	**1912/ 1913**	**1913/ 1914**
Відень	205	240	218	233	178	220
Інсбрук	37	43	40	50	49	36
Ґрац	43	52	39	48	29	27
Прага	298	269	271	276	241	250
Львів	86	86	93	81	83	78
Краків	59	79	67	70	59	0
Чернівці	25	23	52	20	33	40
разом	**753**	**792**	**780**	**778**	**674**	**651**

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1. Спр. 1037. Арк. 17.

[2] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 43. Арк. 22-24.

[3] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 47. Арк. 1-3.

[4] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 55. Арк. 32-34.

[5] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 62. Арк. 153.; Спр. 67. Арк. 86.; Спр. 74. Арк. 82.

Також варто зазначити, що майже половині з кількості кандидатів, які зголошувалися до учительського іспиту, було відмовлено у наданні вчительської ліцензії. Так, у 1913/1914 навчальному році львівська Комісія апробовувала (надала вчительську ліцензію) 78 кандидатів, а репобувала (відмовила у її наданні) 74 кандидатам[1]. У 1915/1916 навчальному році дані показники у зв'язку з воєнними діями зменшилися, однак співвідношення залишалося майже аналогічним – відповідно, 33 і 22 [2]. В офіційних звітах Комісії, поданих до Міністерства, фіксувалися дві причини відмови – недостатній рівень самостійної письмової роботи і недостатній рівень знань, продемонстрований безпосередньо під час учительського іспиту. Факт відмови супроводжувався вказівкою часового терміну, якого стосувалася відмова. У документах трапляються лише два варіанти відмови – повна відмова і відмова на шість місяців, по завершенні яких кандидат може ще раз подати звернення про допуск до учительського іспиту [3].

Ведучи мову про львівську Екзаменаційну комісію, доречно згадати про ще один вид її діяльності, який не стосувався безпосередньо учительських іспитів, однак мав слугувати підвищенню рівня кваліфікації учителів середніх шкіл. Комісія була організатором доповнюючих канікулярних лекцій для шкільних учителів, участь у яких була добровільною, а вартість могла бути покрита державою у випадку такого звернення. Лекції читали університетські викладачі, однак на початках вони погоджувалися на таке додаткове академічне навантаження досить неохоче. Так, 1905 року прохання Комісії прийняло лише чотири професори, серед яких був і Казимир Твардовський. Більшість, а це 13 викладачів, відмовилася із різними поясненнями.

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп.1а. Спр. 71. Арк. 1-7.
[2] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп.1а. Спр. 73. Арк. 56-58.
[3] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 61. Арк. 118-119.

Зокрема, Михайло Грушевський залишив такий запис: "на коли здоров'є буде ліпшим, буду міг викладати" [1].

Установлення оплати для лекторів, про що свідчать збережені фінансові документи, дало змогу протягом декількох наступних років усе ж налагодити справу доповнюючих педагогічних курсів. Бажаючі з кількості учителів під час зголошення заповнювали анкети ("рубрики"), у яких вказували свій навчальний заклад, місцевість, дисциплінарний профіль, й обирали з кількості запропонованих професорів тих, чиї лекції мають бажання прослухати. 1907 року кількість наведених прізвищ викладачів коливалася від трьох до усіх двадцяти [2].

На канікулярні курси, що проходили з 24 квітня до 2 травня 1907 року, записалося понад сотні учителів, про що свідчать заповнені ними анкети. В архівному фонді Екзаменаційної комісії зберігся розклад навчальних занять, які відбувалися протягом дев'яти днів. Лекції тривали щодня у три етапи, а саме – з 8.30 до 10.30; з 11.00 до 13.00; з 16.00 до 20.00. Теми занять подано наступним чином:

24 квітня. Проф. Дембінський. Останні дослідження історичного синтезу. 2 год.

Др. Шорр. Останні дослідження з історії семітського Сходу. 2 год.

Др. Рубчинський. Про нові дослідження і публікації джерел з давньої філософії. 2 год.

25 квітня. Проф. Ромер. Про сучасний стан картографії і завдання шкільної освіти. 2 год.

Проф. Шнайдер. Софісти і еллінська освіта. 2 год.

Проф. Бальцер. Ґенеза польського сейму. 1 год.

Проф. Ашкеназі. Висвітлення історії Польщі XIX ст. у шкільній програмі. 1 год.

26 квітня. Проф. Реман. Географія польських земель. 2 год.

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 57. Арк. 198.

[2] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 56. Арк. 100-209.

Проф. Закшевський. Західно-європейські і східно-європейські джерела в політичній історії Польщі. 2 год.

27 квітня. Проф. Абрагам. Історія папства у світлі історичних досліджень. 2 год.

Проф. Фінкель. Історія культури. 2 год

Проф. Маньковський. Останні напрямки і проблеми у сфері педагогіки і дидактики. 2 год.

28 квітня. Проф. П'ясецький. Про рухливі ігри. 2 год.

Проф. П'ясецький. Вправи і демонстрації рухливих ігор. 2 год

29 квітня. Проф. Лукасевич. Про останні дослідження з формальної логіки. 2 год.

Др. Вітовський. Окремі проблеми сучасної психології. 2 год.

Проф. Твардовський. З дидактики пропедевтики філософії. 2 год.

30 квітня. Проф. Ромер. Про сучасний стан картографії і завдання шкільної освіти. 2 год.

Проф. Сьмялек. Розвиток грецької різьби. 2 год.

Др. Грабський. Стосунок суспільних наук до історичної науки. 2 год.

1 травня. Др. Закревський. Останні дослідження з історичної географії. 2 год.

Проф. Сьмялек. Археологія у школі. 2 год.

2 травня. Ректор Академії ветеринарної медицини, др. Шпільман. З шкільної гігієни. 4 год [1].

Міністерство віровизнань і освіти Австрійської держави визначало здобуття університетської освіти базовим ступенем для професійної підготовки кандидатів на посади вчителів середніх навчальних закладів. Екзаменаційне випробування ґрунтувалося на знаннях, здобутих і засвоєних саме під час навчання майбутнього вчителя в університеті.

[1] ЦДІАУ у Львові. Ф. 174. Оп. 1а. Спр. 42. Арк. 19, 52, 53, 59, 60; Спр. 46. Арк. 16, 38, 39, 42, 44; Спр. 48. Арк. 22, 23; Спр. 50. Арк. 50, 51, 52, 53.

Університетський етап учительської підготовки.

Архівні документи свідчать, що вперше лекційний курс педагогіки був запроваджений в австрійських університетах на початку XIX ст. Протягом перших десятиліть цей предмет був допоміжною до теології навчальною дисципліною. Лише з другої половини XIX ст. він стає частиною навчального циклу філософських дисциплін, до яких також входили психологія, етика та інші науки, що наприкінці XIX – на початку XX ст. виділилися в самостійне академічне та наукове функціонування. Поступово вивчення педагогіки набуло для студентів університету особливого значення, оскільки становило вирішальну ланку в ланцюжку їхньої професійної підготовки до майбутньої педагогічної діяльності [1].

У навчальних програмах Йосифінського університету окремих годин на вивчення педагогічних дисциплін не передбачалося, а підготовка учительських кадрів залишалася поза стінами вищого навчального закладу. Згідно зі спеціальним імператорським едиктом від 22 липня 1784 року, для підготовки вчителів нормальних, тривіальних і сільських шкіл у Львові було організовано окремі педагогічні курси під керівництвом римо-католицького священника Гоффманна [2].

У 1805 році відбулася реорганізація університету в ліцей, що на початках спричинила незначне зменшення фінансування з державного бюджету. Однак, уже станом на 1816 рік кількість кафедр Львівського ліцею перевищувала аналогічний показник Краківського університету, до того ж, вони були краще оплачувані. Саме у період функціонування вищого навчального закладу в статусі ліцею вийшла ухвала Міністерства освіти і віровизнань про започаткування у Львові викладання предмета педа-

[1] ДАЛО. Ф. 26, Оп. 5. Спр. 1961.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S60.

гогіки у рамках підготовки вчителів для середньої ланки освіти [1]. 1812 року у навчальній програмі Львівського ліцею з'явився лекційний курс під назвою "Erziehungskunde" ("Наука про виховання")[2].

Періодизацію теоретичної підготовки студентів Львівського університету зображено на рис. 2.1.

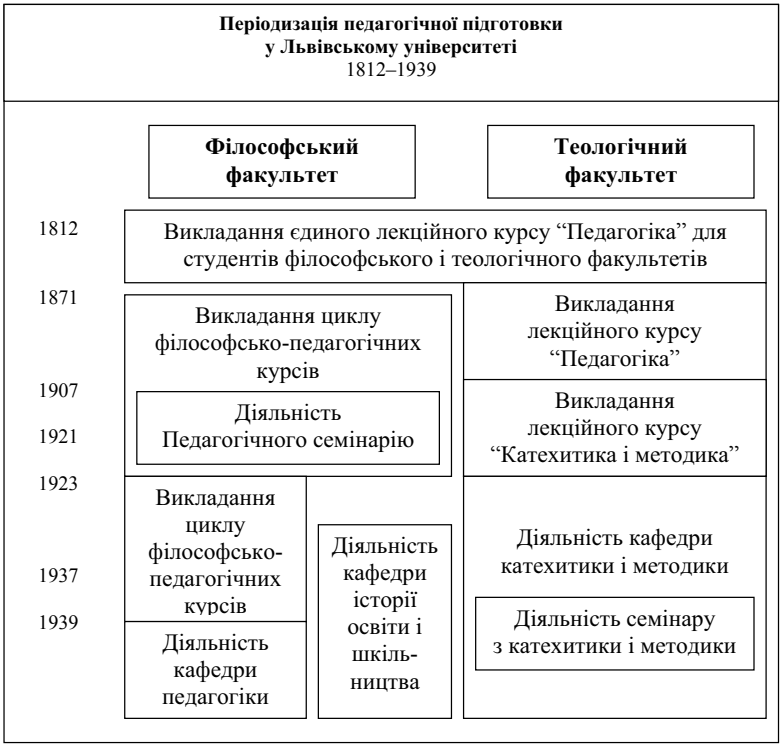

Рис. 2.1. Періодизація організаційних форм і змісту педагогічної підготовки у Львівському університеті у 1812–1939 роках

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. S. 182.

[2] Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche am Lemberger Licaeum im Schuljahre 1812 gehatten werden. Lemberg. 1812. S. .

Своєю чергою, ґрунтуючись на суспільно-політичних і культурно-освітніх умовах педагогічної підготовки у Львівського університету протягом австрійського (австро-угорського) періоду (1812–1918 років), а також з огляду на організаційно-дидактичні особливості навчального процесу, періодизацію змісту навчальних дисциплін педагогічного циклу у Львівському університеті протягом австрійського (австро-угорського) періоду умовно зобразимо за допомогою рис. 2.2.

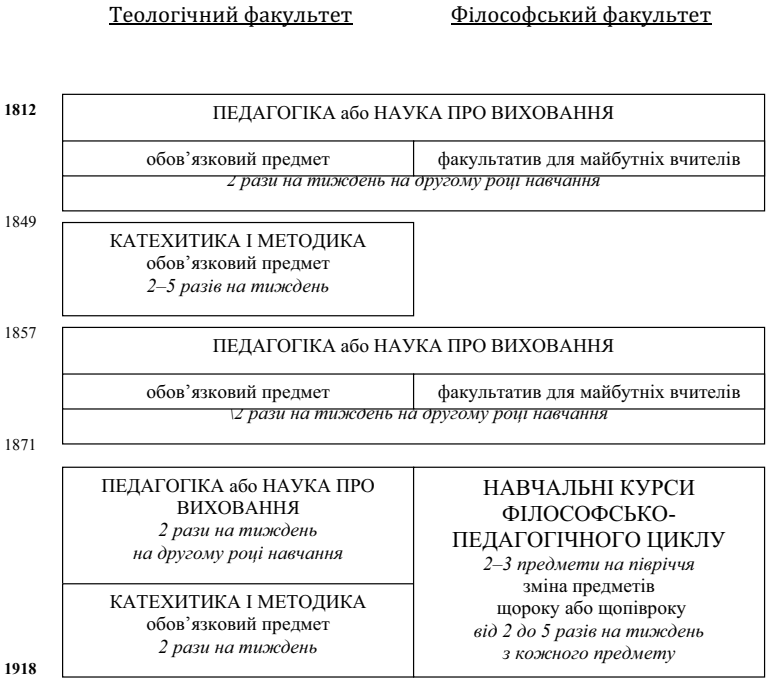

Рис. 2.2. Еволюція теоретичних лекційних курсів педагогічного циклу у навчальних планах Львівського університету у 1812–1918 роках

Аналізуючи розвиток університетської педагогічної освіти у Львові за австрійської доби, виділимо такі тенденції.

1. Функціонування філософської, педагогічної і психологічної науки Львівського університету переважало в німецькому культурно-освітньому полі із місцевими особливостями.

Висвітлюючи шлях, який пройшла підготовка вчителів у Львівському університеті, насамперед варто зупинитися на окремих термінологічних аспектах цієї проблеми. Первинно давньогрецьке поняття педагогіки означало діяльність, спрямовану на виховання дитини *(pais* – хлопець, дитина; *ago* – веду). Вищі форми цієї діяльності виражали грецьким словом *paideia*, під яким розуміли, висловлюючись сучасною мовою, плекання особистості на ґрунті культурної спадщини. Отже, *paideia* окреслювала як теоретичні концепції виховання, так і саму виховну діяльність [1]. Традиція позначення одним терміном процес виховання і науку про нього збереглася у багатьох європейських мовах. Зокрема, в англійській мові термін *education* означає виховання і як діяльність, і як науку про виховання, хоча в словнику англійської мови є також зрідка використовуваний термін *pedagogics*. Інші ж європейські мови зміцнювали переконання у відмінності власне виховання і розмірковування над ним, науку про нього. У французькій мові для визначення виховної діяльності використовували слова як латинського, так і грецького походження – *pedagogie* та *education*; в італійській – *pedagogia* та *educazione*; у німецькій – *padagogik* та *erziehung*; у польській – *edukacia* і *wychowanie*. До таких належить також німецька мова, в якій слово *Erziehung* означає виховання, а *Padagogik* – педагогіку, тобто науку про виховання (синонім останнього вживають також терміни

[1] Encyklopedia pedagogiczna / pod red. Wojciecha Pomykało. Warszawa : Fundacja Innowacja, 1993. S. 535 ; Прокопенко В.В. Антична пайдейя: уроки для сучасного світу / Прокопенко В. В. // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія "Філософія. Філософські перипетії". 2012. № 992. С. 100-105.

Erziehungskunde та *Erziehungs-Wissenschaft*). В українській мові виховання є похідним від слова *ховати* – ростити. В українській народній педагогіці його спочатку вживали у значенні "оберігати (ховати) дитя від небезпеки", а згодом воно почало означати "ростити дітей, навчати правил доброї поведінки". Отже його стали тісно пов'язувати з поняттям "навчати" і часто використовували як рівнозначні. У російській педагогіці поняття "виховання" відокремилося від поняття "навчання" у другій половині XVIII ст[1]. Натомість у Галичину, яка наприкінці XVIII ст. стала частиною німецькомовного культурно-освітнього і наукового поля, було привнесене саме німецьке лексичне значення і розуміння сутності педагогіки та виховання.

Вихованням як конкретною діяльністю тут займалися учителі і, з кінця 1860-х років, Крайова шкільна рада, а дослідження виховної діяльності проводили академічні установи. Саме тому до початку XX ст. навчальні заняття з педагогіки у Львівському університеті та інших вищих школах австрійської держави, велися в одному руслі з філософією і були теоретичними. Такий стан речей спричинив до майже відокремленого існування виховання і педагогіки як «речей у собі», що згубно позначалося на стані підготовки педагогічних кадрів для середньої та вищої ланок освіти. Розрив теорії з практикою не давав змоги вихованню живитися результатами актуальних науково-педагогічних досліджень, а педагогічній науці – черпати джерела для своїх досліджень із практичного виховного процесу [2].

Взаємозв'язки педагогіки і виховання викликали у науковому середовищі Австро-Угорщини чимало протиріч, які досить часто сягали проблем визнання педагогіки як науки.

[1] Ягупов В. В. Педагогіка [Текст] : навч. посібник / В.В. Ягупов. Київ: Либідь, 2002. С. 422.

[2] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagiellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata / pod red. Cz.Majorka i J.Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 23-26.

Під час таких дискусій було узгоджено думку про головну відмінність педагогіки від інших академічних наук, а саме: навчання і виховання є не лише предметом її вивчення, а й творчим матеріалом. Наприкінці XIX ст. до наукової термінології галицької педагогіки увійшов польський словотвір «*chowanna*», зміст якого охоплював як виховання, так і педагогіку. Отже, було зроблено спробу подолання, хоч і штучного, усталених мовних стереотипів. «*Chowanna*» стала назвою як теорії, втіленої у дійсність, так і практики, пронизаної пізнавальною думкою [1].

Пріоритети розвитку галицького шкільництва, зокрема вищої педагогічної освіти, були зумовлені загальноєвропейськими науковими процесами. Німеччина та Австрія у другій половині XIX ст. були головними осередками гербартіанства, а експериментальна педагогіка розвивалася здебільшого в Англії та США. Натомість у континентальній Європі гербартіанству дедалі активніше протистояла позитивістська педагогіка, ґрунтована на експериментальній психології. Поширення позитивістських ідей у Європі другої половини XIX ст. спричинило до революційних змін у розвитку науки. Насамперед було піддано ревізії саме поняття науки – нею тепер уважали систему знань, ґрунтовану на методах природничих наук, а саме – на спостереженні. Філософія в очах позитивістів перестала бути наукою, і, як наслідок – педагогіка та психологія розпочали свій відхід від філософування і метафізики [2].

Водночас на розвиток практичного характеру педагогіки негативно впливала позиція вчених-позитивістів щодо трактування функціональних обов'язків і суспільного призначення науки. Наука, на їх думку, повинна визначати лише фактичний стан речей, а результати досліджень потрібно висвітлювати для ознайомлення з ними, а не для їх

[1] Там само. S. 24.

[2] Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. Lwów, 1934. T. II. S. 162, 197, 325-326.

втілення на практиці. Така оцінка негативно впливвлв на розвиток педагогічної підготовки на рівні університетів, оскільки ставила під сумнів саму її доцільність. Як наслідок, підготовка майбутніх учителів середніх і вищих шкіл передбачала передання виключно теоретичних знань з цілого комплексу навчальних дисциплін, серед яких педагогіка не посідала першорядного місця.

У галицькому науковому середовищі нові ідеї поширювали молоді науковці, які повернулися з навчання у вищих школах Берліна, Відня, Лейпцига, Мюнхена, Парижа та інших освітніх центрів тогочасної Європи. Вони поступово розчиняли пануючий у Львівському та Краківському, університетах дух консерватизму. На межі XIX–XX ст. викристалізувалася нова галузь науки – педагогічна психологія, яка займалася вивченням особливостей розумового і психічного розвитку дитини. Наслідком цих взаємопов'язаних процесів стала поява двох переважаючих поглядів на теоретичну основу педагогічної науки – етико-філософський та експериментально-психологічний.

2. Вища педагогічна освіта у Львові протягом усього австрійського періоду функціонувала в організаційних, кадрових та фінансово-економічних умовах, сформованих місцевою освітньою владою на підставі законодавчих та підзаконних актів віденського міністерства.

Однією з важливих ознак XIX ст. у сфері функціонування шкільництва в країнах Європи стало перебирання державою управління церковних навчальних закладів і формування державної системи освіти. Проявом посилення контролю держави за сферою освіти стало створення в структурі органів державної виконавчої влади організаційно відокремлених міністерств освіти. Так, у Росії відповідне міністерство було створене 1802 року Олександром I, а 1817 року аналогічне міністерство на чолі з відомим ученим і мислителем Вільгельмом Гумбольдтом було виділене з Міністерства внутрішніх справ у Прусії. У консервативній

Австрії Міністерство публічної освіти виникло на хвилі революційних подій "весни народів" у 1848 році [1].

Перша половина XIX ст. позначилася посиленням впливу держави на заклади усіх ланок освіти. Як пише польський історик шкільництва С. Кот, "уряди починають неухильно обмежувати поширення освіченості серед населення під будь-якими приводами. Міністри і проурядові публіцисти нарікали, що "розбуявся" надмір освіти, наслідком якого люди проявляють невдоволення, втрачають релігійність і лояльність щодо влади". І лише починаючи 60-х років XX ст. було визначено баланс між впливом церковних інституцій та державним впливом на шкільництво, а освіта почала займати в державних бюджетах помітні статті видатків [2].

До середини XIX ст. питання освіти у Галичині вирішувала Надвірна комісія у справах освіти (*Studienhof kommission*), створена 1760 року і 1792 року реорганізована у Надвірну канцелярію, а в часи "весни народів" – у Міністерство віровизнань і народної освіти [3]. Розпорядження і рескрипти Міністерства регламентували аспекти функціонування вищих навчальних закладів держави, передбачені законодавчими актами імператора – едиктами та декретами загальнодержавного і локального значення, або й просто офіційними листами монарха до своїх представників на місцях. До системних законодавчих актів варто віднести насамперед закони другої половини XIX – початку XX ст., які регламентували функціонування вищого шкільництва та кваліфікаційних випробувань для кандидатів на посади вчителів середніх та вищих шкіл. У разі потреби Міністерство вступало в листування з Ректоратом чи Вченими радами факультетів, про що свідчать, зокрема, численні протокольні документи, збережені в архівних справах

[1] Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. Lwów, 1934. T. II. S. 163.

[2] Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. – Lwów, 1934. T.II. S. 164

[3] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 8-9.

Опису 5 (Професорсько-викладацький склад) [1] та Опису 7 (Протоколи засідань) Фонду 26 (Львівський університет) Державного архіву Львівської області[2].

Яскравим прикладом такого тривалого листування була справа фундації в університеті кафедри педагогіки, про що неодноразово подавали клопотання з боку як Вченої ради та деканату філософського факультету, так й університетського Ректорату [3]. Регламентація офіційного листування збереглася і в період Другої Речі Посполитої, що можна було простежити під час вирішення справи заповнення вакантної посади керівника кафедри педагогіки Університету Яна Казимира у 30-х роках минулого століття. Архівні документи свідчать, що функціонування педагогічної підготовки студентів Львівського університету, як і організація навчально-наукового процесу в австрійських вишах, було гранично централізовано. Причому левову частку фінансових та кадрових рішень приймало Міністерство, а університетська влада могла лише клопотати про бажаний висновок [4].

3. Педагогічна підготовка студентів у Львівському університеті до початку XX ст. була виключно теоретичною. Практична складова педагогічної підготовки студентів проявилася в контексті реалізації навчальних цілей Педагогічного семінарію – нової автономної структурної одиниці у складі філософського факультету.

Умови для становлення світської педагогічної підготовки в Австрійській державі виникли у середині XIX ст. завдяки проведенню багатьох реформ, головно освітніх. Підготовку вчителів середніх і вищих навчальних закладів у Львівському університеті було започатковано в руслі загальнодержавних реформ системи шкільництва на початку 70-х років XIX. Підготовку світських учителів виділено в

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5 (Професорсько-викладацький склад).
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7 (Протоколи засідань).
[3] ДАЛО, Ф. 26, Оп. 5, Спр. 1784, 1844, 1860, 1861, 2059.
[4] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 936.

окремий напрямок університетської підготовки й доручено філософським факультетам. У Львівському університеті викладання навчального курсу "Педагогіка або наука про виховання" було залишене на теологічному факультеті, а на філософському було започатковано чимало лекційних курсів з проблематики освіти і шкільництва. Організаційно ці курси були пов'язані з навчальними курсами філософсько-етичного і психологічного циклу, а саме через особу викладача, професора Євсевія Черкавського [1].

Протягом другої половини XIX – початку XX ст. на теологічному факультеті зміст курсу "Педагогіка" зазнав незначних змін. Вони торкнулися насамперед трактування підручника як основного джерела навчальної діяльності студентів. Як бкло зазначено, до 70-х років єдино можливим джерелом вивчення педагогіки, як і інших навчальних дисциплін у Львівському університеті, був затверджений віденським Міністерством освіти навчальний посібник. Після реформування викладачам було дозволено використовувати власні тексти лекцій, а також власні підручники [2].

До початку XX ст. педагогічна підготовка на філософському факультеті була, як і на теологічному, лише теоретичною, тобто функціонувала у вигляді викладання лекційних курсів психолого-педагогічного циклу. Поява в останній третині XIX ст. розуміння органічного зв'язку виховання як емпіричної діяльності з його науковим вивченням спричинило до позитивних зрушень в обох напрямках. За межами університетського середовища з'явилися поодинокі дослідження з теорії та історії освіти і шкільництва, а у вищих навчальних закладах Галичини розпочалося налагодження практичних форм педагогічної підготовки. У навчальному процесі Львівського університету серед форм вишколення майбутніх учителів, крім традиційного читання лекційних курсів теоретичного характеру, у навчальних програмах

[1] ДАЛО, Ф. 26, Оп. 5, Од. зб. 2059.
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Од. зб. 2059.

з'явилися педагогічні вправи [1]. Однак ці заняття не виходили за межі студентської аудиторії. Шкільна педагогічна практика з'явилася у навчальній програмі Львівського університету лише в першій третині XX ст.

У 1907 році на філософському факультеті було засновано автономний підрозділ під назвою Педагогічний семінарій (згодом – Заклад педагогіки), метою якого визначено наукове і дидактичне підготування студентів до викладацької діяльності. Створення такого закладу зменшило залежність лекційних курсів з педагогіки, дидактики і виховання від позиції деканату і ректорату щодо кількості годин, присвячених вивченню відповідних дисциплін, а також щодо змісту і проблематики цих курсів. Новий підрозділ проводив діяльність відповідно до власного статуту, який окреслював змістову, організаційну, економічну, наукову і дидактичну суверенність закладу [2].

Принципи і мету діяльності, а також науково-дидактичні підстави функціонування Педагогічного семінарію були затверджені у статуті цього підрозділу. Згідно зі статутом, завданням закладу була підготовка його учасників до самостійних досліджень на педагогічній ниві й отримання практичного досвіду учительської праці. Програма педагогічних студій і дидактичні засади ґрунтувалися на поширеній у тодішній вищій школі методиці, а саме на читанні і наступному обговоренню науково-педагогічних праць, рекомендованих керівником Семінарію. Крім того, до студентських обов'язків входило самостійне опрацювання історико-педагогічних тем, а також тогочасних проблем організації освіти і шкільництва, методики викладання окремих шкільних дисциплін і подання цих опрацювань у вигляді рефератів і рецензій. Одним із найважливіших напрямів діяльності закладу стало проходження його слу-

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1876/77. Lwów, 1876. – (s.) S. …

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 591.

хачами педагогічної практики у середніх навчальних закладах м. Львова [1].

Після смерті свого засновника і незмінного керівника, доцента університету Болеслава Маньковського Педагогічний семінарій почав занепадати. Формально існуючи, заклад припинив свою діяльність через два роки – у 1923 року, що спричинило неабияке хвилювання у середовищі львівського студентства. Справа ускладнювалася насамперед юридичними аспектами. Відповідно до обов'язкових вимог, отримання диплома із правом викладання відповідної навчальної дисципліни у середній школі зобов'язувало кандидата на учительську посаду скласти іспит з педагогіки. Своєю чергою, для отримання права на складання такого іспиту обов'язковим було закінчення університетських педагогічніх студій. Отже, виникла ситуація, коли випускники Львівського університету були змушені для завершення свого навчання й отримання повної педагогічної кваліфікації вирушати до Кракова, Варшави чи Познаня. Однак занепаду Педагогічного семінарію не вдалося запобігти [2].

Варто простежити за особливостями організаційного розвитку педагогічної освіти в інших університетах Австрійської держави, а також сусідньої Російської імперії, до якої належала більша частина українських земель. «Великий енциклопедичний словник Брокгауза Ф. А., Єфрона І. А.» повідомляє, що на теренах Австро-Угорщини наприкінці XIX ст. функціонувало 11 університетів, зокрема у Цислейтанії – вісім (у Відні, два – у Празі – німецький Карла-Фердинанда і чеський; Карла і Франца – у Ґраці; Ягелонський – у Кракові; Франца І – у Львові; Леопольда і Франца – в Інсбруку та Франца-Йосифа – у Чернівцях) і в Транслейтанії – три (Марії-Терезії – в Будапешті; Франца-Йосифа – у Клаузенбурзі; Людовіка Святого – у Загребі) [3]. На початку XX ст. кафедри

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 591.

2 ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 849. Арк. 9.

3 Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 34А (68): Углерод – Усилие. 1902. 6, II, IV, 483-960, II, 2 с, 16 л. ил. / Энциклопедический словарь. С.–Петербургъ. 1902. Том XXXIVA. Углеродъ – Усиліе. С. 787.

педагогіки функціонували у Віденському, Празькому та Ґрацькому університетах [1].

У Російській імперії потреба у спеціальній педагогічній освіті була усвідомлена ще на початку XIX ст., що відобразилося у першому загальному університетському статуті 1804 року[2]. За цим документом у трьох російських університетах – Казанському, Московському та Харківському – мали бути створені педагогічні інститути – спеціальні підрозділи для здобуття педагогічних знань, головно, з методики викладання, тим випускникам університету, які збиралися працювати учителями. Як повідомляє дослідник педагогічної освіти в університетах Наддніпрянщини Н. М. Дем'яненко, у XIX ст. "при університетах починають функціонувати педагогічні інститути, ведеться розроблення загальнопедагогічних навчальних курсів (Й. Б. Шад, О. Г. Рейніш, С. С. Гогоцький та ін..). Формуються основи загальнопедагогічної підготовки вчителя в теоретичній і практичній її складових, в університетах створюються кафедри педагогіки (1850), а отже, відокремлюється викладання педагогіки від філософії" [3].

Педагогічні інститути планували як підрозділи університетів, оскільки їхня діяльність регламентувалася окремим розділом університетського статуту. У його тексті наголошувалося, що зараховувалися в педінститут студенти університету, що навчалися за державний кошт [4]. Так, у

[1] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagiellońskim i Lwowskim w dobie autonomii /Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata /pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 32.

[2] Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года : [Собрание 1-е. По 12 дек. 1825 г. : Т. 1-45]. [Санкт-Петербург] : тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830-1851. – Т. 28: 1804-1805 : [№ 21112-21982]. 1830. Стб. 569-607.

[3] Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи Україні (XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. / Н. М. Дем'яненко. Київ, 1999. С. 22.

[4] Сравнительная таблица уставов университетов 1884, 1863, 1835 и 1804 гг. С.–Петербург : Типо-лит. С.–Петерб. тюрьмы, 1901. 270 с.

Харківському університеті педагогічний інститут було створено в 1811 року. Його першим директором став професор Х. Роммель. За 1815–1823 роки жодних відомостей про діяльність інституту не збереглося – на думку професора М. Г. Халанського, він узагалі не працював [1]. Причина труднощів у налагодженні роботи цього підрозділу університету полягала в тому, що у першій половині XIX ст. у гімназіях та училищах округу вчителів катастрофічно бракувало, тому на службу брали навіть тих, хто не прослухав повного університетського курсу. Отже, продовжувати навчання при педагогічному інституті не було сенсу.

Новий університетський статут 1835 року упорядкував роботу такої структури. Він визначав для навчання в інституті не менше 20-ти студентів (перевагу надавали казеннокоштним), а не випускників, під наглядом трьох–чотирьох професорів [2]. Майбутні педагоги протягом двох років (на 3–4 курсах) додатково годину на тиждень поглиблювали свої знання з основних предметів, слухали лекції з педагогіки та набували практичних педагогічних навиків.

5 листопада 1850 року імператорським указом на історико-філологічних факультетах університетів були створені кафедри педагогіки "*для теоретической и практической подготовки студентов к учительскому званию*" [3]. Це означало, що у штатному розкладі з'явилася посада професора, який спеціалізувався на викладанні саме педагогічних дисциплін. Крім того, ці дисципліни стали обов'язковими для студентів усіх факультетів, за винятком медичного. Харківський університет не мав гідного кандидата для

[1] Халанский М. Г. Педагогический інститут / М. Г. Халанский // Ученые и учебно-вспомагательные учреждения Харьковского университета (1805–1905) / Под ред. Д. И. Багалея, И. П. Осипова. Харьков : Изд. ун-та, 1911. С. 241-252.

[2] Общий устав императорских российских университетов // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. СПб . : Тип. имп. Акад. наук, 1864. Т. 2, отд. 1. Стб. 742-769.

[3] Там само. Стб. 1026.

закриття вакансії, тому тимчасово обов'язки професора з кафедри педагогіки виконував А. Й. Валицький. Лише у серпні 1852 року було затверджено на цю посаду ад'юнкта М. О. Лавровського, рекомендованого Головним педагогічним інститутом [1].

Доля педагогічних інститутів остаточно вирішилася 1860 року – вони були реорганізовані у нову структуру, а саме – в практично-педагогічні курси при університеті. Їх завданням була організація педагогічної практики в гімназіях, яку протягом 4–12 місяців проходили випускники університету. Теорію викладав професор кафедри педагогіки, а з 1864 року – кафедри психології. Університетський статут 1863 року, так само як і наступний статут 1884, не передбачав наявності в структурі вищої школи ані педагогічного інституту, ані окремої кафедри педагогіки[2].

Новий етап у розвитку педагогічної освіти в університетах розпочався на початку XX ст. Міністр народної освіти задовольнив клопотання історико-філологічного факультету Харківського університету – його розпорядженням від 24 квітня 1904 року було запроваджено викладання педагогіки як обов'язкової дисципліни. Отже, протягом XIX ст. педагогічна освіта в Російській імперії була тісно пов'язана з університетами. Вона пройшла складний шлях розвитку – від усвідомлення необхідності надання відповідних знань та практичних навичок майбутнім учителям до розуміння значення теоретичних проблем педагогіки та ролі спеціальних структурних підрозділів – педагогічних кафедр у розв'язанні наукових і навчальних питань у галузі освіти [3].

Підсумовуючи висвітлені питання, зазначимо, що еволюція ролі і місця педагогічної підготовки у стінах Львівського університету на різних етапах його функціонування

[1] Павлова Т. Г. Історія, якої не було: Сучасна міфотворчість минулого вищої освіти Харкова / Т. Г. Павлова // UNIVERSITATES. Харків : Империал, 2004. № 2. С. 24-33.

[2] Там само.

[3] Там само.

залежала від багатьох чинників, однак, насамперед, вони визначалися пріоритетами спочатку церковної, а згодом державної освітньої політики. До часу проведення освітніх реформ 70-х років XIX ст. вища педагогічна освіта обмежувалася лише одним лекційним курсом педагогіки, який вивчали студенти філософського і теологічного факультетів. Розмежування викладання педагогіки на теологічному і філософському факультетах, що відбулося 1871 року в контексті відходу керівництва держави від політики Конкордату, стало початком поглиблення змісту світської педагогічної освіти й опиралося на формування ширшого комплексу професійних знань і умінь. Відносна лібералізація системи вищої освіти проявилася, зокрема, у наданні професорам відносно широкої свободи у виборі номенклатури навчальних курсів. Зміст цих курсів набув більшої практичної значущості для майбутньої викладацької роботи студентів.

Розширення практичної складової у змісті педагогічної освіти студентів Львівського університету завдячувало ініціативам доцента Болеслава Маньковського, засновника і керівника автономного структурного підрозділу філософського факультету під назвою Педагогічний семінарій (*Seminarium Pedagogiczne*). Використовуючи організаційні та матеріальні ресурси закладу, студенти отримали можливість проходити річну педагогічну практику у середніх навчальних закладах міста, що стало юридичною підставою для отримання права на професійну педагогічну діяльність.

2.2. Зміст педагогічної складової підготовки майбутніх богословів

1. Еволюція змісту вищої теологічної освіти в Австрійській монархії як дидактичного середовища для формування університетської педагогічної підготовки.

Зародження вищої педагогічної освіти Австрії саме в лоні університетської теології пройшло через цілий комплекс причин, в основі яких лежать суспільно-політичні і соціокультурні процеси та явища. Традицію підпорядкування європейських закладів початкової, середньої та вищої освіти церковним структурам було закладено ще в добу Середньовіччя, а отже, вона не переривалася в епоху Відродження та Просвітництва. До середини XVIII ст. у справі організації освіти держава займала індиферентну позицію, віддаючи опіку над цією сферою опосередковано церкві, а безпосередньо – чернечим орденам і духовенству [1]. Так, Львівський університет як навчально-наукова інституція завдячував своїй появі організаційно-дидактичним заходам Товариства Ісуса, відтак і зміст освіти був підпорядкований освітній політиці цієї релігійної спільноти. За часів Єзуїтської академії він був закладений у «Ratio Studiorum» [2]. Як уже було зазначено у параграфі 1.3, статутним обов'язком Ордену єзуїтів вважалося поширення католицької віри за допомогою освіти. Кожен член товариства на певному етапі свого членства в ордені повинен був стати учителем – на цьому, головно, було наголошено у Конституціях (1547–1550) Товариства Ісуса [3]. Однак у стінах самої Академії учительську підготовку не проводили, оскільки її було покладено на профільні навчальні заклади – педагогічні семінарії [4].

[1] Gruiński S. Dzieje szkolnictwa ludowego w Galicyi / Stanisław Gruiński. Cz. 1. (Czasy przed zaprowadzeniem autonomii 1772–1861). Lwów : Nakładem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, 1916. S. 6.

[2] The Jesuit Ratio Studiorum of 1599 translated into English, with an Introduction and Explanatory Notes by Allan P. Farrell, S.J. University of Detroit. Washington. 1970. 134 p.

[3] Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy Uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006. S. 21.

[4] Kot S. Historia wychowania. / Stanisław Kot. Lwów, 1934. T.I. S. 232 ; Piechnik L. Nowe elementy, wniesione przez jezuitów do szkolnictwa polskiego w XVI wieku / Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. S. 28.

З кінця XVIII ст. європейські політичні режими, які прийнято характеризувати як представників освіченого абсолютизму, започаткували процес передання освітніх функцій від церковних до державних управлінських структур, однак він не відразу набув незворотного характеру. Зазначимо, що в багатьох католицьких державах Європи вплив церкви на управління закладами освіти залишався домінуючим до другої половини XIX ст. Зокрема, "Політичний шкільний закон" Австрії від 17 серпня 1805 року, який діяв до 1873 року, встановлював загальний нагляд над народним (початковим) шкільництвом за державою, однак безпосередній контроль покладав на латинську консисторію, тобто на римо-католицьку церковну владу. Офіційно функціонування сфери освіти регулювало австрійське законодавство і регламентувалося розпорядженнями профільних органів державної влади (спочатку Надвірної канцелярії, а від середини XIX ст. – Міністерства віровизнань і народної освіти) [1].

Церква і в другій половині XIX ст не поспішала зрікатися своїх контролюючих функцій у сфері освіти. Ось як про управління системою шкільництва в Австрії після "весни народів" пише український історик освіти Степан Сірополко: "Міністерство освіти послідовно йшло до підпорядкування шкіл церкві і кінець кінцем підготувало угоду з Римським престолом (так званий конкордат), що оголосив цісарський патент з дня 5 листопада 1855 р. Внаслідок того конкордату церква отримала великі права щодо внутрішнього життя школи й призначення учителів. Згідно з міністерським розпорядженням 1855 р., усунуто з програм тривіальних шкіл реальні науки, підручники, піддано ревізії з метою усунути з них усе те, що не відповідає католицькій вірі. Для догляду над шкільництвом з міністерського розпорядження повстали Крайові шкільні ради, де засідали шкільні

[1] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ: Наук. думка, 2001. С. 501.

радники, пізніше крайові шкільні інспектори, що мали при своїх інспекціях звертати особливу увагу на релігійно-моральне виховання школи” [1]. Отож, можна ствердити, що не лише католицька церква домагалася збереження свого впливу на сферу шкільництва, а й уряд добровільно самоусувався від повноти управління цим сегментом суспільного життя [2].

Верхівку системи шкільництва під патронатом церкви творила спеціалізована теологічна освіта, яка незмінно виконувала функції кадрового самовідтворення християнського духовенства шляхом реалізації століттями сформованої парадигми морально-етичних, соціокультурних, громадсько-політичних, інтелектуальних та інших завдань. Ведучи мову про про богословську (теологічну) освіту, насамперед варто з’ясувати сутність цього явища, адже протягом усього історичного розвитку світової педагогіки і шкільництва не було вироблено єдиного стандарту підготовки богослова. Отже, важливо спробувати окреслити моделі теологічної освіти і зазначити їхні відмінності. Причому беручи до уваги той факт, що розуміння богословської освіти може суттєво відрізнятися одне від одного залежно від конфесії, навчального закладу чи навіть позицій окремих осіб.

Американський дослідник Девід Келсі у своїй розвідці “Між Афінами і Берліном: дебати про теологічну освіту” пропонує виокремлювати дві моделі теологічної освіти – афінську та берлінську [3]. Афінська модель, на його думку,

[1] Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. Київ: Наук. думка, 2001. С. 520-521.

[2] Die österreichischen universitätsgesetze; sammlung der für die österreichischen universitäten gültigen gesetze, verordnungen, erlässe, studien- und prüfungsordnungen usw., im auftrage des K. K. Ministeriums für kultus und unterricht mit benützung der amtlichen akten hrsg. von dr. Leo ritter Beck von Mannagetta und dr. Carl von Kelle k.k. Ministerialräte im Ministerium für Kultus und Unterricht. Wien : Manzsche k.u.k. Hof-Verlags- und Uniwersitäts-Buchhandlung, 1906. S. 733.

[3] Kelsey D. Between Athens and Berlin: the theological education debates / David H. Kelsey. Grand Rapids, Mich. : William B. Eerdmans, 1993. 235 p.

ґрунтується на принципі "пайдейї" (грецьк. παιδεία) – "виховання душі". Ця лінія була сприйнята від Платона через Фелона Александрійського Климентом Александрійським. Сутність афінської моделі можна проілюструвати цитатою відомого російського філософа В. М. Лоського: "Богослов'я і містику взагалі-то не протиставляють; навпаки, вони підтримують і доповнюють одне одного. Перше неможливе без другого: якщо містичний досвід є особистісним проявом спільної віри, то богослов'я є спільним виявом того, що може бути пізнаним у досвіді кожною людиною" [1]. Отже, йдеться про первинність внутрішнього пережиття християнських істин і вторинність їх висловлювання. Така модель може реалізовувати головне цілепокладання теологічної освіти, тому вона може виступати ядром для інших моделей. Якщо слово "освіта" взяти в лапки, то її можна порівняти з інститутом старецтва у православній традиції, коли людина, яка іде шляхом святості, вчить і показує своїм прикладом шлях до Бога.

Берлінську модель теологічної освіти можна назвати університетською моделлю, оскільки вона спрямована насамперед на формування кваліфікованого фахівця в галузі теології. У цій моделі домінує раціональне осягнення теологічного знання, тобто за своїми базовими принципами така підготовка теолога нічим не відрізняється від університетської підготовки філософа, історика і т.д. Метою берлінської парадигми стає богослов-науковець, який знає і може чітко розмежувати тонкощі віровчення своєї релігії. Освіта теолога такого зразка ґрунтується на глибокому знанні Священного писання та богословської традиції своєї, а також інших конфесій. Отже, берлінську теологію можна повною мірою долучати до переліку академічних наук і готувати відповідних фахівців у світських навчальних закладах [2].

[1] Лосский В.Н. Очерк мистического богословия Восточной Церкви / Владимир Лосский. Москва : Центр "СЭИ", 1991. 288 с.

[2] Kelsey D. Between Athens and Berlin: the theological education debates / David H. Kelsey. Grand Rapids, Mich. : William B. Eerdmans, 1993. 235 p.

До двох вищезазначених моделей американський дослідник Роберт Бенкс додає дві інші: єрусалимську та женевську. Єрусалимська модель орієнтована насамперед на підготовку місіонерів, тобто підготовка теологів спрямована на активну проповідь. Вишколений так богослов повинен еміти відстоювати істини своєї віри у публічних дискусіях і бути орієнтованим насамперед на поширення своєї релігії серед людей, мало- знайомих з релігійною традицією, яку демонструє теолог. Така освіта повинна сформувати обізнаність в інших релігійних традиціях, у конфесійних відмінностях, народних віруваннях, вільнодумних теоріях. Кінцевою метою місіонерського навчального закладу не є підготовка священника, хоча це не виключено, чи знавця теологічних тонкощів, а харизматичної комунікабельної людини, яка може стати палким проповідником.

Урешті, женевська модель теологічної освіти спрямована на підготовку священнослужителів і є виключно конфесійно зорієнтована. Її можна назвати професійною богословською освітою, оскільки така теологія містить насамперед літургічний зміст. Богослов, вишколений у такій освітній моделі, повинен вміти ретранслювати чіткі принципи, догмати і канони членам своєї громади та проводити богослужіння. Крім того, йому потрібно вміти вести господарство своєї громади і робити це так, щоб це було продовженням навчання та виховання членів общини. Навчальні заклади, в яких готують теологів за женевською моделлю, в сучасній освітній системі називають духовними семінаріями [1].

Варто зазначити, що вищенаведена типологія не може претендувати на повноту узагальнення, однак дає можливість попередньо спробувати розмежувати теологічну освіту з метою вивести аналіз на вищий рівень узагальнення.

[1] Banks R. Reenvisioning theological education: exploring a missional alternative to current models / Robert J. Banks. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1999. 268 p.

Наведені освітні моделі – це своєрідні ідеальні типи, в реаліях яких простежуються змішані парадигми, де превалює одна з моделей теологічної освіти і наявні елементи інших. Така теза повністю стосується Львівського університету як типового представника австрійського вищого шкільництва свого часу.

Для з'ясування позиції, яку займали теологічні факультети німецьких і австрійських університетів XVIII – початку XX ст. у вищенаведеній системі, доцільно звертути увагу на зміст освіти, який ці структурні підрозділи пропонували своїм студентам протягом зазначеного історичного періоду. До 1785 року навчання на теологічних факультетах австрійських університетів тривало п'ять років. Спроба освітньої адміністрації Йосифа II у 1788 році скоротити програму вищої богословської освіти до трьох років швидко була відкинута і з 1790 року Міністерством остаточно утвердило чотирирічні теологічні студії [1].

Традиційно відомості про зміст освіти містяться в опублікованих університетських навчальних планах, які подавали перелік курсів, періодичність і тривалість занять, а також інформацію про викладача. Для прикладу, навчальний план Львівського університету 1830/1831 навчального року для теологічного факультету мав такий вигляд:

1-й рік навчання:

1) Церковна історія – за підручником Даннемаєра (Відень, 1806). Дві години на тиждень протягом обох семестрів. Доктор теології Онуфрій Криницький.
2) Староєврейська мова – за третім виданням підручника з граматики Йоганна Яна (Відень, 1809). Дві години на тиждень у першому семестрі.
3) Біблійна археологія – за підручником Фореріуса Акерманна (Відень, 1826). Дві години на тиждень у першому семестрі.

[1] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918-1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 13-14.

4) Вступ до книг Старого Заповіту – за підручником Фореріуса Акерманна (Відень, 1825). Одна година на тиждень у другому семестрі. Останні три – професор Міхал Круль.

2-й рік навчання:

1) Грецька мова – за п'ятим виданням підручника з граматики Ленделенсбурга (Лейпціг, 1805). Дві години на тиждень у першому семестрі.
2) Біблійне літочислення – за підручником Георга Маєрса. Дві години на тиждень у першому семестрі. О. Яків Гєровський.
3) Церковне право – за довідником Кехбергергса з австрійського церковного права (Лінц, 1819). Дві години на тиждень у другому семестрі. Доктор права, професор Антон Сеймбергер.
4) Про педагогіку – за підручником Едварда Мільде (Відень, 1821). Двічі на тиждень протягом обох семестрів. Професор Григорій Яхимович.

3-й рік навчання:

1) Догматика – за третім виданням підручника Енгельберта Клюмфельса (Відень, 1802). Дві години на тиждень протягом обох семестрів. Професор Ігнацій Пенка.
2) Моральна теологія – за підручником Маорі Шенкеля. Дві години на тиждень протягом обох семестрів. Професор і греко-католицький митрополит Бенедикт Левицький.

4-й рік навчання:

Пасторальна теологія – за підручником Райхенбергерса (Відень, 1812). Дві години на тиждень протягом обох семестрів. Професор Каєтан Змігородський [1].

1 Ordnung der öffentlichen Vorlesungen welche an der Sr. k.k. Majestät Franz I. höchsten Namen führenden Universität zu Lemberg im Schuljahre 1830 gehalten werden. Lemberg : Gedruckt bei Peter Piller, 1830. S. 3-5.

Понад це повідомлялося, що для студентів другого року навчання можливо будуть проводитися лекції з "педагогічної катехитики" у львівській нормальній школі її вчителем Александром Тинським протягом обох семестрів. Час, тривалість і періодичність занять мали бути повідомлені додатково [1].

Отже, заняття з педагогіки відвідували студенти другого року навчання протягом двох годин на тиждень, що становило половину (перший семестр) або третину (другий семестр) від їхнього аудиторного навантаження протягом певного навчального року.

Розпорядженням Міністра віровизнань і освіти від 30 червня 1850 року було встановлено наступний перелік обов'язкових навчальних курсів для університетських теологічних факультетів Австрії: староєврейська мова, студії над Старим і Новим Завітами, історія церкви, патрологія (патристика), катехитика і дидактика [2]. Після підписання Австрійською монархією Конкордату з Папським престолом виходить ще одне розпорядження Міністра (від 29 березня 1858 року), яке більш детально регламентує порядок вивчення наведених вище навчальних предметів. Цей порядок визначали так: **1-й рік навчання** – Загальна догматика; Вступ до Святого Письма; Вступ до латинського перекладу Святого Письма (т.зв. Вульґата); Давньоєврейська граматика; **2-й рік навчання** – Спеціальна догматика; Вивчення латинського перекладу Святого Письма; Вивчення оригінального тексту Святого Письма; **3-й рік навчання** –

[1] Ordnung der öffentlichen Vorlesungen welche an der Sr. k.k. Majestät Franz I. höchsten Namen führenden Universität zu Lemberg im Schuljahre 1830 gehalten werden. Lemberg : Gedruckt bei Peter Piller, 1830. S. 5.

[2] Die österreichischen universitätsgesetze; sammlung der für die österreichischen universitäten gültigen gesetze, verordnungen, erlässe, studien- und prüfungsordnungen usw., im auftrage des K. K. Ministeriums für kultus und unterricht mit benützung der amtlichen akten hrsg. von dr. Leo ritter Beck von Mannagetta und dr. Carl von Kelle k.k. Ministerialräte im Ministerium für Kultus und Unterricht. Wien : Manzsche k.u.k. Hof-Verlags- und Uniwersitäts-Buchhandlung, 1906. S.730-732.

Історія церкви; Моральна теологія; **4-й рік навчання** – Пасторальна теологія; Літургіка; Духовне красномовство; Катехитика і дидактика; Церковне право [1].

Реалізацію норм цих розпоряджень ілюструють університетські навчальні плани. Так, у 1860/1861 навчальному році студенти теології Львівського університету вивчали такі курси:

1-й рік навчання:

1). Фундаментальна догматика (5 год на тиждень).
2). Давньоєврейська граматика (2 год на тиждень).
3). Вивчення тексту Вульґати (3 год на тиждень).
4). Давньосірійська і халдейська граматика (3 год на тиждень).
5). Біблійна археологія (4 год на тиждень)

2-й рік навчання:

1). Спеціальна догматика (9 год на тиждень).
2). Біблійна герменевтика (2 год на тиждень).
3). Вивчення тексту Вульґати Нового Завіту (3 год на тиждень).
4). Вивчення грецького тексту Нового Завіту (2 год на тиждень).
5). Глибоке вивчення тексту Нового Завіту (2 год на тиждень).
6). Педагогіка (2 год. .на тиждень).

3-й рік навчання:

1). Історія церкви (9 год на тиждень).
2). Моральна теологія (9 го. на тиждень).

[1] Die österreichischen universitätsgesetze; sammlung der für die österreichischen universitäten gültigen gesetze, verordnungen, erlässe, studien- und prüfungsordnungen usw., im auftrage des K. K. Ministeriums für kultus und unterricht mit benützung der amtlichen akten hrsg. von dr. Leo ritter Beck von Mannagetta und dr. Carl von Kelle k.k. Ministerialräte im Ministerium für Kultus und Unterricht. Wien : Manzsche k.u.k. Hof-Verlags- und Uniwersitäts-Buchhandlung, 1906. S. 742.

4-й рік навчання:

1). Пасторальна теологія – окремо українською і польською мовами (9 год на тиждень).

2). Церковне право (5 год на тиждень) [1].

Поданий вище перелік свідчить про зростання протягом зазначених сорока років кількості навчальних годин у 3–4 рази – з 4–6 до 14–19 год на тиждень. Причому кількість годин, відведених на вивчення педагогіки, не зросла і її відносна частка серед інших навчальних дисциплін скоротилася. Відсутність серед пропонованих курсів катехитики, визначеної Міністерством як обов'язкової, свідчить про неретельне виконання університетською владою інструкцій віденського уряду.

Про міру консервативності у змістовому наповненні теологічної освіти свідчить той факт, що самостійні лекторські курси, які виводилися не з обов'язкового підручника, а будувалися на основі власних дидактичних текстів, на теологічному факультеті з'являються значно пізніше, аніж скажімо на філософському. Так, авторські курси з психології та історії виховання з'являються у навчальних планах філософського факультету 1870/1871 навчального року [2], у той час як на теології вперше такий курс ("Про церковний суд") з'явився у 1877/1878 навчальному році – його читав професор церковного права Марцелі Паливода [3]. Публікації навчальних планів Львівського університету свідчать, що протягом наступного десятиліття власні лекційні курси викладачів теологічного факультету поступово витіснили так звані підручникові курси. Це сприяло пожвавленню навчального процесу через подолання його схоластичних ознак, що були властиві вищій освіті першої половини XIX ст.

---

[1] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1871/72. Lemberg : Gedruckt bei Peter Piller, 1871. S. 102-104.

[2] Там само.

[3] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1877/78. Lemberg. 1877.

Говорячи про рівень наукових досліджень з теології, варто зауважити, що у Львівському університеті він був украй невисоким. Нестабільний правовий статус Єзуїтської академії, воєнно-політичні чинники і проблемний характер соціально-економічного розвитку Галичини не давав змоги ордену належно розвивати науковий потенціал львівського осередку. Як наслідок, автор п'ятитомного дослідження "Nomenclator literarius theologiae catholicae: theologos exhibens aetate, natione, disciplinis distinctos" (Абеткова номенклатура католицької теології. Теологи за віком, національною і дисциплінарною належністю) Гуґо Гуртер згадує лише двох науковців зі Львова – Ґреґора Ґенделя і Анджея Нарольського [1].

XIX ст. не принесло для львівської богословської науки значних змін на краще. Як свідчить статистика, що її подає один зі співавторів двотомної "Історії Львівського університету" Станіслав Стажинський, протягом 1869–1894 років науковий ступінь доктора отримало 399 випускників юридичного факультету, 66 випускників філософського факультету і лише 4 випускники теологічного факультету [2]. У другій половині XIX ст. авторами наукових моноґрафій було лише чотири львівські викладачі теології, а саме – Франц Захарясевич, Йосиф Делькевич, Михайло Гарасевич та Юліан Загурський [3].

---

[1] Hurter H. Nomenclator literarius theologiae catholicae: theologos exhibens aetate, natione, disciplinis distinctos. Tomus IV. Theologia catholicae seculum secundum post Concilium Tridentum.ab anno 1664–1763. / edidit et comentariis auxit H. Hurter S.J. Oeniponte : Libraria academica Wagneriana, 1893. LIII p.; Hurter H. Nomenclator literarius theologiae catholicae: theologos exhibens aetate, natione, disciplinis distinctos. Tomus V. Theologia catholicae seculum tertium post Concilium Tridentum.ab anno 1764–1894. / edidit et comentariis auxit H. Hurter S.J. Oeniponte : Libraria academica Wagneriana, 1895. LXII p.

[2] Finkel L.Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 406-407.

[3] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 31.

Опираючись на вищенаведені відомості, можна стверджувати, що теологічні факультети німецьких і австрійських університетів XVIII – початку XX ст. у вищенаведеній системі поєднували ознаки берлінської та женевської моделей європейської теологічної освіти, причому Львівський університет більшою мірою тяжів до останньої. Про це свідчить, насамперед, зміст освіти, який пропонували студентам протягом зазначеного історичного періоду. Він передбачав наукове заглиблення в об'єкт богословського пізнання, наголошуючи на підготовці майбутнього священнослужителя до практичної душпастирської праці.

Оглянуті вище організаційні й дидактичні аспекти вищої теологічної освіти у Львові дають змогу з'ясувати місце педагогічних, а згодом і катехитичних курсів у програмі підготовки майбутніх священнослужителів. Як свідчать навчальні плани Йосифінського університету (1784-1805), учительську підготовку студентів в його стінах не передбачало [1]. Натомість перші елементи теоретичної педагогічної освіти простежуються у стінах Львівського ліцею, що в його юридичному статусі Львівський університет функціонував протягом 1805–1817 років. У 1812 році навчальні плани вперше фіксують появу окремого навчального курсу педагогіки [2], визначивши таким способом точку відліку зародження педагогічної освіти у стінах вищої школи Львова.

2. Становлення педагогічної освіти студентів теології Львівського університету в першій половині XIX ст.

2.1. Організаційні передумови й дидактичні аспекти введення педагогічного сегмента в зміст австрійської вищої освіти на початку XIX ст.

Інкорпорація Галичини до складу Австрії наприкінці XVIII ст. не змінила становище педагогічної освіти в регіоні. Протягом 1772–1800 років у краї не було жодного

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 61, 77.

[2] Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche am Lemberger Licaeum im Schuljahre 1812 gehatten werden. Lemberg. 1812. 18 s.

навчального закладу чи спеціальних курсів, які б готували майбутніх учителів. Кандидати на вчительські посади брали приватні уроки у якогось із директорів шкіл, відвідували уроки у підконтрольному йому навчальному закладі, після чого складали іспит перед ним і окружним старостою, які й надавали йому посвідчення вчителя. З 1800 року було запроваджено тримісячні курси з педагогіки і методики викладання при школах, а з 1819 року також і для жінок. З 1830 року тривалість навчання на цих курсах було продовжено до шести місяців, однак система іспиту не змінилася. З 1840 року майбутніх учителів готували уже цілий рік [1].

На основі декрету Надвірної канцелярії від 16 грудня 1808 року викладання педагогіки могло проводитися в університетах і так званих філософських студіях (до 1849 року, коли їх було реорганізовано у філософські факультети університетів) [2]. У навчальних програмах Львівського ліцею лекційний курс педагогіки вперше з'явився 1812 року [3] і протягом наступних п'яти років його слухали тричі на тиждень студенти філософського факультету, що прагнули кандидувати на посади шкільних учителів.

Після відновлення статусу університету 1817 року викладання лекційного курсу педагогіки як надзвичайного (необов'язкового) предмета було продовжено на теологічному факультеті, причому його обсяг було скорочено до двох годин на тиждень і залишено за викладачами філософського факультету [4]. У навчальних програмах цей курс мав різні назви – "*Erziehungskunde*", "*Erziehungs-Wissenschaft*" ("Наука

[1] Gruiński S. Dzieje szkolnictwa ludowego w Galicyi / Stanisław Gruiński. Cz. 1. (Czasy przed zaprowadzeniem autonomii 1772–1861). Lwów : Nakładem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, 1916. S. 27.

[2] Radziszewski B. W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim // Muzeum. 1887. S. 68.

[3] Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche am Lemberger Licaeum im Schuljahre 1812 gehatten werden. Lemberg. 1812. S. .

[4] Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche an der … Universität zu Lemberg im Schuljahre 1818 gehatten werden. Lemberg, 1818.

про виховання"), "*Pädagogik*" ("Педагогіка"), "*Allgemeinen Grundsätze der Erziehung*" ("Загальні основи виховання") тощо, однак зміст предмета при цьому не змінювався [1].

Університетський курс педагогіки слухали студенти теологічного факультету другого року навчання, студенти філософського факультету, які прагнули присвятити своє майбутнє педагогічній діяльності, а також студенти права або медицини, які мали право на відповідну стипендію філософського факультету (Декрет від 27 листопада 1824 року) [2]. Він був теоретичною основою підготовки майбутніх церковних діячів і вважався обов'язковим лише для тих, хто бажав присвятити своє життя проповідницькій та душпастирській діяльності. Саме тому практично всі викладачі педагогіки до середини XIX ст. одночасно викладали ще й одну із теологічних дисциплін – науку релігії або моральну теологію [3]. До другої половини XIX ст. практичних занять з педагогіки навчальною програмою не передбачалося.

Для порівняння зазначимо, що у Віденському університеті кафедру педагогіки було засновано 1806 року [4] – вперше в Австрії, оскільки його столичний статус зобов'язував уряд перетворити його на своєрідний полігон для нововведень. Так, навчальні плани Віденського університету за 1807 рік передбачали на філософському факультеті курс "Педагогіка", що його викладав професор і керівник першої в державі університетської кафедри педагогіки В. Е. Мільде [5]. 1810 року курс педагогіки з'явився також і в Краківському

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 235.

[2] Там само. S. 235-236.

[3] Radziszewski B. W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim // Muzeum. 1887. S. 69.

[4] Kovács E. Milde, Vinzenz Eduard / Elisabeth Kovács // Neue Deutsche Biographie (NDB). Band 17, Duncker & Humblot. Berlin, 1994. S. 506-508.

[5] Taschenbuch der Wiener K.K. Universität: für das Jahr 1807. Wien : Gedruckt bei Joseph Gerold, 1807. S. 60.

університеті [1]. У Львові натомість окремої кафедри педагогіки створено не було – австрійський уряд не прагнув виділяти кошти на відкриття нових структурних підрозділів і створення нових професорських посад, натомість часто надавав право викладання в університеті ад'юнктам – за так званою "ремунерацією" (тимчасовим контрактом).

Варто заначити, що навіть за умов несамостійності педагогіки як предмета у навчальних планах університету і законодавчої домінанти підручника під час вивчення педагогіки в австрійських університетах, роль викладача не могла звужуватися лише до ретрансляції тексту книги чи обмежуватися функціями посередника між студентом і навчальним посібником. Специфіка предмета, зокрема його яскраво виражений практичний характер, потребували від лектора й екзаменатора збагачувати зміст педагогічної освіти особистісними та професійними якостями, демонструвати кращі зразки педагогічної майстерності та втілювати ідеал педагога, до якого мала прагнути слухацька аудиторія. У цьому контексті варто звернути увагу на постаті університетських викладачів педагогіки, які скеровували процес теоретичної учительської підготовки студентів Львівського університету.

2.2. Особливості кадрового забезпечення педагогічної підготовки на теологічному факультеті протягом першої половини XIX ст.

Першим викладачем педагогіки у вищій школі Львова став Вацлав (Вензель) Міхал Фойґт – виходець з онімеченої чеської родини. Під час навчання у Празькому університеті, крім обов'язкових предметів, він вивчав також моральну філософію, педагогіку та загальну історію. Здобувши таким способом у 1787 році вищу освіту, В. М. Фойґт тривалий

[1] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii /Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata / pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 28.

час присвятив педагогічній діяльності у Чехії. Протягом 1798–1804 років В. М. Фойґт викладав риторику в академічній ґімназії у Празі, після чого переїхав до Галичини. У 1804–1809 роках зустрічаємо його на посаді надзвичайного професора логіки, метафізики, етики і педагогіки Ягеллонського університету, а також провізоричного (тимчасового) бібліотекаря. Перебуваючи на цій посаді, вчений провів ґрунтовну каталогізацію університетського книгосховища.

У 1805 року В. М. Фойґт став першим викладачем педагогіки у вищій школі Кракова. Твердження окремих дослідників про те, що до краківського періоду він уже викладав у Йосифінському університеті і переїхав до Кракова внаслідок його ліквідації [1], архівними джерелами не підтверджується. Навпаки, детальну біографію В. М. Фойґта невизначеного авторства, віднайдену в його особовій справі архіву Львівського університету, свідчить про прибуття вченого і педагога до Ягеллонського університету з Праги, а не зі Львова, до того ж у 1804, а не у 1805 році, а отже, ще до ліквідації університету в галицькій столиці [2].

У 1809–1813 роках В. М. Фойґт – надзвичайний професор теоретичної і практичної філософії Львівського ліцею. Тут, як і в Кракові, 1812 року він став першим викладачем навчального курсу педагогіки [3]. Цей лекційний курс науковець читав німецькою мовою, він ґрунтувався на підручнику А. Г. Немаєра "*Grundfaze der Erziehung*" ("Основи виховання і навчання") [4]. Однак уже наступного року загострюється конфлікт професора з освітньою адміністрацією

[1] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata / pod red. Cz.Majorka i J.Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 28.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1961. Арк. 2.

[3] Там само. Арк. 1.

[4] Niemeyer A.H. Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts. Für Eltern, Hauslehrer und Erzieher. T. I–III. Halle : bey dem Verfasser und in Commission der Waisenhaus-Buchhandlung, 1796.

в краї. Висвітлюючи причини відходу В. М. Фойґта з Львівського університету, історик Людвіг Фінкель повідомляє цінні відомості про дидактичні методи професора. Так, на думку дослідника, В. М. Фойґт впав у немилість до влади, оскільки не дотримувався обов'язкових норм перевірки знань студентів. На іспитах він використовував способи опитування, які суттєво відрізнялися від традиційних, а саме, мав власні запитання, поділені на три частини, які студенти повинні були відкривати у довільному місці і відповідати на обрані таким способом запитання. До звичайних оцінок В. М. Фойґт додавав і оцінки якісні на кшталт «ex gratia» («із задоволенням») або «cum laude» («похвально»). Відомо також, що професор подавав від свого імені пропозиції про щомісячні слухання на філософському факультеті з приводу успішності студентів [1].

Звиклі до чіткості у дотриманні службових інструкцій, імператорські комісари обурилися самовільними нововведеннями та зайвій ініціативності і педагог був притягнутий до відповідальності – на жаль, джерела замовчують, якої саме. Можна припустити, що таким покаранням стало позбавлення професорських посад і звільнення від викладацької праці в університеті, оскільки вже у 1813 році він покинув галицьку столицю. В. М. Фойґт повернувся до Чехії й оселився у містечку Оломоуц (тепер у Чеській Республіці), де протягом тривалого часу працював на посаді бібліотекаря ліцею, а згодом – віцеректора філософських студій. Тут він і помер у 1830 році [2].

Після себе В. М. Фойґт залишив чимало філософських опрацювань, а також дві праці, що стосувалися педагогічної проблематики. Перша праця вченого вийшла у світ ще 1799 року. Вона мала назву "*Die quellen der seelenruhe, sowie sie der mensch in seinem gemüte findet*" ("Джерела душевного

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S.182-183.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп.5. Спр. 1961. Арк. 2.

спокою, які людина знаходить у своїй душі"). Психологічні проблеми депресивного характеру, з якими стикаються чоловіки, професор пропонує розв'язувати крізь призму християнського світогляду і моралі [1].

Моноґрафію В. Фойґта "*Die art, wie die studierende jugend aus der philosophie gepruft u. Klassifiziert zu werden pflegt"* ("Спосіб перевірки і класифікації студентської молоді з філософії") було видано 1811 року, вона припадає вже на львівський період діяльності вченого [2]. Цю працю варто вважати першою виданою у Львові моноґрафією педагогічного спрямування авторства викладача місцевого університету.

Після В. М. Фойґта навчальний курс "Науки про виховання" у Львівському ліцеї тимчасово викладав віцеректор Генеральної греко-католицької духовної семінарії Ян Фредорович (1813–1814), а тоді – професор науки релігії філософського факультету і моральної теології теологічного факультету Йосиф Ярина. Відомостей про Я. Фредоровича в історичних джерелах, на жаль, майже не збереглося. У галицькій пресі віднаходимо лише свідчення його антинаполеонівських чи, швидше, лояльних щодо австрійської монархії поглядів, які проявилися у відслуженні ним урочистого "*Te Deum*" з нагоди зайняття Парижу військами Шостої антифранцузької коаліції, що, утім, нічого не говорить нам про педагогічні погляди професора [3].

Про його наступника Йосифа Ярину збереглося дещо більше інформації. Він був сином греко-католицького священника з Лемківщини, навчався у Бардії та Кошіцах (тепер Словаччина), а згодом студіював теологію у віденському "Барбареумі", де отримав наукові ступені доктора філософії і теології. Протягом 1815–1817 років Й. Ярина обіймав по-

[1] Voigt W.M. Die Quellen der Sedenrühe, sowie sie der Mensch in seinem Gemüthe findet. Zür inneren Berühigung für venkende Männer. Prag, 1799.

[2] Voigt W.M. Die Art, wie die studierende Jugend aus der Philosophie gepruft u. klassifiziert zu werden pflegt. Lemberg, 1811.

[3] Gazeta Lwowska. 1814. N. 37.

сади професора моральної теології, пасторальної теології, філософії і педагогіки Львівського ліцею [1].

Його життя обірвалося у молодому віці, у часі розквіту педагогічного таланту. За твердженням сучасників, Й. Ярина був суворим і вимогливим, проте доброзичливим викладачем. Він часто радився зі своїми колегами, ініціював обговорення актуальних наукових і педагогічних питань. Колеги та студенти відгукувалися про нього як про ввічливого й доброзичливого педагога, що володів мистецтвом спілкування з людьми. У розлогому некролозі професор Львівського університету, історик Йозеф Маус зазначав: "Хоча приступив до педагогічної діяльності без довголітньої підготовки і в молодомі віці, однак із великою відповідальністю ставився до свого учительського покликання щодо народу, краю та церкви" [2].

Щоденно Й. Ярина проводив три- чи чотиригодинні навчальні заняття, а в неділі і свята – змістовні виступи для вчених-початківців і педагогів. Система науки і філософії була для нього поєднанням морального і фізичного світів людини. Як виходець з української селянської родини педагог був переконаний у необхідності освіти простого люду, поширення серед селян писемності, а через неї – здобутків рідної культури. Лише таким способом, уважав він, можна сподіватися на духовний розвиток батьківщини [3].

Будучи богословом, він стверджував, що стремлінню до Бога, як найвищої мети земного життя людини, найкраще сприяє постійне підвищення власного освітнього рівня. На його думку, шкільна наука "є даремною, якщо її не підтримує муза рими", тож і сам залюбки віршував. Наукових праць Йосиф Ярина після себе не залишив, оскільки значну частину його часу займала робота на посаді публічного екзаменатора у клопотаннях про духовні посади римо- та греко-католиць-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2256.

[2] Wspomnienie przez Maussa czytane 11. listopada 1817 w Liceum w przekładzie polskim zamieścił Pamiętnik lwowski z r. 1818. I. t. 51-69 str.

[3] Там само.

кого обрядів. Розпочате ним дослідження педагогічних проблем підготовки майбутніх душпастирів так і залишилося незавершеним через передчасну смерть професора [1].

На момент проголошення університету Франца І Й. Ярина уже помер, а отже, під час відкриття навчального закладу було вирішено, що педагогіку буде читатиме професор, відібраний на конкурсній основі з додатковою оплатою у 200 флоринів. Варто зазначити, що станом на 1817 рік оплата звичайного професора на теологічному факультеті становила 800 і протягом наступної половини століття зросла до 1 000 флоринів (для порівняння: на юридичному факультеті ці показники збільшилися із 1 200 до 1 500 флоринів). Оскільки педагогіку мав викладати фахівець із теології, то очевидно, що сукупна платня переможця оголошеного конкурсу не мала надто спокусливого вигляду. Згідно з рескриптом імператора посада надзвичайного професора мала бути заповненою до 15 серпня 1817 року [2].

Першим клопотання подав відомий у майбутньому український церковний діяч, а на той час ще молодий греко-католицький священник Мартин Барвінський (1784–1865). Протягом 1812–1823 років він викладав у Ліцеї тлумачення Нового Завіту та грецьку мову, а станом на 1817 рік також був екзаменатором кустошів усіх трьох (латинського, грецького та вірменського) обрядів. Надвірна комісія погодилася на цю кандидатуру, проте з невідомих причин до складання необхідних іспитів М. Барвінський не приступив. Згодом його було обрано крилошанином греко-католицької митрополичої капітули, а в 1837/1838 навчальному році – ректором університету [3].

---

[1] Wspomnienie przez Maussa czytane 11. listopada 1817 w Liceum w przekładzie polskim zamieścił Pamiętnik lwowski z r. 1818. I t. 51-69 str.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 203.

[3] П. Медведик. Барвінський Мартин Григорович // Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль: видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004–2010. Т. 1. 2004. С. 83.

Надзвичайним професором педагогіки став чех за походженням Іґнатій Поллак, який читав цей лекційний курс на основі підручника Е. Мільде протягом 1818–1824 років [1]. Відомостей про його освіту в архівних джерелах, на жаль, немає. Відомо натомість, що перед прибуттям до Львова І. Поллак учителював у чеському м. Нейгауз. Протягом 1814–1825 років він викладав у Львові грецьку філологію, латинську літературу та естетику, причому став першим професором естетики у Львівському університеті [2].

Іґнатій Поллак був яскравою і популярною в університетських колах особистістю. Професор досконало володів ораторським мистецтвом і його промови мали неабиякий розголос серед викладачів та студентів. Свою мову він будував за класичними зразками, широко вживав фразеологізми і вишукані мовні звороти [3]. 1825 року у Відні вийшла його моноґрафія «*Anleitung zur Methode der Redekunst zur zweckmassigen Erleichterung des Humanitats-Studiums*» («Вступ до методу мистецтва мовлення для цільового полегшення гуманітарного навчання»). Це дослідження присвячене методиці вдосконалення красномовства студентів гуманітарних спеціальностей і містить практичні поради для кращого опанування ораторського мистецтва при вивченні мови, літератури, історії, філософії та інших навчальних дисциплін [4].

У 1825 році після несподіваної смерті Поллака виклад навчального курсу педагогіки перейняв майбутній греко-католицький митрополит і ректор університету Григорій Яхимович – постать авторитетна і значною мірою харизматична. Макарій Каровець, дослідник історії Львівського університету, називає його "людиною великих спосібнос-

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 266.

[2] Там само.

[3] Там само.

[4] Pollak I. Anleitung zur Methode вер Redekunst zur zweckmässigen Erleichterung des Humanitäts-Studiums / Ignatz Pollak. Wien, 1825. s.

тей, бистрого ума й непохитного характеру", а також таким, що "відзначався не лишень глибокою наукою, але також шляхетними прикметами характеру", завдяки чому "з'єднав собі загальну пошану та любов" [1].

Богословську освіту Г. Яхимович здобув у Відні, де закінчив Імператорський Інститут при церкві св. Авґустина (так званий Авґустинеум) й отримав ступінь доктора богослов'я. З 1819 року молодий греко-католицький священник – викладач науки релігії на філософському факультеті [2]. Історик Львівського університету Людвіґ Фінкель зазначає, що "свої чіткі конспективні лекції він скеровував швидше до серця, аніж до розуму студентів". На жаль, добрим здоров'ям Г. Яхимович похвалитися не міг і проведення навчальних занять для двох потоків становило для нього труднощі. 1836 року він отримав титул доктора філософії, а 1837 року був обраний деканом філософського факультету, після чого покинув викладацьку роботу в університеті і зосередився на церковній діяльності [3].

Спочатку він стає ректором Генеральної духовної семінарії, з 1841 – крилошанином-кустошем митрополичої капітули, а 1848 року його іменовано Перемиським єпископом. Під час революції 1848–1849 років Г. Яхимович як авторитетний політик зайняв позицію лояльності щодо австрійської влади і досягнення політичних цілей демократичними методами. Він був одним із співзасновників і першим керівником Головної Руської Ради – першого прообразу українського парламенту. 1859 року його було висвячено на Галицького митрополита. Згідно з його дорученням священники повинні були виголошувати проповіді народною мовою. У 1860/1861 навчальному році, за два роки до смерті, визначного церковного, громадського

[1] Каровець М. Українці – ректори Львівського університету / о. Макарій Каровець. Жовква, 1936. С. 9-10.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2259.

[3] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 233-234.

діяча та духовного лідера галицьких українців було обрано ректором університету [1].

Ймовірно, Григорій Яхимович відчував себе більше богословом і церковним діячем, аніж педагогом, тому й не залишив після себе науково-педагогічних праць. Зміст його головної моноґрафії, виданої у Львові в 1836 року – "*Abhandlungen über die Regeln nach welchen die Slaven des griech. ritus den Ostertag berechnen*" ("Лекції про правила, за якими слов'яни грецького обряду вираховують свято Великодня») – не дає можливості з'ясувати його педагогічні погляди. Праця історико-теологічна характер і торкається окремих питань обрядовості східної церкви в ретроспективному зрізі [2].

У 1825 році в структурі Львівського університету з'явилася досить штучно створена кафедра науки релігії і педагогіки. Об'єднання цих навчальних дисциплін було пов'язане з тим, що їхнє викладання було доручено одному професору, а саме Григорію Яхимовичу, якого у 1838 році змінив Франц Амтманн. До цього часу кар'єра Ф. Амтманна, чеського німця за походженням, була пов'язана з Чернівецьким університетом, де він закінчив філософський факультет і протягом 1820–1838 років викладав науку релігії та філософію [3].

Цікаву і значною мірою суб'єктивну характеристику професора Ф. Амтманна подав історик Львівського університету Людвіґ Фінкель: "Неширокої ерудиції і нешвидкого розуму, о. Амтманн прихиляв студентів добрим серцем і щирою релігійністю. Водночас був запальний і часто конфліктував зі студентами, але за його педантизмом останні проглядали справжню християнську любов, а тому пробачали йому хвилеві, хоч і болісні, образи". У 1849/1850 навчаль-

[1] Каровець М. Українці – ректори Львівського університету / о. Макарій Каровець. Жовква, 1936. С. 9-10.

[2] Abhandlung über die Regeln, nach welchen die Slaven des griechischen Ritus den Ostertag berechnen / Von G. Jachimowicz Dr. der Theol. Ehrendomherrn der Lemberger gr. kath. Metropolitankirche, Prof: der Religionswissenschaft an der k. k. Universität zu Lemberg. Lemberg, 1836. – s.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 19.

ному році Ф. Амтманна було обрано деканом філософського факультету, після чого він покинув викладацьку роботу в університеті. 1851 року о. Амтманн отримав парафію у Жидачеві, де незабаром помер [1].

У першій половині XIX ст. недоліки застарілої системи навчання давалися взнаки у всіх частинах Австрійської імперії. Застій навчальної системи філософських факультетів австрійських університетів охопив різні галузі наук. Цю думку підтверджує повторюваність змісту навчальної програми з педагогіки впродовж десятиріч. Починаючи з середини XIX ст., у Європі розпочався процес кристалізації і професіоналізації академічної освіти, пов'язаний із загальним розквітом наукової думки. Крім того, надзвичайно важливим нововведенням стало введення до університетських навчальних програм системи семінарів, які значно поглиблювали наукову підготовку майбутніх учителів та науковців. Однак вивчення навчального курсу педагогіки на теологічних факультетах вищих шкіл Австрії ці зміни не торкнулися [2].

2.3. Особливості організаційного і кадрового забезпечення викладання основного лекційного курсу педагогіки на теологічному факультеті у 1849–1871 роках

Після приборкання австрійським урядом революційної активності 1848–1849 років вплив католицької церкви на сферу освіти в державі суттєво зріс. Імператорський декрет від 23 квітня 1850 року надавав католицьким єпископам досить широкі права у сфері управління теологічними факультетами університетів. До таких прав, зокрема, належало право першочергового подання на професорські посади, визначення переліку обов'язкових навчальних дисциплін і обсягу їх вивчення студентами теології тощо [3].

---

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S.234-235.

[2] Radziszewski B.W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim // Muzeum. 1887. S. 68-69.

[3] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 13.

Сприятливі тенденції для розвитку вищої богословської освіти були зміцнені після підписання імператором Францом–Йосифом Конкордату між Австрією та Папським престолом, який діяв з 1855 до 1870 років [1]. Зокрема, стаття XVII цього документа закріплювала за місцевим єпископатом право формування теологічних студій. Опираючись на цю норму 1856 року було визначено перелік обов'язкових і рекомендованих навчальних дисциплін, які ставали змістом освіти студентів-теологів Львівського університету [2].

Викладання науки про виховання, яке відбувалося в усіх університетах держави силами філософських факультетів, 1849 року було передане факультетам теології. У Львівському університеті такий лекційний курс для студентів філософії і стипендіатів з інших факультетів було скорочено з 3-х до 2-х год на тиждень [3]. Зміст цих лекцій, як і раніше, опирався на підручник В. Е. Мільде, однак університетським лекторам на той час уже дозволялося використовувати власні конспекти.

У 1851 році після відходу Ф. Амтманна вакантну посаду професора науки про виховання зайняв польський богослов і церковий діяч, префект латинської духовної семінарії Людвіг Малиновський – перший професор педагогіки Львівського університету, який був випускником цього навчального закладу. По закінченні теологічного факультету протягом 1851–1865 років він викладав тут моральну теологію і педагогіку [4]. Двічі – у 1860/1861 та

[1] Пенішкевич О. Розвиток українського шкільництва на Буковині (ХУІІІ – початок ХХ ст.) / О. І. Пенішкевич. Монографія. Чернівці : Рута, 2002. С. 372-373.

[2] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 13.

[3] Radziszewski B.W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim // Muzeum. 1887. S. 69.

[4] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 26.

1864/1865 навчальних роках – Вчена рада теологічного факультету обирала Л. Малиновського деканом, а у 1861/1862 навчальному році – ректором університету [1]. Після отримання ним посади каноніка Львівської римо-католицької капітули керівництво педагогічною підготовкою студентів-теологів у Львівському університеті перейняв український богослов і греко-католицький церковний діяч Франц Серафин Костек [2].

Франц Костек походив із Самбірщини, після філософських студій здобував богословську освіту у Львові – в Генеральній греко-католицькій духовній семінарії, на теологічному факультеті Львівського університету (1849–1852), і у Відні – в Центральній греко-католицькій духовній семінарії та університеті (1852–1853). Після отримання ієрейських свячень у 1853 році він працював директором руської препаранди в Перемишлі, а згодом – префектом Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові (1856–1870) [3].

Викладацьку кар'єру Франц Костек розпочав 1855 року суплентом теологічного факультету. Через десять років він отримав ступінь доктора богослов'я за дисертацію на тему "*De iure iurando*" (уточнити переклад), яка залишилася неопублікованою, а 1866 року став звичайним професором теології [4]. Протягом 1863–1884 років Ф. Костек вів лекційний курс руської пасторальної теології українською мовою [5], а також курс педагогіки німецькою мовою на теологічному (1867–1883) та філософському (1867–1871) факульте-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1181.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 308-309.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 933.

[4] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S.97 ; Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 29.

[5] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 933. Арк. 1-2.

тах [1]. На чотири каденції його обирали деканом факультету (1867–1869, 1875–1876, 1881–1882), а в 1870–1871 роках – ректором Університету [2].

Попри викладацьку діяльність Ф. Костек зміг реалізувати себе і в площині церковної кар'єри. Протягом 1860–1870-х років він був радником Греко-католицької митрополичої консисторії у Львові та суддею церковного суду у справах подружжя, неодноразово призначався просинодальним екзаменатором священників із пастирського богослов'я і катехитики, членом Крайової шкільної ради у складі комісії для ревізії руських підручників (1869), Львівського магістрату (секція духовних справ та доброчинності); відзначений званнями допоміжного референта (1864), а пізніше радника і референта Митрополичої консисторії (1866), орденом Франца Йосифа [3].

Не залишався байдужим Франц Костек і до нагальних суспільних проблем, зокрема пов'язаних із роботою з засудженими до позбавлення волі. З 1866 року він спільно з семінаристами Олександром Бачинським, Савином Кисілевським, Келестином Костецьким та іншими викладав "моральні науки" ув'язненим у львівських "Бриґідках", а 1867 року його стараннями для жіночої в'язниці при львівському костелі св. Марії Магдалини було призначено греко-като-

[1] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1866/67. Lemberg, 1867 ; Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1870/71. Lemberg, 1870 ; Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1866/67. Lemberg, 1866 ; Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1884/85. Lemberg, 1884.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 374-377.

[3] Lewicki K. Kostek Franciszek Serafin // Polski słownik biograficzny. T. XIV. Wrocław –Warszawa – Kraków: W-wo PAN, 1968–1969. S. 342.

лицького душпастиря [1]. Активна релігійна і громадянська позиція безперечно додавала професорові авторитету серед українських студентів, які на львівській теології становили переважну більшість [2].

2.4. Підручник В. Е.Мільде "Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde" як обовязкове джерело для вивчення педагогіки в австрійських університетах першої половини XIX ст.

Австрійська система освіти ще з часів Йосифа II зберегла високий рівень централізації. Викладання всіх навчальних дисциплін в університетах мало відбуватися за навчальним підручником (лат. – *institutum*; нім. – *Vorlesebuch*), що офіційно затверджувався міністерським наказом. Відступ від його тексту не допускався і загрожував професору звільненням [3]. Навчальні заняття з педагогіки, аналогічно до інших предметів, полягали в тому, що студенти під керівництвом викладача читали, переказували і вивчали окремі фрагменти тексту підручника [4].

Обов'язковим підручником для вивчення педагогіки у 1812–1816 роках була згодом неодноразово перевидана (1802, 1805, 1810, 1834–1837 та ін.) праця Августа Германна Нємаєра "*Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts* " ("Основи виховання і навчання") 1796 року видання [5], а

[1] Глистюк Я. Костек Франц / Ярослав Глистюк // Енциклопедія Львова. Т. 3 / За ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2010. С. 447.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 181.

[3] Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. Lwów : Państwowe wydawnictwo książek szkolnych, 1934. T. II. S.219 ; Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. – Cz. 1. S. 61.

[4] Finkel L.Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 235.

[5] Niemeyer A.H. Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts. Für Eltern, Hauslehrer und Erzieher. T. I–III. Halle : bey dem Verfasser und in Commission der Waisenhaus-Buchhandlung, 1796. T. I. 512 s.; T. II, 268 s.; T. III, 451 s.

з 1816 – "*Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde*" ("Підручник загальної науки про виховання") Вінцента Едуарда Мільде [1], що вийшла у Відні у двох частинах протягом 1811–1813 років і витримала чимало перевидань (зокрема, у 1821, 1829 і 1843 роках) [2].

Август Германн Нємаєр (1754–1828) був німецьким теологом, педагогом, поетом, церковним і громадсько-політичним діячем, життя та діяльність якого тісно пов'язані з Галле та Магдебургом [3]. Його підручник, перекладений польською мовою членом Ордену піарів Чарнецьким 1808 року, залишався обов'язковим у вивченні педагогіки у Краківському університеті. До слова, у цій вищій школі панував більш ліберальний режим, аніж у Львові. Про це свідчить той факт, що тут дозволялося під час підготовки до занять з педагогіки використовувати праці Йоганна Песталоцці, Жана-Жака Руссо, Джона Локка і досвід системи Белла-Ланкастера [4]. Втім, варто зазначити, що в основі обох підручників – як авторства В. Е. Мільде, так і А. Г. Нємаєра – було покладено католицькі морально-етичні цінності, філософські ідеї Іммануїла Канта і педагогічна концепція Й. Песталоцці. Автори посібників були прихильниками концепції формальної освіти, тож теоретичні основи педагогічної підготовки в обох центрах галицької освіти залишалися досить близькими.

---

[1] Milde E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter. T. I. 1811. 234 s., T. II. 1813. 216 s.

[2] Kovács E. Milde, Vinzenz Eduard./ Elisabeth Kovács // Neue Deutsche Biographie (NDB). Band 17, Duncker & Humblot. Berlin, 1994. S. 506-508.

[3] Lengemann J. Niemeyer, August Hermann / Jochen Lengemann // Biographisches Handbuch der Reichsstände des Königreichs Westphalen und der Ständeversammlung des Großherzogtums Frankfurt. Frankfurt am Main : Insel Verlag, 1991. S. 169-170.

[4] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata /pod red. A.Meissnera i J.Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 23-42, S. 29.

Вінцент Едуард Мільде (1777–1853) був довголітнім професором педагогіки Віденського університету, єпископом м. Лейтмерик (тепер – Австрія) і Віденським архієпископом. [1]. Як уже було зазначено, його "Підручник загальної науки про виховання" [2], створений на основі відкритих лекцій автора, витримав чимало перевидань і протягом декількох подальших десятиліть зберігав монопольний статус під час вивчення курсу педагогіки у Львівському університеті. Таким чином, для з'ясування змісту педагогічної освіти у Львівському університеті доречно здійснити аналіз тексту цього навчального підручника, що виступав єдиним джерелом педагогічних знань для львівських студентів.

Підручник Мільде становив зріз тогочасного розвитку педагогічних знань і складалася з двох частин, виданих окремими книгами. Перша частина містила виклад головних педагогічних принципів і методів їх застосування, відомості про психічні та інтелектуальні здібності дитини, а також основи дидактики. У другій частині праці були розкриті поняття освіти, культури і моралі, а головну увагу зосереджено на теорії виховання[3].

Характерною ознакою зазначеного підручника є прагнення охопити всі сторони життя дитини. Відповідно до термінологічних уявлень того часу, словом "виховання" автор називав як цілісний процес навчання і виховання, тобто сприяння гармонійному розвитку особистості, так і власне виховання у сучасному його розумінні. Таким чином, автор, окрім власне педагогіки, торкається також проблем фізіології і гігієни, а також психології. Керуючись якісною

[1] Kovács E. Milde, Vinzenz Eduard / Elisabeth Kovács // Neue Deutsche Biographie (NDB). Band 17, Duncker & Humblot. Berlin, 1994. S. 506-508.

[2] Milde V.E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter. T. I. 1811. 234 s., T. II 1813. 216 s.

[3] Milde E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter. T. II. 1813. S. 209-216.

різноманітністю природних задатків людини, головні завдання виховання вбачаються ним саме у їх пробудженні, керуванні їх розвитком і стимулюванні учня до самостійного плекання цих здібностей. Не варто, вважає В. Е. Мільде, прагнути до цілеспрямованого формування в людини певних рис і викорінення наявних, хоч і тих, які вихователь убачає негативними [1].

У підручнику міститься застереження від обмеженого розуміння процесу навчання лише як простого передання знання і процесу виховання як привчання до певної моделі поведінки. Виховання, як стверджує автор, неодмінно повинно бути всеохоплюючим, гармонійним, диференційованим відповідно до індивідуальних і вікових особливостей, природовідповідним і поступовим, головно – процес виховання має бути підпорядкованим кінцевій меті. Дотриманню природовідповідності і диференціації у вихованні покликані сприяти ґрунтовні знання вихователя про природу людського організму. Як відомо, процес виховання залежить не лише від зусиль того, хто виховує, а й від здібностей та ініціативності вихованця, впливу середовища тощо. Отже, автор розділяє відповідальність за успіх виховання поміж вихователем, виховуючим середовищем і самим вихованцем [2].

Чимале місце у навчальному посібнику В. Е. Мільде посідають вказівки щодо сприяння повноцінному і гармонійному фізичному розвитку дитини. За фізичним станом вихованця переконаний автор підручника, батьки повинні стежити від народження. Зокрема, важливо пильнувати як за самою дитиною, так і за особами, які оточують дитину і мають на неї певний вплив. Від небезпеки і шкоди вихователь повинен оберігати дитину, усуваючи джерела шкідливого й небезпечного впливу, а у випадку немож-

[1] Milde V.E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter, 1811. T. 1. S. 6.

[2] Там само. S. 5.

ливості такого усунення – активно використовувати застереження і доступно пояснювати причину небезпеки. У цьому зв'язку, зазначає автор, варто стежити за розвитком фізичної сили вихованця, а з метою уникнення розніженості і розбещення слід розумно обмежувати потреби дитини. Зокрема, вважається доцільним культивувати скромність в одязі і харчуванні, чистоту тіла і навколишнього середовища (житла і природи навколо). Допомогти вихователеві у цьому завданні ще з раннього віку може фізичне і духовне загартування дитячого організму. У діяльності вихованця повинні гармонійно чергуватися рух і відпочинок, фізична і розумова діяльність. Для цього учня потрібно скеровувати до самостійного розвитку його фізичних задатків [1].

Цікавим з точки зору сучасної педагогічної науки є ставлення автора підручника до лікування фізичних недуг дитини, а саме – необхідними вважаються якнайглибші знання учителя про дитячі хвороби та їх можливі причини. Наявність таких знань у вихователя допоможе запобігти небажаним вадам опорно-рухового апарату, сечостатевої системи тощо, а у випадку клінічної хвороби може знадобитися за умов відсутності лікаря [2]. Також важливе значення автор приділяє питанню освіти дітей із розумовими вадами. Варто зауважити, що лікування таких недуг, як порушення концентрації, схильності до розсіяності і схильності до аутизму він уважає посильним обов'язком учителя [3].

Окреме місце у підручнику Е. Мільде відведено розгорнутим міркуванням про інтелектуальні здібності вихованця і розвиток культури інтелекту. Інтелектуальний розвиток, уважає автор, є амбівалентним, тобто відбувається на двох рівнях – формальному і матеріальному, причому жодним із цих рівнів не треба нехтувати. Особлива

[1] Milde V.E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter, 1811. T. 1. S. 25-60.

[2] Там само. S. 61-70.

[3] Там само. S. 163-175.

відповідальність лягає на вихователя з огляду на дієтетику (правильне трактування) інтелектуальних здібностей. У цьому зв'язку тяжким гріхом автор уважає навмисне руйнування інтелектуальних задатків і занедбання розвитку наявних окремих здібностей. Оскільки дитина сама ще неспроможна в змозі контролювати проце їх розвитку, то цю функцію обов'язково повинен перебрати на себе вчитель [1].

Проблему формування в дитини культури інтелекту В. Е. Мільде кладе в основу теорії навчання, вважає головною підставою успіху всієї дидактичної системи. Через пряме і непряме дослідження інтелектуальних здібностей дитини учитель, на переконання автора, повинен здобути ті необхідні знання, які допоможуть з'ясувати напрями подальшої роботи над розумовою діяльністю учня. Контролюючи розумову діяльність, варто розмірювати її інтенсивність, часову тривалість і доступність. У цьому підручнику висловлюється переконання, що формальний розвиток розумових здібностей не повинен обмежуватися лише певними годинами навчання, а тривати постійно, лише з різною інтенсивністю. Серед рис, які в дитини насамперед потрібно розвивати, автор виділяє уміння внутрішнього і зовнішнього споглядання під керівництвом розуму, уміння давати власну оцінку навколишнім подіям та явищам, а також – тренування мислення й уяви у взаємній гармонії. Розвиваючи уяву і фантазію, зазначає В. Е. Мільде, вихователю варто стежити за їх жвавістю і регулярною діяльністю [2].

На початковому етапі навчання потрібно брати до уваги схильність дитини до репродуктивного стилю розумової діяльності. З огляду на подальший розумовий розвиток дитини у цей час особливо важливим є тренування пам'яті, яку автор трактує як "вміння пригадувати". Для її розвитку визначають безпосередні і непрямі методи. Найбільш ефек-

[1] Milde V.E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter, 1811. T. 1. S. 77-78.

[2] Там само. S.105.

тивним з-поміж них автор називає так званий “метод штучного мнемоніку”, тобто метод тренування пам’яті за допомогою систематичного вправляння або запам’ятовування віршованих правил. До позитивів такого підходу автор зачислює розвиток асоціативного мислення та вміння спочатку мимовільно, а згодом і свідомо відтворювати образи і поняття.

Наступним кроком у плеканні розумових здібностей Е. Мільде визначає вміння учня висловлювати свої думки. Ефективність розвитку цього вміння, на його думку, залежить як від самої мови вихованця, так і від інших його розумових здібностей. Найважливішими джерелами формування правильної мови і грамотного висловлювання автор називає читання розумних книжок і спілкування з освіченими людьми [1].

Роль вчителя у навчанні учня неможливо переоцінити, вважає автор підручника. У цьому зв’язку першорядне завдання педагога – оберігання дитини від помилок. Вихователь не повинен учити вихованця того, що йому не потрібно, або того, що є для нього шкідливим або небезпечним. Учитель зобов’язаний оберігати вихованця, з одного боку, від перевантаження і надто швидких темпів навчання, а з іншого – від занедбання навчального процесу і його нерегулярності. Загалом вихователь повинен уникати всього, що заважає навчанню учня, а саме:

- сумнівів учня в істинності пропонованої йому інформації;
- обмеження впливу на свідомість дитини моральних чеснот;
- того, що послаблює чи пригнічує ініціативність розуму.

[1] Milde V.E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter, 1811. T. 1. S. 158.

Дидактику В. Е. Мільде називає "мистецтвом навчання", а головними її засобами (тут – джерелами отримання знань) вважає споглядання, спілкування, читання і власний досвід – "найкращий учитель". Усі знання в цьому підручнику поділяють на: 1) необхідні; 2) гіпотетично необхідні; 3) корисні, але не конче необхідні. Обсяг вивчення певного навчального предмета автор ставить у залежність як від здібностей та нахилів учня, так і від змісту й рівня складності самого предмета [1].

У розділі, присвяченому методам навчання, стверджується, що "доцільність – головна ознака доброго методу". Підбір учителем адекватних методів навчання автор підручника ставить у залежність від мети навчання, а також індивідуальних і вікових особливостей учня. До прикладу, якщо метою навчання є здобуття певних уявлень або вплив на почуття і бажання, то потрібно використовувати наочність; якщо метою навчання є здобуття практичних навичок або засвоєння окремих слів чи формул – варто використовувати метод вправ [2].

На пріоритетне місце в навчальному процесі автор підручника ставить мотиваційний компонент. Особливо важливим для ефективності навчання він уважає активну позицію учня, його ініціативність під час заняття та поза заняттям. Для підвищення ініціативності з боку учня важливоо, щоб навчальний предмет був цікавим, приємним і посильним. В. Е. Мільде зазначає, що форма навчального заняття також може бути тим фактором, який стимулює ініціативність учня. Серед прикладів таких форм він наводить урок запитань учителя і відповідей учня ("еротематичний"), доповідь учня на заздалегідь повідомлену тему, комбіноване ("змішане") заняття. Позитивно на зацікавленість учня навчальним предметом впливає також чергування місця і

[1] Milde V.E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter, 1811. T. 1. S. 193.

[2] Там само. S. 201.

форми проведення занять, поєднання приватних занять та уроків у публічних навчальних закладах [1].

Автор прагне привернути увагу майбутніх учителів до тих нагальних проблем, з якими вони стикнуться у щоденній педагогічній діяльності. У підручнику можна знайти рекомендації зі способів роботи над удосконаленням чіткості, переконливості і повноти учнівських суджень, навичок правильного писемного й усного мовлення, вправності учнів під час виконання певних завдань і застосування засвоєних знань [2]. У такій позиції закладено чи не найбільшу користь і практичне значення цього підручника. Окрему увагу також присвячено лікуванню розумових вад, пов'язаних із навчанням [3].

У тексті зазначено, що, беручи на себе відповідальність за інтелектуальний розвиток дитини, педагог зобов'язаний постійно прищеплювати учневі усвідомлення необхідності самоосвіти і самовиховання. Пробудженню в дитини бажання до самоосвіти найкраще сприяє розвиток природної цікавості (звичайно, у розумних межах), прагнення до самостійного пізнання світу. Однак самоосвіта може зіткнутися із серйозними перешкодами, серед яких на першому місці стоять такі протилежні на перший погляд явища, як надмірне задоволення собою і слабодухість, зневіра у власних силах. Завданням учителя у цьому зв'язку повинно стати виховання в учня почуття адекватної і реалістичної самооцінки. Відпускаючи учня після школи у широкий світ, учитель повинен бути певним, що зробив усе від нього залежне для входження у суспільство зрілої, розумної, морально виваженої та духовно багатої особистості [4]. На виховання саме таких особистостей скеровували студентів, зокрема

[1] Milde V.E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde. Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter, 1811. T. 1. S.218.

[2] Там само. S. 210-219.

[3] Там само. S. 222-224.

[4] Там само. S. 229-233.

Львівського університету, які протягом першої половини XIX ст. вивчали педагогіку за підручником В. Е. Мільде.

3. Тенденція до розмежування загально-педагогічної та катехитичної підготовки студентів теологічного факультету у другій половині XIX – початку XX ст.

Як уже було зазначено, розпорядженням Міністра віровизнань і освіти Австрії від 30 червня 1850 року було визначено перелік навчальних курсів, обов'язкових для вивчення на богословських факультетах вищих шкіл держави. Серед цих курсів був присутній, зокрема, предмет "Катехитика і дидактика", який раніше освітній мінімум для студентів теології не фігурував [1]. Поява вслід за цим розпорядженням курсу катехитики у навчальних планах університетів був покликаний звернути посилену увагу на фахову підготовку катехита – шкільного вчителя науки релігії, в той час як вивчення курсу науки про виховання продовжувало проектуватися на здобуття студентами загально-педагогічних знань і вмінь, потрібних для майбутнього шкільного вчителя. Отже, в Австрії середини XIX ст. було закладено основи для розгалуження змісту вищої педагогічної освіти студентів теології на загальний та профільний напрями.

3.1. Зміст релігійної освіти у середніх навчальних закладах Австрії XIX ст.

Зауважимо, що релігія як освітній предмет посідала чільне місце у змісті освіти середніх навчальних закладів держави. Релігія незмінно була першою стрічкою в навчальних планах усіх шкіл і викладалася в усіх класах, що свідчило про особливе значення, приділене їй центральною і місцевою освітньою владою.

[1] Die österreichischen universitätsgesetze; sammlung der für die österreichischen universitäten gültigen gesetze, verordnungen, erlässe, studien- und prüfungsordnungen usw., im auftrage des K. K. Ministeriums für kultus und unterricht mit benützung der amtlichen akten hrsg. von dr. Leo ritter Beck von Mannagetta und dr. Carl von Kelle k.k. Ministerialräte im Ministerium für Kultus und Unterricht. Wien : Manzsche k.u.k. Hof-Verlags- und Uniwersitäts-Buchhandlung, 1906. S.730-732.

Об'єм навчального часу, виділеного на вивчення релігії у середніх школах Галичини, вирізнівся стабільністю. Навчальний план зразкової 6-річної гімназії у Львові за 1818 рік передбачав для вивчення релігії сукупно у всіх класах 12 год на тиждень – тобто близько 10 % від усього тижневого навчального часу, яке становило 120 год [1]. "Організаційний нарис гімназій і реальних шкіл" від 1849 року був тижневим вивченням релігії для учнів кожного з восьми класів в обсязі двох годин. Сукупно для всієї гімназії цей об'єм сягав 16 год – тобто майже 9 % від визначених 186 год загального навчального часу [2]. Ці самі показники були збережені і в типовому навчальному плані для класичних гімназій Східної Галичини від 1850 року [3].

Кількість годин, відведених на вивчення гімназистами науки релігії, залишалвся незмінним у навчальних планах до Першої світової війни і становила дві на тиждень у кожному класі. Змінювалася лише питома вага, яку вони займали стосовно загального навчального часу в гімназіях. Так 1855 року вона становила трохи більше 8 % з 206 год загального часу [4]; 1883 року – 7 % з 227 год [5]. У навчальному плані Львівської академічної гімназії за 1887/1888 навчальний рік частка годин на вивчення релігії становила 6,5 % від 243 год загального часу [6]. Згідно з розпорядженням Крайової шкільної ради від 1909 року, час на вивчення релігії становив 6,3 % від загальної суми в 252 год

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 11. Спр. 19.

[2] Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w latach szkolnych 1875/1883. Cz. II. Lwów : Nakładem funduszu naukowego, 1885. S. 24.

[3] Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w latach szkolnych 1875/1883. Cz. II. Lwów : Nakładem funduszu naukowego, 1885. S. 28.

[4] Там само. S. 31.

[5] Там само. S. 37.

[6] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 193.

у галицьких класичних та реальних гімназіях [1] і 6,2 % від 226 год – у реальних школах [2]. Як свідчать навчальні плани, зменшення частки відведених на вивчення релігії годин протягом другої половини XIX – початку XX ст. було викликане зростанням загального навчального часу школярів. Таке зростання, своєю чергою, було викликане збільшенням кількості навчальних предметів, що вводили до навчального процесу середніх навчальних закладів у цей період [3].

Шкільну програму предмета "Навчання релігії" розробляли на основі окремого положення і затверджувала церковна влада – греко-католицькі та римо-католицькі консисторії. Навчання релігії мала на меті сформувати в учнів справжню християнську духовність, що була традиційно притаманною українцям і полякам, ґрунтувалася на любові до ближнього та прагненні заслужити вічне життя. Один зі знакових католицьких богословів другої половини XIX ст. Алойзи Юґан з цього приводу писав: "Релігія становить засіб формування цілісного світогляду і шкали моральних цінностей людини, є потужним регулятором поведінки людини у суспільстві" [4].

Релігія була однією з найбільш консервативних шкільних дисциплін стосовно нововведень, викликаних зміною часу та соціокультурних чинників. Нові підручники, які з часом приходили на зміну старим, відрізнялися здебільшого літературним стилем та мірою доступності викладу. Як стверджує український історик галицької гімназійної

[1] Dodatek do sprawozdania c. k. Rady szkolnej krajowej za rok szkolny 1908/1909 zawierający rozporządzenia o klasyfikowaniu i pytaniu, tudzież plany naukowe. Lwów : Nakładem funduszu szkolnego krajowego, 1910. S. 42.

[2] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 196.

[3] Там само. С. 188-194.

[4] Jougan A. O religijnem wychowaniu młodzieży szkolnej. Przegląd powszechny. / Alojzy Jougan // Muzeum. 1892. Wrzesień. S. 321-335.

освіти Ірина Курляк, "методика викладання предмета була, головно, механістичною, пам'яттєвою. Однак, незважаючи на це, програму курсу була складено так, щоб, згідно з принципами систематичності, послідовності, доступності, привести учнів від уривчастих катехитичних відомостей до стрункої системи взаємопов'язаних, глибоких, різносторонніх знань про весь процес розвитку релігії як способу взаємодії людини з Богом та Церкви, як найважливішої релігійної інституції, заснованої Христом" [1].

Вивчення релігії починалося у І класі катехизмом – основами християнської віри. Катехизм складався із вступу, трьох частин і практичного додатку, що містив добірку найважливіших молитов, Божих і церковних заповідей, перелік діл милосердя для душі і тіла ближнього, християнських чеснот, головних гріхів тощо. Катехизм викладав основи віровчення за допомогою багатьох коротких, тематично пов'язаних між собою запитань та однозначних лаконічних відповідей, які учні мали заучувати напам'ять.

Головними релігійними відомостями, які подавав катехизм, були поняття про віру, сутність християнства, поняття про молитву як один із засобів отримання Божої благодаті та духовного очищення людини. Метою катехизму було формування в учнів через релігійні почуття гуманного ставлення до людей, як цього потребує основна заповідь християнина – "Люби ближнього свого, як самого себе". У цьому контексті пріоритетним завданням катехизації був розвиток в учнів таких рис характеру, як доброта, щирість, щедрість, милосердя, жертовність, самозречення, готовність прийти на допомогу [2].

У ІІ класі викладали курс біблійної історії Старого Завіту. На цьому етапі вивчення релігії гімназисти мали глибоко усвідомити сутність Божого об'явлення; ким, коли і

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 44.

[2] Там само. С. 45.

за яких обставин створювалися священні книги та яку користь приносить людині знання історії Божого об'явлення. Старозавітна історія складалася з 3-х частин: 1) первинного об'явлення, що охоплює період від створення світу до Авраама (приблизно 1 900 років до народження Христа); 2) об'явлення патріархального (від Авраама до смерті Йосифа) приблизно 1 500 років до народження Христа); 3) об'явлення Мойсеєвого (від Мойсея до народження Христа).

У процесі вивчення Старого Завіту на відповідних прикладах у свідомості учнів формувалися певні моральні переконання і судження, зокрема, про трактування добра і зла, осмислення явищ гріха та покаяння, справедливості та віроломства тощо. Учні мали чітко усвідомити, що саме внаслідок скоєння першого гріха люди втратили можливість безсмертя і Божої небесної благодаті. Далі хід вивчення навчального матеріалу логічно підводилося до другої частини Святого Письма – Нового Завіту, в центрі якого є постать Спасителя світу, що ціною страждань і власного життя склав жертву Богові за гріхи людства і заслужив для них вічне життя [1].

Новий Завіт вивчали у III класі. За рівнем своєї гуманістичної спрямованості, емоційності та значущості цей релігійний курс був кульмінаційним. Під час його вивчення постать Ісуса Христа трактували не так з позиції недосяжної святості Божого Сина, як з точки зору ідеальної християнської довершеності, гармонії духовної та тілесної краси, досконалості людини в усіх її проявах. Під час вивчення Нового Завіту наголошували на тому факті, що Христос був Боголюдиною і йому, крім Господніх рис, були притаманні й такі типово людські риси, як щирість, простота, сила волі, за допомогою якої він перемагав моменти слабкості, спокуси і години важких тілесних мук. Земне життя, проповідницька

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 45-46.

діяльність, чудодійні та милосердні справи Христа, а також його мученицька смерть та воскресіння були викладені так, щоб знайти розуміння і співпереживання, розвинути емпатію в учнів, викликати у них не лише християнську побожність, а й захоплення, подив і бажання наслідувати віру, мужність і благородство Спасителя [1].

У IV класі гімназисти вивчали літургіку греко-католицької або римо-католицької церкви. Вона давала учням уявлення про сутність та значення церковного обряду. Якщо катехизм, біблійна історія, а також догматика та апологетика становили теоретичну основу курсу релігії, то літургіка й християнська етика мали яскраво виражену практичну спрямованість і була покликана сприяти формуванню в гімназистів потрібних у повсякденному житті знань та вмінь. Курс літургіки складався зі вступу, що закладав поняття про спільне християнське Богослужіння, і з трьох основних частин.

Першу частину літургіки присвячено святим місцям. Учнів знайомили із церквою як Господнім домом, з її ключовими елементами, зокрема вівтарем та іконостасом. Під час вивчення цієї частини курсу школярі дізнавалися про значення у Богослужінні святого хреста, ікон, хоругв, свічок і лампад, церковного посуду, священичих одеж, дзвонів, а також каплиць та цвинтаря.

Другу, основну частину курсу, присвячено безпосередньо ходу церковного Богослужіння. Тут розглядали такі питання, як поведінка під час відправи, зміст і призначення церковних пісень та молитов тощо. Учнів знайомили з особливостями різних видів церковної відправи, зокрема утрені та вечірні. Гімназисти дізнавалися про роль благословень та призначення освячень – води, церкви, дому, а також обряду християнського поховання – парастасу і панахиди. Особливе місце відводилося детальному і все-

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 46.

бічному вивченню суті та призначенню семи Святих таїнств – хрещення, миропомазання, Євхаристії (причастя), єлеопомазання, покаяння, священства та шлюбу.

Третя частина літургіки вивчала релігійні свята, які поділяли на дві групи – рухомі і нерухомі. У цій частині, зокрема, розглянуто питання поведінки християн під час постів, релігійних свят, а також закладено усвідомлення неділі як святого дня, призначеного для релігійних роздумів та служінню Богові [1].

Теоретичне вивчення курсу літургіки чергувалося з проведенням практичних вправ – щонедільних екзорт (колективних читань) та святкових літургій у церкві, де учні мали змогу безпосередньо пізнавати святі місця та церковні належності.

У V класі гімназисти вивчали фундаментальну догматику та апологетику. Спершу учнів знайомили зі значенням нових для них термінів – "догматика" (з гр.. – "об'явлена правда віри") та "апологетика" ("оборона"), – а також зі структурою курсу, який складався зі вступу і таких розділів: 1) про релігію; 2) про Боже об'явлення; 3) про Церкву. Курс догматики та апологетики становив теоретичний аналіз Святого Письма, а саме – догматика розглядала його з точки зору необхідності для життя людини, тобто спасіння душі, а апологетика – з точки зору достовірності Божого об'явлення та всіх подій біблійної історії. Значну увагу приділено розгляду джерел старозавітного об'явлення, якими є Святі Книги. У розділі, присвяченому Церкві, розглядали церковну ієрархію, в тім числі функції папи, єпископа, пресвітера, диякона; устрій апостольської Церкви, залишеної на землі Христом для виконання його святої волі [2].

У VI класі вивчали курс часткової догматики – науки віри, об'явленої Богом. Курс поділявся на дві частини:

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 46-47.

[2] Там само. С. 47-48.

1) вчення про Бога; 2) вчення про Божі діяння. Часткова догматика роз'яснювала учням значущість науки віри, доводила існування Бога і докладно аналізувала якості Його діяльності. Також у цьому курсі всебічно розглядали типи діянь Ісуса Христа – пророчий або вчительський, священичий і царський або пастирський. Значну увагу відводили сутності, меті, призначенню та умовам, за яких виконуються Святі таїнства.

У тісному зв'язку з догматикою перебувала християнська етика. Якщо догматика вказувала мету, до якої повинна прямувати людина і для якої вона покликана Богом, то християнська етика демонструвала шлях до цієї мети. Від філософської етики вона відрізнялася як цілепокладанням, так і глибинним змістом, і була найбільш важливим практичним релігійним курсом з погляду самоорганізації життя віруючої людини. Під час навчання встановлювали норми поведінки християнина стосовно інших людей – рідних, близьких, колег з роботи, друзів, знайомих і чужих. Курс християнської етики пропонував учням практичні поради на всі найголовніші віхи життя, вчив, як вирішувати різноманітні проблеми та уникати складних ситуацій, реагувати на ті чи інші події. Етика вчила гімназистів, як потрібно влаштовувати і провадити своє життя, щоб воно відповідало законам Божої правди [1].

Курс християнської етики традиційно складався зі вступу і трьох частин: 1) постання на шлях праведного життя; 2) розкриття змісту праведного життя; 3) удосконалення праведного життя. У вступі запроваджено поняття християнсько-католицької етики, засади й основні умови морального добра, розглянуто відмінність між Божими заповідями, порадами та людськими законами, з'ясовано сутність обдарування людини совістю, розумом та самостійною волею, якими наділив кожну особу Творець.

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 48-49.

У першій частині курсу висвітлено християнські, богословські й моральні чесноти, їх розвиток і можливість втрати людиною. Виокремлено також пріоритет любові перед усіма іншими чеснотами, аналізовано процес втрати грішною людиною праведного життя. Учні розглядали різні види гріхів – смертні і повсякденні – та причини, які спонукають людину до їх скоєння, поступовий розвиток гріхопадіння, а також усвідомлювали і відчували огидність перебування людини у стані важкого гріха. Значне місце в програмі курсу етики відводилося питанням про навернення грішників на шлях праведності.

Друга частина курсу навчала, яким повинно бути праведне життя християнина щодо Бога і щодо Божих створінь, тобто людей. Зазначалося, що кожен християнин має виховати в собі внутрішнє почитання Всевишнього, постійно виявляти свою любов до нього через зовнішні прояви – молитву, спільне Богослужіння в церкві, прийняття Святих таїнств, святкування релігійних свят, дотримання постів, виконання церковних заповідей. Школярі засвоювали, що праведне життя щодо інших людей передбачає любов до ближнього, діла милосердя щодо його душі і тіла, оберігання доброї слави ближнього, подання милостині убогим, гостинне ставлення, чистоту подружніх відносин, любов і строгість у ставленні до дітей, шанобливість у ставленні до родичів, гідну поведінку у службових стосунках, виконання своїх громадянських обов'язків тощо.

Третій, останній розділ програми висвітлював способи вдосконалення праведного життя, зокрема, боротьбу зі спокусами, викорінення блуду, частоту молитв і прийняття Святих таїнств, набожні читання та роздуми тощо [1].

У VIII класі вивчення релігії завершувалося курсом історії християнської, зокрема католицької Церкви. Цей курс був найбільшим за обсягом і найбільш складним для

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 49.

засвоєння. По-перше, історія Церкви охоплювала досить довгий проміжок часу – два тисячоліття. По-друге, програма курсу розглядала поширення християнства у загальних рисах на значних географічних теренах, а більш детально і ґрунтовно – в Польщі й на Русі. По-третє, курс історії Церкви охоплював досить широке коло проблем, пов'язаних із наверненням поганських народів до християнства, з інквізицією, хрестовими походами, боротьбою Церкви проти єресей, розповсюдженням інших віровчень, діяльністю римських пап та релігійних орденів, рішеннями вселенських соборів, роллю видатних історичних постатей у поширенні релігійних віровчень, а також розвитком освіти, культури і мистецтва, які переважали паралельно з поширенням християнства. Курс історії церкви був поділений на шість історичних періодів, що разом охоплювали хронологічні межі від заснування Церкви до середини XIX ст. Завершувався курс історії Церкви та релігії коротким поглядом на історичне минуле [1].

Отже, зміст шкільної релігійної освіти викладали по висхідній лінії – від простіших і загальних понять до більш складних і об'ємних. Гімназійний предмет "Релігія", подаючи учням поряд із суто теологічними відомостями, широкий спектр загальноосвітніх знань, потрібних світській культурній людині, виконував не лише освітню, а й виховну та розвивальну функції, як вагомий чинник духовного і морального розвитку української молоді, як фактор гуманізації освіти.

3.2. Організаційні, змістові і кадрові аспекти викладання лекційного курсу катехитики і методики на теологічному факультеті у другій половині XIX – на початку XX ст.

Методичною складовою катехитичної підготовки студентів теології в австрійських університетах зазначеного історичного періоду був курс катехитики в поєднанні

[1] Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. Львів : [б/в]. 1997. С. 49-50.

з дидактикою. Перші згадки цього предмета в навчальних планах теологічного факультету сягають 1805 року. Імператорський рескрипт ("*Edicta et Mandata*", № XLIV), що повідомляв навчальний план Львівського ліцею, містив вказівку на викладання для студентів теології III курсу предмета під назвою "*Des Moral und Pastoraltheologie mit der Katechitisirkunst*" (Моральна і пасторальна теологія з катехитикою) [1]. Керуючись назвою навчальної дисципліни, під час її вивчення було передбачено вкраплення дидактичних аспектів у теоретичну підготовку шкільних катехитів (учителів богослов'я). Викладачем такого курсу у документах значився Іван Лавровський, колишній професор церковної історії на *Studium Ruthenum* (Руському інституті), що викладав також науку релігії на філософському факультеті [2]. Однак протягом наступних років катехитику було вилучено з цього курсу, а вивчення моральної теології і пасторальної теології було розмежовано [3].

У 1849 році навчальні плани теологічного факультету Львівського університету фіксують появу на додаток до основного курсу педагогіки нового лекційного курсу під назвою "Катехитика і методика" [4]. Новий предмет отримав статус надзвичайного і протягом другої половини XIX – початку XX ст. періодично зникав та знову з'являвся у навчальних планах університету. Так, протягом 1852–1858 років його слухали студенти теології IV курсу [5]. У цей період його читали професор біблійної герменевтики та грецької

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 158-159.

[2] Там само S. 166, 350.

[3] Там само S. 347.

[4] Там само S. 306.

[5] Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche an der Universität zu Lemberg im Schuljahre 1852–53 gehatten werden. Lemberg, 1853. 19 s. ; Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche an der Universität zu Lemberg im Schuljahre 1853–54 gehatten werden. Lemberg, 1854. 22 s. ; Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche an der Universität zu Lemberg im Schuljahre 1857–58 gehatten werden. Lemberg, 1858. 18 s.

мови, префект генеральної семінарії Антоній Чайковський (українською мовою) [1] та катехит Львівської головної зразкової школи Лаврентій Островський (польською мовою) [2].

Ймовірно, такий курс був експериментальним, оскільки вже у другій половині 50-х років XIX ст. він зник із навчальних планів і був поновлений наприкінці 60-х років, однак також із перервами [3]. Відомостей про зміст курсу "Катехитика і методика" в архівних фондах університету не збереглося. Відомо лише, що затвердженого Віднем навчального посібника з такого предмета не існувало, тож, імовірно, викладачі використовували власні тексти лекцій. Очевидно, курс містив окремі елементи педагогічної підготовки, що стосувалися методів проведення шкільної катехизації.

Викладачі курсу "Катехитика і методика" часто змінювали одне одного і перебували здебільшого на посадах приват-доцентів, ад'юнктів чи "учителів". Це свідчило, з одного боку, про допоміжний статус навчальної дисципліни, а з іншого – про бажання надати їй практичного спрямування, оскільки викладачі катехитики були насамперед педагогами-практиками й основним місцем роботи для більшості з них були церковні й світські навчальні заклади [4].

Навчальні заняття проводили щодня (п'ять разів на тиждень), окремо українською та польською мовами [5]. Так, протягом останньої третини XIX ст. українською мовою лекції з катехитики і методики читали: префект Львівської

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S.308 ; Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 30.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 1. S. 309.

[3] Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche an der Universität zu Lemberg im Schuljahre 1869 gehatten werden. Lemberg, 1869–1870. 18 s.

[4] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 92-95, 188-190.

[5] Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche an der Universität zu Lemberg im Schuljahre 1869 gehatten werden. Lemberg. 1869–70. 18 s.

генеральної греко-католицької семінарії о. Гавриїл Крижанівський (1869, 1874–1875) [1], о. Іван Величко (1875–1887)[2]; префект Львівської генеральної греко-католицької семінарії, вчитель науки релігії у багатьох середніх школах, радник Греко-католицької митрополичої консисторії о. Йосиф Комарницький (1886–1890)[3], о. Северин Торонський (1891–1893) [4]; вікарій собору св.Юра і греко-католицький катехит у школі вправ учительської семінарії о. Іван Редкевич (з 1893) [5]; польською мовою – парох Львівської латинської архидієцезії о. Ян Гаусман (1870–1885) [6], о. Людвік Оллендер (1875–1890)[7]; префект клериків Львівської латинської архидієцезії, віце-ректор чоловічої учительської семінарії о. Леон Валенга (1889–1893)[8]; префект клериків Львівської латинської архидієцезії о. Станіслав Нараєвський (з 1893) [9]. В Університеті Яна Казимира цей курс поновлюється в навчальному плані теологічного факультету з 1919 року як звичайний предмет під назвою "Катехитика з педагогікою" [10].

Аналізучи рівень готовності випускника теології Львівського університету до праці шкільного катехита, варто порівняти зміст вищої та середньої богословської освіти. Як випливає з гімназійних та університетських навчальних планів, усі шкільні курси – катехизм, біблійна історія, літургіка, догматика, апологетика та історія церкви – тією чи іншою мірою вивчали студенти богословських факультетів

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S.92-93.

[2] Там само. S.92.

[3] Там само. S.188.

[4] Там само. S.94.

[5] Там само. S.94, 190.

[6] Там само. S.92.

[7] Там само. S.92-93.

[8] Там само. S.94, 189-190.

[9] Там само. S.94, 190.

[10] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 54.

як самостійні навчальні дисципліни. У поєднанні з практичним курсом катехитики і дидактики теоретичні знання зі згаданих предметів становили комплексну освітню базу для належного виконання студентами в майбутньому обов'язків шкільного вчителя катехитики.

3.3. Викладання лекційного курсу педагогіки для студентів теології у 1871–1918 роках

У 1871 році на філософському факультеті було запроваджено власний цикл психолого-педагогічних навчальних курсів під проводом професора Є. Черкавського, а на теологічному факультеті програма педагогічної підготовки залишили без змін. Лекційні заняття з педагогіки проводили два рази на тиждень, а практичних занять у навчальних планах передбачено не було. 1890 року педагогіку в навчальних планах факультету було зміщено з 2-го року на 3-ій, що могло свідчити про прагнення посилити рівень власне богословської теоретичної підготовки перед набуттям студентами-теологами педагогічних знань [1]. Давався взнаки той факт, що педагогіка на теологічному факультеті залишалася надзвичайним предметом, тобто лекційний курс читали фахівці з інших теологічних навчальних дисциплін.

Після відходу Ф. Костека в 1883 році у викладанні педагогіки настала річна перерва [2]. У літньому семестрі 1884/1885 навчального року до читання лекцій з цієї навчальної дисципліни приступив історик церкви, український релігійний, освітній та громадсько-політичний діяч Йосиф Делькевич [3], а починаючи з 1886 року на теологічно-

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1890/91. Lwów, 1890 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1890/91. Lwów, 1890.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1883/84. Lwów, 1883.

[3] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1884/85. Lwów, 1884.

му факультеті було запроваджено паралельне викладання педагогіки українською і польською мовами [1].

Йосиф Делькевич походив із сім'ї греко-католицького священника. По завершенні навчання на теологічному факультеті Львівського університету він присвятив себе церковній діяльності, протягом тривалого часу обіймаючи посади каноніка і просинодального екзаменатора Перемиської греко-католицької капітули. 1864 року Й. Делькевич отримує посаду професора церковної історії на теологічному факультеті своєї "alma mater" [2].

Як і Франц Костек, він користувався значним авторитетом серед колег-викладачів, про що свідчить п'ятиразове обрання деканом факультету (у 1865/1866, 1869/1870, 1874/1875, 1881/1882 і 1888/1889 навчальних роках). У 1867/1868 навчальному році Й. Делькевич став ректором університету і послом галицького сейму [3]. 1868 року цей сейм прийняв постанову про повну полонізацію університету. Українські кафедри залишалися, однак відкриття нових перебачалося лише в міру "потреби і спроможності". Проти такого трактування українських наукових потреб галицьким сеймом з парламентської трибуни Й. Делькевич виступав разом з Антіном Петрушевичем, Василем Ковальським та іншими громадсько-політичними діячами. Вони активно відстоювали права української мови як мови науки і викладання у середній та вищій школі. Наслідком цієї діяльності стало фактичне закріплення 1871 року утраквістичного статусу Львівського університету[4].

---

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1886/87 Lwów, 1886.

[2] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 20.

[3] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. S. 374-376, 378.

[4] Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий. Львів. 1999. С. 127-128.

Довголітній професор церковної історії Й. Делькевич приступив до викладання навчального курсу педагогіки у 1885 році, а з наступного року – вперше серед викладачів цієї дисципліни у Львівському університеті – почав виголошувати свої лекції українською мовою [1]. Однак вже 1890 року він припинив викладацьку діяльність і зосередив свою увагу на дослідженні історії церкви. Серед головних його моноґрафій варто назвати праці "*De cruciatis eorumque origine*" ("Про страждання та їх походження") і "*Praelectiones ex Historia Ecclesiastica*" ("Вступні лекції до церковної історії")[2].

Одночасно з Й. Делькевичем розпочав викладання педагогіки польською мовою професор канонічного права, церковний і політичний діяч Марцеллі Паливода. На той час теологічний факультет став кузнею власних викладацьких кадрів. Традиційно для того часу, по закінченні 1867 року теологічного факультету Львівського університету, М. Паливода залишився викладати в його стінах як суплент. Після габілітації й отримання «*veniam docendi*» у 1872 році він став доцентом канонічного права, у 1877 році – отримав посаду надзвичайного професора, а через три роки – звичайного професора цієї навчальної дисципліни [3].

Викладання лекцій з педагогіки він розпочав 1886 року і продовжував їх до своєї смерті у 1895. Протягом цього часу М. Паливоду обирали деканом (1886/1887) теологічного ф-ту, а в 1892/1893 навчальному році – ректором університету [4]. Йому випала честь бути домашнім пралатом

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1886/87 Lwów, 1886.

[2] Енциклопедія українознавства. Львів. 1993. Т. 1. С. 493.

[3] Lechicki C. Marceli Paliwoda/ Czesław Lechicki // Polski Słownik Biograficzny. Tom XXV. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980. S. 91-92.

[4] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 27.

Папи Римського Лева XIII [1]. Як і Й. Делькевич, М. Паливода займався також громадсько-політичною діяльністю, був послом галицького сейму. Серед наукових праць професора варто відмітити моноґрафію з австрійського права і чимало опублікованих проповідей, у яких відображено педагогічні погляди автора, ґрунтовані на канонічному християнстві [2].

Українські виклади з педагогіки після Й. Делькевича перейняв відомий богослов, церковний письменник, проповідник і педагог Іван Бартошевський. Народився він 18 січня 1852 року. Після здобуття середньої освіти у Львові І. Бартошевський вирушив до Відня, де закінчив греко-католицьку семінарію. 1879 року він повернувся до Львова і викладав в університеті спочатку як ад'юнкт, з 1884 – як надзвичайний, а через рік – вже як звичайний професор пасторальної теології українською мовою [3].

Лекції з педагогіки І. Бартошевський почав читати з 1890 року. Неодноразово його обирали деканом (1888/1889 і 1893/1894) і продеканом (1889/1890, 1891/1892, 1894/1895, 1895/1896 і 1896/1897) теологічного факультету, а в 1867/1868 навчальному році був він також ректором університету. Свою діяльність у царині освіти І. Бартошевський поєднував з роботою на благо церкви. Протягом тривалого часу професор виконував обов'язки радника і референта греко-католицької митрополичої консисторії, а також був обраний почесним каноніком митрополичої капітули при Соборі св. Юра [4]. Від викладацької діяльності І. Бартошевський відійшов у 1918 році на знак протесту проти полонізації Львівського університету, а 1921 помер [5].

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 184.

[2] Там само. S. 184.

[3] Там само. S. 184-185.

[4] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 184-185.

[5] Енциклопедія українознавства. Т/ 1. Львів, 1993. С . 96.

Публікації богослова і педагога були переважно гомілетичними, однак досить часто у канву проповідей вплітались дидактичні та виховні погляди автора. Можна ствердити, що Іван Бартошевський був одним із перших викладачів педагогіки на теологічному факультеті Львівського університету, хто відчував себе більшою мірою педагогом, аніж релігійним діячем. Окрім збірок «Проповіді страсні і воскресні» (1891), «Проповіді недільні» (1892–1897), серед його творів варто виділити ряд статей на педагогічні теми ("Засоби розумової й інтелектуальної підготовки священника", "До чого має прагнути кожний душпастир", "Про шкідливість пещення дітей"), які публікувалися в українських журналах релігійного спрямування, таких як "Руський Сіон", "Галицький Сіон", "Душпастир" та ін.

Окреме місце у доробку професора посідає навчальний посібник "Педагогія руска або Наука о воспитаню", виданий 1891 року у Львові [1] і перевиданий 1909 року під назвою "Християнсько-католицька педагогія або наука о вихованю" [2]. Ця праця стала першим навчальним підручником з педагогіки авторства викладача Львівського університету.

Викладання навчального курсу педагогіки польською мовою після М. Паливоди продовжив Блажей Яшовський – дослідник церковного права, богослов і церковний діяч. Походив Б. Яшовський з м. Городок, що на Львівщині. У 1880 році по завершенні навчання на теологічному факультеті Львівського університету прийняв священичий сан і протягом наступних п'яти років продовжував здобуття богословської освіти у Відні, а саме у вищій виховній школі для світських душпастирів при костелі св. Августина. Повернувшись до Львова, Б. Яшовський здобув ступінь доктора теології на основі праці «*De compositione et fini evangelii*

[1] Бартошевський І. Педагогія руска або Наука о воспитаню / Іоан Бартошевський. Львів, 1891. 392 с.

[2] Бартошевський І. Християнсько-католицька педагогія або наука о вихованю / Іоан Бартошевський. Львів, 1891. 389 с.

sancti Matthaei» («Про змыст ы призначення Євангеліє від Св. Матея») і наступні роки присвятив себе церковній діяльності. Протягом 1885–1895 років він обіймав посади префекта латинської архиєпископської чоловічої семінарії, нотаріуса латинської митрополичої консисторії, секретаря та радника духовних судів для шлюбних справ, референтом латинської митрополичої консисторії. З 1888 року Б. Яшовський також учителює, виконуючи обов'язки катехита Сільсько-господарської школи у Дублянах [1].

Викладацьку діяльність у Львівському університеті Б. Яшовський розпочав у 1890 році на посаді ад'юнкта фундаментальної догматики, біблійних студій Старого Завіту і моральної теології, а з 1894 – також і канонічного права. 1896 року став надзвичайним, а 1901 – звичайним професором канонічного права і педагогіки. Обирався він і на керівні посади: у 1902/1903 навчальному році був деканом, а в 1910/1911 – ректором Львівського університету. Наукові зацікавлення Б. Яшовського лежали, головно, у царині канонічного права та історії формування біблійних текстів. Безперечною заслугою Б. Яшовського стало також третє видання курсу лекцій свого попередника професора М. Паливоди з австрійського канонічного права.

Педагогічні погляди професора можна простежити у багатьох гомілетичних працях – "*Zbiór kazań na rozmaite uroszystości*" ("Збірка проповідей на розмаїті урочистості"); "*De matrimonio impedimento quoddicitur error*" ("Про перешкоджання помилковому шлюбу") тощо [2]. Головною науково-педагогічною публікацією професора був виданий у 1898 році вільний польський переклад німецькомовного підручника з педагогіки, що вважався на той час основним для австрійських університетів. Він мав назву "*Pedagogia czyli nauka o wychowaniu dzieci ze szczególnym uwzględnieniem*

[1] Starzyński S. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego / Stanisław Starzyński. T. 1. (1894/95–1897/98). Lwów, 1899. S. 121-122.

[2] Там само. S. 121.

psychologicznych zasad dla nauczycieli, opracowana wedlug trzeciego niem. wydania Henryka Baumgartnera" ("Педагогія або ж наука про виховання дітей з особливим наголосом на психологічних аспектах для вчителів, опрацьована згідно з третім німецьким виданням Генріха Баумґартнера") [1].

4. Навчальні підручники з педагогіки кінця XIX початку XX ст.

4.1. Підручник Г.Баумґартнера як рекомендований для вивчення педагогіки в австрійських університетах наприкінці XIX – на початку XX ст.

У другій половині XIX століття зміст теоретичної педагогічної освіти змінювався незначно. Як уже було зпзначено, з кінця 70-х років XIX ст. у навчальних планах теологічного факультету з'являються авторські лекційні курси, які вже не були настільки щільно пов'язані з обов'язковими міністерськими підручниками. Аналогічні тенденції переважали й під час вивчення педагогічних навчальних дисциплін, однак тексти підручників неформально все ще зберігали свій пріоритетний характер у навчальному процесі. Так, підручник В. Е. Мільде був замінений більш новими зразками, серед авторів яких чільне місце займав німецький та швейцарський богослов, освітній діяч і педагог Генріх Баумґартнер (1846–1904). Освіту він здобував у Мілані, Тюбінґені й Фрайбургу, по завершенні навчання вчителював і займався душпастирською діяльністю. У 70-х роках XIX ст. Г. Баумґартнер обіймав посаду директора семінарії у швейцарському місті Цуґ, а протягом 1887–1904 років працював у Комітеті з питань освіти. На межі XIX–XX ст. вийшло друком ряд його моноґрафій психологічного і школознавчого

[1] Baumbartner H. Pedagogia czyli nauka o wychowaniu dzieci ze szczególnym uwzględnieniem psychologicznych zasad dla nauczycieli i wychowawców / Oprac. ks. Bł. Jaszowski. Lwów : Druk. Katol. Józefa Chęcińskiego, 1898. 230 s.

спрямування [1]. Особливої популярності набув його підручник "Pädagogik oder Erziehungslehre, mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen für Leherer und Erzieher" ("Педагогія або наука про виховання дітей з особливою увагою щодо основ психології для вчителів та вихователів"), який вперше вийшов друком на початку 90-х років XIX ст. і витримав декілька перевидань [2].

Варто зазначити, що підручник як джерело інформації для студентів змінив свій статус у навчальному процесі з обов'язкового на рекомендаційний і професори могли доповнювати його текстом власних лекцій. Як свідчить публікація професора Б. Яшовського, окремі викладачі педагогіки не творили власних лекційних курсів, а ретранслювали переклад на польську мову підручника Г. Баумгартнера. Віднайти рукописи авторських курсів лекцій в архівних фондах Львівського університету не вдалося, тому з метою ширшого ознайомлення зі змістом педагогічної освіти на теологічному факультеті варто проаналізувати текст рекомендованого підручника.

Підручник Баумґартнера складається з двох розділів – "Загальна наука по виховання" і "Спеціальна наука про виховання" [3]. Зіставлення назв розділів та їхнього змісту дає

[1] Baumgartner H. Leitfaden Der Unterrichtslehre, Besonders Für Lehrer und Die Es Werden Wollen. Dazu Als Anhang: Abriss Der Denklehre / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1890. 254 s. ; Baumgartner H. Psychologie der Seelenlehre, mit besonderer Berücksichtigung der Schulpraxis für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1894. 132 s. ; Baumgartner H. Geschichte der Pädagogik in besonderer Verüksichtigung des Volksschulwegens: für Lehrerseminarien und zur Fortibildung der Lehrer / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1902. 283 s.

[2] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher/ Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. 238 s. ; Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher. Vierte, vielfach verb. Aufl./ Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1902. 252 s.

[3] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 7, 60.

змогу зробити висновок, що науково-педагогічна термінологія порівняно з початком XIX ст. не зазнала значних змін. Термін "наука про виховання" продовжував зберігати синонімічний зв'язок із терміном "педагогіка". Зміст першого розділу в основних рисах відповідає змістові розділу сучасної педагогічної науки під назвою "Загальна педагогіка" у поєднанні з окремими елементами з історії педагогічної думки та основ педагогічної майстерності.

Крім з'ясування основних наукових понять і термінів [1], перший розділ цього підручника містить також огляд християнської та основних нехристиянських позицій на цілі та методи виховання. Нехристиянські концепції виховання, серед яких називають натуралізм, раціоналізм, гуманізм, евдемонізм і патріотизм, автор часто трактує упереджено і поверхнево, маючи на меті їхнє заперечення [2].

Окремо в розділі "Загальні основи виховання" звернено увагу на так звані "виховуючі чинники", які відповідають сучасному науковому визначенню виховуючих середовищ. Їх виділено чотири – сім'я, церква, держава і школа, серед яких церква визначена домінантою впливу [3]. Вагоме місце відведено функціям і призначенню вчителя. Зокрема, автор звертає увагу на соціальне значення професії, а також наводить потрібний і рекомендований набір психічних, інтелектуальних та морально-етичних вимог до особистості вчителя. Різносторонність педагога розглядають через призму його поведінки у школі, на робочому місці, та поза школою, а саме за напрямами професійної, домашньої, громадської і релігійної граней його життєдіяльності [4].

Поняття "Спеціальна наука про виховання", яке розкривається автором у другому розділі підручника, містить

[1] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 16-25.

[2] Там само. S. 7-15.

[3] Там само. S. 26-41.

[4] Там само. S. 7, 48-59.

надзвичайно широкий обсяг відомостей з різних розділів сучасної педагогічної науки. Перша частина розділу називається "Основи науки про фізичне виховання людини" і розглядає особливості розвитку людського організму в шкільному віці, зокрема принципи розвитку фізичного і психічного розвитку особистості в процесі навчання та виховання. Так, окремі параграфи присвячені особливостям розвитку вегетативних органів, урахуванню впливу на організм правильного киснеобміну та харчування, гармонійного розвитку нервової і м'язової систем та опорно-рухового апарату [1].

Другу частину розділу присвячено формуванню в учнів розуміння, відчуттів та волі, що свідчить про поєднання аспектів теорії навчання і теорії виховання. Розглядаючи формування сили розуміння, автор розрізняє три "ступені розуміння":

1) сприйняття (засобами відчуття, спостереження, погляду та уяви);
2) опосередкованого розуміння (засобами пам'яті та фантазії);
3) духовного розуміння.

В межах останнього ступеня окремо виділяють також такі аспекти:

1) плекання розуму засобами формування понять, суджень та висновків;
2) плекання глузду засобами правди, ідеї, ідеалу і сумління;
3) плекання сили мовлення [2].

У контексті розвитку в учнів сили відчуттів автор розрізняє формування індивідуальних та соціальних відчуттів. Маючи на меті розвиток індивідуальних відчуттів, педагогові рекомендовано звертати увагу на плекання розумових

[1] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 60-82.

[2] Там само. S. 86-129.

і духовних відчуттів, серед яких окремо фігурують інтелектуальні, моральні та естетичні. Своєю чергою, розвиваючи соціальні відчуття, варто мати на увазі формування "симпатичних" (емпатійних) та патріотичних відчуттів. Окремим пунктом виділяється формування релігійних відчуттів, які, на переконання автора, лежать в основі усіх вищеназваних відчуттів [1].

Формування волі детермінується через поняття становлення характеру і, по суті, відповідає сучасному науково-педагогічному уявленню про методи виховання. Отже, на шляху розвитку характеру передбачається формування в учнів волі через усвідомлену волю і духовне бажання. Усвідомлену волю автор радить плекати шляхом подолання інстинктів, бажань і пристрастей. Наступним кроком має бути виховання моральної особистості через використання прикладу, повчання, привчання, дисципліни, наказу, нагляду, а також різні відтінки нагороди і покарання. Вінцем виховної діяльності педагога вбачалося так зване "плекання серця" [2].

Окрему частину підручника Г. Баумгартнера присвячено урахуванню в навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей учня, віку (визначаючи три основні вікові періоди розвитку дитини) та статі, а також темпераменту, здібностей, задатків і вроджених схильностей [3].

Особливо важливим уважаємо наявність у підручнику параграфа, присвяченому вихованню і навчанню дітей з особливими потребами. Через незначний його обсяг автор обмежується лише поверховими порадами для вчителя, однак, опираючись на засади християнської моралі, закликає педагогів прикладати всіх можливих зусиль для інтеграції згаданих учнів у здорове суспільство [4].

---

[1] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 130-150.

[2] Там само. S. 151-200.

[3] Там само. S. 200-224.

[4] Там само. S. 225-230.

4.2. Підручник І. Бартошевського як перший авторський підручник з педагогіки серед викладачів Львівського університету.

З кінця XIX ст. відомості про зміст педагогічної підготовки львівських студентів-теологів можна отримати з навчальних посібників, укладених самими викладачами. Автором першого навчального посібника з педагогіки з-поміж викладачів Львівського університету був професор о. Іван Бартошевський. У 1891 році він опублікував свою працю "Педагогія руска або Наука о воспитаню" [1], яка витримала декілька перевидань.

Теоретичною основою виховання І. Бартошевський уважає християнську віру і моральні чесноти, які вона привносить у душу дитини. Головним засобом для реалізації цієї основи на практиці у посібнику називають спілкування із собі подібними, життя у людському середовищі. Результатом такого спілкування має стати плекання як тіла, так і душі молодої людини.

Автор розуміє педагогіку як науку, що "в систематичному порядку займаться справою виховання, особливо добором його цілей, засобів і методів". Саме ж виховання він трактує як опіку дорослих над дитиною, допомогу дитині з метою розвитку її тілесного і духовного начал[2]. І. Бартошевський уважає, що педагогіка як наука повинна дати відповіді на такі запитання: 1) яким є завдання виховання; 2) хто має виховувати і які є для цього засоби; 3) хто є предметом виховання.

Посібник розділений автором на два розділи – "Загальна педагогія" і "Спеціальна педагогія". До першого розділу входять такі глави, як "Задача виховання", "Вихователі", "Засоби виховання" і "Предмет виховання". У першій главі автор посібника аналізує завдання, які ставлять перед ви-

[1] Бартошевський І. Педагогія руска або Наука о воспитаню / Іоан Бартошевський. Львів, 1891. 392 с.

[2] Там само. С. 1-2.

хованням представники різних філософських і педагогічних течій, зокрема, натуралізму (Руссо), раціоналізму (Кант і Гербарт), гуманізму (Лессінг, Гердер, Дістервег), евдемонізму або утилітаризму (Баседов), а також прихильники системи цивілізаційної освіти (Фіхте). Порівнюючи такі системи поглядів із християнською концепцією виховання, автор прагне показати їх однобокість і переваги останньої, які, на його думку, полягають у поєднанні в її межах усіх позитивів перелічених концепцій [1].

Урешті І. Бартошевський формулює завдання християнського виховання наступним чином:

"1. Виховуй людину для його вічного призначення, тобто вчини її здібною до того, щоб вона могла у своєму подальшому житті сама до цієї мети прагнути і її осягнути.
2. Одначе не забувай, що людина живе на землі і має відтак земне призначення, яке, втім, має бути підпорядкованим призначенню вічному. Для цього виховуй людину також для її земного призначення, щоб вона вчилася дбати про своє власне добро і щоб став добрим і корисним членом людського суспільства у різних його відношеннях."

Главу "Вихователі" присвячено суб'єктам виховного процесу, джерелам виховного впливу. Головну виховну функцію автор відводить родині, наголошуючи на нерозривному поєднанні права на виховання і виховного обов'язку. Призначенням виховання вважає насамперед навчання моральних цінностей і Божої любові: з боку матері – за допомогою довірливих бесід; з боку батька – через власний приклад. Важливе значення І. Бартошевський приділяє питанню єдності виховних вимог батька і матері, оскільки брак цієї єдності загрожує втратою довіри дитини

[1] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 6-7.

до своїх батьків і розуміння нею поняття справедливості [1].

Родичі і ровесники дитини, добре виховані самі і щиро перейняті засадами християнської віри, на переконання автора, теж виховують її своїм прикладом. Ураховуючи це, батькам потрібно оберігати своїх дітей від поганого товариства, оскільки добрі ровесники мають дуже важливий і успішний вплив, бо дитина завідомо сприймає їх рівними собі [2].

Важливим осередком виховання дитини, поряд з її родиною, І. Бартошевський уважає церкву. На його переконання, церква у вихованні дитини використовує чотири шляхи:

1) нагадує батькам про необхідність доброго виховання дітей;

2) проводить катехизацію;

3) через Таїнство покаяння (Сповідь);

4) через Таїнство Причастя [3].

У контексті виконання виховних завдань автор посібника висвітлює своє бачення взаємодії церкви і держави у царині освіти. Станом на кінець XIX ст. держава продовжувала зміцнювати свій вплив у школі, однак, на переконання І. Бартошевського, церква – це "матір шкіл", тому вона не повинна самоусуватися від виконання свого суспільного обов'язку та позбуватися свого впливу. З метою повноцінного виховання дитини впливи церкви і держави варто поєднувати, переконує автор.

Особливим місцем навчання і виховання дитини І. Бартошевський визначає школу. Вихованець перебуває у школі з віку, що найкраще підходить для освіти, протягом довгих років і щоденно по декілька годин. Усе це, на його думку, сприяє проведенню основної, тривалої і постійної виховної діяльності школою. Шкільний учитель повинен мати

[1] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 17-19.

[2] Там само. С. 19-22.

[3] Там само. С. 22-26.

спеціальну освіту, добре виховання й авторитет, зокрема в очах батьків і родини. Головною умовою взаємоіснування родини і школи автор ставить єдність вимог і їх взаємоповагу – особливо перед дитиною. Також до джерел виховного впливу І. Бартошевський відносить природу через спадковість і середовище, в якому живе дитина. У своєму посібнику автор дотримується такої вікової періодизації розвитку дитини:

1) дитячий вік (до 6 років);
2) хлопчачий вік (6–14 років);
3) юнацький вік (з 14 років);
4) період- вік (до 24 років).

Чіткої межі між двома останніми віковими періодами автор не зазначає[1].

Наступна глава стосується методів виховання (в оригіналі – "Средства воспитаня") [2]. Їх І. Бартошевський поділяє на природні і надприродні. До першої групи він відносить повчання, привчання ("призвичаєння"), приклад, нагляд, нагороду і покарання, до другої – молитву і Святі Таїнства.

Найліпшим за силою впливу методом виховання автор уважає привчання, тому закликає вихователів застосовувати його якнайчастіше. Також дієвим він убачає і метод прикладу, оскільки дитина має вроджений потяг до наслідування. Однак додає, що навіть добрий приклад повинен бути посильним для вихованця – він повинен могти і хотіти зробити пропонований вчинок. Утім вихователі зобов'язані оберігати дитину від негативного прикладу. "Не приставати з людьми злими чи сумнівної моральності" – налогошує І. Бартошевський. Головним же прикладом для формування світогляду він визначає гармонійну атмосферу в родині [3].

[1] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 40.

[2] Там само. С. 41.

[3] Там само. С. 46-51.

Такий метод як повчання може бути ефективним за дотримання певних умов, уважає автор посібника. Воно повинно відбуватися в доречний момент, що пов'язаний із самою дитиною та її досвідом. Причому наголошувалося, що повчати потрібно твердо і переконано – повчання не передбачає дискусії [1].

Також вихователь може використовувати і наказ. Він повинен бути: а) чіткий; б) конкретний, без пояснень; в) можливий до виконання; г) об'єктивний; д) узгоджений з іншими наказами; е) доброзичливий; є) незворотній [2]. З віком накази варто замінювати проханнями, однак на переконання І. Бартошевського, проханнями не варто захоплюватися, бо це розбещує дитину. Натомість для зм'якшення можна давати накази у формі поради або перестороги [3].

Не варто занедбувати і нагляду за дитиною – у посібнику він трактується як контроль над вчинками і загалом діяльністю дитини. Чим менша дитина, переконаний автор, тим більш сильним і постійний має бути нагляд, а коли підросте – треба дати їй більшу свободу, але зі "звітом" про свою діяльність. Для того змалку потрібно виховувати у них щирість [4].

Важливе значення у процесі виховання І. Бартошевський надає формуванню в дитини відчуття карності. Будь-якому покаранню неодмінно повинне передувати повчання, оскільки причину покарання треба пояснити. За позитивного і негативного стимулювання поведінки дитини автор установлює порядок відповідних методів, а саме заохочення, похвалу і нагороду, з одного боку, та незадоволення, словесне покарання (докір, кара, погроза –

[1] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 51-56.

[2] Там само. С. 59-60.

[3] Там само. С. 60-61.

[4] Там само. С. 56-57.

“упомнення”, “нагана”) й тілесне – з іншого. Останнє автор радить використовувати вкрай зрідка. Під час покарання І. Бартошевський закликає брати до уваги вік і розвиток дитини, ступінь й умови її провини, однак ніколи покарання не повинне супроводжуватися гнівом [1].

Іван Бартошевський особливе значення у виховному процесі надає надприроднім методам, до яких зачислює молитву і Святі таїнства. Сила цих методів, переконаний автор, у їх моральному впливі на серце людини [2].

Четверту главу посібника присвячено предмету виховання. Про дитину потрібно знати все, переконує автор, – її природу, індивідуальність, психологічні риси, бо тільки так вихователь зможе сприяти розвитку і тіла, і душі свого вихованця. І. Бартошевський твердить, що прояви душі – у моральності, розумі і мові (бесіді), а тіло слугує “житлом” душі. Душу людини плекає праця – саме в цьому вбачає головне завдання тіла на землі автор посібника.

Загалом же, аналізуючи позиції І. Бартошевського, варто відмітити їх консерватизм (прихильність до традиційних цілей і методів навчання і виховання) і патріархальність (перевага чоловіків над жінками). Про консерватизм свідчить не лише відстоювання автором християнської концепції виховання, а й відкидання нових на той час засобів виховання, як-от засобів масової інформації тощо (“Газет краще не читати, навіть найкращих” [3]). Водночас І. Бартошевський у своєму посібнику реалізує цілісну концепцію бачення педагогіки як науки, яка вивчає всі сфери життя дитини.

Проаналізувавши зміст навчальних підручників з педагогіки, за якими навчалися студенти Львівського університету з початку XIX до початку XX ст., можемо визначити такі тенденції:

---

[1] Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. Freiburg : Herder, 1895. S. 69-87.

[2] Там само. С. 87-92.

[3] Там само.

1. Збереження аксіоматичності християнської філософії як морально-етичної основи у взаємодії вчителя та учня.
2. Бачення постаті педагога як різносторонньо підготовленої особистості, що володіє повним комплексом знань про дитину, її фізіологічний, психічний та інтелектуальний розвиток.
3. Поступове посилення уваги до дидактичної складової в університетській педагогічній підготовці через збільшення обсягу необхідних для педагога знань із галузі дидактики.
4. Незавершеність процесу еволюції науково-педагогічної термінології як основи теоретичних педагогічних знань.

2.3. Організаційно-дидактичне наповнення світського напрямку підготовки вчителів

Однією з важливих ознак XIX ст. у сфері функціонування шкільництва в країнах Європи стала спроба держави перебрати на себе керування церковними навчальними закладами і сформувати державну систему освіти. Австрія на фоні провідних європейських держав, таких як Німеччина чи Англія, вирізнялася особливим консерватизмом. На зміну секуляризаційним реформам Марії-Терезії та Йосифа II кінця XVIII ст. прийшло посилення ролі церкви у першій половині XIX ст. Врешті, 18 серпня 1855 року у Відні між Папою Пієм IX та австрійським імператором Францом Йосифом I був підписаний конкордат, який змінював співвідношення між церквою та державою, зокрема в питаннях керівництва освітою [1].

[1] Бись О. С. Історико-правові аспекти розвитку міжнародної діяльності Апостольського престолу // Університетські наукові записки / О. С. Бись. 2009. № 3 (31). С. 221.

Подвійне підпорядкування закладів освіти церкві і державі з відчутною перевагою церковних чинників у наслідок прийняття конкордату змінилося повною владою духовенства над системою шкільництва. Зміст освіти в державних і приватних школах за конкордатом організовувався відповідно до католицької ціннісної парадигми, а функції нагляду і керівництва навчальним процесом були передані єпископам, які мали "стежити, щоб у всіх галузях навчання не було нічого противного католицькій вірі і моралі". Скасування конкордату 1870 року не ліквідувало впливу церкви на сферу шкільництва, однак позбавило його законодавчої підтримки [1]. Зокрема, було знято перепони на шляху становлення в австрійських університетах світської педагогічної підготовки поза структурою теологічних факультетів.

1. Формування змісту вчительської підготовки студентів Львівського університету в останній третині XIX – на початку XX ст.

Одним із безпосередніх результатів австрійських освітніх реформ початку 70-х років XIX ст. було розмежування світської і богословської вищої педагогічної освіти. Як уже було зазначено, до цього часу у Львівському університеті єдиний лекційний курс "Педагогіка або Наука про виховання" викладав як суплент (за сумісництвом) професор теологічного факультету. 1871 року для студентів теологічного і філософського факультетів Львівського університету було запроваджено окремі навчальні курси педагогічного циклу[2]. Поступово на філософському факультеті було розширено номенклатуру навчальних курсів і збільшено кількість годин, виділених на їх вивчення – з двох до чотирьох–п'яти

[1] Пенішкевич О. Розвиток українського шкільництва на Буковині (ХУІІІ – початок ХХ ст.) : монографія / О. І. Пенішкевич. Чернівці : Рута, 2002. С. 372-373.

[2] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1871/72. Lemberg, 1871 ; Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in sommer semester des Studien-Jahres 1871/72. Lemberg, 1871.

годин на тиждень. Про прагнення посилити практичний характер отримуваних студентами педагогічних знань свідчить розроблена тематика навчальних курсів, серед яких, зокрема, бул "Гімназійна педагогіка", "Репетиторіум (узагальнюючий курс) з педагогіки, поєднаний із практичними вправами", "Основи дидактики", "Гімназійна дидактика", "Педагогічна психологія" [1].

Наприклад, у навчальному плані філософського факультету на 1871/1872 навчальний рік психолого-педагогічний цикл був представлений такими предметами:

1) "Про застосування підрахунків у науці про людський розум або ж Психології" – 2 год на тиждень у першому семестрі [2].
2) "Нарис історії виховання у стародавніх греків" – 2 год на тиждень у другому семестрі [3].

Навчальний план факультету на 1872/1873 навчальний рік містив лише один курс. Предмет "Гімназійна педагогіка" в обсязі 2 год на тиждень був розрахований на цілий рік [4], натомість протягом 1873/1874 навчального року студентам філософського факультету було запропоновано вже три навчальні курси:

1) Гімназійна педагогіка – 2 год на тиждень у першому семестрі [5].

---

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 4. Спр. 247. Арк. 171-174

[2] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1871/72. Lemberg, 1871.

[3] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in sommer semester des Studien-Jahres 1871/72. Lemberg, 1871.

[4] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1872/73. Lemberg, 1872. ; Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in sommer semester des Studien-Jahres 1872/73. Lemberg. 1872.

[5] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1873/74. Lemberg, 1873.

2) Психологія – 4 год на тиждень у другому семестрі.
3) Логіка застосування – 5 год на тиждень у літньому семестрі [1].

На 1874/1875 навчальний рік у навчальному плані філософського факультету було подано такі предмети:

1) Загальна педагогіка – 3 год на тиждень у першому семестрі [2].
2) Психологія (про здібності і почуття) – 4 год на тиждень у другому семестрі [3].

Протягом останньої чверті XIX ст. студенти Львівського університету, які готувалися до вчительської професії, мали змогу записатися на лекційні курси педагогічного циклу, що змінювалися майже щосеместру і передбачали вивчення як окремих розділів педагогіки, так і дотичних навчальних дисциплін. Зокрема, навчальні плани того часу повідомляють про викладання таких предметів, як: "Основи дидактики" (2 год на тиждень)[4]; "Історія педагогіки у XVIII ст." (2 год на тиждень) [5], "Історія педагогіки у XVIII – початку XIX ст. в Польщі" (2 год на тиждень)[6]; "Психологія у вивченні логіки, етики і педагогіки" (4 год на тиждень)[7]; "Енциклопедія педагогіки" (3 год на тиждень)[8]; "Гімназій-

[1] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1873/74. Lemberg, 1873.

[2] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1874/75. Lemberg, 1874.

[3] Там само.

[4] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1875/76. Lwów, 1875.

[5] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1876/77. Lwów, 1876.. ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1877/78. Lwów, 1877.

[6] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1878/79. Lwów, 1878.

[7] Там само.

[8] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1879/80. Lwów, 1879.

на педагогіка" (3 год на тиждень)[1]; "Загальна педагогіка" (2 год на тиждень)[2]; "Дидактика" (3 год на тиждень)[3]; "Основи дидактики" (3 год на тиждень)[4]; "Історія педагогіки з часів Відродження класичних наук до XVIII ст." (5 год на тиждень)[5]; "Педагогічна психологія" (3 год на тиждень)[6]; "Про завдання психології виховання" (1 год. на тиждень)[7] та ін. Як бачимо з назв перелічених предметів, найчастіше студентам пропонували курси, спрямовані на вивчення загальної педагогіки і дидактики ("Загальна педагогіка", "Основи дидактики", "Дидактика", "Гімназійна педагогіка") та історії педагогіки останніх століть ("Історія педагогіки у XVIII ст."; "Історія педагогіки у XVIII–початку XIX ст. в Польщі"; "Історія педагогіки з часів Відродження класичних наук до XVIII ст."). Також варто зауважити появу поряд із самостійним курсом психології на філософському факультеті спеціальних курсів, що мали на меті продемонструвати її зв'язок з педагогікою ("Педагогічна психологія", "Про завдання психології виховання", "Психологія у вивченні логіки, етики і педагогіки").

---

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1883/84. Lwów, 1883.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1881/82. Lwów, 1881.

[3] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1882/83. Lwów, 1882.

[4] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1882/83. Lwów, 1882.

[5] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1884/85. Lwów, 1884 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1884/85. Lwów, 1884 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1885/86. Lwów, 1885 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1885/86. Lwów, 1885.

[6] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1891/92. Lwów, 1891 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1891/92. Lwów, 1891.

[7] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1892/93. Lwów, 1892.

На появу міністерських нововведень у сфері шкільництва викладачі педагогіки Львівського університету реагували (чи були вимушені реагувати) появою лекційних курсів, покликаних розтлумачити студентам сутність відповідних змін. Так, у навчальних планах середин 80-х років XIX ст. з'являються "Гімназійна дидактика згідно з новими міністерськими інструкціями, виданими для гімназійного навчання" (3 год на тиждень) [1] та "З гімназійної дидактики. Розбір деяких міністерських положень інструкцій 1884 року стосовно гімназійного навчання, зокрема, вивчення мов" (2 год на тиждень) [2]. Навчальний план за 1904/1905 навчальний рік передбачає курс під назвою "Педагогічні вправи (обговорення дидактичних основ, закладених в інструкціях для навчання в австрійських гімназіях)" [3].

Більша частина предметів була розрахована на один семестр. Окремі лекційні курси, як, наприклад, "Гімназійна дидактика"[4], "Історія педагогіки з часів Відродження класичних наук до XVIII ст."[5], "Педагогічна психо-

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1886/87. Lwów, 1886 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1887/88. Lwów, 1887 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1887/88. Lwów, 1887.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1890/91. Lwów, 1890.

[3] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1904/05. Lwów, 1904.

[4] Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1872/73. Lemberg, 1872 ; Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1873/74. Lemberg, 1873.

[5] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1884/85. Lwów, 1884 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1884/85. Lwów, 1884 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1885/86. Lwów, 1885 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1885/86. Lwów, 1885.

логія”[1] та “Гімназійна дидактика згідно з новими міністерськими інструкціями, виданими для гімназійного навчання”[2], могли продовжуватися у другому або й третьому семестрі. Ймовірно, тривалість курсу визначав сам викладач, керуючись обсягом матеріалу й актуальності тематики занять.

Іноді на додаток до лекційних курсів у навчальних планах університету з’являються практичні дисципліни, покликані наблизити студентів до шкільних реалій. Зокрема, у 1876/1877 навчальному році такий курс мав назву “Репетиторіум з педагогіки, поєднаний із приктичними вправами” в обсязі однієї години на тиждень і був доступний для участі за попереднім записом у лектора з педагогіки [3]. Аналогічний курс був запланований і в наступному 1877/1878 навчальному році як “Репетиторіум із загальної педагогіки і дидактики” в такому ж обсязі [4], а згодом уже як “Педагогічні вправи” на постійній основі[5].

---

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1891/92. Lwów, 1891; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1891/92. Lwów, 1891.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1886/87. Lwów, 1886 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1887/88. Lwów, 1887 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1887/88. Lwów, 1887.

[3] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1876/77. Lwów, 1876.

[4] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1877/78. Lwów, 1877.

[5] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1898/99. Lwów, 1898. ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1899/1900. Lwów, 1899 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1900/01. Lwów, 1900 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1901/1902. Lwów, 1901 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1901/02. Lwów, 1901 ; C. K. Uniwersytet imenia

Зміни, яких зазнав зміст педагогічної освіти у Львівському університеті з початку 70-х років XIX ст., неминуче позначилися на рівні заповнення студентських аудиторій. Зростала кількість студентів різних факультетів університету, що відвідували педагогічні навчальні курси філософського факультету. Таблиця подає динаміку зміни кількості студентів, що відвідували заняття з педагогіки у 1865–1872 роках [1].

Таблиця 2.1.

Кількість студентів Львівського університету, що відвідували навчальні заняття з педагогіки у 1865–1872 роках

Рік	Кількість студентів факультету філософії	Кількість студентів різних факультетів, які відвідують лекції педагогіки			Загальна сума
		теологія	філософія	право	
1865	128	67	20	5	92
1866	166	85	10	28	123
1867	173	68	29	23	120
1868	193	91	27	10	128
1869	163	117	32	18	167
1870	157	90	33	12	135
1871	139	89	27	14	130
1872	152	80	75	25	180

Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1902/1903. Lwów, 1902 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1902/03. Lwów, 1902 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1903/1904. Lwów, 1903 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1903/04. Lwów, 1903 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1904/1905. Lwów, 1904 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1904/05. Lwów, 1904 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1905/1906. Lwów, 1905 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1905/06. Lwów, 1905.

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 4. Спр. 247. Арк. 181.

Подані статистичні дані демонструють зростання кількості студентів, що відвідували педагогічні курси протягом періоду 1865–1872 років, удвічі (від 92 до 180), причому лише за 1871–1872 роки – з 130 до 180 студентів. Нагадаємо, саме в цьому році педагогічна підготовка на філософському факультеті розширила номенклатуру і змістове наповнення своїх педагогічних навчальних курсів.

Аналогічні зміни стосувалися і змістого наповнення педагогічної освіти в інших автстрійських університетах. Зокрема, у навчальних планах Краківського університету 1873 року зафіксовано появу лекційного курсу "Główne zasady pedagogiki i dydaktyki poprzedzone przeglądem najważniejszych systemów pedagogicznych" ("Головні засади педагогіки і дидактики з оглядом найважливіших педагогічних систем") в обсязі 2 год на тиждень і педагогічний конверсаторій (семінар) в обсязі 1 год на тиждень [1]. Протягом останньої чверті XIX – початку XX ст. педагогічна підготовка студентів філософського факультету Ягеллонського університету збагатилася такими предметами, як "Filozofia pedagogiki XIX w." ("Філософія педагогіки XIX ст."), "Najnowsze stanowisko pedagogiki" ("Поточний розвиток педагогіки"), "Pedagogika Herbarta" ("Педагогіка Гербарта"), "Dzieje wzchowania od XVI wieku" ("Історія педагогіки з XVI ст."), "Szkoły średnie w Europie i Ameryce" ("Середні школи в Європі і Америці"), "O zastosowaniu psychologii do pedagogiki" ("Про застосування психології у педагогіці"), "O kształceniu woli i charakteru" ("Про плекання волі і характеру") тощо [2].

Відсутність норми про обов'язковість використання у навчальному процесі тексту офіційного підручника і строкатість назв лекційних курсів може свідчити про безпосередню залежність змісту педагогічної освіти від кон-

[1] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata / pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 29.

[2] Там само. S. 30-31.

кретних дидактичних завдань, які ставив перед студентами викладач цих курсів. Зміна назв навчальних курсів психолого-педагогічного циклу свідчить про те, що зміст педагогічної підготовки студентів значною мірою залежав від наукових зацікавлень професора та його наукових і дидактичних пріоритетів[1]. Утім, для реконструкції цілісної картини педагогічної підготовки студентів Львівського університету поряд із з'ясуванням особливостей її організаційної структури важливого значення набуває персоналістичний аналіз. Зокрема, потрібно зробити аналіз наукової та педагогічної діяльності викладачів, відповідальних за реалізацію завдань вищої педагогічної освіти у Львові, у контексті еволюції їхніх науково-педагогічних поглядів.

2. Організаційне і кадрове забезпечення педагогічної підготовки на філософському факультеті у 1871-1906 роках.

Як уже було зазначено, австрійська система освіти будувалася за німецькими зразками, де панувала жорстка централізація не лише у сфері організаційних форм та визначення змістового компонента, а й кадрового забезпечення. У цьому контексті варто виділити підвищену роль конкретних персоналій у сфері налагодження належного порядку здобуття педагогічної освіти і вирішальне значення кадрового та змістового наповнення організаційних форм педагогічної підготовки студентів університету. Такий стан справ органічно поєднувався із достатньо формалістичними гербартіанськими підходами, які домінували у справі організації австрійського шкільництва до кінця XIX ст.

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1891/92. Lwów, 1891 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1892/93. Lwów, 1892 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1901/02. Lwów, 1901 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1902/03. Lwów, 1902.

2.1. Науково-педагогічна діяльність представників філософсько-педагогічної школи Є. Черкавського.

Організаційне оформлення і забезпечення змістовим наповненням світської учительської підготовки на етапі її становлення у Львівському університеті покладено Євсевієм (Еузебіушем) Черкавським, який з середини 40-х років XIX ст. мав досвід педагогічної діяльності і державного управління в освітній сфері. Постать Є. Черкавського в сучасній історико-педагогічній літературі є значною мірою недооцінена і такою ж мірою суперечлива. Сучасники згадують його як непересічного культурно-освітнього й громадсько-політичного діяча, філософа, юриста і педагога. Протягом 1871–1892 років у його руках зосереджувалося викладання лекційних курсів філософсько-педагогічного циклу для студентів університету і керівництво в галицькій Екзаменаційній комісії, що давало змогу нести повну відповідальність за підготовку учительських кадрів [1].

Життєпис Є. Черкавського був багатим на події, які дають змогу з'ясувати його роль і значення у становленні та формуванні напрямів подальшого розвитку вищої педагогічної освіти у Львові. Вищу освіту він здобув у Львівському університеті, де, крім обов'язкових предметів, він слухав усі необов'язкові (естетика, класична література, грецька філологія, історія австрійської держави, дипломатика, геральдика), зокрема курс педагогіки Франца Амтманна [2]. Після здобуття обов'язкового освітнього мінімуму на філософському факультеті Черкавський продовжив навчання на юридичному факультеті. Правничі науки він вивчав протягом трьох років, після чого склав три докторські іспити – так звані ригорози. Отриманий диплом доктора "філософії і визволених наук" надав йому право викладання усіх філософських дисциплін. У жовтні 1843 року на посаді

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 148.

[2] Radziszewski B. W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim / Bronisław Radziszewski // Muzeum. 1887. S. 68-71.

ад'юнкта при кафедрі філософії Львівського університету розпочинається його майже півстолітня викладацька діяльність [1].

З 1845 року Є. Черкавський учителював у гімназії м. Тарнова, тож саме тут його застають революційні події "весни народів" 1848 року, під час яких він стає активним діячем польського національного руху, вперше заявивши про себе як про громадсько-політичного діяча [2]. Доречно зауважити, що Євсевій Черкавський народився в сім'ї греко-католицького священника Тимотея Черкавського – віцеректора Львівської духовної семінарії у роки навчання в ній Маркіяна Шашкевича [3]. Причини кардинальної зміни національної орієнтації викликають у біографів Є. Черкавського значне здивування. Так, аналізуючи громадську діяльність молодого політика, дослідник історії Львівського університету Макарій Каровець пише: "Годі дослідити, що вплинуло на цей його крок, що, будучи сином українського священика, вирікся опісля свого народу" [4].

У 1849 році Є. Черкавський повертається до Львова, де влаштовується на посаду вчителя філософії та історії в Академічній гімназії [5]. Сучасники свідчать, що у своїй педагогічній діяльності Євсевій Черкавський проявляв велику сумлінність у виконанні своїх обов'язків, намагався поліпшити методи викладання шляхом упровадження власних дидактичних прийомів, які часто суперечили існуючим правилам і викликали спротив консервативно налаштованих викладачів. За спогадами сучасників, він умів зацікa-

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 147.

[2] Там само.

[3] Шах С. Де срібнолентий Сян пливе. Історичний нарис державної української гімназії в Перемишлі / Степан Шах. Брюссель : Українська Друкарня, 1977. С. 16.

[4] Каровець М. Українці – ректори Львівського університету / о. Макарій Каровець. Жовква, 1936. С. 13.

[5] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2059. Арк. 6.

вити та заохотити учнів до навчання своєю ерудованістю, тактовністю і стриманістю, запам'ятався як обов'язковий і принциповий викладач [1].

Протягом 1850–1870 років Є. Черкавський працював на адміністративній роботі. Посада провізоричного (тимчасового) гімназійного інспектора із титулом шкільного радника для Західної Галичини забезпечила йому славу непоступливого і суворого інспектора до кандидатів на викладацьку роботу, противника допуску до неї осіб, що не склали відповідних кваліфікаційних іспитів. У лютому 1855 року згідно з імператорським розпорядженням Черкавський був призначений дійсним шкільним радником для Львівського адміністративного округу і Буковини, а з 1860 року – з правом інспекторського нагляду за гімназіями Західної Галичини [2]. Невдовзі він увійшов до складу щойно створеної Крайової шкільної ради, в якій засідав до 1884 року як делегат міської ради Львова [3].

На цей період припав пік його громадсько-політичної та освітньої діяльності, зокрема як посол до віденського парламенту і галицького сейму Чркавський брав участь у вирішенні багатьох освітньо-шкільних проблем. Також у 1870–1871 роках Є. Черкавський був членом комісії, створеної у Відні із найбільш знаних і авторитетних педагогів держави, з метою вироблення головних принципів реформування гімназійної освіти в Австро-Угорській імперії. 1872 року Є. Черкавський склав проєкт шкільного статуту, який, однак, у процесі схвалення урядом зазнав значних змін [4].

Незважаючи на сумлінне виконання обов'язків адміністративно-управлінського характеру, Євсевія Черкавського постійно приваблювала викладацька робота. Врешті,

[1] Radziszewski B. W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim / Bronisław Radziszewski // Muzeum. 1887. S. 68-71.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 4. Од. зб. 247. Арк. 87.

[3] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 149-150.

[4] Там само. S. 150-151.

згідно із постановою Міністерства освіти і віровизнань від 29 липня 1871 року він отримав посаду професора філософії і педагогіки Львівського університету [1]. 1872 року обирався деканом філософського факультету, а 1875 –ректором університету, що свідчить про значний рівень авторитету Є. Черкавського в академічному середовищі [2]. Також відомо, що 1884 року він був одним з активних організаторів Товариства учителів вищих шкіл і 9 квітня відкрив його перше засідання [3].

Як стверджує сучасник Є. Черкавського і його колега по університетській кафедрі, професор хімії Броніслав Радзішевський, оточуючим імпонувала різнобічна обізнаність цієї людини. "Складно було зрозуміти, яка саме галузь науки була для нього головною, оскільки міг без жодних труднощів надавати корисні поради навіть визнаним фахівцям у різноманітних галузях знань. Поради ці були влучними, вчасними, педагог надавав їх природно, без надуманої зверхності" [4].

Надзвичайно колоритні, хоча й негативні відгуки про навчальні заняття Є. Черкавського залишив Іван Франко [5]. Під час навчання в університеті протягом 1875–1880 років він записувався на наступні лекційні курси професора філософії і педагогіки: "Поетика Арістотеля" (зимовий семестр 1875/1876), "Історія педагогіки XVIII ст." (зимовий семестр 1876/1877) та "Енциклопедія педагогіки" (зимовий семестр

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 148.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 4. Од. зб. 247. Арк. 91.

[3] Karbowiak A. Towarzystwo nauczycieli szkół wyższych. 1884-1908 / Antoni Karbowiak. Lwów : Nakładem Towarzystwa nauczycieli szkół wyższych, 1909. S. 5-6.

[4] Radziszewski B. W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim / Bronisław Radziszewski // Muzeum. 1887. S.70-71.

[5] Корнійчук В. Черкавський Євсебій і Іван Франко / В. Корнійчук // Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації. Київ–Львів : [б. в.], 2011. С. 245-251.

1879/1880) [1]. У своїх спогадах він писав: "Ще сьогодні беруть мене холодні дрижачки при згадці про педантичні, безглузді лекції Венцелевського, Черкавського, Огоновського, про тяжке пережовування мертвої книжкової вченості, про це рабське додержання друкованих зразків і словесних формул." [2]. І далі: "А психологія, філософія і педагогіка були в руках одного професора Євсебія Черкавського, українця родом, польського шовініста за пристрастю і політика за професією. Як депутатові лишалось йому мало часу для університету, а буваючи там, мав звичку читати страшним гробовим голосом з старих зошитів яке-небудь пусте верзіння, що не мало ні початку, ні кінця, – мабуть це був курс, який він розтягав не на семестр, а на ціле п'ятиліття." [3].

Півстолітня педагогічна і громадська діяльність, якій Є. Черкавський присвятив себе "повністю душею і тілом", підточила його життєві сили. Після відходу у 1892 році від активної педагогічної і громадсько-політичної діяльності він уже в домашніх умовах продовжував займатися науковою роботою. Наприкінці життя його часто підводили голос і зір, зате ясність розуму зберігав до останньої хвилини. Помер Є. Черкавський 21 вересня 1896 року [4].

Без сумніву, науково-педагогічна спадщина Є. Черкавського потребує ще свого детального вивчення. Відомо, що сам він не прагнув популярності і не намагався видавати свої праці, оскільки постійно знаходив у них вади і виправляв їх, уточнював деталі та дописував [5]. Опубліко-

[1] Пархоменко М. М. Іван Франко студент Львівського університету / М. М. Пархоменко // Франко І. Статті і матеріали. Львів, 1956. Зб. 5. С. 181-190.

[2] Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. Т. 34. Літературно-критичні праці (1902–1905). Київ : Наукова думка, 1981. С. 372.

[3] Там само. С. 373.

[4] Słowo Polskie. 1894. N. 224. ; Dziennik Polski. 1869. N. 264 ; Gazeta narodowa. 1869. N. 226.

[5] Radziszewski B. W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim / Bronisław Radziszewski // Muzeum. 1887. S.70-71

вані наукові розвідки Є. Черкавського нечисленні і присвячені здебільшого питанням історії педагогічної думки, дидактики та організації шкільництва. Вони пронизані, зокрема, прагненням автора донести до читача власний погляд на розв'язання поставлених завдань.

Чимало зусиль доклав Черкавський для посилення статусу педагогіки як навчальної дисципліни. Оскільки тривалий час вона залишалася у Львівському університеті необов'язковим для вивчення предметом, то вихід із ситуації вбачався у створенні в університеті окремої кафедри педагогіки, яка б зосередила у своїх руках теоретичні і практичні аспекти вищої педагогічної освіти краю. З цього приводу у квітні 1876 року Галицький сейм прийняв спеціальну ухвалу, у якій було рекомендовано відкрити кафедри педагогіки та дидактики в обох галицьких університетах – Львівському і Краківському. Кандидатуру Євсевія Черкавського розглядали як реальну на керівника майбутнього підрозділу, про що було повідомлено Міністерство віровизнань та освіти. Проте, зважаючи на брак коштів, це рішення не було втілене в життя. До нього поверталися, зокрема, у 1879 і 1889 роках, але знову безрезультатно[1].

Варто зазначити, що у другій половині XIX ст. в університетах Центрально-Східної Європи навколо визнаних у тій чи іншій сфері учених тривав процес формування окремих наукових шкіл, які мали чималий вплив на розвиток педагогічної думки в академічних осередках Галичини – Львівському та Краківському університетах. Такими були, зокрема, філософська школа Ф. Брентано (1838–1917) у Відні[2]; психологічна – В. Вундта (1832–1920) у Лейп-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 4. Од. зб. 247. Арк. 94, 98.

[2] Любинская Л. Н., Лепилин С. В. Философские проблемы времени в контексте междисциплинарных исследований / Любинская Л. Н., Лепилин С. В. Москва : Прогресс-Традиция, 2002. С. 97-98.

цігу [1]; педагогічна – Т. Циллера (1817–1882) у Берліні [2]. Серед професорів Львівського університету Євсевій Черкавський був одним із перших, хто залишив після себе не лише учнів, а й безпосередніх послідовників у науковому житті. Завдяки їхній діяльності було продовжено відхід педагогічної науки від гербартіанських догм і зроблено крок до перетворення її на науку, яка здатна еволюціонувати відповідно до потреб часу.

Одним із таких учнів Є. Черкавського був Александр Скурський, який обійняв посаду на кафедрі філософії і педагогіки відразу ж після свого вчителя. Ще по завершенні навчання у Львівському університеті він став доктором філософії на основі захисту праці про філософські погляди Яна Снядецького, виконаної під керівництвом Е. Черкавського. Зацікавлення вченим, якого вважали польським предтечею позитивізму, свідчить про поступовий відхід від гербартіанських догм у науково-педагогічних поглядах А. Скурського [3].

Урешті, 1890 року успішно пройшов процедуру габілітації на основі дослідження "Курс лекцій з філософії та педагогіки" й отримав *veniam legendi* як приват-доцент філософії і загальної педагогіки [4]. 1893 року це дослідження побачило світ під назвою "*Filozofia jako nauka akademicka*" (Філософія як академічна наука), а його шостий розділ був присвячений винятково педагогічним проблемам – як загально-теоретичним, так і виховним та дидактичним [5].

---

[1] Вундт, Вильгельм // Российская педагогическая энциклопедия. В 2-х томах. Том I (А–Л) / гл. ред. В. В. Давыдов. М.: Большая российская энциклопедия, 1993. С. 178.

[2] Ziller, Tuiskon // Podręczna Enczklopedja Pedagogiczna / w opracowaniu dr. Feliksa Kierskiego. T. I–II. Lwów – Warszawa : Księżnica Polska, 1923–1925. T.II. N–Z. S. 655.

[3] Skórski A. Filozofja Jana Śniadeckiego / Aleksander Skórski. Poznań : Nakładem Tygodnika Wielkopolskiego, 1873. 54 s.

[4] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 296-297.

[5] Skórski A. Filozofja Jana Śniadeckiego / Aleksander Skórski. Poznań : Nakładem Tygodnika Wielkopolskiego, 1873. 54 s.

У 1895 році йому було присвоєно вчене звання надзвичайного професора філософії, а через три роки – звичайного професора філософії і надзвичайного професора педагогіки. Однак, попри успішну академічну і наукову кар'єру, життєвий шлях А. Скурського склався драматично. Нестримний трудоголізм і прагнення досягти вершин у кар'єрі вченого і викладача негативно відобразилося на стані його здоров'я. Через душевну хворобу професорові дедалі важче було виконувати свої обов'язки [1]. У 1902 році він вийшов на вимушений спочинок, однак протягом наступних п'яти років зумів поправити здоров'я і підписав трирічний контракт на викладання філософії в університеті болгарської столиці Софії [2]. Попри драматичні сторінки біографії, безсумнівними є здобутки вченого у царині вивчення теоретичної педагогіки, дидактики, організації освіти та історії педагогічного руху у Львові кінця XIX – початку XX ст.

Як уже було зазначено, педагогічні погляди А. Скурського відображено у шостому розділі теоретичної розвідки вченого "Філософія як академічна наука"[3]. Тезово головні думки педагога можна сформулювати такі:

1. Педагогіка, відокремлюючись від комплексу філософських наук, продовжує зберігати з ними тісний зв'язок, а саме: етика визначає цілі і завдання педагогічної науки, психологія – засоби виховання; фізіологія постачає знаннями про природні здібності людини, її темперамент і характер.

2. Головним обов'язком учителя вбачається погляд на учня як неповторну особистість, що розвивається у тісному зв'язку з навколишнім середовищем. Похідним від цього головного обов'язку стає наступний – виявлення найбільш значущих факторів, що впливають на розвиток учня[4].

---

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1740.

[2] Tyburski W. Skórski Aleksander / Władysław Tyburski // Polski Słownik Biograficzny. T. XXXVIII. Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1997. S. 357-359.

[3] Skórski A. Filozofja Jana Śniadeckiego / Aleksander Skórski. Poznań : Nakładem Tygodnika Wielkopolskiego, 1873. 54 s.

[4] Там само. S. 4-18.

3. Поміркована критика теоретичної і методичної спадщини Гербарта і заклик до її вибіркового, а не тотального, використання у навчальному процесі. Зокрема, заперечувалася його етична система, а зберігалися для подальшого вдосконалення лише цілі виховання. З аналогічною часткою критики було оцінено й гербартіанську психологію – насамперед, за її ґрунтування на уяві та її механізмах й ігноруванні відчуттів та бажань. Було піддано осуду і чистий інтелектуалізм Гербарта – головно, за недостатній рівень фізичного та естетичного виховання дитини.

4. Скурський відкидає "педагогічну працю, засновану на керівництві, інструкціях та покараннях", пропонуючи натомість власну схему виховного процесу. Згідно з нею, виховання молодої людини повинно мати на меті плекання її здатності до самостійного вдосконалення свого характеру у майбутньому. Під час підготовки ж педагогів, уважав учений, варто звертати увагу на отримання ними знань про розвиток і вдосконалення людських відчуттів, уважності, спостережливості, пам'яті, фантазії, мислення, сили волі, ініціативності та рухливості [1].

5. Педагогіка безперечно є наукою, оскільки має свої цілі, засоби і методи виховання як морального, так і розумового. Учений поділяє її на дві великі частини – загальну або філософську педагогіку та спеціальну (предметну). Остання, залежно від віку вихованця, обирає цілі та методику, а також організовує сам навчально-виховний процес "з позиції держави, суспільства, народу".

6. Основою для спеціальної педагогіки повинно бути ґрунтовне засвоєння логічних, психологічних, етичних та естетичних засад загальної педагогіки, які не можна розглядати без ознайомлення з усією історією виховання, що містить теорію, систему і "глобальну атмосферу того часу, у якому вони виникли". Урешті, потрібно бути свідомим того,

[1] Skórski A. Filozofja Jana Śniadeckiego / Aleksander Skórski. Poznań : Nakładem Tygodnika Wielkopolskiego, 1873. S. 21-42.

що на виховання молоді мають вплив не лише педагогічні системи, а й сім'я, суспільство, держава, релігія, наука і мистецтво [1].

Майже одночасно з А. Скурським викладання педагогічних дисциплін у Львівському університеті проводив й Антоній Даниш – багатолітній польський педагог-практик та історик освіти. Походив він з Познані, 1876 року закінчив філософський факультет Вроцлавського університету і додаткові курси з класичної філології у вищій школі Лейпціга. По завершенні навчання А. Даниш вирішив присвятити себе педагогіці й протягом 1878–1895 років викладав класичні мови у гімназіях Прусії, краківській гімназії св. Анни, а також у багатьох середніх школах Львова. Посаду приват-доцента педагогіки Львівського університету він отримав у 1895 року після габілітації свого дослідження з проблем методики викладання іноземних мов у середній школі [2].

Протягом 1895–1902 років Даниш, обіймаючи посаду приват-доцента, читав лекції із загальної педагогіки, дидактики та історії польського шкільництва. 1902 року А. Даниш повернувся від теоретичної підготовки вчителів до практичної педагогічної діяльності. До завершення Першої світової війни він працював у VI львівській гімназії, де обіймав посаду директора. 1919 року уже після відновлення Польської держави, йому було запропоновано очолити кафедру педагогіки у Познанському університеті, якою він керував до 1924 [3].

Помер учений, педагог і організатор наукового життя через декілька місяців після відходу на спочинок – 17 грудня 1925 року. Будучи людиною з твердим характером і малодоступним у спілкуванні, він не мав сталих друзів; не умів і не прагнув здобувати симпатії також і в

[1] Skórski A. Filozofja Jana Śniadeckiego / Aleksander Skórski. Poznań : Nakładem Tygodnika Wielkopolskiego, 1873. S.42-53.

[2] Środka A. Uczeni polscy XIX–XX stulecia. T. I–IV / A. Środka. Warszawa: Aries, 1994–1998. T. I. S. 338.

[3] Там само. S. 338-339.

середовищі учнів та студентів. У пам'яті сучасників А. Даниш залишився втіленням класичного гербартіанського образу вчителя – знаючого, незворушного, вимогливого і справедливого [1].

Бібліографія наукових праць ученого налічує понад 60 позицій, головно, з історії виховання та дидактичних проблем [2]. А. Даниш також був автором двох підручників – "*O wychowaniu*" ("Про виховання") [3] і "*O kshtałceniu*" ("Про навчання") [4], уперше виданих, відповідно у 1903 і 1918 роках. Вони становлять цінний зріз педагогічних знань, поданих крізь призму власної наукової позиції автора, а також демонструють його погляд на актуальні дидактичні та виховні проблеми.

На відміну від Є. Черкавського та А. Скурського, А. Даниш більш чітко презентував гербартіанський напрям у галицькій науково-педагогічній думці і вважався одним із найвизначніших його представників на межі XIX–XX ст [5]. Концепція його наукових поглядів, за влучним висловом історика польської педагогічної думки Богдана Наврочинського, становила "шлюб класичної філософії з гербартизмом"[6]. Від першої А. Даниш узяв шеллінгівські ідеї розвитку людини у єдності з природою, а також загальне ідеалістичне спрямування, а від гербартизму…. Що ? Загалом, педагогічні позиції Антонія Даниша можна викласти у таких тезах:

---

[1] Jaxa-Bykowski L. Danysz Antoni / Ludwik Jaxa-Bykowski // Polski Słownik Biograficzny. T. IV. Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1938. S. 430-431.

[2] Środka A. Uczeni polscy XIX–XX stulecia. T. I–IV / A. Środka. Warszawa: Aries, 1994–1998. T. I. S.338-339.

[3] Danysz A. O wychowaniu / Antoni Danysz. Lwów : Macierz Polska, 1903. 337 s.

[4] Danysz A. O kształceniu / Antoni Danysz. Lwów : Macierz Polska, 1918. 366 s.

[5] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 547. Арк. 15-20.

[6] Nawroczyński B. Polska myśl pedagogiczna: jej główne linie rozwojowe, stan współczesny i cechy charakterystyczne / Bogdan Nawroczyński. Lwów–Warszawa : Książnica-Atlas, 1932. S. 66.

1. Головним призначенням педагогіки як науки вважають розробку теорії і практики виховання, а дидактику як теорію навчання визнають вторинною. Дидактика підпорядковується педагогіці як теорії виховання, однак перебуває з нею у сутнісній та процесуальній єдності і черпає свої методологічні та методичні ресурси із надр загальної педагогіки [1]. Втім, у своїх більш пізніх працях Даниш відійшов від цієї ідеї Гербарта і вбачав у ній загрозу посилення формалізму, а тому наполягав на нерозривній єдності навчання і виховання у процесі становлення молодої особистості [2].

2. Універсалізм педагогіки закладається у необхідності вичерпного і глибокого вивчення педагогом особи дитини, усіх аспектів її фізичного та духовного розвитку. У цьому контексті особлива увага належить усебічній підготовці кваліфікованого педагога як досконалого знавця вихованця. Опорою для процесу виховання має бути беззаперечний авторитет вихователя і настільки ж беззаперечна його відповідальність за результати не лише своєї педагогічної діяльності, а й самостійного розвитку дитини на ранніх етапах життя [3].

3. "Гербарт не так навчає, як виховує", стверджує Даниш. У професійній підготовці вчителів ідея виховуючого навчання має реалізовуватися через поєднання і взаємозбагачення навчальної та виховної складових. Причому "краще недонавчити, аніж недовиховати", і однозначне зло – "перенавчання" [4].

4. Трактуючи педагогіку як універсальну науку про людину, а педагога як всебічного знавця учня та виняткового носія відповідальності за його життя, здоров'я та розвиток,

[1] Danysz A. O wychowaniu / Antoni Danysz. Lwów : Macierz Polska, 1903. S. 1-33.

[2] Danysz A. O kshtałceniu / Antoni Danysz. Lwow : Macierz Polska, 1918. S. 40-41.

[3] Danysz A. O wychowaniu / Antoni Danysz. Lwów : Macierz Polska, 1903. S. 1-33.

[4] Там само. S. 36-37.

Даниш значне місце у своїх працях присвячує проблемам раціонального облаштування навчально-виховного процесу у школі, зокрема, технічним, фізіологічним, гігієнічним і медичним аспектам. У справі налагодження гармонійного та сприятливого середовища у середньому навчальному закладі не існує дрібниць, тому важливе значення має все – від типології технічних конструкцій шкільної парти до методики обрахунку рівня оптимального освітлення і температури повітря у кожній точці класного приміщення [1].

5. Цінними є філософські основи, які А. Даниш формулює для базових виховних цілей – моральність і шляхетність нової особистості. Так, ошляхетнення душі він тлумачить як шлях до досягнення згоди з самим собою, а ідею внутрішньої свободи формулює як домінування особистісних цінностей над суспільними впливами. Те, що прийнято називати словом "ввічливість", на його переконання, є нічим іншим як реалізацією ідеї спрямованої назовні доброзичливості, яка своєю чергою є вищим ступенем реалізації ідеї внутрішньої свободи [2].

6. У сфері національного виховання Даниш конструює методичну модель, згідно з якою власне національний аспект у вихованні опирається насамперед на знання про свій народ, історію, культуру тощо, а також є своєрідним фоном для виховного процесу. Будь-яке виховання у своїй суті є національним вихованням, однак фундаментальну систему морально-етичних цінностей повинні трактувати вихователь і вихованець як загальнолюдську та універсальну. Звуження ціннісної парадигми до національних меж спотворює результати виховного процесу і загрожує продукуванням шовіністичних ідей [3].

7. У сфері дидактики об'єктом роздумів педагога також стає цілепокладання, а саме гербартіанські ідеї плекання

[1] Danysz A. O wychowaniu / Antoni Danysz. Lwów : Macierz Polska, 1903. S. 61-85.

[2] Там само. S. 134-143.

[3] Там само. S. 144-148.

різносторонньо зацікавленого учня і недосконала реалізації цієї ідеї у щоденній практиці сучасного Данишу австрійського шкільництва. Прагнення повернутися до ідеї плекання різносторонніх інтересів учня неминуче спричиняє посилення формалізму з боку педагогів, наслідком чого стає перевтома учня, втрата ним навчальної мотивації і брак адекватних можливостей для вибору сфери навчальних зацікавлень. "Варто усвідомити, – пише А. Даниш, – що навіть у випадку максимального утримування рівноваги навчальних інтересів учня неможливо уникнути більшої чи меншої переваги з його боку для певних предметів перед іншими". Навпаки, користь свідомого вибору учнем свого навчального інтересу сприяє раціональному вибору ним майбутнього фаху [1].

8. У контексті реалізації цього вибору і дбаючи про свідоме формування учнем навчального інтересу Даниш досить категорично висловлюється за усунення з навчально-виховного процесу системи конкурсів та нагород як джерела формування хибної навчальної мотивації. Єдино доречним джерелом має бути лише природний інтерес учня, його усвідомлений вибір на користь навчання як такого, а в конструюванні профільного інтересу – відповідно до власних уподобань та схильностей [2].

9. Головними особистісними підставами для ефективності навчально-виховного процесу А. Даниш визначає взаємні доброзичливість, приязнь, любов і довіру. На цьому фундаменті педагог повинен надбудувати свої фахові знання та дидактичні уміння, причому ще до початку регулярної педагогічної діяльності. Лише заздалегідь підготувавшись до педагогічної праці психологічно та інтелектуально, вчитель зможе почувати себе впевнено і користуватися

[1] Danysz A. O wychowaniu / Antoni Danysz. Lwów : Macierz Polska, 1903. S. 143-144.

[2] Danysz A. O kshtałceniu / Antoni Danysz. Lwow : Macierz Polska, 1918. S. 48-49.

авторитетом у своїх учнів [1]. Натомість освіта без посередництва педагога безперечно має право на існування і є корисною, однак характеризується браком упорядкованості, систематичності і "страждає на односторонність", хоча й свідчить про наявність у самоука потужної сили волі [2].

10. Ефективність процесу навчання Даниш убачає в єдності та інтеґрації матеріальної і формальної освіти. Цілісність і послідовність навчального процесу він вкладає у такий ланцюг: "теоретична освіта–розвиток інтелектуальних якостей–розвиток практичних умінь на основі набутих знань–повернення до теорії через повторення і закріплення вивченого і засвоєного" [3].

Отже, перших представників світської академічної педагогіки у Львівському університеті – Є. Черкавський, А. Скурський, А. Даниш – характеризувала поміркована критика гербартіанських дидактичних і виховних положень у поєднанні з пошуками більш модернізованого комплексного підходу до розвитку і становлення учнівської особистості за допомогою кваліфікованого і якісно вишколеного педагога. Одночасно серед викладачів університету з'являються дослідники-новатори, які підтримували практичну реалізацію ідеї Гербарта про важливу роль психологічних знань та вмінь для навчально-виховного процесу. У Львівському університеті зароджується експериментальна психологія і, на її основі, експериментальна педагогіка.

2.2. Посилення зв'язку між педагогікою і психологією у змісті вчительської підготовки студентів Львівського університету останньої чверті XIX ст. – початку XX ст.

Важливим аспектом педагогічної підготовки у Львівському університеті на етапі становлення стали спроби

[1] Danysz A. O wychowaniu / Antoni Danysz. Lwów : Macierz Polska, 1903. S. 208-238.

[2] Danysz A. O kshtałceniu / Antoni Danysz. Lwow : Macierz Polska, 1918. S. 186-191.

[3] Там само. S. 50-121, 204-234, 364-310, 346-365.

зміцнити її знаннями, отриманими за допомогою психологічної науки. Першими на цей шлях стали ще Євсевій Черкавський та його учень Александр Скурський, які протягом останньої третини XIX ст. розширювали номенклатуру навчальних курсів філософсько-педагогічного циклу такими предметами, як "Педагогічна психологія" [1], "Про завдання психології виховання" [2], "Психологія у вивченні логіки, етики і педагогіки" [3]. Водночас не можна применшувати важливого значення, яке мала для формування змістових зв'язків педагогіки та психології науково-педагогічна діяльність у Львівському університеті приват-доцента психології та філософії природи Юліана Леопольда Охоровича. Вчений із різносторонніми зацікавленнями – фізик-винахідник зі світовим ім'ям, філософ, письменник і педагог, протягом 1875–1882 років проводив на базі вищої школи Львова експериментальні досліди психічних явищ і викладав психологію для студентів філософського факультету [4].

Юліан Охорович здобув освіту у Варшавському університеті, після чого додатково вивчав психологію та природничі науки в Лейпцігу. 1874 року він отримав вчене звання доктора філософії, а наступного року став першим у польських академічних інституціях й одним із перших у Європі доцентом психології. У Львівському університеті вчений викладав теоретичну, індукційну і кримінальну психоло-

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1891/92. Lwów, 1891 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1891/92. Lwów, 1891.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1892/93. Lwów, 1892.

[3] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1878/79. Lwów, 1878.

[4] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata /pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 38-39.

гію, психологію творчості, психологію історії і цивілізації, а також етнопсихологію [1].

Крім теоретичних лекційних курсів, Ю. Охорович проводив також практичні заняття з психології, про що згадує Іван Франко у своїх спогадах зі студентського життя. Відомо, що під час навчання у Львівському університеті він відвідував навчальні заняття професора з курсів "Психологія" (зимовий семестр 1876/1877)[2]; "Історія нової філософії природи" "Курс сучасної психології" (літній семестр 1877/1878) [3]; "Психології і філософії фізики" і "Філософські вправи" (зимовий семестр 1878/1879) [4]; "Історія психології", "Про доісторичну людину",

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1875/76. Lwów, 1875 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1875/76. Lwów, 1875 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1876/77. Lwów, 1876 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1876/77. Lwów, 1876 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1877/78. Lwów, 1877 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1877/78. Lwów, 1877 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1878/79. Lwów, 1878 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1878/79. Lwów, 1878 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1879/80. Lwów, 1879 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1879/80. Lwów, 1879 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1880/81. Lwów, 1880 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1880/81. Lwów, 1880 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1881/82. Lwów, 1881 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1881/82. Lwów, 1881.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1876/77. Lwów, 1876.

[3] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1877/78. Lwów, 1877.

[4] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1878/79. Lwów, 1878.

“Філософські вправи” (зимовий семестр 1879/1880) [1]. Так, у своїх спогадах український учений і письменник пише, що “предложив декілька розвідок і виголосив пару рефератів у психологічній семінарії професора Охоровича” [2].

Під час своїх занять Ю. Охорович пропагував позитивістичні погляди, які ґрунтувалися на вченнях Огюста Конта і Герберта Спенсера, а також Яна Снядецького, якого вважали предтечею цього наукового напряму на польських теренах. Однак практична психологія і заснована на аналогічних засадах педагогіка не знайшли розуміння та підтримки в академічному середовищі Львова. 1882 року учений виїхав до Парижа, де продовжив свою наукову діяльність [3].

У французькій столиці Ю. Охорович жив і працював до 1892 року. Там він продовжував вивчати проблеми гіпнозу, парапсихології та експериментальної фізики. В історію науково-технічної революції вчений увійщов як винахідник двомембранового (так званого “гучного”) телефону. Останній період свого життя він працював у Варшаві і зосередив свої наукові інтереси у сфері етичних і педагогічних проблем, став автором оригінального проєкту наукової етики [4].

Аналіз наукової спадщини Ю. Охоровича у сфері психології та педагогіки свідчить, що вчений відстоював прикладний характер психологічної науки і максимально тісний її зв’язок з учительською підготовкою студентів. Серед наукових праць Ю. Охоровича з педагогічної проблематики варто виділити монографії “Бесіди і спостереження зі сфери фізіології, психології, педагогіки та природничих наук”

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1879/80. Lwów, 1879.

[2] Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах / Іван Франко. Т. 37. Літературно-критичні праці (1906–1908). Київ : Наукова думка, 1982. С. 189.

[3] Cygelstrejch A. Julian Ochorowicz jako psycholog / A. Cygelstrejch // Przegląd filozoficzny. 1917. S. 2-4.

[4] Tyburski W. Etyka i jej zagadnienia w ujeciu Juliana Ochorowicza / Władysław Tyburski // Etyka. № 14. 1975. S. 255-267.

(1879) [1] та "Психологія, педагогіка, етика" (1917) [2]. У них учений висвітлив результати своїх наукових спостережень і дослідів, запропонував власне бачення шляхів розв'язання актуальних проблем виховання гармонійно розвинутої особистості на фоні тогочасної епохи. Втім, Ю. Охоровича не можна назвати представником експериментальної педагогіки, оскільки його дослідницькі ініціативи у сфері навчально-виховного процесу не вийшли за межі теоретичних та історико-філософських міркувань.

У 1902 р. через відхід від університетської роботи обох лекторів педагогічних дисциплін (доцентів А. Скурського та А. Даниша), їх тимчасово заступив учений зі світовим ім'ям, філософ і психолог, професор Казимир Твардовський. До філософських і психологічних дисциплін, які він викладав до цього часу, вчений додав лекції з дидактики та історії виховання. Випускник Віденського університету, свою педагогічну діяльність він розпочав у 1894 році саме в цьому вищому навчальнмоу закладі на посаді приват-доцента, але вже з наступного року остаточно пов'язав свою наукову і викладацьку діяльність із Львівським університетом. Будучи вже визнаним за кордоном Австрії філософом, з 1901 року К. Твардовський започаткував у Львові лекції з експериментальної психології, а з 1902, як уже було зазначено, він перейняв викладання навчальних курсів педагогічного циклу [3].

Однак лекційні заняття – це лише фрагмент бурхливої педагогічної діяльності Казимира Твардовського у Львівському університеті. Іншою її стороною є організація наукової роботи студентів. Активізації дослідницьких пошуків студентів суттєво прислужилася створена ним (1907) й

[1] Ochorowicz J. Pogadanki i spostrzeżenia z dziedziny fizjologii, psychologii, pedagogiki i nauk przyrodniczych / Julian Ochorowicz. Warszawa : Nakładem Księgarni Adolfa Kowalskiego, 1879. 371 s.

[2] Ochorowicz J. Psychologia-pedagogika-etyka / przez Julijana Ochorowicza. Warszawa : Skład główny w Księgarni M. Arsta, 1917. 440 s.

[3] Środka A. Uczeni polscy XIX–XX stulecia. T. I–IV / A. Środka. Warszawa: Aries, 1994–1998. T. IV. S. 406-408.

очолювана протягом 23-х років психологічна лабораторія (з 1920 – Психологічний інститут). Також значно впливало на зростання студентських наукових зацікавлень його керівництво Закладом Філософії (з 1897 р.) та Закладом Педагогіки (з 1921 р.) при філософському факультеті університету [1]. Функціонування таких закладів суттєво пожвавило академічне життя вищої школи – на засіданнях студенти доповідали про результати своїх наукових досліджень, присвячених філософським, виховним, дидактичним проблемам, обговорювали їх зі своїми колегами та викладачем, збагачуючись знаннями методики наукового дослідження і набуваючи цінних навичок наукової дискусії [2].

Різнобічна педагогічна активність Казимира Твардовського відображає як різноманіття дидактичних завдань і методики, так і багатогранність його педагогічної майстерності. Свої теоретичні висновки і методичні розробки вчений і педагог апробував у власній викладацькій практиці [3]. Його лекції користувалися серед студентів неабиякою популярністю. За свідченням університетської хроніки того часу заняття професора часто переносили до більших аудиторій, а семінарські групи доводилося обмежувати до 50-ти осіб за понад сотні бажаючих [4]. Необхідність перенесення до більш просторих приміщень навчальних занять, а не повторного їх проведення, професор у своєму зверненні до ректора обґрунтовував неможливістю в деталях відтворити плин своїх думок. Лекцію він проводив, ґрунтовно опрацювавши всю потрібну літературу, наслідком чого була підготовка так званого “екстракту” — короткого тезового викладу на папері, у який під час виступу в студентській

[1] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1993. S. 376.

[2] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 381-397.

[3] Witwicki W. Kazimierz Twardowski / Wladysław Witwicki // Wiadomości literackie. 1938. N. 18. S.1.

[4] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1860. Арк. 112-114.

аудиторії впліталися імпровізовані дидактичні міркування вченого [1].

Навчальні заняття Казимира Твардовського були простими і зрозумілими, оскільки він пояснював усе, що могло б виявитися для студентів складним. Як свідчить один з його учнів, відомий польський психолог, професор Львівського університету Владислав Вітвіцький, такий спосіб викладання філософських дисциплін на той час був унікальним. "Про чіткість і простоту своєї мови лектор жартома твердив, що інакше б він сам не зрозумів, про що говорить". Під час лекції професор не ставив перед собою завдання привернути увагу студентів, не підвищував голос і не застосовував ораторських умінь, головний акцент ставився на поясненні й аналізі фактів та явищ. К. Твардовський був переконаним, що лише після ретельного і вичерпного роз'яснення суті нового і незрозумілого матеріалу можна у його вивченні просуватися далі [2].

Аналіз практичної діяльності видатного вченого-педагога, професора Львівського університету Казимира Твардовського дає підстави стверджувати про досягнення ним надзвичайно високого рівня педагогічної майстерності. Роль його постаті у становленні так званих "нових філософських наук", як називали від'єднані у другій половині XIX ст. від філософії психологію, педагогіку, етику, естетику тощо, важко переоцінити. Поєднавши здобуті наукові знання, вроджений педагогічний талант і прогресивну дидактичну методику, учений виховав цілу плеяду дослідників – фахівців широкого кола наукових дисципін. Будучи визнаним філософом, досвідченим психологом-практиком та одним із найвизначніших педагогів свого часу, К. Твардовський зумів розробити і викласти у своїх працях концепцію власного бачення розвитку педагогічних явищ, шляхів вирішення

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1860. Арк. 112-115.

[2] Witwicki W. Kazimierz Twardowski / Wladysław Witwicki // Wiadomości literackie. 1938. N. 18. S. 1.

актуальних дидактичних і виховних проблем, серед яких одне з чільних місць посідала проблема вдосконалення індивідуальної професійної майстерності вчителя.

Як уже було згадано, лекції з дидактики та історії педагогіки Казимир Твардовський короткочасно перейняв 1902 року через відхід від викладацької діяльності доцентів А. Скурського та А. Даниша, а вже наступного року габілітацію з філософії і педагогіки успішно пройшов відомий у майбутньому вчений–бібліограф й освітній діяч, учень Є. Черкавського Болеслав Маньковський. К. Твардовський залишився "куратором", чи то радше "промотором" філософських дисциплін у Львівському університеті, реалізовуючи свої організаційні можливості для оптимізації наукового і дидактичного поступу психології та педагогіки як нових академічних дисциплін [1].

2.3. Організаційно-дидактичний і науковий внесок Болеслава Маньковського у розвиток вищої педагогічної освіти у Львівському університеті.

Болеслав Маньковський тим часом заглибився безпосередньо у розвиток практичної педагогічної складової підготовки студентів університету. 1876 року закінчив філософський факультет Львівського університету, однак прагнув продовжити навчання за кордоном. Протягом двох наступних років він вивчав психологію у Лейпцігу та педагогіку у Берліні. Повернувшись до Львова, молодий науковець зайнявся впорядкуванням бібліотеки й особистого архіву Адама Сапіги, а з 1891 перейшов на роботу до бібліотеки Львівського університету, 1912 року ставши її директором [2].

У 1903 році Б. Маньковський отримав *veniam docendi* з філософії і педагогіки і до 1921 викладав загальну педаго-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1860, 1861.

[2] Hulewicz J. Mańkowski Bolesław Ferdynand / Jan Hulewicz // Polski Słownik Biograficzny. T. XIX. Warszawa– Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974. S. 514-516.

гіку, дидактику та історію виховання, проводив практичні заняття з педагогіки. Згідно з міністерською постановою, як приватний доцент педагогіки й одночасно директор Бібліотеки університетув він повинен був читати лекції з історії педагогіки і проводити практичні заняття з дидактики, спочатку в обсязі 3 год, а згодом 4 год на тиждень для студентів філософського факультету, а також теологічного, які прагнули здобути учительський фах (йдеться насамперед про майбутніх катехитів середніх шкіл) [1].

Саме за його ініціативою у 1907 році у складі філософського факультету Львівського університету було створено окрему автономну структурну одиницю, яка в офіційних документах спочатку мала назву *Seminarium Pedagogiczne* (Педагогічний семінарій), а згодом – *Zakład Pedagogiczny* (Заклад педагогіки). З часу створення закладу 1907 року й до своєї смерті у 1921 Болеслав Маньковський був незмінним керівником і організатором його життєдіяльності [2].

Активною була й громадсько-культурна діяльність ученого і педагога. Протягом 1890–1915 років Б. Маньковський виконував обов'язки редактора щомісячного видання Товариства учителів вищих шкіл "Muzeum", яке на той час стало найбільш авторитетним педагогічним часописом у Центрально-Східній Європі [3]. Однак життєві сили педагога, переобтяжені турботами про розвиток своїх дітищ – Педагогічного семінарію і Наукової бібліотеки Львівського університету – поступово вичерпувалися. Помер Болеслав Маньковський влітку 1921 року, незадовго після отримання посади професора [4].

---

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1154.

[2] Hulewicz J. Mańkowski Bolesław Ferdynand / Jan Hulewicz // Polski Słownik Biograficzny. T. XIX. Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974. S. 514-516.

[3] Karbowiak A. Towarzystwo nauczycieli szkół wyższych. 1884–1908 / Antoni Karbowiak. Lwów : Nakładem Towarzystwa nauczycieli szkół wyższych, 1909. S. 57, 180.

[4] Hulewicz J. Mańkowski Bolesław Ferdynand / Jan Hulewicz // Polski Słownik Biograficzny. T. XIX. Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974. S. 514-516.

За роки свого викладання педагогіки у Львівському університеті Б. Маньковський підготував чимале покоління учителів середніх шкіл Галичини. Праця вченого на педагогічній і громадській ниві займала більшу частину часу Б. Маньковського й не давала можливості зосередитись на науковій роботі. Переважна більшість із близько сорока його публікацій стосувалася актуальних проблем середньої освіти Галичини, зокрема організації навчального процесу у гімназіях і проведення у них іспитів зрілості, порушували питання комплексних змін шкільних програм у зв'язку з перевантаженням учнів навчальним матеріалом, а також перспектив для вдосконалення практичної підготовки гімназійних учителів у Галичині. Поряд з історією польського шкільництва до кола наукових зацікавлень Б. Маньковського потрапила й поява у Європі шкіл нового типу. Однак найбільш значної своєї монографії про стан освіти і шкільництва у сучасній йому Польщі вчений завершити не встиг [1].

Постать Болеслава Маньковського до цього часу не привертала належної уваги дослідників історії шкільництва. Однак для сучасників він був не лише генератором ідей, інтелектуалом, що вмів запалювати серця, а й сумлінним рутинним реалізатором поставлених завдань. Дороговказом для вченого, педагога й організатора слугували закладені глибокі морально-етичні засади, актуальні тому часу виховні цілі, збагачені власним баченням практичної педагогіки і шкільної дидактики. Водночас Б. Маньковський аж ніяк не був прихильником течій "нової школи" і "нового виховання", ані ентузіастом революційних змін у царині шкільництва, реформ навчальних програм, дидактичних методів, психологічних підходів чи радикальної переоцінки співробітництва педагога та учня. Належав він швидше до

[1] Szmyd K. Bolesław Mańkowski (1852–1921) – prekursor i nauczyciel pedagogiki we Lwowie / Kazimierz Szmyd // Znani i nieznani dziewiętnastowiecznego Lwowa: studia i materiały. T. 2 / red. Lidia Michalska-Bracha, Marek Przeniosło. Kielce : Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Kochanowskiego, 2009. S. 79-86.

прибічників традиційної педагогіки, який завдяки довголітній педагогічній діяльності зумів "відчути школу". Хоча й визнавав за потрібне обмежене реформування шкільної системи, однак, головно, акцентував на піднесенні авторитету шкільного вчителя шляхом невпинного професійного поступу і самовдосконалення. З часом у наукових зацікавленнях Болеслава Маньковського поряд із гербартіанською педагогікою з'являлися й актуальні педевтологічні проблеми, що стосувалися ідеалу вчителя та учня, тогочасних дидактичних методів, виховної ролі школи чи громадянського виховання [1].

3. Порівняльні аспекти університетської педагогічної підготовки у другій половині XIX – на початку XX ст.

В іншому галицькому університеті – Ягеллонському (Краківському) – етап становлення світської учительської підготовки розпочався одночасно з Львівським. Професори Маврицій Страшевський, Леон Кульчинський, Теофіл Зємба та Антоній Карбов'як, які до початку Першої світової війни почергово викладали педагогіку, були яскравими представниками гербартіанської учительської традиції. Значним кроком до набуття студентами практичних навиків педагогічної роботи став дозвіл, виданий крайовою освітньою владою викладачеві педагогіки Ягеллонського університету Леону Кульчинському на так звану "госпітацію" (відвідування) зі студентами шкільних занять [2].

Підготовка учителів середніх шкіл в обох університетах усе ж серйозно гальмувалася браком базового науково-навчального осередку у вигляді окремої кафедри педагогіки. На початку XX ст. у середовищі галицьких наукових кіл було активізовано зусилля у напрямі покращення умов система-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 592. Арк. 4, 6, 28, 33.

[2] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. T. 3. Nauka i oświata /pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 31.

тичної та ґрунтовної підготовки учителів середньої ланки освіти. Яскравим прикладом слугувало функціонування самостійних кафедр педагогіки та дидактики в університетах Відня, Праги та Ґрацу, однак зусилля вчених, громадсько-політичних й освітніх діячів щодо відкриття окремої кафедри педагогіки у структурі галицьких вищих шкіл до Першої світової війни не дали позитивного результату [1].

Для порівняння зазначимо, що в Російській імперії Імператорським едиктом від 5 листопада 1850 року при університетах було засновано кафедри педагогіки. Вони належали до складу історико-філологічних факультетів, однак лекції з педагогічних навчальних дисциплін були обов'язковими не лише для студентів цього факультету, але й для всіх студентів університету, що навчалися за державний кошт і претендували на посади вчителів гімназій та повітових училищ. Зокрема, у Київському університеті педагогіка була не лише обов'язковим предметом для слухачів історико-філологічного, математичного і юридичного факультетів, а й ставала екзаменаційним предметом у другій половині щорічних заключних іспитів [2].

Однак, починаючи з 1862 року, кафедри педагогіки в університетах було скасовано, а викладання педагогічних навчальних дисциплін передано викладачам філософії та психології з одночасним скороченням кількості лекційних годин [3]. Зокрема, у 1869/1870 навчальному році на історико-філологічному факультеті Київського університету були реалізовані теоретичні навчальні курси з педагогіки, дидактики та історії педагогіки в обсязі однієї години на тиждень

[1] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. T. 3. Nauka i oświata /pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 32.

[2] Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) / Н. М. Дем'яненко. Київ, 1998. С. 102.

[3] Там само. С. 113–114.

для студентів II–IV курсів [1]. На початку XX ст. у навчальному процесі університету педагогічних навчальних дисциплін не було, натомість у Харківському університеті з 1900 року було запроваджено чимало історико-педагогічних курсів [2]. І лише розпорядженням міністра народної освіти Російської імперії від 24 квітня 1904 року педагогіку було відновлено у навчальних програмах історико-філологічних факультетів університетів як обов'язковий предмет[3].

2.4. Педагогічний семінарій як спроба інституалізації педагогічної освіти в університеті

Протягом другої половини XIX ст. університетська ланка професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів у Галичині пройшла етап структурного, організаційного, методологічного, методичного і змістового становлення. У навчальних планах Львівського університету сформувалася стала розгалужена номенклатура теоретичних навчальних курсів, викладання якої забезпечували такі відомі постаті філософської науки, як Є. Черкавський, А. Скурський, А. Даниш, К. Твардовський. Підтвердженням стимулювання наукової роботи студентів є архівні документи стосовно повідомлення намісництва у Львові про представлення Міністерством віровизнань і освіти посібників та стипендій студентам за успіхи у навчанні та науковій роботі (07.10.1867–12.09.1881) [4]. Водночас розвиток педагогічної освіти у Львівському університеті суттєво галь-

[1] Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) / Н. М. Дем'яненко. Київ, 1998. С. 81.

[2] Там само. С .130.

[3] Там само. С. 131.

[4] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 125. Арк. 38.

мувався відсутністю окремого структурного підрозділу, який би повноцінно реалізовував програму вчительської підготовки студентів.

2.4.1. Організаційні й дидактичні аспекти функціонування Педагогічного семінарію у складі філософського факультету протягом першої третини XX ст.

Попри чіткість міністерського розпорядженняй його реалізація у Східній Галичині стикнулася з юридичними перепонами. Давалася взнаки відсутність у структурі університету окремого педагогічного підрозділу, який би міг узяти на себе відповідальність за професійну підготовку майбутніх учителів, зокрема зайнятися організацією педагогічної практики в школах регіону. Цю проблему усвідомлювали не лише викладачі теоретичних навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, а й керівництво університету. Боротьба львівської вищої школи за створення самостійної кафедри педагогіки тривала з початку 70-х років XIX ст. і наштовхувалася на відмови з боку Міністерства, пов'язані насамперед з фінансовим забезпеченням і кадровими питаннями [1].

За таких умов, керівництв філософського факультету прийняло нестандартне рішення. 1907 року за ініціативою доцента педагогіки Болеслава Маньковського у Львівському університеті було створено Педагогічний семінарій (польською – *Seminarium Pedagogiczne*) як автономний навчальний підрозділ у структурі філософського факультету[2]. Зазначимо, що семінарії як автономні профільні підрозділи з'явилися у структурі австро-угорських університетів у другій половині XIX ст. Метою таких структурних одиниць було

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 4. Арк. 94, 98.
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 591.

вдосконалення навчального процесу за допомогою урізноманітнення навчальних методик та приділення особливої уваги становленню наукової кар'єри студентів. Зокрема, у Львівському університеті функціонували Історичний, Правничий, Математичний, Хімічний, Філософський семінарії та різномовні Філологічні семінарії [1].

Варто зазначити про певну термінологічну плутанину, спричинену омонімічним характером слова "*seminarium*", яке у незмінному вигляді прийшло у німецьку, польську та інші мови з латинської і мало декілька відмінних значень, а саме: 1) синонім слова "конференція"; 2) форма навчального заняття; 3) навчальний структурний підрозділ. Також німецьке словосполучення «*Pädagogische Seminarium*» означало як автономну структурну одиницю у складі факультету університету, на який покладали наукові і навчальні функції, так і окремий структурний підрозділ при університеті, де мали змогу проходити педагогічну практику студенти [2].

Ось як про цілі і завдання семінаріїв у структурі університету пише історик Станіслав Стажинський: «У наукових семінаріях професори створювали найліпшу можливість для скерування його слухачів до критичного дослідження, реалізації ними доцільної наукової методології і розвитку їх здібностей і зацікавлення у подальших вже самостійних наукових дослідженнях в обраному напрямку. Крім того, семінарії є місцем, де поєднується праця професора і праця студента – в семінарію, як і в лабораторії, неможливо залишатися пасивним, адже тут в основі лежить взаємодія і співпраця учасників семінарію. Для професора важливо, що саме студент привнесе у навчальну аудиторію, у той час як уже в аудиторії єдиним завданням студента буде увага і готовність до рецепції, яка нагромаджує інформацію для

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 381-397.

[2] Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 34А (68): Углерод –Усилие. 1902. 6, II, IV, 483-960, II, 2 с, 16 л. ил. / Энциклопедический словарь. Т. XXXIVA–Углеродъ–Усиліе. С.–Петербургъ, 1902. С. 449-450.

усвідомлення сутності наукового об'єкта і надає імпульс для думки та уяви. Саме керуючись цією метою, чимало професорів сприймали семінарії як визначальну основу своєї діяльності в університеті. І саме з цієї причини наукові результати семінаріїв, численність їх активних учасників і наукових вихованців свідчать певною мірою про значення і рівень самого університету й беруться до уваги при відповіді на питання, чи реалізовує університет своє призначення» [1].

Варто зазначити, що з кінця XIX ст. семінарій як тип структурного підрозділу університету став важливим осередком підготовки фахівців різних напрямів. Зокрема, станом на початок XX ст. функціонували Філософський, Математичний, Історичний та інші семінарії. Метою створення таких структурних підрозділів було прагнення керівництва університету посилити практичну складову професійної підготовки студентів, організаційно розмежувавши відповідні кафедри та семінарії. Факт створення Педагогічного семінарію важко переоцінити, оскільки окремої кафедри педагогіки у Львівському університеті створено до цього часу не було.

Новий підрозділ проводив діяльність відповідно до власного статуту, який окреслював змістову, організаційну, економічну, наукову і дидактичну суверенність закладу. Цей документ визначав принципи і мету діяльності, а також науково-дидактичні підстави функціонування закладу. Проєкт статуту був вироблений за активної участі Болеслава Маньковського і затверджений Радою професорів філософського факультету. У первинному вигляді, згідно з рукописом автора, цей документ зберігав чинність до 1924 року, тобто до часу зміни форм педагогічної підготовки у Львівському університеті [2].

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 381.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 591.

Згідно зі статутом Педагогічного семінарію, його завданням визначали підготовку його учасників до самостійних досліджень на педагогічній ниві й отримання практичного досвіду учительської праці. Керівником закладу мав стати доцент педагогіки, якому Міністерство віровизнань і освіти доручить читати лекції з цієї навчальної дисципліни у Львівському університеті. З 1907 року ці функції, як уже було зазначено, виконував Болеслав Маньковський

Слухачем закладу міг стати кожен студент Львівського університету на підставі успішно складеного колоквіуму з педагогіки. До першорядних обов'язків слухачів Педагогічного семінарію належала систематична присутність на лекційних і активність на практичних заняттях (конверсаторіях і вправах). Обов'язковою була участь і в інших навчальних заняттях, визначених керівником закладу. Керівник закладу мав право дозволити охочим стороннім особам бути присутніми на заняттях, якщо це не призводило до дезорганізації навчального процесу. Про успішність студентів свідчать їхні контрольні роботи, свідоцтва слухачів семінарію за 1915–1916 навчальних років та звітні картки студентів, які відвідували лекції професора Маньковського з педагогіки протягом 1904–1916 років [1].

Кількість слухачів Педагогічного семінарію постійно зростала. На початках його слухачами було 96 студентів; у 1908/1909 навчальному році – 149; у 1909/1910 – 177. З архівних документів філософського факультету і Педагогічного семінарію можна довідатися про етнічну належність слухачів закладу. Крім поляків та українців тут навчалися євреї, вірмени, а також німці, угорці, словаки і чехи. Отже, національний склад студентів закладу був своєрідним віддзеркаленням поліетнічного і полікультурного ландшафту галицького суспільства [2].

За належним виконанням студентами своїх навчальних обов'язків стежив особисто керівник закладу. Також у

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 532. Арк. 107.
[2] Там само. Спр. 532.

статуті було зафіксовано, що "занедбання обов'язків, попри зауваження керівника, чи недотримання його вказівок, що стосуються виконання навчальних програм Педагогічного семінарію, може стати підставою для відрахування слухача Семінарію".

Як було зазначено, Педагогічний семінарій став першою у Львівському університеті окремою структурною одиницею педагогічного спрямування, що користувався значною фінансовою і адміністративною автономією [1]. Таким способом, його організаційне оформлення зменшило залежність лекційних курсів з педагогіки, дидактики і виховання від позиції деканату і ректорату щодо кількості годин, виділених на їх вивчення, а також у питаннях змісту і проблематики цих курсів.

2.4.2. Викладання лекційних і практичних курсів педагогічного циклу

2.4.2.1 Номенклатура лекційних курсів

Починаючи з 1907 року, викладання навчальних курсів педагогічного циклу для студентів Львівського університету забезпечувалося дидактичними ресурсами та матеріально-технічною базою Педагогічного семінарію. Насамперед варто відмітити збільшення кількості навчальних годин, відведених на вивчення відповідних курсів. До прикладу, у другому семестрі 1903/1904 навчального року студенти записувалися на лекційний курс "Формальна педагогіка" (3 год на тиждень) і практичний "Педагогічні вправи" (1 год на тиждень) – разом 4 год [2]. Такий самий обсяг навчальних годин та зазначені назви предметів збе-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 532, 575, 591.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1903/04. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1903. S. 13.

рігалися і в наступному, першому семестрі 1904/1905 навчального року[1].

З утворенням Педагогічного семінарію урізноманітнення номенклатури навчальних курсів і збільшення аудиторних годин відбулися не відразу, однак уже в другому семестрі 1910/1911 навчального року університетські плани задекларували вивчення предметів "Проблеми дидактики" (4 год на тиждень) і "Педагогічний семінар" (2 год на тиждень) – разом 6 год [2]. Починаючи з цього семестру і до 1921 року, коли відійшов у вічність керівник Педагогічного семінарію Б. Маньковський, така кількість годин залишалася незмінною. Щосеместру студентам для вивчення пропонували лекційні курси в обсязі 4 год на тиждень, які своєю проблематикою стосувалися як загальної педагогіки ("Формальна педагогіка" [3]), так і різних сегментів педагогічної науки. Зокрема, теорії виховання було присвячено такі курси як, "Теорія виховання в Польщі у добу гуманізму"[4]; "Виховання волі"[5]; "Ідеї національного виховання"[6]; "Формування волі і характеру в історичному висвітленні розвитку

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1904/05. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1904. S. 13.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1910/11. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1910. S. 13.

[3] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1913/14. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1913. S. 14.

[4] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1910/11. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1910. S. 13.

[5] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1911/12. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1911. S. 13.

[6] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1912/13. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1912. S. 13.

сучасних виховних ідей”[1]; “Філософія виховання”[2]. Поряд із “Загальною дидактикою” [3] у навчальних планах значилися і курси з історії педагогіки, а саме – “Історія педагогіки на тлі історії культури з середини XVI ст.”[4]; “Розвиток педагогічних ідей в добу Реформації”[5]; “Розвиток виховних теорій від Ратке до Руссо”[6]; “Історія педагогіки в Польщі з XVI ст.”[7]; “Завдання педагогіки у Польщі”[8].

Зміст педагогічної підготовки гармонійно доповнювався курсами професора Казимира Твардовського, який про-

[1] Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1919/20. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1919. S. 13.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1913/14. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1913. S. 14.

[3] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1916/17. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1916. S. 16 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1916/17. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1916. S. 15 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1918/19. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1918. S. 13.

[4] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1911/12. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1911. S. 13.

[5] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1912/13. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1912. S. 13.

[6] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1914/15. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1914. S. 14.

[7] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1915/16. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1915. S. 15 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1915/16. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1915. S.13 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1917/18. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1917. S. 15 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1917/18. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1917. S. 15.

[8] Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w 1 i 2 trzymestrach 1920/21. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1920. S. 14.

понував для вивчення студентам не лише загальні курси психології [1], логіки [2] та етики [3], а й більш вузькі і практичні курси, спрямовані на здобуття та формування галузевих знань і вмінь. До таких курсів належали "Експериментальні вправи з асоціативної психології" (1 год на тиждень) і "Самостійні дослідження з експериментальної психології" (4 год на тиждень), які згодом у міжвоєнні роки зайняли стабільне місце в навчальних планах як обов'язкові для студентів з напрямів "педагогіка" і "психологія". Варто також відмітити появу в зимовому семестрі 1919/1920 навчального року одногодинного лекційного курсу К. Твардовського під назвою "Розвиток і організація університетів" [4].

Можна стверджувати, що з утворенням Педагогічного семінарію номенклатура лекційних курсів педагогічного і суміжних циклів у Львівському університеті розширилася, а кількість годин, виділених на їх вивчення, зросла. Це підтверджується, зокрема, аналізом університетських

[1] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1911/12. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1911. S. 13 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1911/12. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1911. S. 12 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1916/17. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1916. S. 15.

[2] C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1914/15. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1914. S. 13 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1915/16. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1915. S. 15 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1915/16. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1915. S. 13 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1917/18. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1917. S14 ; C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1917/18. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1917. S. 14 ; Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w 1 i 2 trzymestrach 1920/21. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1920. S. 13.

[3] Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1919/20. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1919. S. 13.

[4] Там само.

навчальних планів першої чверті XX ст. Крім теоретичного сегмента навчальна програма педагогічної підготовки студентів містила і практичну складову, яка була реалізована у формі двогодинного курсу "Педагогічного семінару" і студентської педагогічної практики, про що йтиметься у наступних пунктах цього параграфа.

2.4.2.2. Науково-дослідний сегмент змісту педагогічної підготовки студентів, реалізований у межах засідань "Педагогічного семінару".

Практичні заняття у Педагогічному семінарію відбувалися щотижня згідно з розкладом у передбаченому обсязі годин, були безкоштовними і доступними для усіх зацікавлених [1]. Програма педагогічних студій і дидактичні засади навчальних занять ґрунтувалися на поширеній у тодішній вищій школі методиці, а саме на читанні і наступному обговоренню науково-педагогічних праць, рекомендованих керівником закладу. Крім того, до студентських обов'язків входило самостійне опрацювання історико-педагогічних тем, а також тогочасних проблем організації освіти і шкільництва, методики викладання окремих шкільних дисциплін, і подання цих опрацювань у вигляді рефератів і рецензій. Слухачі закладу представляли підготовлені опрацювання на заняттях, після чого відбувалося обговорення їх змісту присутніми студентами, супроводжуване аналізом і дискусією. Результати обговорення спонукали до формулювання висновків і слугували формуванню у студентів наукових педагогічних поглядів. Згідно з рекомендаціями Б. Маньковського, вони презентували у кожному семестрі опрацювання двох педагогічних та історико-педагогічних праць. Рецензував й оцінював студентські реферати керівник закладу [2].

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 591. Арк. 13.
[2] Там само. Спр. 532.

У межах теоретичних занять слухачі Педагогічного семінарію повинні були скласти протягом щороку принаймні два письмові колоквіуми. Кожен колоквіум становив рецензію на подані керівником позиції наукової літератури з історії освіти і виховання. Рекомендовані праці стосувалися насамперед європейських і, зокрема, польських представників педагогічної і суспільної думки Епохи Відродження і Просвітництва.

Важливе місце посідали також опрацювання вибраних питань новітньої науково-педагогічної літератури. Такі роботи становили інтерпретації кількох позицій педагогічних праць XIX ст. неогуманістичної доби, підручників на основі гербартіанської концепції та різних німецьких і австрійських постгербартіанських дидактичних досліджень (В. Рейн, Т. Ціллер, О. Вільльман, Ф. Шварц, О. Рулє, П. Рудольф, Е. Шмідт, В. Шиллінг, Ф. Реґенер та ін.) [1].

Болеслав Маньковський зазвичай формулював 3–5 базових проблем щодо змісту пропонованих педагогічних і дидактичних праць, а слухачі повинні були ці проблеми розглянути, розвинути і проаналізувати. Студентські опрацювання були реферативними й містили декілька сторінок тексту, в якому поряд зі звичайним описом змісту прочитаних праць переважали тезові конспективні виклади й аналітичні рецензії, а іноді також і самостійні критичні погляди на подану проблему.

Для прикладу у 1916 року слухачі Педагогічного семінарію мали обов'язок опрацювати сформульовані керівником закладу проблеми на основі праці Ф. Реґенера "Нарис загальної дидактики". У першому семестрі студентам було запропоновано дати розгорнуті відповіді на такі запитання:

- Яку освіту називають матеріальною, а яку – формальною?
- Які засоби породжують в учнів непідробне зацікавлення навчанням?

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 532.

- Яке виховне значення має школа?
- Як досягають зосередженість у навчанні?

Натомість у другому семестрі слухачі на основі того самого тексту мали аргументовано відповісти на такі питання:

- Які методи наукового викладу перелічує Ф. Реґенер?
- Які методи навчання подає автор?
- Які визначає формальні ступені навчання?

Аналіз збережених студентських опрацювань свідчить, що в кожному окремому випадку наявний ретельний, хоча й часто скорочений виклад пропонованих дидактичних проблем на основі цієї науково-педагогічної праці. Помітною також є вдале скерування зусилля слухачів Семінарію на дидактичні й методичні міркування, що становили відповіді на сформульовані керівником запитання. Ці міркування стосувалися, головно, цілей і змісту освіти, а також методів та засобів навчання [1].

Збережені архівні матеріали свідчать про моральне та матеріальне стимулювання самостійної наукової роботи студентів. Зокрема, це підтверджуєть матеріали листування з Міністерством віровизнань і освіти з приводу представлення премій за кращі семінари та наукові роботи, про асигнування кредитів на проведення студентських наукових експедицій (18.10.1928–12.07.1930) [2]; Інструкція Міністерства віровизнань і освіти для студентів, кандидатів у наукові співробітники, які отримали державні стипендії для наукового вдосконалення за кордоном[3]; Листування з Міністерством віровизнань і освіти, ректоратом, інструкції для студентів, заяви та інші матеріали про представлення науковим працівникам вітчизняних та зарубіжних стипендій для наукового вдосконалення у закордонних університетах [4].

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 532.
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1154. Арк. 76.
[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1133. Арк. 6.
[4] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1134. Арк. 42.

3. Правові, організаційні та дидактичні аспекти проведення педагогічної практики як важливого етапу підготовки вчителів у Львівському університеті

3.1. Законодавче врегулювання організаційних і дидактичних аспектів шкільної педагогічної практики в Австро-Угорщині на початку XX ст.

Після завершення навчання в університеті кандидати на посаду вчителя складали так званий учительський іспит, результати якого мали продемонструвати теоретичні знання і практичні вміння екзаменованого. Після успішного складання учительського іспиту, кандидат на вчительську посаду повинен був пройти річну педагогічну практику в середніх навчальних закладах. Детальна інформація про особливості проведення педагогічної практики міститься у розпорядженні Міністра віровизнань і освіти Австрії від 15 червня 1911 року [1].

Згідно з цим документом важливою частиною педагогічної практики кандидата на вчительську посаду було відвідування протягом так званого "пробного року" засідань шкільного семінару. Такі шкільні семінари діяли у деяких школах університетських міст австрійської монархії і мали на меті ознайомити кандидатів на вчительські посади з практикою шкільної освіти і підготуватися до самостійної педагогічної діяльності. Керував семінаром директор школи, а розподілом кандидатів (від чотирьох до восьми на один середній навчальний заклад) між школами займалася Крайова шкільна рада [2].

До видів діяльності кандидата на вчительську посаду у школі під час його річної педагогічної практики належало:

1) відвідування шкільних навчальних занять;
2) проведення пробних уроків і вчительських виступів;

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 11-63.

[2] Там само. S. 52-53.

3) самостійне викладання;
4) участь у конференціях і нарадах.

Протягом перших тижнів педагогічної практики кандидати на вчительські посади відвідують навчальні заняття педагогів, до яких вони були прикріплені на час практики, а саме викладачів профільних навчальних дисциплін, а також навчальних дисциплін з дотичних навчальних. На основі спостережень практиканти формують плани-проспекти уроків на основі вимог, визначених на початку педагогічної практики. Кількість відвіданих уроків повинна становити від 12 до 16 на тиждень. Після завершення початкового етапу практики, етапу спостереження практиканти продовжують відвідувати навчальні заняття різних вчителів з метою формування цілісного уявлення про шкільну освіту. Причому міністерська інструкція зобов'язує заздалегідь повідомляти вчителів про факт відвідування їхнього навчального заняття практикантом.

Етап проведення пробних занять може бути розпочатий після декількох днів спостережень і триває до завершення першого навчального півріччя. Пробні навчальні заняття проводять 1–2 рази на тиждень під наглядом учителя, до якого прикріплений практикант, у класах, у яких викладає цей учитель. Згодом рекомендується провести декілька пробних уроків і в інших класах. Якщо до вчителя прикріплено декілька практикантів, то вони зобов'язані відвідувати уроки одне одного. Протягом цього етапу педагогічної практики варто періодично (раз на 3–4 тижні) проводити відкриті уроки, на яких мають бути присутні всі практиканти школи і всі вчителі-предметники. Обмін думками присутніх з приводу якості проведеного навчального заняття має на меті з'ясувати міру професійного поступу практиканта і шляхи його подальшого розвитку [1].

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 54.

З початком другого навчального півріччя розпочинається етап самостійної або, залежно від ступеня готовності практиканта, частково-самостійної педагогічної діяльності у певному класі під керівництвом учителя-предметника. Відкриті уроки на цьому етапі практики слід проводити принаймні один раз на місяць. Практиканти, які самостійно проводять навчальні заняття, мають право брати участь у педагогічних нарадах школи, на засіданнях яких користуються дорадчим голосом у питаннях організації навчального процесу в його класі [1].

Щотижня у школі повинні також відбуватися конференції, в яких беруть участь усі учасники відкритих занять педагогічної практики. Під час засідань конференції практиканти виголошують реферати і дискутують на загальні дидактичні теми, а також з приводу проблем шкільної освіти, зокрема щодо питань навчальних планів і програм, шкільного порядку та гігієни, методів виховання, новинок педагогічної літератури та шкільних підручників тощо. На конференціях також обговорюють відкриті уроки практикантів, спостереження під час відвідування навчальних занять. Метою конференцій є наповнення педагогічної практики науковим змістом, поглиблення педагогічних знань практикантів і вдосконалення уміння виступів перед аудиторією. Найважливіші аспекти засідань конференцій протоколюються.

Попри засідання конференцій щотижня повинні відбуватися наради практикантів зі своїми керівниками, на яких обговорюють дидактичні методи, підготовку і проведення навчальних занять та ін. Також практиканти повинні брати участь у загальношкільних і позакласних заходах, зокрема, екскурсіях, прибираннях навколошкільної території, виховних годинах тощо [2].

---

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 55.

[2] Там само. S. 55-56.

Законодавство встановило, що на практикантів поширюється дія шкільних статутів та юридичних документів, наказів керівництва школи, а також виконання вказівок учителів-предметників, до яких практиканти прикріплені. Водночас керівництво школи і вчителі зобов'язані надавати підтримку практикантам і сприяти їм у виконанні своїх обов'язків.

По закінченні навчального року керівник шкільної практики разом з учителями-предметниками має укласти підсумковий звіт про перебіг і підсумок педагогічної практики із зазначенням якісного рівня кваліфікації практикантів. У випадку успішного проходження педагогічної практики кандидат на посаду вчителя середнього навчального закладу отримує свідоцтво, у якому детально зазначено рівень педагогічної кваліфікації, зокрема час і місце отримання практичного педагогічного досвіду. Підсумкову оцінку рівня педагогічної кваліфікації визначають як "дуже добре", "добре" і "достатньо", причому дозволено додавати більш розгорнутий опис [1].

Таке свідоцтво надає кандидатові повний кваліфікаційний дозвіл на отримання посади вчителя у середньому навчальному закладі держави. Кандидат, який не пройшов успішно педагогічну практику, зобов'язаний пройти її повторно. Кандидати, які не мають змоги пройти педагогічну практику через брак шкільного семінару за місцем їх проживання, могли отримати дозвіл на проходження практики у школі із заздалегідь затвердженого переліку за індивідуальною програмою. Така програма передбачала відмінності від регулярної програми практики у частині відсутності взаємодії з іншими практикантами через їх брак у певному навчальному закладі. Організація проходження й обсяги дидактичного навантаження на всіх етапах педагогічної практики залишалися незмінними [2].

[1] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 56-57.

[2] Там само. S. 57-60.

3.2. Практична складова змісту педагогічної підготовки студентів Львівського університету, реалізована засобами Педагогічного семінарію

Практична складова професійної підготовки майбутніх учителів у структурі Педагогічного семінарію була реалізована у формі студентської педагогічної практики в середніх навчальних закладах міста. Виконуючи клопотання керівника педагогічних студій Б. Маньковського, освітня влада краю дала можливість студентам університету, що вивчали педагогіку, відвідувати уроки в середніх навчальних закладах Львова. Діяльність студента під час цих спостережень ("госпітації" або "госпітатури") підлягала пильному нагляду шкільної, університетської та краєвої освітньої адміністрацій. У його результаті студенти могли бути визнані придатними або непридатними для викладання у майбутньому [1]. Про складність організації цього процесу свідчить листування з Крайовою шкільною радою про надання учасникам Педагогічного семінарію можливості бути присутніми на уроках у середній школі (31.12.1908–10.12.1915) [2].

Школи для проведення практики обирав керівник закладу у погодженні з адміністрацією Крайової шкільної ради у Львові. Обов'язкова програма педагогічної практики передбачала присутність на кількох шкільних уроках і проведення принаймні одного пробного уроку протягом одного академічного семестру. Педагогічну практику проходили студенти IV курсу філософського факультету тих напрямів, які передбачали потребу учительської підготовки [3].

Щороку слухачі Семінарію оформлювали звіт з проходження педагогічної практики у середній школі відповідно до встановлених вимог, які стосувалися інформації про школу, яка слугувала базою для практики, а також набутих

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 592.
[2] Там само. Спр. 592. Арк. 39.
[3] Там само. Спр. 532.

дидактичних умінь. Студенти, які "найбільше вирізнялися своєю сумлінністю", наприкінці півріччя могли розраховувати на так звану "ренумерацію" – фінансові виплати від Міністерства віровизнань і освіти. Керівник закладу у своєю чергою готував щорічний науковий, дидактичний і фінансовий звіт, який подавав на розгляд Ради філософського факультету [1].

Нагляду за педагогічною практикою студентів Болеслав Маньковський приділяв особливу увагу. Із самого початку існування закладу переважав налагоджений і ретельно дотримуваний порядок співпраці Університету і Педагогічного семінарію та Крайової шкільної ради з приводу "передучительської" практики. Особливе ставлення до організації студентської педагогічної практики проявлялося насамперед у стараннях про відбір найкращих шкіл для її проведення, про опіку вчителів і директорів над студентами тощо. На прохання Педагогічного семінарію і за посередництвом декана філософського факультету Крайова Шкільна рада зверталася до керівництва обраних для учительської практики львівських шкіл за згодою на її проведення. Протягом часу функціонування закладу співробітництво у справі студентської педагогічної практики було налагоджене з дев'ятьма львівськими середніми школами з найкращим реноме. На підставі, на жаль, неповністю збереженої документації можна визначити лише орієнтовну кількість студентів, що проходили педагогічну практику протягом 1907–1921 років, а саме – близько 300. Були це, головно, студенти Львівського університету, хоча Педагогічний семінарій також користувався зацікавленням з боку нещодавніх випускників університету та інших навчальних закладів, що прагнули здобути практичні навики учительської праці [2].

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 591. Арк. 13, 17.
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 592. Арк. 3, 4, 6, 19, 28, 33.

Порядок проходження й оцінювання шкільної практики слухачів закладу відбувався дуже ретельно. Однією з головних вимог до організації практики було недопущення дезорганізації навчального процесу в школі, дотримання встановленого у закладі розпорядку і дисципліни. Практикантів скеровували на педагогічну практику згідно зі списком студентів, який узгоджували заздалегідь і підлягав затвердженню відповідними органами освітньої влади. Траплялися також особливі випадки, які потребували індивідуального скерування. Це стосувалося, зокрема, клопотання з приводу надання дозволу на проходження практики у чоловічих гімназіях та учительських семінаріях надзвичайній студентці психології і педагогіки IV року навчання Марії Шатрух. Болеслав Маньковський був змушений звернутися з відповідним проханням до Крайової шкільної ради, оскільки відповідно до міністерських інструкцій таке право цій студентці не належало [1].

У своєму обґрунтуванні керівник Семінарію наголошував на потребі практичного пізнання методів навчання психології і педагогіки, звертаючи увагу на те, що студентка "є дорослою жінкою (27 років) і ставиться до справи серйозно, тож не буде сприяти дезорганізації навчання учнів"[2]. Цей випадок яскраво ілюструє режим функціонування середньої школи, у якій ретельно оберігають мораль гімназійної молоді. З іншого боку, таке клопотання свідчить про відсутність у Болеслава Маньковського бюрократичних підходів у керівництві закладом, а також про його прихильне ставлення до своїх студентів і щиру турботу про їхню професійну реалізацію.

У 1916 році навчальні плани філософського факультету зазнали незначних змін, що стосувалися деякого розширення психолого-педагогічної і дидактичної підготовки

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 592. Арк. 19.
[2] Там само.

майбутніх учителів. Зокрема, у 1916–1921 роках слухачі Педагогічного семінарію проходили педагогічну практику у збільшеному обсязі, а саме – з двох або й трьох споріднених навчальних дисциплін. В окремих випадках переважала інтеграція в один дидактичний блок предметів фізико-математичного і природничого циклів [1].

Відповідально ставлячись до своїх обов'язків керівника Педагогічного семінарію, Б. Маньковський протягом кожного навчального року ретельно нотував власні рефлексії щодо здібностей, результатів навчання й академічних перспектив своїх слухачів. Про це наприкінці відповідного курсу він складав розгорнуту характеристику. Такий документ містив, зокрема, особисті дані студента, а також інформацію щодо перебігу навчання і наукових здобутків. Тут можна знайти відомості про участь студента Семінарію у навчальних заняттях, результативність складання ним колоквіумів та інших форм академічної звітності тощо. Наприкінці характеристики керівник виставляв оцінку і скріплював її власноручним підписом. Випускники закладу отримували посвідчення, який містив назву закладу і напрям ("формальна педагогіка"), дату видання документа, печатку і підпис керівника.

Із відходом свого фундатора і керівника Педагогічний семінарій не припинив діяльності, однак поступово згасав. За таких обставин, турбуючись про розвиток академічної педагогіки у Львівському університеті, справами Семінарію зайнявся знаний філософ, психолог і педагог Казимир Твардовський [2]. Новий керівник намагався вживати енергійних заходів для організаційної, наукової і дидактичної реконструкції закладу, однак їх було недостатньо.

Такий розвиток подій викликав незадоволення і рішучий протест у середовищі академічної молоді. Зокрема,

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 592. Арк. 18, 19, 20.
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 835. Арк. 8.

7 травня 1923 року відбулося віче студентів філософського факультету, на якому ухвалили резолюцію щодо педагогічних студій у Львівському університеті [1]. У документі було констатовано той факт, що після смерті Болеслава Маньковського єдина у Львові структурна одиниця, на базі якої відбувалася практична учительська підготовка студентів, фактично припинила своє функціонування. Випускники філософського факультету після завершення свого навчання у Львівському університеті "залишаються повними дилетантами у питаннях дидактики і педагогіки" і приступають до відповідальної учительської праці в середніх школах, "не розрізняючи проблематики свого предмета від дидактичної". Автори резолюції називають такий стан справ "шкодою для суспільства і молоді, яка стає жертвою навчальних експериментів" [2].

Справа педагогічної освіти ускладнювалася, головно, чином юридичними аспектами. Відповідно до обов'язкових вимог, отримання диплома із правом викладання відповідної навчальної дисципліни у середній школі зобов'язувало кандидата на учительську посаду скласти іспит з педагогіки. Свою чергою, для отримання права на складання такого іспиту обов'язковим було закінчення університетських педагогічних студій. Отже, виникала ситуація, коли випускники Львівського університету були змушені для завершення свого навчання й отримання повної педагогічної кваліфікації вирушати до Кракова, Варшави чи Познаня.

Наприкінці резолюції містилося звернення студентського віча до університетських властей із рішучою вимогою відновити академічні форми педагогічної підготовки у Львівському університеті [3]. Однак занепаду Педагогічного семінарію не вдалося запобігти ані зусиллями Спілки сту-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 849. Арк. 9.
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 849. Арк. 9.
[3] Там само.

дентів філософського факультету, ані прийняттям факультетською владою тимчасових рішень. Однією з вирішальних причин припинення практичної педагогічної підготовки у межах навчальної програми Педагогічного семінарію стало послаблення на початку 20-х років XX ст. львівського академічного педагогічного середовища. Казимир Твардовський, попри щире зацікавлення дидактикою, відчував себе насамперед психологом і філософом, а місце енергійного організатора учительської підготовки студентів тим часом залишалося вакантним. Прагнучи зосередити свої зусилля на психологічний напрям метр львівської філософії передав керівництво закладом своєму учневі, знаному філософові Казимиру Айдукевичу, однак він лише формально обіймав цю посаду. Педагогічний семінарій припинив реалізовувати значну частину своїх статутних функцій .

У цей же час тривали структурні експерименти і в науково-педагогічному середовищі Краківського університету. Протягом другої половини XIX – першої третини XX ст., одночасно з невдалими спробами здобуття самостійної кафедри педагогіки, проводили й організаційну роботу щодо інституалізації окремої науково-дослідної інституції при університеті, яка б займалася вивченням педагогічних проблем. Завдяки зусиллям краківських учених заснувано товариства Педагогічного інституту на чолі з професором Владиславом Гайнріхом, метою якого було поставлено створення навчально-наукового закладу для оптимізації професійно-педагогічної підготовки студентів. За зразок було взято відомий на той час Інститут ім. Ж.-Ж. Руссо у Женеві, заснований 1912 року, а також Педагогічний семінарій Болеслава Маньковського у Львівському університеті [1].

[1] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata. /pod red. A.Meissnera i J.Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 32

Серед найважливіших завдань Закладу педагогіки у Кракові передбачалося виконання ним функцій вищого навчального закладу для осіб, які бажали осягнути фах учителя, а також осередку наукової діяльності у сфері педагогічних та суміжних дисциплін. Прогнозували значну роль майбутньої установи на ниві популяризації педагогічних знань у суспільстві та ініціюванні та розробці засад реформи шкільної освіти. В силу полонізаційних тенденцій у науковому середовищі Галичини напередодні Першої світової війни відповідну роль надавали створенню польської за духом наукової структури, яка мала б на меті виробити єдину систему виховання, відповідну вимогам часу та потребам польського народу [1].

У 1912 році професор Ян Владислав Давид, один із засновників новітньої польської етнопедагогіки, розробив детальну програму діяльності Педагогічного інституту при Краківському університеті, яка ґрунтувалася, головно, на застосуванні експериментальних психологічних методів – за зразком Львівської Психологічної лабораторії (згодом – Психологічного інституту) К. Твардовського. Ця програма визначала трирічний курс навчання і включала викладання дисциплін трьох циклів: 1) навчальні дисципліни, які вивчають дитину та її розвиток; 2) методи і технології навчання та виховання, їх історія; 3) особистість учителя. Згідно з програмою Інститут повинен був функціонувати як заклад для теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів, а також базою для формування польської педагогічної науки. Однак, унаслідок смерті Я. В. Давида, головного натхненника й організатора цього проєкту, і початком світової війни, наукова інституція залишилася існувати лише у документах [2].

[1] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata. /pod red. A.Meissnera i J.Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 33.

[2] Там само. S. 42.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918–1939)

3.1. Організаційно-структурні зміни у системі педагогічної освіти

У 1918 році Львівський університет вступив у новий історичний етап свого розвитку, зумовлений переходом під юрисдикцію новоствореної Польської держави. Організаційні аспекти функціонування вищої педагогічної освіти у Львівському університеті регламентувалися багатьма сеймовими законами і розпорядженнями Міністерства віровизнань і народної освіти Польщі – профільного урядового підрозділу, у сфері відання якого перебувала сфера шкільництва держави. У функціонуванні академічної установи відбулися важливі структурні та дидактичні зміни, які йшли у руслі формування системи польської вищої освіти.

1. Законодавча основа педагогічної підготовки студентів Університету Яна Казимира в контексті розвитку освітнього законодавства Другої Речі Посполитої

Розвиток педагогічної підготовки студентів Львівського університету після переходу навчального закладу під юрисдикцію новоствореної польської держави визначався

дією багатьох законних і підзаконних актів, прийнятих органами законодавчої і виконавчої влади Другої Речі Посполитої протягом усього часу існування держави.

Для системи вищого шкільництва базовим був сеймовий Закон про академічні школи від 13 липня 1920 року[1]. Важливе значення для функціонування підготовки вчителів у Львівському університеті мали ті норми, які стосувалися наукової і навчальної самостійності змістового наповнення навчального процесу [2]. Професор був вільний у виборі змісту і способі ведення лекційного заняття, однак кадрові призначення уряд залишав за собою[3]. Таке положення залишилося з австро-угорського освітнього законодавства і продовжувало відігравати негативну роль у справі створення самостійної кафедри педагогіки. Привертає увагу також розділ закону про профільні науково-навчальні заклади – окремі структурні підрозділи у складі факультетів, які з'явилися ще в австрійських університетах другої половини XIX ст. [4].

Безпосередньо педагогічної освіти стосувався Закон від 26 вересня 1922 року про кваліфікаційні вимоги до викладання у загальноосвітніх середніх школах і вчительських семінаріях [5]. Метою цього документа було створення правової спадкоємності австрійського освітнього законодавства. Нові норми стосувалися, головно, юридичних змін у статусі польської мови у навчальному процесі [6].

Детальніше питання організації і проведення учительського кваліфікаційного іспиту регулювало розпорядження Міністра від 29 січня 1923 року у справі державних іспитів

[1] Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. 1920. N. 72. Poz. 494. S.1277-1294.

[2] Там само. S. 1278.

[3] Там само. S.1271-1273.

[4] Там само. S.1288-1290.

[5] Ustawa z dnia 26 września 1922 r. dotycząca kwalifikacji zawodowych do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich państwowych i prywatnych // Dziennik Ustaw. 1922. N. 90. Poz. 828. S.1551-1553.

[6] Там само. S.1553.

на вчителів середніх шкіл [1]. Порівняно з нормами австрійського законодавства щодо складання кваліфікаційного іспиту [2], цей документ суттєво змінював його процедуру. Зокрема, було створено двоетапну структуру вчительського іспиту: науковий і педагогічний. Перший етап передбачав написання кандидатом самостійної роботи, складання письмового та усного випробування; другий – складання усного екзамену і проведення пробної лекції. До наукового етапу допускалися особи, що пройшли обов'язковий курс навчання в університеті. Після наукового етапу кандидат був зобов'язаний пройти дворічну шкільну практику у визначених Міністерством середніх навчальних закладах. Проходження шкільної практики було обов'язковою вимогою для допуску до педагогічного етапу кваліфікаційного іспиту [3]. 1 вересня 1921 року Екзаменаційну комісію для кандидатів на вчителів середніх шкіл було реорганізовано у Державну екзаменаційну комісію для кандидатів на вчителів середніх шкіл, яка у своїй діяльності керувалася вищенаведеною правовою базою [4].

На виконання постанов Міністерства було розроблено "Програму навчання та розклад предметів, що входять до магістерських, вступних та завершальних іспитів на гуманістичному факультеті Університету Яна Казимира у Львові" [5]. Такий тип документа мав важливе значення для гуманітарної освіти в університетах та академічних школах Польської держави. Поряд з іншими дисциплінами та напрямами навчання у про-

[1] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 29 stycznia 1923 r. w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich // Dziennik Ustaw. 1923. N. 38. Poz. 256. S. 391-393.

[2] Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. Lwów, 1911. S. 20-24.

[3] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 29 stycznia 1923 r. w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich // Dziennik Ustaw. 1923. N. 38. Poz. 256. S. 392.

[4] ЦДІАУ у Львові. Ф.175 (Державна екзаменаційна комісія для кандидатів на вчителів середніх шкіл, м. Львів).

[5] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 939. Арк. 63-69.

грамі було зазначено також психологію і педагогіку. Особливо звертали увагу на умови здачі іспитів з основних та допоміжних предметів, їх порядок, дидактичні форми, умови заліків й допуску до екзаменів, а також порядок захисту магістерської роботи [1]. Стосовно підготовки магістрів педагогіки цей документ містив таке формулювання: "Програма й вимоги будуть усталені після заснування відповідної кафедри" [2]. Цей параграф був прямою залежністю змісту педагогічної освіти від наявності профільної організаційної структури.

Детальніше регламентували зміст і процедурні аспекти здобуття вищої педагогічної освіти у класичних університетах, зокрема, розпорядження Міністра віровизнань і народної освіти у справі магістерських іспитів на гуманітарних факультетах університетів від 26 листопада 1925 року [3] та від 25 березня 1938 року [4]. Ці підзаконні акти визначали, що свідченням завершеної вищої освіти є науковий ступінь магістра. Він отримував статус нижчого і його отримання ставало підставою для набуття вищого, докторського ступеня. Для набуття ступеня магістра було визначено такі умови: 1) зарахування принаймні 12 триместрів (4 роки навчання) на гуманітарних факультетах університетів із дотриманням вимог профільної магістратури; 2) підготовка і захист магістерської праці; 3) успішне складення визначених магістерською програмою іспитів.

Отже, останній рік навчання мав бути проведений студентом на тому самому факультеті, на якому він планує отримати ступінь. Там само мала бути виконана магістер-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 939. Арк. 64-65.

[2] Там само. Арк. 65.

[3] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach humanistycznych uniwersytetów // Dziennik urzędowy Min. W. R. i O. P. Z r. 1926. N. 8. Poz. 66. L.13054-IV-25.

[4] ЛННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 132 (Львівський університет). Спр. 368 (Матеріали гуманітарного відділу університету Яна Казимира). Арк. 1-8.

ська праця. Триместр уважався зарахованим, якщо сумарна кількість годин прослуханих студентом лекційних і практичних занять з обраного профілю становитиме не менше 10-ти на тиждень.

Магістерські іспити складали студенти у два етапи – після двох і чотирьох років навчання, відповідно, причому успішне складання іспитів першого етапу важалося підставою для зарахування на третій курс. Перший етап полягав у складанні усних іспитів; другий – у написанні двох самостійних робіт з дисциплін, визначених профільною магістерською програмою, і складанні підсумкового усного іспиту. Підсумковий іспит студенти складали перед екзаменаційною підкомісією з профільного предмету, керівником якої призначався головний референт магістерської праці студента. Магістерську працю виконували студенти протягом останнього навчального року, метою якої була демонстрація студентом своїх умінь самостійно оперувати дослідницькими методами на сучасному рівні наукових знань з обраної сфери профільних студій [1].

Профільні підкомісії, перед якими студенти складали підсумковий іспит, формувалися головною університетською екзаменаційною комісією з усіх звичайних і надзвичайних професорів, що викладали відповідний предмет протягом поточного навчального року. Натомість до обов'язків головної екзаменаційної комісії входило: 1) визначення складу екзаменаційних підкомісій з окремих предметів; 2) визначення термінів складання іспитів; 3) загальний нагляд за організацією і проведенням іспитів, а також за належним веденням супровідної документації [2].

[1] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach humanistycznych uniwersytetów // Dziennik urzędowy Min. W. R. i O. P. Z r. 1926. N. 8. Poz. 66. L.13054-IV-25.

[2] ЛННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 132. Спр. 368. Арк. 1-2.

Такі розпорядження Міністра містили також магістерські програми з усіх 15-ти напрямів, за якими готували студентів гуманітарні факультети польських університетів, а саме: 1) філософські науки; 2) педагогіка; 3) історія; 4) індоєвропейські мови; 5) класична філологія; 6) польська; 7) українська; 8) слов'янська; 9) філологія сучасних мов; 10) східна філологія; 11) соціологія; 12) історія мистецтва; 13) археологія; 14) антропологія, етнографія з етнологією і праісторією; 15) музикологія [1].

Було сформульовано, зокрема, й зміст магістерської програми з педагогіки. Визначено, що перший етап іспитів включає випробування з таких предметів: 1) Загальна психологія; 2) Логіка з методологією і теорією пізнання; 3) Напис історії філософії; 4) Загальна біологія з детальним оглядом організму людини.

Для допуску до іспитів першого етапу з педагогіки студент мав надати свідчення: 1) своєї участі у педагогічному просемінарії протягом принаймні трьох триместрів; 2) володіння принаймні однією з сучасних мов на рівні, що дає змогу читати наукові праці.

Другий етап іспитів з педагогіки включав випробування з таких предметів: 1) Педагогіка і дидактика з особливим оглядом спадщини одного з визнаних педагогічних авторів; 2) Виховна психологія і експериментальна педагогіка; 3) Історія виховання з особливим оглядом історії виховання у Пользі на фоні суспільного розвитку.

Дві самостійні праці, які також були частиною другого етапу магістерського іспиту, студенти виконували з проблематики педагогіки та історії виховання. Умовою допуску до складання другого етапу магістерського іспиту було підтвердження участі студента у семінарських вправах з педагогіки і в психологічній лабораторії принаймні протягом

[1] ЛННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 132. Спр. 368. Арк. 2-8.

трьох триместрів [1]. Диплом магістра педагогіки видавали студентові після успішних результатів усіх етапів іспиту і виконання усіх зазначених вимог[2].

Протягом 1925–1930 років було видано близько двадцяти розпоряджень освітньої влади щодо вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу у вищій школі і кваліфікаційних учительських іспитів. Стосувалися вони, головно, вдосконалення педагогічної підготовки для випускників університетів, що планували присвятити себе учительській професії [3]. Зокрема, важливе значення мав циркуляр Міністерства віровизнань і народної освіти від 20 червня 1928 року до кураторів шкільних округів [4]. Згідно з цим документом кандидати на вчительські посади зобов'язуються пред'являти свідоцтва про успішно складені колоквіуми з педагогічних навчальних дисциплін, зокрема у сфері методики викладання фахового предмета. З цією метою майбутні вчителі зобов'язані під час навчання в університеті відвідувати навчальні заняття з відповідних дисциплін [5].

Опосередковано такі підзаконні акти сприяли зміцненню ролі педагогічних навчальних дисциплін в університетському етапі підготовки вчителів і створювали передумови для кристалізації комплексу навчальних дисциплін, що становили обов'язковий сегмент учительської підготовки у вищих школах держави. Це підтверджується, зокрема, появою в навчальних планах Львівського університету окремого змістового блоку під назвою "*Studia pedagogiczne*"

[1] ЛННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 132. Спр. 368. Арк. 2-3.

[2] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach humanistycznych uniwersytetów // Dziennik urzędowy Min. W. R. i O. P. Z r. 1926. Nr. 8. Poz. 66. L.13054-IV-25 ; ЛННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 132. Спр. 368. Арк. 1.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1135.

[4] Там само. Арк. 679-680.

[5] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1135. Арк. 680.

("Педагогічні студії"), що містив перелік навчальних курсів, обов'язкових для кандидатів на посади вчителів середніх шкіл [1].

Посилення процесів централізації державної влади у Польщі другої половини 20-х років минулого століття неминуче позначилися й на освітньому законодавстві. Чимало змін до системи вищої освіти вніс Закон про устрій шкільництва від 11 березня 1932 року [2] – так звана "реформа Єнджеєвича". Закон підтверджував статус університету як основного навчального закладу підготовки вчителів середніх шкіл, однак по його завершенні кандидат повинен був пройти ще й дворічні педагогічні курси. Вимоги щодо проходження педагогічної практики і складання кваліфікаційних іспитів змін не зазнали[3].

Положення даного базового документу розвивав новий Закон про академічні школи, який суттєво послаблював автономію університетів, особливо в питаннях створення і ліквідації кафедр та їх кадрового заповнення [4]. В академічному середовищі Університету Яна Казимира ширився рух спротиву централізаційним процесам, однак досить швидко був приборканий владою [5]. Наслідком ухвалення закону стала ліквідація протягом найближчих трьох років 53 кафедр в польських університетах, з яких 13 – у Львівському університеті. Зокрема, у 1933 році на теологічному факультеті було ліквідовано кафедру катехитики і методики [6].

---

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 58-59.

[2] Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dziennik Ustaw. 1932. Nr. 38. Poz. 389. S.639-645.

[3] Там само. S. 643.

[4] Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. 1933. N. 29. Poz. 247. S. 594-603.

[5] Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. S. 40-41.

[6] Там само. S. 42-43.

Кадрові зміни на чолі Міністерства у 1937 році сприяли частковій лібералізації освітньої політики в державі, однак не призвели до відновлення університетської автономії [1]. Як певне досягнення для розвитку вчительської підготовки стало розпорядження Міністра щодо організації педагогічних і психологічних студій [2], яке знімало перешкоди на шляху організаційного оформлення педагогічної освіти у Львівському університеті.

Як бачимо, організаційна структура і кадрове наповнення педагогічної підготовки студентів Університету Яна Казимира перебували в безпосередній залежності від законодавчих норм, що регулювали сферу вищого шкільництва держави, зокрема функціонування вищої педагогічної освіти.

2. Структурно-організаційні аспекти функціонування педагогічної підготовки студентів Університету Яна Казимира.

У педагогічній підготовці студентів Львівського університету міжвоєнного періоду можна виділити такі етапи організаційного розвитку:

1. 1918–1921 роки – збереження попередніх організаційних форм педагогічної підготовки.
2. 1922–1930 роки – боротьба за самостійну кафедру педагогіки і занепад Педагогічного семінарію.
3. 1931–1937 роки – пошуки оптимальних організаційних форм педагогічної підготовки.
4. 1937–1939 роки – функціонування самостійної кафедри педагогіки.

[1] Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. S. 43.

[2] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 sierpnia 1937 r. o utworzeniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. N. 64 Z. IX. 1937. Poz. 496.

2.1. Особливості організаційного і кадрового забезпечення підготовки майбутніх учителів протягом перехідного періоду

Як зазначалося у попередньому розділі, зміни обсягу, організаційних форм, дидактичного наповнення й проблематики наукового вивчення педагогіки та психології у Львівському університеті з початку XX ст. були стрімкими і демонстрували еволюційний характер. Якщо протягом другої половини XIX ст. навчання відбувалося насамперед у формі лекційних занять і занять-вправ, то з появою Педагогічного семінарію та Психологічного інституту можна говорити не лише про лекції та лекції-бесіди, а й практичні заняття і лабораторні роботи. Особливою мірою це стосується періоду першої третини XX ст., на який припала активна діяльність таких організаторів львівської університетської педагогічної освіти, як А. Даниш та Б. Маньковський у сфері педагогіки і К. Твардовський, К. Айдукевич та М. Кройц у сфері психології, зокрема педагогічної психології.

Нові політичні умови, у яких функціонував Львівський університет починаючи з 1918 року, досить радикально позначилися на житті закладу. Вони стосувалися насамперед змін у внутрішній структурі факультетів та організації навчального процесу. Відповідно до державних інтересів, починаючи з 1919 року, у відновленій Польській державі створювались нові осередки науково-педагогічного життя. Міністерство віровизнань і освіти всебічно сприяло утворенню тих кафедр та інститутів, діяльність яких уважалась необхідною, насамперед з політичних і загальнодержавних міркувань [1].

Попри те, що польський уряд значну увагу приділяв проблемам освіти і науки, питання створення у Львівському університеті кафедри педагогіки знову опинилося у непевному становищі. Формально зміна статусу університету у

[1] Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. S. 21.

1918 році позицій педагогічної підготовки студентів не змінила. Навчальні дисципліни педагогічного циклу на філософському факультеті у структурі Педагогічного семінарію продовжував викладати доцент Болеслав Маньковський, який у 1920 році отримав звання професора педагогіки [1].

Новий етап розвитку педагогіки настав після смерті Б. Маньковського у 1921 році. Керівництво учительською підготовкою в університеті тимчасово перейняв філософ, психолог і педагог Казимир Твардовський, а посаду директора – один із його наукових учнів, філософ Казимир Айдукевич [2]. Однак із відходом свого фундатора і довголітнього керівника Педагогічний семінарій поступово згасав. Нове керівництво намагалося вживати заходів для організаційної, наукової і дидактичної реконструкції закладу, проте їх виявилося недостатньо. Формально ця структурна одиниця продовжувала існувати, втім бюджет зазвичай перерозподілявся на інші академічні потреби. Навчальні заняття відбувалися у звуженому обсязі, номенклатуру навчальних дисциплін було скорочено до мінімуму, набір нових студентів припинився [3].

Такий розвиток подій викликав незадоволення і рішучий протест у середовищі академічної молоді. Зокрема, 7 травня 1923 року відбулося віче студентів філософського факультету, на якому було ухвалено резолюцію щодо педагогічних студій у Львівському університеті [4]. У документі було констатовано той факт, що після смерті Болеслава Маньковського єдина у Львові структурна одиниця, на

[1] Mańkowski Bolesław Ferdynand / Jan Hulewicz // Polski Słownik Biograficzny. Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974. T. XIX. S. 514-516.

[2] Jedynak A. Ajdukiewicz / Anna Jedynak. Warszawa : Wiedza Powszechna, 2003. 267 s. (Myśli i Ludzie).

[3] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 250.

[4] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 849. Арк. 9.

основі якої відбувалася практична учительська підготовка студентів, фактично припинила своє функціонування. Випускники філософського факультету після завершення свого навчання у Львівському університеті "залишаються повними дилетантами у питаннях дидактики і педагогіки" і приступають до відповідальної учительської праці в середніх школах, "не розрізняючи проблематики свого предмета від дидактичної". Автори резолюції називають такий стан справ "шкодою для суспільства і молоді, яка стає жертвою навчальних експериментів" [1].

Справа педагогічної освіти ускладнювалася, головно, юридичними аспектами. Відповідно до обов'язкових вимог, отримання диплома із правом викладання відповідної навчальної дисципліни у середній школі зобов'язувало кандидата на учительську посаду скласти іспит з педагогіки. Свою чергою, для отримання права на складання такого іспиту обов'язковим було закінчення університетських педагогічних студій. Отже, виникала ситуація, коли випускники Львівського університету були змушені для завершення свого навчання й отримання повної педагогічної кваліфікації вирушати до Кракова, Варшави чи Познаня.

Наприкінці резолюції містилося звернення студентського віча до університетських властей із рішучою вимогою відновити академічні форми педагогічної підготовки у Львівському університеті [2]. Однак занепаду Педагогічного семінарію не вдалося запобігти ані зусиллями Спілки студентів філософського факультету, ані прийняттям факультетською владою тимчасових рішень. Однією з вирішальних причин припинення практичної педагогічної підготовки у межах навчальної програми Педагогічного семінарію стало кадрове послаблення на початку 20-х років означеного періоду львівського академічного педагогічного середовища.

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 849. Арк. 9.
[2] Там само.

2.2. Заходи університетської влади щодо зміцнення організаційного та кадрового забезпечення викладання навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу протягом 20-х років XX ст.

Протягом 20-х років минулого століття не припинялися заходи керівництва Університету Яна Казимира, спрямовані на підвищення академічного статусу педагогічних навчальних дисциплін, проявом якого вбачалося заснування окремої кафедри педагогіки і відновленню повноцінної діяльності Педагогічного семінарію. У лютому 1923 року з ініціативи К. Твардовського на засіданні Ради гуманістичного факультету було прийнято програму заходів щодо створення й кадрового наповнення кафедри педагогіки та кафедри історії виховання. За підсумками діяльності спеціальної комісії було вирішено питання лише щодо кафедри історії освіти і шкільництва, яка постала у цьому ж році. Натомість гідної кандидатури на посаду завідувача кафедри педагогіки на той час знайдено не було [1]. Важливою умовою для отримання позитивного рішення Міністерства було виконання визначених ним умов, що стосувалися рівня наукових досліджень і кваліфікованого кадрового забезпечення [2]. За таких умов завдання університетської влади полягало в пошуку гідної кандидатури на посаду керівника педагогічного підрозділу.

У 1925/1926 навчальному році Рада гуманістичного факультету вирішила доручити проведення теоретичних і практичних занять з педагогіки Зиґмунту Кукульському [3], викладачеві дисциплін педагогічного циклу в Люблінській гімназії і Вищій католицькій школі (згодом – Люблінський

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 835 (Лист К. Твардовського до Сенату Університету від 8. 01.1923)

[2] Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. 1920. Nr 72. Poz. 494. S. 1271-1273, 1278.

[3] Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w roku akademickim 1924/1925. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1924. 78 s.

католицький університет – KUL). У червні 1924 року він пройшов габілітаційний процес з педагогіки й отримав посаду доцента [1].

На початках це призначення університетська влада трактувала як тимчасове, доки не створили самостійну кафедру педагогіки та не призначили професора з цього предмета. 2 липня 1925 року Рада гуманістичного факультету надіслала до Міністерства віровизнань і освіти клопотання про доручення З. Кукульському викладання лекцій і практичних занять з педагогіки з перспективою очолити кафедру педагогіки Львівського університету. У документі Міністерство звернуло увагу на той факт, що після відходу Б. Маньковського Університет Яна Казимира чинив рішучі дії, щоб заповнити порожнечу в науковій програмі та дидактичній діяльності у навчальних дисциплінах педагогічного циклу, однак протягом останніх двох–трьох років чимало бажаних кандидатур на заповнення цієї вакансії не могли бути прийняті через брак резолюції Міністерства [2].

Привертає увагу фрагмент звернення факультету до Міністерства, де сформульовано засади вищої педагогічної освіти та необхідні аспекти їх реалізації. Основою педагогічної майстерності і джерелом педагогічного успіху визнають теорію, здобуту під час навчання у вищій школі. Розвиток дидактичних здібностей і загалом педагогічної майстерності викладача має обов'язково грунтуватися на досконалій університетській підготовці. На думку авторів документа, кваліфікована підготовка вчителя середньої школи на рівні вищого навчального закладу повинна збагатити майбутнього фахівця знаннями і вміннями у сфері таких навчальних дисциплін: анатомії і фізіології (з детальним вивченням особливостей етапів фізичного розвитку людини); психології (з фазами розвитку психіки і духовного

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 999 (Документи Зигмунта Кукульського).

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 931. Документи Гуманістичного факультету Університету Яна Казимира. Лист до Міністерства віровизнань і освіти від 3. 07. 1925. Арк. 631.

світу); гігієни (у поєднанні з вивченням форм відпочинку, використання вільного часу і рятувальної справи); педагогіки і теорії виховання, історії освіти і шкільництва, організації вітчизняного і зарубіжного шкільництва, загальної дидактики і методик викладання профільних навчальних дисциплін [1].

Очікуючи на рішення Міністерства у справі кафедри, керівництво університету вживало заходів для відновлення викладання педагогічних дисциплін. Згідно з поданням Ради гуманістичного факультету від 17 липня 1925 року З. Кукульському було доручено реалізувати протягом 1925/1926 навчального року щотижневе аудиторне навантаження у такому обсязі: 3 лекційні заняття і 2 год вправ у першому і другому триместрі; 2 лекційні заняття і 2 год вправ у третьому триместрі [2]. На підставі збережених документів можна зазначити, що протягом 1925/1926 навчального року заняття з педагогічних навчальних дисциплін проходили систематично і в повному обсязі для численної студентської аудиторії [3].

У наступному навчальному році академічне навантаження З. Кукульського зросло. На засіданні 17 березня 1926 року було вирішено, що заняття з педагогіки для студентів гуманістичного і математично-природничого факультету будуть відбуватимуться в обсязі 4 год лекційних занять; 1 год вправ у першому триместрі; по 2 год вправ у другому і третьому триместрах [4]. Протягом 1925–1930 років вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу відбувалося за умов відсутності самостійної структурної одиниці і регламентувалося щорічними затвердженими міністерством спеціальними рішеннями університетської влади. Психологію викладав Мєчислав

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 992. Арк. 6-23.
[2] Там само. Спр. 916.
[3] Там само. Спр. 937.
[4] Там само. Спр. 916.

Кройц [1], історію освіти – Станіслав Лемпіцький [2], а загальну педагогіку – Зиґмунт Кукульський, з яким факультет пов'язував сподівання щодо створення повноцінної кафедри педагогіки [3].

Відповідь Міністерства на запит щодо функціонування кафедри педагогіки і заміщення посади доцента цієї структурної одиниці з'явилася лише через два роки, а саме 27 травня 1927 року, і була негативною. У цьому документі стверджувалося, що науковий доробок запропонованого кандидата Зигмунта Кукульського у сфері педагогіки є недостатнім, зокрема, лише одну працю вченого присвячено педагогіці, натомість інші – історії шкільництва. Причому було висловлено надію на те, що кандидат підвищить свій науковий рівень, що дасть можливість йому розраховувати на позитивну відповідь Міністерства в майбутньому [4].

Поряд зі справою налагодження повноцінного функціонування кафедри педагогіки вживали також заходи для виокремлення з кафедри філософії самостійної структурної одиниці, присвяченій психології. Питання щодо обох підрозділів часто ставили на Раді факультету синхронно, чому сприяла, головно, активна позиція Казимира Твардовського. Зокрема, в обґрунтуванні необхідності постання у Львівському університеті кафедр педагогіки і психології та розширення обсягу викладання цих дисциплін незмінно наголошувалося на тому факті, що обсяг навчальних занять з педагогіки і психології не відповідає дидактичним

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 968; Słownik pedagogów polskich / pod red. W. Bobrowskiej-Nowak i D. Dryndy. Katowice : Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1998. S. 105-106.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1080 ; Brodacka-Adamowicz E. Stanisław Łempicki (1886–1947) – człowiek i historyk / Ewa Brodacka-Adamowicz. Torun : Wydawn. Adam Marszałek, 2003. 223 s.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 937. Арк. 8.

[4] Там само. Спр. 916. Лист Міністерства віровизнань і освіти від 27. 05.1927.

потребам і значенню, яке ці навчальні дисципліни посідають серед академічних наук [1].

Структурне відокремлення у Львівському університеті кафедри психології, як і кафедри педагогіки, гальмувалося законодавчими і кадровими перепонами. Рада філософського факультету зусиллями, головно, Казимира Твардовського вживала активних заходів для виявлення фахівців із кваліфікацією, яка б відповідала вимогам Міністерства. Зокрема, восени 1923 року планувалося відкрити кафедру психології на чолі зі Степаном Блаховським, який пройшов габілітацію з цієї дисципліни і на якого покладалися сподівання як на керівника нового підрозділу. Однак відхід С. Блаховського з університету призупинив реалізацію цих планів і Рада факультету приступила до нових пошуків [2].

24 липня 1924 року було надіслано перше, а 5 жовтня 1926 року – друге звернення Ради факультету до Міністерства з приводу створення кафедри психології. В обох документах пропонувалося доручити читання лекцій із методів психології і проведення практичних занять із виховної психології Мєчиславу Кройцу, який отримав ступінь доктора філософії на основі наукової праці з психології, готувався до габілітаційної процедури і протягом трьох останніх років допомагав керівнику кафедри філософії Казимиру Твардовському у проведенні навчальних занять із психології [3].

Справа обох підрозділів потребувала єдності заходів університетської влади. Так, 5 листопада 1926 року Рада гуманістичного факультету звернулася до Міністерства з листом у справі кафедр педагогіки і психології. Першим ключовим аспектом документа було прохання про влучення до бюджетних витрат на 1927 рік засобів на функціонування надзвичайної кафедри психології, яка раніше фігу-

[1] Там само. Спр. 936. Арк. 68-70

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 126. Документи С. Блаховського.

[3] Там само. Спр. 968. Документи М. Кройца.

рувала в бюджеті університету, однак була викреслена як незаповнена. Подібна доля чекала й на кафедру педагогіки, на бездіяльності якої також позначалася нестача кадрів, які б відповідали вимогам Міністерства [1].

Документ було вирішено присвятити обґрунтуванню необхідності зміцнення позицій у Львівському університеті навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу. В основі позиції факультету лежала потреба забезпечення повноцінного функціонування наукового і навчального життя в університеті, причому не лише гуманістичного, а й інших факультетів, особливо математично-природничого.

Наголошувалося, що дедалі зростає роль і значення цих дисциплін як теоретичних і практичних знань, що виникли з філософії і стали самостійними науками. Розширення психологічних і педагогічних наукових досліджень, розвиток дослідництких методик і їх використання у практичній психології і педагогіці спричинили неможливість для єдиного викладача філософії проводити відповідні навчальні заняття поряд з викладанням засад логіки, етики, теорії пізнання, історії філософії тощо [2].

Розгалуження філософських наук спричинило появу самостійних наукових студій під егідою окремих профільних структурних підрозділів в американських і європейських університетах. У цьому контексті в академічних колах викликала занепокоєння тенденція до відтоку наукових кадрів з Львівського університету. Варто зазначити, що в Польщі на той час вже функціонували кафедри психології у Варшавському і Познанському університетах. Причому ними керували вихідці з Львівського університету – відповідно, Владислав Вітвіцький і Стефан Блаховський, які не змогли професійно реалізувати себе у стінах рідної альма-матер [3].

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 936. Арк. 105.
[2] Там само. Арк. 102-105.
[3] Там само. Арк. 105.

У Львівському університеті функціонувало тільки дві кафедри, присвячені філософським наукам, у той час як в інших академічних осередках держави працювало чимало професорів із львівським корінням, що були фахівцями з психолого-педагогічних дисциплін. Зокрема, у Варшавському університеті було шість таких професорів: К. Айдукевич, Т. Котарбінський, С. Леснєвський, Я. Лукашевич, В. Татаркевич, В. Вітвіцький; у Познані – чотири: С. Блаховський, В. Козловський, М. Соборський, С. Жулковський; у Кракові – три: Т. Грабовський, В. Гайнріх, В.Рубчинський; у Вільнюсі – три: Т. Чежовський, В. Лутославський, М. Массоніус, а згодом також Л. Хмай. За таких обставин Львівський університет, як один із найпотужніших за австрійської доби осередок філософської думки, що творив і насичував інші осередки, не мав можливості розбудовувати власні науково-навчальні центри у царині тих дисциплін, які розвивали Казимир Твардовський, його співробітники та учні [1].

Відтік у першій половині 20-х років XX ст. професорів із Львівського в інші польські університети спричинив також зменшення кількості студентів. Такі процеси болісно сприймало керівництво університету, з огляду на потужні наукові заслуги минулих років. У цьому контексті створення кафедри психології вбачалося як крок до відновлення справедливості й щодо посилення науково-навчальної бази університету. На додаток, потреба у функціонуванні окремих кафедр педагогіки і психології ґрунтувалася на тому факті, що переважна більшість випускників гуманістичного і математично-природничого факультету присвячувала себе педагогічній роботі на різних щаблях системи освіти. А отже, студенти цих факультетів повинні були протягом свого навчання отримувати теоретичні і практичні основи своєї професії.

Ураховуючи таке дискримінаційне становище, в якому опинився Львівський університет, Рада гуманістично-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 936. Арк. 104-105.

го факультету закликала Міністерство невідкладно заповнити вакансії кафедр педагогіки і психології принаймні заступниками професорів. Як і в попередніх зверненнях Ради факультету, було пропоновано керівником кафедри психології затвердити Мєчислава Кройца, а керівником педагогіки – Зиґмунта Кукульського [1]. Зазначалося також, що фінансові видатки для бюджету не будуть високими, оскільки згадувані кандидати вже були залучені до викладання зазначених навчальних дисциплін згідно з обов'язковою ренумерацією (оплатою за сумісництво) у квотах 800 злотих для психології і 520 злотих для педагогіки [2].

В основі листування Ради факультету з Міністерством була не лише амбіційна мета створення нових структурних одиниць. Джерелом старань Львівського університету були глибші ідеї, які стосувалися ролі і значення "нових наук про людину" на тлі стрімкого поступу у сфері наукової думки про освіту і психолого-педагогічної теорії, зокрема прогресивістських освітніх концепцій і "нового виховання". У гуманістично-педагогічному середовищі Львівського університету (К. Твардовський, С. Лемпіцький, З. Кукульський, М. Кройц, Р. Інгарден, Ю. Кляйнер та ін.) переважав той факт, що новації науково-психологічної і науково-педагогічної думки, а також нові навчальні програми швидше розвивалися в університетах Познані, Варшави і Кракова, а львівський академічний осередок, що у свій час панував у царині філософсько-педагогічної думки, останніми роками відзначався помітною стагнацією.

Старання Ради гуманістичного факультету щодо налагодження роботи кафедр педагогіки і психології продовжувалися, набуваючи нових аспектів. Так, 29 березня 1927 року на адресу Міністерства було надіслано чергового листа, у якому йшлося про призначення звичайним професором і керівником другої кафедри філософії вихідця із

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 936. Арк. 105.
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 968. Документи М. Кройца

Львівського університету кого?, а на той час надзвичайного професора у Варшаві. Метою такого кроку було, з одного боку, повернення професора до Львова, а з іншого, – на майбутнє планували перекваліфікацію нової кафедри на кафедру педагогіки [1].

Стосовно кафедр психології і педагогіки вкотре переконувались, що обидві вони є важливими однаковою мірою. На цей час кандидат на керівництво кафедрою педагогіки Зигмунт Кукульський пройшов габілітаційну процедуру, однак не мав достатньої кількості наукових праць з педагогіки, в той час як Мєчислав Кройц лише готувався до габілітації. Втім, обидва кандидати мали викладацький досвід у стінах Львівського університету і на 1928/1929 навчальний рік у бюджеті закладу було передбачено видатки на проведення відповідних навчальних занять у належному обсязі [2].

Лист Міністерства віровизнань і народної освіти від 27 травня 1927 року, що містив відмову затвердити З. Кукульського керівником кафедри педагогіки, розчарування кандидата і повернення його до викладацької роботи в Любліні, спонукали університетську владу до пошуків нових шляхів налагодження повноцінної роботи кафедр педагогіки і психології [3]. Керуючись бажанням уникнути втрати створених Міністерством нових структурних одиниць, а відтак і відповідного бюджетного фінансування, Рада факультету звернулася до Міністерства з досить контроверсійною пропозицією, – перекваліфікувати існуючу, але все ще вакантну і нефункціонуючу кафедру педагогіки на кафедру психології. Керівництво новою структурною одиницею і викладання лекційних та практичних занять з пси-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 968. Документи М. Кройца. Лист гуманістичного факультету до Міністерства віровизнань і публічної освіти від 29.03.1927. N. 252, док.125.

[2] Там само. Док. 125.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 916. Лист Міністерства віровизнань і освіти від 27.05.1927.

хології було пропоновано покласти на Мєчислава Кройца [1]. 7 грудня 1927 року він пройшов габілітаційний колоквіум на основі його праці "Вихідна точка досліджень проявів волі". 10 грудня 1927 року Рада факультету затвердила габілітацію кандидата і надала йому "*veniam docendi*", тобто право викладання психології як доцента [2].

Рішення Ради гуманістичного факультету щодо ротації кафедр мало в своїй основі чимало юридичних причин. Зокрема, одна з двох надзвичайних кафедр, на які було отримано дозвіл Міністерства віровизнань і народної освіти, була призначена для філософії, а друга з огляду на кадрові перепони не могла бути створена як кафедра педагогіки. У листі деканату гуманістичного факультету до Міністерства від 16 жовтня 1927 року зазначалося, що, з огляду на габілітацію М. Кройца, факультет вирішив започаткувати функціонування кафедри психології, а відмова від кафедри педагогіки є тимчасовою і викликана винятково труднощами з кадровим наповненням [3]. Утім, позиція Міністерства залишалася незмінною – керівником кафедри міг бути призначений тільки професор.

Протягом 1925–1927 років керівництво гуманістичного факультету Львівського університету надіслало до Міністерства вісім звернень, у яких містилася різнобічна аргументація невідкладності заходів щодо створення тут нових структурних підрозділів для педагогіки і психології. Жодне з цих звернень не отримало позитивної відповіді з боку центральної освітньої влади. Протягом наступних п'яти років боротьба за відкриття окремих кафедр для педагогіки і психології перейшла у вичікувальну фазу, під час якої зміцнювалася наукова позиція Мєчислава Кройца як зрілого дослідника, і тривав пошук відповідного кандидата у царині педагогіки. Справа кадрового наповнення

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 968. Документи М. Кройца.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 968. Документи М. Кройца. Док.170.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 936. Акти гуманістичного факультету. Лист від 16.10.1927. Арк. 822. Док.104.

кафедри психології зрушилася з місця 1933 року, коли Рада гуманістичного факультету вирішила винести питання на загальноакадемічне обговорення. 15 березня цього ж року професорам психології усіх університетів Польщі Рада розіслала анкету, де потрібно було вказати найвідповіднішого кандидата на керівництво новою кафедрою з відповідним обґрунтуванням. Більшість опитаних висловилася за кандидатуру Мєчислава Кройца, тож наприкінці 1933/1934 навчального року Рада факультету звернулася до Міністерства із пакетом належних документів і висновком на призначення його надзвичайним професором психології Львівського університету і керівником відповідної кафедри [1]. Обидва висновки Міністерства – щодо посади і підрозділу – були позитивними і нова кафедра була створена. Постання нової структурної одиниці сприяло розвитку наукових досліджень у різних напрямах психології, зокрема, педагогічній, яка ще з другої половини XIX ст. відігравала вагоме значення у сфері наукових зацікавлень академічного середовища Львова.

Утім, рішення Міністерства з приводу кафедри психології не вирішило питання інституалізації учительської підготовки в Університеті Яна Казимира. Після відходу Зигмунта Кукульського викладання педагогічних курсів знову призупинилося. Перерва у проведенні лекційних і практичних занять суперечила нормам Закону про академічні школи від 1920 року [2]. Цей факт очікувано викликав обурення студентів, які готувалися до вчительської професії і були зобов'язані скласти кваліфікаційний іспит з педагогіки [3].

8 травня 1929 року Рада гуманістичного факультету вирішила доручити проведення лекцій і практичних занять з загальної дидактики у 1929/1930 навчальному році Казимиру Сосніцькому, колишньому керівнику відділу серед-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 968. Док. 154.

[2] Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. 1920. N. 72. Poz. 494. S. 1277-1294.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 849. Арк. 9.

ніх шкіл у кураторії шкільного округу, та учневі Казимира Твардовського [1]. Вибір саме К. Сосніцького виправдовував себе з огляду на значну міру компетентності у царині теорії виховання і нових педагогічних течій. До того ж, кандидат походив із місцевого середовища, оскільки народився йздобув університетську освіту саме у Львові. Його наукові зацікавлення і опубліковані праці стосувалися різних питань філософії, логіки, етики, епістемології і математики, а також дидактичної проблематики[2]. Попри те, що останні були ще малочисленними і не займали належного місця у науковій діяльності молодого вченого, однак вони вже визначали спрямування його наступних дослідницьких кроків і демонстрували перспективне поєднання багатого педагогічного досвіду з креативним мисленням, зокрема у царині теорії виховання і теорії навчання [3].

У світлі наукової і педагогічної діяльності Казимир Сосніцький поставав гідним кандидатом на проведення навчальних занять з педагогіки у Львівському університеті. Із його особою також пов'язувалися сподівання на відновлення в недалекому майбутньому справедливості щодо повноцінного функціонування кафедри педагогіки.

2.3. Особливості функціонування Педагогічного семінарію (Закладу педагогіки) у 30-х роках XX ст.

Перехід викладання педагогічних навчальних курсів від З. Кукульського до К. Сосніцького ознаменувало завершення першого етапу листування Ради філософського (гуманістичного) факультету та Міністерства з приводу створення у структурі Університету Яна Казимира самостійної

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1135. Арк. 86. Документи гуманістичного факультету. Лист до Міністерства від 8.05.1929. № 346.

[2] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. S. 325-347.

[3] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 263-265.

кафедри педагогіки. Негативне рішення Міністерства у цій справі спонукало академічні кола Львова до пошуку альтернативних шляхів організаційного забезпечення педагогічної підготовки студентів. У такому контексті погляди керівництва факультету було звернуто на Педагогічний семінарій, потенціал якого у сфері вчительської підготовки студентів протягом 20-х років XX ст. використовувався недостатньою мірою [1].

11 червня 1931 року керівник закладу Казимир Айдукевич подав Раді гуманістичного факультету звіт про його діяльність за 1930/1931 навчальний рік. Документ містив відомості про те, що, крім керівника, у закладі працювали асистенти, випускники Львівського університету – Леон Витичак, Януш Кірхнер і Северина Лущевська. Однак Семінарій не проводив активної науково-навчальної діяльності – було обмежено обсяг занять, протягом декількох останніх років припинено набір нових слухачів. Водночас заклад зберігав за собою навчальний корпус по вул. Длугоша (зараз Кирила і Мефодія), бібліотека продовжувала обслуговувати читачів і регулярно поповнювала фонди науково-педагогічної літератури. Так, у 1930/1931 навчальному році бібліотека закупила 37 нових позицій літератури і станом на 1931 рік її книгозбірня налічувала 1 528 позицій [2].

Згідно з господарськими планами університету на 1930–1932 роки передбачалися дотації на поповнення бібліотечних фондів Педагогічного семінарію науково-педагогічною літературою, зокрема монографіями видатних тогочасних науковців (Т. Літта, П. Наторпа, Г. Кершенштайнера, В. Стерна, Я. Давида та ін.) та педагогічною періодикою (переважно німецькою і польською – "*Neue Jahrbucher fur Wissenschaft und Jugendbildung*", "*Viertljahrschrift fur*

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 250, 265, 357-358.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1216. Арк. 18, 20, 33, 39. Документи Педагогічного семінарію.

Wissenschaftliche Padagogik", "*Minerwa-Zeitschrift*", "*Minerwa Polska*", "*Polskie Archiwum Psychologii*", "*Oświata i wychowanie*", "*Muzeum*" та ін.) [1]. Назви позицій науково-педагогічної літератури, зокрема комплектування бібліотеки з початку 30-х років минулого століття, свідчать про зацікавлення новими напрямами розвитку педагогічної і психологічної науки.

Аналіз збережених архівних документів у кадрових та майнових справах закладу за 1932–1935 роки свідчить про відсутність використання сталої термінології у назві педагогічної структурної одиниці, що свідчило не лише про пошук оптимальних форм педагогічної підготовки, а й брак консенсусу щодо її організаційної перспективи у львівському академічному середовищі. Так, стосовно Педагогічного семінарію вживали такі назви, як "*Instytut Pedagogiki*" ("Інститут педагогіки"), "*Studium Pedagogiczne*" ("Педагогічний студіум") та "*Zakład Pedagogiki*" ("Заклад педагогіки") [2].

Невизначеність майбутнього педагогічної підготовки у Львівському університеті підтверджував, зокрема, й організаційно-фінансовий прелімінарій (попередня угода) на 1933/1934 навчальний рік. Він містив уже не синтетичний погляд на розвиток комплексу педагогічних дисциплін і зміст вищої педагогічної освіти в університеті, як це було раніше, а лише згадки про діяльність "Педагогічного Інституту" після Болеслава Маньковського і прагнення доукомплектувати педагогічну бібліотеку, яка все ще користувалася незмінним зацікавленням студентів [3]. Виділені кошторисом 1933/1934 навчального року 860 злотих на функціонування закладу вистачало тільки на закупівлю нових позицій літератури і передплату періодики [4].

У 1933 році керівництво Львівського університету подало клопотання до Міністерства віровизнань і освіти про

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1216. Арк. 2, 18, 33, 39. Документи Педагогічного семінарію

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1216.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1307. Арк. 23.

[4] Там само.

створення при гуманістичному і природничо-математичному факультетах нового закладу педагогіки замість Педагогічного семінарію, робота якого не вирізнялася значною ефективністю. Було надіслано запит до Закладу педагогіки Ягеллонського університету, що функціонував з 1926 року, у якому містилося прохання про організаційну допомогу. Як наслідок, було розроблено Статут нової структурної одиниці, однак Міністерство не дало згоди на її створення і плани залишилися нереалізованими. [1].

У 1933/1934 навчальному році бібліотечні фонди були укомплектовані психологічною і педагогічною науковою літературою відповідно до запланованих у прелімінарії обсягів, а саме 44 позиції. Змінилося також і місце розташування Педагогічного семінарію – тепер він займав три кімнати на третьому поверсі головного корпусу університету по вул. Маршалковській, 1 (нині вул. Університетська, 1)[2]. У цьому навчальному році до участі в навчальних заняттях семінарію зголосився 41 студент III–V років навчання [3]. У 1936/1937 навчальному році бібліотечні фонди науково-педагогічної літератури зросли ще на 93 позиції [4].

Попри недостатні зусилля факультету в питаннях налагодження роботи Педагогічного семінарію заклад усе ж виконував важливі функції у справі педагогічної підготовки студентів. Архівні документи гуманістичного факультету Університету Яна Казимира свідчать, щороку близько 60–70 осіб отримували певний обсяг теоретичних і практичних педагогічних знань. Зокрема, вони слухали лекційні курси, брали участь у практичних заняттях і проходили педагогічну практику у середніх навчальних закладах міста. Зі студентами працювали кваліфіковані викладачі психології і педагогіки – С. Лемпіцький (історія шкільництва), М. Кройц (психологія), К. Сосніцький і М. Зємнович (загальна педаго-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1262.
[2] Там само. Спр. 1368. Арк. 6.
[3] Там само. Спр. 1193. Арк. 11.
[4] Там само. Спр. 1503. Арк. 6-7.

гіка і дидактика). Разом із 6–7-ма асистентами вони творили вагомий потенціал для розвитку наукових досліджень і навчання у царині науки про виховання [1].

Наприкінці 30-х років XX ст. у львівському академічному середовищі викристалізувалися два основні погляди на окреслення статусу педагогіки в університеті. Представники *першого напряму* підтримували поглиблення і розширення наукових та навчальних функцій Педагогічного семінарію. Адепти *другого* пропонували повернутися до багатолітніх спроб створити в університеті окрему кафедру педагогіки і наділити її відповідним переліком повноважень та завдань. Обидві течії були рівносильні, тож у другій половині 30-х років на рівні Ради гуманістичного факультету було вирішено зупинитися на концепції створення кафедри педагогіки як автономної наукової одиниці, яка б взаємодіяла з Педагогічним семінарієм (чи закладом педагогіки), що зосереджувався б на виконанні, головно, дидактичних завдань [2].

Певні надії на поліпшення умов учительської підготовки у Львівському університеті покладалися на розпорядження Міністерства щодо організації педагогічних студій в університетах [3]. У цьому контексті рішучою спробою реанімувати заклад педагогіки стала розробка проєкту нового статуту цієї структурної одиниці за авторством доцентів Казимира Сосніцького і Мєчислава Зємновича. Наслідком його укладання стало звернення Ради філософського факультету до Міністерства про затвердження цього документа разом з планом лекційних і практичних занять [4].

Порівняння програмних концепцій підготовки педагогів у Львівському університеті в межах трьох моделей закладу педагогіки (Педагогічного семінарію) – концепції Б. Маньковського (1907–1921); К. Айдукевича, З. Кукуль-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1222.
[2] Там само. Спр. 1552.
[3] Там само. Спр. 1552. Арк. 103.
[4] Там само. Арк. 201.

ського і К. Твардовського (1922–1935); К. Сосніцького і М. Зємновича (1936–1939) – свідчить про еволюційний поступ педагогічної думки та її практичної реалізації. Зміни, закладені у новому проєкті статуту, стосувалися, головно, змісту навчальних програм з педагогіки, дидактики і дотичних дисциплін. Третя концепція характеризувалася рівноцінним поєднанням теорії та практики, самостійного вдосконалення студентами своїх дидактичних умінь та формування професійних компетенції майбутнього вчителя, сумлінності у виконанні обов'язків і ретельних форм контролю навчальних результатів.

Водночас позиція К. Сосніцького і М. Зємновича, а також професора психології М. Кройца полягала у неможливості навіть оптимально організованого закладу педагогіки замінити самостійну кафедру педагогіки як науково-навчальну структурну одиницю, що покликана концентрувати навколо себе інтелектуальне педагогічне середовище університету. З початком нового 1937/1938 навчального року справа заснування кафедри педагогіки та її кадрового наповнення безсумнівним науковим авторитетом у цій царині набула більш рішучого розвитку, аніж протягом попередніх років. Поштовхом для змін стала загальнодержавна кампанія посилення виховної діяльності щодо підтримки у суспільстві патріотичних і державницьких цінностей. Подібні настрої віддзеркалювала постанова університетського Сенату, яка спонукала декана і Раду філософського факультету інтенсифікувати роботу у цьому напрямі [1].

2.4. Юридичні, організаційні та кадрові аспекти створення та функціонування кафедри педагогіки в структурі гуманістичного факультету Університету Яна Казимира

Важливість організаційних умов для забезпечення належного рівня вчительської підготовки студентів Львівського університету змушує більш прискіпливо поглянути на конгломерат проблем, головно, правових та кадрових,

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1222. Арк. 103.

що були безпосередньо пов'язані з утворенням самостійної кафедри педагогіки. Невизначеність подальшої долі закладу педагогіки стимулювало львівську академічну спільноту до активніших дій, спрямованих на оптимальну реалізацію наукових і дидактичних завдань університетської педагогічної підготовки. На тлі науково-педагогічного життя міжвоєнної Польщі Львів усе ще поступався краківському, варшавському і познанському академічним осередкам учительської підготовки, особливо за організаційним та кадровим аспектами. Так, у Кракові процес розвитку університетської педагогічної підготовки протягом міжвоєнного періоду набув визначених організаційних форм. У 1921 році у Ягеллонському університеті було зорганізовано Педагогічні студії (*Studium Pedagogiczne*) – автономний науково-навчальний заклад, створений за зразком Львівського педагогічного семінарію Б. Маньковського. Заклад очолив відомий польський педагог Владислав Гайнріх. Протягом 1926–1928 років було створено два нові самостійні структурні підрозділи – кафедри педагогіки і педагогічної психології на чолі з відомими вченими, відповідно, Зигмунтом Мисляковським і Стефаном Шуманом [1]. Аналогічні заклади педагогіки було створено протягом міжвоєнного періоду і в Познанському та Варшавському університетах [2].

Тим часом яскравим проявом непривабливого становища Львівського університету у сфері педагогіки стала така резонансна подія. 3 січня 1936 року до Ради гуманістичного факультету звернувся випускник Університету Болеслав

[1] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagiellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. T. 3. Nauka i oświata /pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. S. 23-42.

[2] Łuczyńska B. W poszukiwaniu koncepcji uniwersyteckiego kształcenia nauzycieli / Barbara Łuczyńska // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Pedagogiczne. Zeszyt 5. Kraków : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1987. S. 37.

Карпацький з проханням про проведення габілітаційної процедури з експериментальної педагогіки на основі праці "Дослідження самоосвіти молоді". Було обрано габілітаційну комісію, визначено тему доповіді ("Містицизм у педагогіці"), а також прийнято пропозиції щодо викладання нових лекційних курсів ("Основи педагогіки і шкільна практика" і "Вибір шкільної літератури на основі психічного розвитку молоді") [1]. Підготовку було перервано визнанням Радою факультету з огляду на той факт, що габілітаційну процедуру не можна виконувати через відсутність в університеті окремої кафедри педагогіки [2].

Ця подія дуже вразила академічну педагогічну спільноту Львова і спонукала до більш рішучих дій. Про стрімкий зріст зацікавлення у невідкладному вирішенні проблеми свідчить, зокрема, той факт, що протягом 1937–1939 років відбулося близько 50-ти засідань різних спеціальних комісій, зокрема Ради факультету, педагогічної комісії при факультеті та інших спеціальних комісій у справі педагогічної підготовки студентів у Львівському університеті [3].

Зокрема, 15 лютого 1937 року було скликано засідання педагогічної комісії при Раді гуманістичного факультету, яка з 1932 року діяла у незмінному складі, а саме професорів К. Айдукевича, З. Черни, Р. Інгардена, Ю. Кляйнера, Я. Ковальського, М. Кройца, С. Лемпіцького, К. Твардовського. Засідання було присвячене обговоренню шляхів подальшого розвитку психолого-педагогічних наук у Львівському університеті, насамперед узгодження організаційних аспектів і джерел фінансування педагогічної підготовки студентів Університету. Було вкотре підтверджено, що відсутність кафедри педагогіки суттєво обмежує можливості для повноцінної підготовки майбутніх учителів. К. Айдуке-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1517. Арк. 1-2. Документи габілітації Б. Карпацького.

[2] Там само. Арк. 3.

[3] Там само. Спр. 1503-1582. Документи гуманістичного факультету за 1937–1939 роки/

вичу, З. Черному і М. Кройцу було доручено сформулювати кадрові пропозиції щодо керівництва майбутнім підрозділом [1]. 23 березня 1937 року Педагогічна комісія надіслала чергове звернення до Міністерства [2], однак відповідь знову була незадовільною.

На тлі зростаючого напруження внутрішніх політичних та етнокультурних стосунків вийшло довгоочікуване розпорядження Міністра віровизнань і народної освіти у справі організації педагогічних і психологічних студій, яке відкривало нові можливості для розвитку наук психолого-педагогічного циклу в університетах Польської держави[3]. За таких обставин 20 жовтня 1937 року з ініціативи декана гуманістичного факультету З. Черни було скликано засідання Педагогічної комісії для прийняття, як згодом з'ясувалося, особливо важливих рішень з приводу організаційних питань педагогічної підготовки у стінах університету [4]. У засіданні взяли участь постійні члени Комісії – К. Айдукевич, Р. Інгарден, Ю. Кляйнер, М. Кройц, С. Лемпіцький, а також випускник Львівського університету, знаний на той час дослідник науково-педагогічної думки Б. Наврочинський.

Присутні звернулися до декана факультету з переліком кандидатур щодо кадрового заповнення вакантної посади завідувача кафедри педагогіки. Серед кандидатур були: Богдан Наврочинський (Варшавський університет); Зиґмунт Мислаковський (Ягеллонський університет, Краків); Зиґмунт Кукульський (Католицький університет, Люблін); Антоній Добровольський (Вшехніца Польська, Варшава);

[1] Там само. Спр. 1498. Документи гуманістичного факультету. Звіт про засідання педагогічної комісії від 15.02.1937.

[2] Там само. Спр. 1498. Документи гуманістичного факультету. Звіт про засідання педагогічної комісії від 23.03.1937.

[3] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 sierpnia 1937 r. o utworzeniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. N. 64 z IX 1937. Poz. 496.

[4] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр.1582. Арк.10. Протокол засідання Педагогічної Комісії 20.10.1937.

Гелена Радлінська (Вшехніца Польська, Варшава); Стефан Блаховський (Познанський університет); Стефан Балей (Варшавський університет); Стефан Шуман (Ягеллонський університет, Краків); Владислав Гайнріх (Ягеллонський університет, Краків); Ян Бистронь (Ягеллонський університет, Краків); Флоріан Знанєцький (Познанський університет); Мар'ян Массоніус (Віленський університет), а також емеритовані професори Станіслав Кот Бистронь (Ягеллонський університет, Краків) і Людвіґ Якса-Биковський (Познанський університет). З-поміж львівських професорів у списку були Казимир Твардовський і Мєчислав Кройц [1].

Протягом декількох наступних місяців точилися консультації і 24 січня 1938 року було проведено відразу два засідання Педагогічної комісії. На перше засідання деканат гуманістичного факультету виніс новий перелік кандидатур для голосування, а саме – Богдан Суходольський, Ян Халасінський, Казимир Сосніцький, Мєчислав Зємнович, Мар'ян Одживольський, Марія Ґжеґожевська, Людвіґ Биковський, Людвіґ Хмай і Фрідріх Зінґер [2].

На другому засіданні Комісії відбувся другий тур голосування, до якого потрапили кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів у першому турі, а саме – Богдан Суходольський (5 голосів), Ян Халасінський (6 голосів) і Казимир Сосніцький (3 голоси) [3]. Для об'єктивності оцінки кандидатів було вирішено доручити опрацювання їхніх наукових доробків незалежному експерту – професору педагогіки Варшавського університету Богдану Наврочинському. У лютому 1938 року він запропонував раді гуманістичного факультету Львівського університету "Реферат про наукові кваліфікації трьох кандидатів на Кафедру педагогіки" [4].

Ян Халасінський вивчав педагогіку під час навчання у Познанському університеті, на початку 30-х років XX ст. пе-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр.1582 Арк. 10, 11
[2] Там само. Арк. 19.
[3] Там само. Арк. 20.
[4] Там само. Арк. 71-73.

ребував на студіях у Північній Америці, після чого зосередився на викладацькій роботі у Варшавському університеті, де обіймав посаду доцента соціології. Казимир Сосніцький був випускником Львівського університету і з 1934 року працював тут на посаді доцента педагогіки. Аналізуючи науковий доробок трьох кандидатів, Богдан Наврочинський як експерт звернув особливу увагу на постать Богдана Суходольського. 1925 року він завершив навчання на філософському факультеті Варшавського університету, після чого у 1925– 1938 роках вчителював у середніх навчальних закладах польської столиці, проводив також практичні заняття для кандидатів на вчителькі посади при Варшавському університеті, а з 1936 року – керував програмним відділом Міністерства віровизнань і освіти Другої Речі Посполитої. 1933 року він став доцентом польської літератури Варшавського університету, а через два роки – також і педагогіки [1].

Як зазначає автор реферату, за роки викладацької діяльності в університеті Б. Суходольський еволюціонував з історика літератури до дослідника філософії виховання і педагогіки культури. "Його педагогічні праці спрямовані до поглиблення питань виховання через виявлення їхніх зв'язків із найбільш актуальними проблемами сучасної і традиційної культури у найширшому її розумінні", – писав рецензент. Серед найбільш значних праць кандидата було перелічено такі як "*Reforma szkolnictwa średniego w Niemczech*" ("Реформа середнього шкільництва у Німеччині", 1927); "*Studia nad humanizmem współczesnym*" ("Дослідження сучасного гуманізму", 1936); "*Wychowanie moralno-społeczne*" ("Виховання суспільної моралі", 1936); "*Uspołecznienie kultury*" ("Осуспільнення культури", 1937); "*Polityka kulturalno-oświatowa w Polsce swpółczesnej*" ("Культурно-освітня політика у сучасній Польщі", 1937).

Автор реферату аж ніяк не применшував можливості двох інших, молодших за віком, кандидатів, Яна Халасін-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр.1582. Арк. 72.

ського і Богдана Суходольського, даючи їм такі характеристики: "перший – переконаний емпірик, другий – ідеаліст із жагою до моралізму, і якщо брати до уваги їхні знання, працьовитість та ініціативу, то між собою вони однакові". Однак Б. Суходольський мав більш вагомий науковий доробок, зокрема участь у написанні багатотомної "Енциклопедії виховання", що вийшла у Варшаві у середині 30-х років. Рецензент взяв до уваги і той факт, що кандидат працював у Міністерстві і мав змогу зблизька спростежувати актуальні аспекти функціонування загального шкільництва, а також проблематику педагогічної освіти у контексті освітніх завдань держави [1].

Запрошення до Львівського університету Богдан Суходольський сприйняв із великого повагою, однак не поспішав із прийняттям рішення. Переїзд із Варшави до Львова, зі столиці до провінції, означав відмову від посади керівника відділу у Міністерстві віровизнань і освіти, яку він також обіймав до цього часу. Б. Суходольський належав до молодих та амбітних науковців, які прагнули визнання свого наукового доробку, що дедалі зростав кількісно і якісно. Проте свою номінацію на місце керівника кафедри в університеті Яна Казимира він трактував як вибір львівського академічного середовища з-поміж плеяди визначних професорів психології і соціології виховання Польщі, тож урешті-решт, надіслав на адресу Ради факультету лист із попередньою згодою, більш детальним життєписом та іншими важливими документами [2].

Логічним результатом вищезазначених заходів став лист Президента держави Ігнація Мосціцького 24 липня 1938 року про номінування доцента Богдана Суходольського надзвичайним професором педагогіки Львівського університету. Вслід за ним було надіслано лист із Міністерства, у якому містилося затвердження за Б. Суходольським на

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр.1582. Арк. 73.
[2] Там само. Арк. 89-91.

проведення у 1938/1939 навчальному році навчальних занять із педагогіки у Львівському університеті [1].

Штат працівників кафедри педагогіки складався з двох осіб – керівника, надзвичайного професора Богдана Суходольського та лаборанта Євгена Савіцького, призначеного наприкінці 1938 року. Також Рада гуманістичного факультету продовжувала клопотати про надання титулу професора Казимиру Сосніцькому, зокрема 24 жовтня 1938 року було надіслано відповідне звернення на ім'я Президента держави, однак воно не отримало позитивної відповіді [2].

Наведена таблиця зображує відомості щодо кількості студентів Львівського університету, які протягом 1934–1939 років навчалися у напрямах "Педагогіка" і "Психологія".

Таблиця 3.1.

Кількість студентів, які вивчали педагогіку і психологію напередодні Другої світової війни [3]

Навчальний рік	Напрям	Студенти			По курсах					Магістерські дипломи	
		всього	чол.	ін.	I	II	III	IV	V	чол.	жін.
1934/1935	педагогіка	41	14	27	5	4	9	11	4	–	3
	психологія	8	5	3	5	3	4	3	1	–	–
1935/1936	педагогіка	38	10	28	6	5	3	9	15	1	6
	психологія	5	2	3	2	–	1	1	1	–	–
1936/1937	педагогіка	36	8	28	8	5	6	10	7	4	6
	психологія	8	6	2	2	2	1	1	2	–	–
1937/1938	педагогіка	34	9	25	5	5	4	6	12	4	5
	психологія	9	4	5	3	4	1	1	–	–	–
1938/1939	педагогіка	36	7	29	6	5	6	5	14	–	–
	психологія	7	2	5	3	1	2	–	1	–	–

[1] Там само. Арк. 88.
[2] Там само. Арк. 85.
[3] Там само. Спр. 1625. Арк. 6, 12, 17, 19, 23, 25.

З табл. 3.1 бачимо, що студенти напряму "Педагогіка" за численістю у 4–5 разів перевищували напрям "Психологія", однак самостійна кафедра психології на той час уже функціонувала, а кафедра педагогіки до 1937 року існувала лише в офіційній документації. Причому створення кафедри педагогіки у жодному разі не позначилося на динаміці кількості студентів напряму "Педагогіка".

Новостворена кафедра не встигла належно розгорнути свою діяльність через події Другої світової війни. У Таємному польському університеті, що функціонував у Львові в роки німецької окупації, були спроби реалізувати педагогічну підготовку студентів. Зокрема, у 1943/1944 навчальному році з ініціативи Казимира Айдукевича і Казимира Сосніцького були організовані Педагогічні студії (Studium Pedagogiczne). Його слухачами були не тільки студенти Таємного університету, але й учителі, що бажали поліпшити свій кваліфікаційний рівень. Студіями керував К. Айдукевич, що викладав також логіку. У переліку навчальних предметів були, зокрема, психологія виховання (Тадеуш Томашевський), історія освіти (Антоній Кнот), педагогіка і дидактика (Казимир Сосніцький), загальна психологія (Мєчислав Кройц) [1].

У 1918–1939 рр. майже всі слухачі філософського (гуманістичного) та математично-природничого факультетів на різних рівнях та в різних формах вивчали педагогіку, дидактику, психологію, історію шкільної освіти та інші, близькі до педагогіки, дисципліни, такі як філософія, фізіологія, гігієна, суспільні науки, а також дидактику окремих предметів. Отже, курс наук про виховання прослухало декілька тисяч випускників університету [2].

[1] Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. S. 150.

[2] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 411.

3. Організаційні аспекти історико-педагогічної освіти як складового компоненту педагогічної підготовки студентів Університету Яна Казимира

На відміну від педагогічної проблематики, питання відновлення історичної пам'яті займали пріоритетні позиції в освітній політиці польської влади. Одним із нових структурних підрозділів Львівського університету стала кафедра історії освіти та шкільництва. Потреба заснування у Львівському університеті окремого структурного підрозділу, який би займався вивченням та підняттям на поверхню малодосліджених здобутків польської освіти, витала у повітрі вже досить тривалий час. Історія польської освіти та шкільництва заявила про свою автономність у рамках загальноісторичних і загальнопедагогічних наукових пошуків ще у першій половині XIX ст. У цей час з'являються розвідки Гуґо Коллонтая, Яна Снядецького та Броніслава Трентовського[1]. У другій половині XIX ст. вдосконалення методу критики джерел та їх інтерпретації сприяло більш детальному пізнанню історичного процесу та його структури, створюючи при цьому умови для відокремлення і зміцнення нових спеціалізацій історичної науки. Польський історик освіти Генрик Барич, описуючи період 1870–1900 років, називає їх періодом розквіту історіографії освіти і шкільництва у Польщі, підкреслюючи роль Галичини як головного дослідницького центру [2].

Наукові студії над історією освіти і шкільництва розвивалися досить нерівномірно. У Кракові ще 1876 року при Академії мистецтв було засновано Комісію для досліджень літератури й освіти у Польщі (Komisja dla Badań Literatury i Oświaty w Polsce). Хоч і входило до неї чимало істориків та педагогів, її повсякчас очолювали історики літератури, що неминуче спричиняло зміщення дослідницьких пріорите-

[1] Nawroczyński B. Polska myśl pedagogiczna: jej główne linie rozwojowe, stan współczesny i cechy charakterystyczne / Bogdan Nawroczyński. Lwów–Warszawa : Książnica–Atlas, 1932. S. 50-55.

[2] Там само. S. 16.

тів. Однак протягом 1878–1929 років у видавництві комісії під назвою "*Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*" ("Архів історії літератури і освіти у Польщі") побачило світ чимало наукових досліджень з історії польської освіти та шкільництва [1].

Дослідження історії шкільництва в іншому галицькому осередку – Львові – було значно скромнішим. Причини такого становища – у браку професійно підготованих істориків освіти. Вивченням минувшини шкільництва займалися здебільшого самі ж учителі (за винятком Людвіга Фінкеля), які не до кінця володіли комплексом наукових методів історичного дослідження. В університетських же колах дослідницька праця у зазначеному напрямі належної підтримки не отримувала. Якщо у Кракові серед викладачів навчальних дисциплін педагогічного циклу у вищій школі переважали габілітовані з історії, то у Львові – габілітовані з педагогіки. Таким способом у навчальних планах Львівського університету (окрім, хіба, лекцій Євсевія Черкавського) домінувала теорія педагогіки й історія педагогічної думки, в той час як у Кракові – саме історія освіти. Однак через об'єктивні і суб'єктивні чинники Краківському університету не вдалося бути провідником в історико-педагогічних дослідженнях[2]. Будучи "кузнями" підготовки педагогічних кадрів та центрами науково-педагогічних та історичних досліджень, обидва вищі навчальні заклади Галичини – Львівський та Краківський університети – до 1918 року так і не стали повноцінними осередками вивчення історії освіти і шкільництва. Обом навчальним закладам бракувало окремої структурної одиниці, яка б зосередила свої дослідницькі зусилля саме у цьому напрямs. До слова, протягом

[1] Szulakiewicz W. Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918–1939) / Władysława Szulakiewicz. Toruń, 2000. S. 17.

[2] Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii / Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata /pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. Rzeszów, 1995. S. 23-42.

1920–1934 років у структурі Ягеллонського університету функціонувала кафедра історії культури відомого польського вченого Станіслава Кота, однак історія виховання посідала лише один зі спектрів її науково-дослідницької діяльності[1].

На початку 20-х років минулого століття постало питання про відкриття у Львівському університеті кафедри історії освіти та шкільництва (спершу в підготовчих документах із цього питання фігурувала назва "кафедра історії освіти і культури" [2]). З метою не допустити збільшення фінансових витрат на утворення нової структурної одиниці надзвичайну кафедру в Університеті Яна Казимира було відкрито замість вакантної кафедри математики. Було оголошено конкурс на заміщення цієї посади, у якому взяло участь чимало викладачів вищих шкіл Польської держави – фахівців з історії культури та літератури. Навесні 1923 року Рада професорів філософського факультету прийняла ухвалу про запрошення на посаду її керівника – випускника Львівського університету, учня К. Твардовського, професора історії польської літератури Варшавського університету Станіслава Лемпіцького. Офіційно кафедра історії освіти та шкільництва під орудою С. Лемпіцького була відкрита 12 лютого 1924 року[3].

Зазначимо, що на час створення кафедри історії освіти і шкільництва в університеті Яна Казимира вивченням минувшини освіти та культури вже займалися історики Ян Птасьнік і Казимир Гартліб, а також визначний філософ і психолог Казимир Твардовський, який очолював архівну та археографічну роботу у сфері дослідження історії галицького шкільництва. У 1919–1929 роках у Львові працювали члени державної Комісії для вивчення історії виховання і шкільництва у Польщі (*Komisja dla Badań Historii*

[1] Szulakiewicz W. Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918–1939) / Władysława Szulakiewicz. Toruń, 2000. S. 41.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1080. Арк. 15.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1080. Арк. 17, 119; Оп. 7. Спр. 1126. Арк. 27, 29.

Wychowania i Szkolnictwa) Євген Барвінський, Фердинанд Бостель, Л. Фінкель, Францішек Майхрович та Алойзи Ванчура [1]. Отже, було створено передумови для більш інтенсивного розвитку історико-педагогічних досліджень у стінах університету.

За спиною молодого керівника кафедри був десятирічний педагогічний досвід, який він здобув, учителюючи у гімназіях Львова і Городенки [2]. Кафедрою С. Лемпіцький керував упродовж 1924–1939 років, а з 1933 став звичайним професором, піднявши таким способом статус самої кафедри [3]. Вже будучи відомим у державі науковцем, С. Лемпіцький був обраний членом Літературної комісії Академії мистецтв у Кракові, членом польського Наукового товариства у Львові, дійсним членом Історико-педагогічної комісії Міністерства віровизнань і народної освіти, секретарем Львівської педагогічної підкомісії та редактором збірника "*Wiadomości Pedagogiczne*" ("Педагогічні відомості"), віцепрезидентом Товариства вищих шкіл у Львові [4].

Як засвідчує аналіз історичних матеріалів, на кафедрі панував суворий порядок. Студенти, зокрема стипендіати кафедри, під загрозою втрати продовження стипендії проводили чергування у його приміщеннях. Вартими уваги також є взаємини, які виникли між студентами і професором та іншими викладачами кафедри. На практиці було реалізовано правило, що "професор, керівник інституту та асистент закладу приймають у справах університету лише в межах інституту". Існувала також чітка субординація у спілкуванні студентів з викладачами: професор приймав лише за посередництвом асистента закладу, якому студент мав

[1] Barycz H. Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury w Polsce / Henryk Barycz. Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1949. S.163-164.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр.1080. Арк. 5.

[3] Там само. Арк. 53.

[4] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1080. Арк. 129.

повідомити зміст питань, "для вирішення яких він бажає спілкуватись з професором" [1].

Незважаючи на ці "недемократичні" академічні правила, а можливо саме завдяки ним, навчальний процес під керівництвом С. Лемпіцького вирізнявся порядком і прозорістю взаємних вимог, а створена так атмосфера сприяла сумлінній науковій роботі та успіхам у навчанні. Завдяки цьому навчальні заняття професора і його асистентів користувалися престижем і популярністю серед студентів.

Зазначимо, що громадські обов'язки та участь в інтелектуальному житті Львова були важливою складовою діяльності професора С. Лемпіцького й опосередковано визначали напрям його особистих наукових інтересів та зацікавлень з його найближчими учнями. Учений був засновником та редактором часописів "*Wiadomości z Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce*" ("Відомості з історії виховання і шкільництва у Польщі", 1921–1922); "*Minerwa Polska*" ("Мінерва польська", 1927–1929); редактором видання "*Pamiętnik Literacki*" ("Літературний щоденнник"), рецензентом літературних новин часопису "*Gazeta Lwowska*" ("Львівська газета") і директором Польського шкільного музею у Львові [2]. За наукові досягнення С. Лемпіцький був обраний 1929 року членом-кореспондентом Польської Академії мистецтв, а 1947 – дійсним членом Польської академії наук [3].

Протягом 1923–1939 років, коли у Львівському університеті функціонувала кафедра історії освіти і шкільництва, зусиллями С. Лемпіцького та його учнів було створено організаційну базу для навчальної та наукової праці в істори-

[1] Там само. Оп. 7. Спр. 1060. Арк. 6.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1080. Арк. 77.

[3] Лаврецький Р. В. Наукова школа історії освіти, виховання та культури у Львівському університеті в 1924–1939 роках : напрями та методологія досліджень, зміст навчальної підготовки / Р. В. Лаврецький // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2008. № 2. С. 20.

ко-педагогічній площині. Поряд із варіативною номенклатурою лекційних курсів історико-педагогічної тематики проводили засідання просемінару і семінару з історії освіти і шкільництва. Збережені в архівних документах статистичні відомості свідчать, що особливою популярністю серед студентства користувалися лекції з історії освіти, шкільництва і педагогічної думки, а також спецкурси з історії інтелектуальних течій і культурного життя в Польщі та Європі. Керуючись національними інтересами, викладачі кафедри акцентували увагу на вивченні польської культурно-освітньої спадщини, суб'єктивність оцінок якої не применшує заслуг львівського академічного історико-педагогічного середовища у формуванні бази науково-педагогічних знань Галичини міжвоєнного двадцятиліття. Зосередження на історії освіти й шкільництва не лише створювало сприятливий фон і теоретичне підґрунтя для розвитку учительської підготовки у Львівському університеті доби Другої Речі Посполитої, а й становило невід'ємну частину цієї підготовки.

4. Педагогічна підготовка студентів теологічного факультету Університету Яна Казимира

Після Першої світової війни найбільш значні організаційні та кадрові зміни відбулися у структурі теологічного факультету. За часів Австро-Угорщини факультет, який єдиний з-поміж інших забезпечував безоплатне навчання для студентів, за своїм етнічним складом був здебільшого українським. Так, статистичні дані за 1893/1894 навчальний рік свідчать, що з 338 студентів факультету українців було 248 осіб (73,4 %), 89 поляків (26,3 %) і один вірменин[1]. Після тотальної полонізації Львівського університету український сегмент у середовищі викладачів і студентів був практично витіснений з його структури. Протягом 1918–1935 років на

[1] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S. 181.

теологічному факультеті не навчався жоден український студент [1].

Отже, кількість студентів теологічного факультету, який посідав останнє місце в університеті за цим показником, зменшилася ще в декілька разів. Так, у 1913/1914 навчальному році з 5 871 студента університету на правничому факультеті навчалося 3 493; на філософ-ському – 1 229; на медичному – 791; на теологічному – 358 [2]. У 1919/1920 навчальному році ці показники становили, відповідно – 2 647, 1 032, 736, 825, 54. У 1929/1930 навчальному році з 6 100 студентів університету на правничому факультеті навчалося 2 314; на гуманістичному – 2 077; на математично-природничому – 925; на медичному – 603; на теологічному – 118 [3].

Станом на 1923 рік у структурі факультету функціонувало 14 звичайних кафедр. Серед них не було окремої кафедри педагогіки, натомість функціонувала кафедра катехитики і методики [4]. Справа окремої кафедри катехитики і методики постала на порядку денному після завершення Першої світової війни. Як було зазначено, до 1918 року курс катехитики і методики викладали окремо українською і польською мовами силами фахівців інших дисциплін, часто практикуючих священнослужителів без наукових ступенів [5].

На засіданні Ради теологічного факультету 24 квітня 1919 року було схвалено пропозиції до Міністерства віровизнань і народної освіти щодо створення кафедри катехитики і педагогіки "як конче необхідної". Підставою для позитивного вирішення справи було перебування у

[1] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 84-85.

[2] Там само. С. 47.

[3] Там само. С. 84-85.

[4] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 48.

[5] Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. Lwów, 1894. Cz. 2. S.92-95, 188-190.

львівському церковному і педагогічному середовищі габілітованого доктора з катехитики о. Зиґмунта Бєлявського, який отримав свій науковий ступінь 25 лютого 1919 року на теологічному факультеті Львівського університету. У висновку для Міністерства від 28 лютого 1919 року про затвердження його габілітації декан теологічного факультету о. Францішек Лісовський дав високу оцінку Зиґмунту Бєлявському як людині, знаній "завдяки як своїй науковій праці, так і дуже сумлінній та плідній учительській праці", яку також "уважають одним із найбільш визначних і відданих учителів і вихователів молоді". Затвердження габілітації Міністерством відбулося 28 березня 1919 року [1]. Однак через проблеми зі здоров'ям З. Бєлявського протягом 20-х років минулого століття за дорученням Ради факультету часто заміняв о. Кароль Цсешнак [2].

Офіційно кафедра почала функціонувати у 1920/1921 навчальному році. При кафедрі діяв науковий семінар, студенти мали змогу користуватися бібліотечними фондами, які розміщувалися у лекційній аудиторії. Зберігся офіційний лист Ради факультету до Міністерства від 15 квітня 1924 року з приводу перспективного розвитку теологічної освіти у Львівському університеті. Зокрема, у документі звернено увагу на необхідність покращення фінансово-матеріального забезпечення навчального процесу і розгортання нових структурно-кадрових одиниць, однак таке звернення не отримало позитивної відповіді [3]. Натомість 1933 року в часі режиму фінансової економії, який розгорнуло нове керівництво Міністерства віровизнань і народної освіти, кафедра катехитики і методики була ліквідована [4].

---

[1] Wołczański K. J. Wydział teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1918-1939 / K. J. Wołczański. Kraków : [б.в.], 2002.

[2] Там само.

[3] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918-1933). Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. S. 47-50.

[4] Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. S. 42-43.

3.2. Змістові аспекти психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя

Наповнення змістового компонента підготовки педагогів у стінах університету розвивалося у контексті не лише державної освітньої політики, а й тенденцій розвитку педагогічної думки в Європі, у країні та регіоні. Проблематика учительської підготовки та інтелектуального виховання, яка становила об'єкт досліджень львівського академічного філософсько-педагогічного осередку, була складовою частиною загального напряму педагогічної думки, теорії, практики і аксіології виховання, спрямованих на формування всесторонньо розвиненої особистості та її соціалізації. У тісному зв'язку з тогочасною педагогічною теорією і загальною дидактикою перебувала теорія виховання. Навчальні підручники і посібники з педагогіки кінця XIX – початку XX ст. свідчать, що як об'єкти виховного впливу передбачалися так звані інтегральні складники особи вихованця, тобто його характер, воля, розумові здібності і самодисципліна. Дидактична модель, значною мірою сформована у Львові, ставила перед учителями високі науково-педагогічні вимоги і реалізовувалася в пізнавальному дискурсі.

У шкільній освіті до початку XX ст. домінували традиції гербартіанської дидактики, особливо це стосувалося класичних гімназій. Попри різноманітні обмеження економічно-соціального й цивілізаційного характеру львівська "провінція" Східної Галичини систематично від початку століття збагачувалася новими педагогічними кадрами [1]. У школах щораз частіше переважала ініціатива модернізації роботи середніх шкіл, класичних та реальних гімназій,

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 404.

учительських семінарій, ремісничих шкіл, а також академічного навчального закладу у Львові. Таке явище мало два витоки. По-перше, на нього вплинув безсумнівний поступ наук про виховання й близьких до педагогіки дисциплін. Другим чинником, який породжував розуміння потреби змін у школі, став бурхливий розвиток педагогічної літератури, що стосувалася освітніх проблем, опіки, гігієни та відпочинку молоді. Ментальні зміни були тісно пов'язані з викладацьким середовищем Львівського університету.

Нові наукові явища у Галичині найбільш активно засвоювали у середовищі гуманітарної професури університету. Щораз краще їх сприймала їх й частина мислячих учителів середніх шкіл. Ці дві верстви були основою для розвитку педагогічної науки і практики у Львові. Їх представники гостро відчували потребу наукової самостійності педагогіки та усвідомлювали комплексний контекст педагогічних наук. Комплексний характер педагогічної освіти потребував взаємозв'язків з іншими галузями знань про людину – філософською антропологією, етикою, логікою, культурологією, соціологією, психологією. Саме так, через призму педагогічної думки, цілісні знання про людину, її можливості, минуле, сучасний стан й перспективи розвитку трансформувалися у зміст педагогічної підготовки у стінах Львівського університету.

1. Змістове наповнення аудиторної вчительської підготовки студентів Львівського університету другої половини 1920 – 1930 років

Протягом 1918–1921 років номенклатура педагогічних курсів зберігала напрям, визначений керівником Педагогічного семінарію Болеславом Маньковським. Варто також відмітити появу в зимовому семестрі 1919/1920 навчального року одногодинного лекційного курсу К. Твардовського під назвою "Розвиток і організація університетів", однак у навчальних планах цей курс не закріпився[1].

[1] Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1919/20. Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1919. S.13.

У 1925-1927 роках проблематику вчительської підготовки у Львівському університеті формували навчальні курси педагогічного циклу, які проводив Зиґмунт Кукульський. Архівні документи свідчать про дедалі зростаючий інтерес студентів до університетської педагогічної підготовки. Так, у 1925/1926 навчальному році участь у заняттях з загальної дидактики (2 год на тиждень) брало близько 500 студентів, а лекції з курсу "Головні течії педагогічної теорії" (2 год на тиждень) слухали 450 студентів. Наступного навчального року кількість слухачів зросла – заняття з дисципліни "Вступ до педагогіки" (2 год на тиждень) відвідували 600 студентів, із "Психології виховання" (1 год на тиждень) – 350, з "Історії реалістичної педагогіки" (1 год на тиждень) – 400. Крім того, в окремих групах відбувалися практичні заняття ("вправи"), у яких брало участь 360–400 студентів у кожному триместрі 1927/1928 навчальному року [1]. У 1926/1927 навчальному році було анонсовано збагачення й осучаснення лекцій та конверсаторіїв з експериментальної педагогіки і педагогіки Й. Песталоцці [2]. Як зазначає польський дослідник вищого шкільництва Казимир Шмид, "заняття З. Кукульського, головно, не виходили за межі традиційної педагогіки і не торкалися проблематики "нового виховання" і педагогічного прогресивізму" [3].

Організація навчальних занять, проблематика лекцій та їх популярність серед студентів свідчили про відродження вищої педагогічної освіти у Львові після декількох років стагнації, що переважала після відходу Болеслава Маньковського. Поступово зростав авторитет педагогічної науки

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 939. Оп. 5. Спр. 999.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1926/1927. Lwów, 1926 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1926/1927. Lwów : Z pierwszej zwiózkowej drukarni, 1926.

[3] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. – Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 257.

на гуманістичному факультеті, чому не останньою чергою сприяв високий рівень викладання Зигмунта Кукульського, зокрема підвищення вимог щодо педагогічної кваліфікації майбутніх викладачів середніх шкіл [1]. Педагогіка у Львівському університеті відновлювала свій статус не лише як академічної дисципліни, а й як фундамент професійної реалізації майбутніх учителів. Варто зазначити, що Зигмунт Кукульський, сповнений ентузіазму і посвяти справі педагогічної підготовки, доїжджав із Любліна, де продовжував виконувати обов'язки гімназійного вчителя і викладача педагогіки у Люблінському католицькому університеті [2].

Після вимушеного відходу З. Кукульського від викладацької роботи у Львівському університеті змістовий компонент педагогічної підготовки студентів зазнав суттєвих змін. З кінця 20-х років XX ст. у навчальних планах було передбачено окремий розділ, який отримав назву "Педагогічні студії". Він містив перелік навчальних дисциплін, призначених для вивчення студентами, що мали намір присвятити себе вчительській професії. Регулярні публікації навчальних планів університету дають змогу простежити еволюцію змісту педагогічної освіти протягом цього десятиліття в контексті викладання навчальних курсів дидактичного, історико-педагогічного та психологічного циклів. Сформований таким способом комплекс навчальних дисциплін становив обов'язковий теоретичний мінімум для кандидатів на посади вчителів середніх шкіл [3].

---

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 936, док. 69. Розпорядження Міністерства від 9.04.1925 № 4962/В II щодо педагогічної кваліфікації вчителів середніх шкіл; ЦДІАУ у Львові, Ф. 174, 175, 178 (Шкільна крайова рада), 179 (Кураторій Львівського шкільного округу).

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 999.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 57-58 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 59-60 ; Uniwersytet Jana

3.2.1. Курси дидактичного циклу

Викладання педагогічних дисциплін у Львівському університеті ускладнювалося неповноцінним кадровим та матеріальним забезпеченням, однак відбувалося без перерв. Основні заняття з дидактики проводив доцент Казимир Сосніцький. Так, у навчальному плані за 1931/1932 навчальний рік за ним були закріплені такі курси:

1) Навчання у народних школах Європи та Америки.
2) Дидактичні вправи для нижчих курсів.
3) Дидактичні вправи для вищих курсів (усі – 2 год на тиждень протягом усього навчального року) [1].

Упродовж 30-х років XX ст. навчальні пропозиції К. Сосніцького складалися з трьох незмінних позицій:

1) Загальна дидактика або ж основні проблеми дидактики.
2) Дидактичні вправи для нижчих курсів.
3) Дидактичні вправи для вищих курсів (усі – 2 год на тиждень протягом усього навчального року) [2].

Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 59-60; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 58-59 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 60-61 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63-64 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 63-65.

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 43.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 59 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 60 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów :

У 1936/1937 навчальному році викладацький склад гуманістичного факультету поповнився доцентом педагогіки Мєчиславом Зємновичем. Упродовж цього і наступного навчальних років він викладав такі лекційні курси:

1) Організація освіти. Теоретичні основи та їх реалізація в Польщі та інших країнах – 2 год на тиждень [1].
2) Клас як педагогічна проблема – 1 год на тиждень.
3) Вправи у сфері керування класом – 1 год на тиждень (усі – протягом року) [2].

Нагадаємо, що 24 липня 1938 року професором педагогіки Львівського університету було номіновано Богдана Суходольського[3]. Вслід за відповідним листом Президента було надіслано розпорядження Міністерства, у якому містилося затвердження аудиторного навантаження нового завідувача кафедри. Так, навчальні плани за 1938/1939 навчальний рік містили такий перелік курсів:

1) Сучасні педагогічні системи у зв'язку з поглядом на світ – 2 год на тиждень.
2) Проблеми культури ХХ ст. – 1 год на тиждень.
3) Педагогічний просемінар для слухачів зі спеціалізації "педагогіка" – 2 год на тиждень.
4) Педагогічний семінар для слухачів зі спеціалізації "педагогіка" – 2 год. на тиждень.
5) Практичні заняття з педагогіки, загальної дидактики та організації шкільництва для кандидатів на учителів

Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 58 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 61 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 64.

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63.

[2] Там само. S. 64.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1582. Арк. 88.

середніх шкіл – 2 год на тиждень, для студентів гуманістичного та математично-природничого факультетів, які готувалися до складання учительського іспиту (усі – протягом року) [1].

Як бачимо з наведеної номенклатури дидактичних курсів, протягом 30-х років минулого століття навчальним планом передбачалося формування у студента комплексу базових теоретичних знань з дидактики і закріплення їх під час практичних занять. Розмежування практичних занять для слухачів I–II і III–IV років навчання свідчило про прагнення творців змісту вчительської підготовки сформувати ступеневий підхід до оволодіння вміннями та навичками, необхідними для майбутньої педагогічної діяльності. Суттєве розширення змістового наповнення дидактичного сегмента вчительської підготовки у 1938/1939 навчальному році стало можливим завдяки створенню самостійної кафедри педагогіки. Розвинути потенціал завадив початок Другої світової війни, яка змінила суспільно-політичні, етнокультурні і освітні реалії в регіоні.

3.2.2. Курси історико-педагогічного циклу

Історико-педагогічний сегмент учительської підготовки студентів Львівського університету був представлений навчальними дисциплінами, викладання яких забезпечувала кафедра історії освіти і шкільництва на чолі з професором Станіславом Лемпіцьким. Цикл відповідних дидактичних пропозицій складався з двох частин – лекційної і практичної. Номенклатура лекційних курсів змінювалася щороку і стосувалася різноманітних проблем з історії шкільництва та педагогічної думки. Так, у планах університету 1929/1930 навчального року цей цикл був представлений такими позиціями:

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1582. Арк. 92

1) Освітня реформа XVIII ст. з присвяченням особливої уваги Польщі (2 год на тиждень, протягом року).
2) Львівський університет (1 год на тиждень, I і II триместри) [1].

Упродовж 30-х років XX ст. студенти, які готувалися до педагогічної професії, слухали також лекції з таких історико-педагогічних курсів:

1) Вступ до історії освіти в Польщі (1 год на тиждень, I і II триместри).
2) Державне виховання (2 год на тиждень, III триместр) [2].
3) Вступ до історії освіти в Польщі (1 год на тиждень) [3].
4) Нарис історії освіти і шкільництва (2 год на тиждень).
5) Методика нормативних вправ у шкільному навчанні (1 год на тиждень)[4].
6) Коменський і коменіанізм на фоні педагогіки XVII ст. і пізніших часів (1 год на тиждень).
7) Польські виховні традиції (1 год на тиждень)[5].
8) Історія польських університетів з присвяченням особливої уваги Польщі (1 год на тиждень).

---

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929/1930. Lwów : Z pierwszej zwiózkowej drukarni, 1929. S. 28-29.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 58.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 59.

[4] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 59-60.

[5] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 58.

9) Письменники-педагоги польського Просвітництва (2 год на тиждень)[1].
10) Польська виховна ідеологія XIX–XX ст. (1 год на тиждень) [2].
11) Освіта жінок протягом століть з присвяченням особливої уваги Польщі (1 год на тиждень) [3].

Науково-практична частина історико-педагогічного сегменту вчительської підготовки містила просемінар та семінар з історії освіти і шкільництва. Їхні засідання відбувалися двічі на тиждень протягом навчального року. Учасниками просемінару були студенти I–II років навчання, а семінару – студенти III–IV років [4].

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 60.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63-64.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 63-64.

[4] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929/1930. Lwów : Z pierwszej zwiózkowej drukarni, 1929. S. 28-29 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 58 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 59 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 59-60 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 58 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 60 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63-64 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 63-64.

Архівні документи свідчать, що регулярна підготовка в рамках факультативного семінару історії освіти та шкільництва у Львівському університеті відбувалася з першої половини 20-х років XX ст. Зберігся "Протокол свідоцтв, занять і семінарів", у якому знаходимо списки слухачів, учасників практичних занять і семінарів з історії освіти та шкільництва у 1925–1939 роках (приблизно 500 осіб) [1]. Цей документ містить відомості щодо кількості студентів, тем семінарських робіт (рефератів, рецензій, контрольних робіт), результатів успішності та висновки професора про семінарські роботи. З плином часу категорій запротокольованої інформації ставало щоразу менше. Наприклад, у 1938 році відповідний документ обмежувався лише списком осіб, які закінчили просемінар та семінар, кількістю годин проведених на заняттях і кінцевими оцінками. Також варто зазначити, що наприкінці 1930-х років значно зменшилася кількість бажаючих обрати цю спеціалізацію, що, безперечно, свідчить про згасання початкового ентузіазму у дослідженнях кафедральної проблематики. Так, у 1925/1926 навчальному році в просемінарах і семінарах з історії освіти та шкільництва брали участь 79 слухачів, а в 1938/1939 – лише 22 студенти [2].

Згідно з документацією, в роботі семінару найчастіше брали участь студенти гуманітарних напрямів підготовки (80 %), проте частими були випадки, коли на заняття записувались правники, теологи чи представники природничих спеціальностей. Найбільша кількість слухачів з'являлась у першому триместрі, а згодом поступово зменшувалась. Проте ніколи не було груп, менших ніж 20 осіб [3]. Студії з історії освіти користувались інтересом з двох причин: 1) пізнавальне зацікавлення, викликане інтелектуальним пошуком; 2) практично-фаховий інтерес через бажання здобути посаду вчителя.

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1060.
[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1060; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1107. Арк. 2-6.
[3] Там само.

Викликає інтерес методика підготовки студентів, що вивчали історію освіти і шкільництва. Бажаючий записатись на просемінар чи семінар мав звернутися до асистента інституту (сучасне значення – кафедра), показати залікову книжку, інформацію про рік і напрям навчання, попередню участь у семінарах, оцінки з гуманітарних предметів зі свідоцтва зрілості (історія, польська мова, класичні мови, іноземні мови) та визначитись із групою навчальних предметів для складання магістерського іспиту. Члени семінару були зобов'язані "слухати і конспектувати лекції з історії освіти та шкільництва, які оголошені в університетській програмі" [1]. Крім того, вони мали регулярно брати активну участь у засіданнях семінару. Недотримання цих правил викликало виключення зі списку членів інституту і спричиняло відмову у виставленні заліку.

Підготовка студентів відбувалася з суворим дотриманням дидактичних вимог. Існував програмний зв'язок і тематична послідовність просемінарських і семінарських занять. Згідно з регламентом, члени просемінару впродовж першого триместру мали скласти іспит з історії виховання за університетським підручником Станіслава Кота [2]. Упродовж наступних двох триместрів студенти складали колоквіум на основі лекцій з історії освіти і виконували в кожному триместрі так званий "пенсум" (письмовий реферат, бібліографічна робота, колоквіум з лекційного матеріалу і рецензії). Невиконання бодай однієї з вимог регламенту унеможливлювало здобуття свідоцтва про завершення семінару. Право відвідувати семінарські заняття мали лише слухачі просемінарських занять, які отримали оцінку не менше "задовільно". Також професор мав право провести вступний екзамен чи вимагати від кандидата здання самостійного письмового реферату [3].

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1315. Арк. 3.

[2] Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. Lwów : Państwowe wydawnictwo książek szkolnych, 1934. T. I. 408 s.; T. II. 378 s.

[3] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1315. Арк. 3-4.

Як бачимо з наведених відомостей, реалізація змістового компонента історико-педагогічної освіти у Львівському університеті була чітко регламентована, що створювало належні умови для забезпечення майбутніх учителів ґрунтовними знаннями зі сфери історії шкільництва та педагогічної думки, а також сприяло розвитку науково-дослідного потенціалу львівського студентства.

3.2.3. Курси психологічного циклу

У переліку обов'язкових для вивчення майбутніми педагогами навчальних дисциплін були наявні окремі курси психологічного циклу. Так, у 1931/1932 навчальному році студенти записувалися на курси "Розвиток мислення в дітей" (2 год на тиждень, III триместр)[1]; у 1935/1936 – "Розвиток мислення у дітей" (1 год на тиждень, повний рік) [2]; у 1936/1937 і 1937/1938 навчальних роках – "Вправи з педагогічної психології" (2 год на тиждень, повний рік) [3]. Однак особливе значення для вчительської підготовки психологічних дисциплін спонукає звернути увагу на номенклатуру інших навчальних дисциплін, що викладали для студентів Львівського університету силами Інституту психології. Так, у 1929/1930 навчальному році слухачі записувалися на такі курси:

1) Загальна психологія – 1 год на тиждень.

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 42-43.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 61.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 64.

2) Психологічні вправи для нижчих курсів – 3 год на тиждень.
3) Психологічні вправи для вищих курсів – 4 год на тиждень.
4) Самостійні роботи з експериментальної психології – 4 год на тиждень.
5) Читання та інтерпретація науково-психологічних праць – 2 год на тиждень (усі – повний навчальний рік) [1].

Як і пропозиції кафедри історії освіти і шкільництва, навчальні курси Інституту психології складалися з лекційного і практичного сегментів. Протягом 30-х років XX ст. студенти слухали лекційні курси з "Основ психології" (2 год на тиждень протягом повного навчального року) [2] і ще одного або декількох курсів, які щороку змінювалися. Серед таких позицій навчальні плани університету подають такі:

1) Психологія волі (2 год на тиждень) [3].

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929/1930. Lwów : Z pierwszej zwiózkowej drukarni, 1929. S.27.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 42-43 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 43 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 43 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 40-41 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 44 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 46-47 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 47-48.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 42-43.

2) Психологія мислення (2 год на тиждень) [1].
3) Психічне життя і нервова система (2 год на тиждень).
4) Інтелектуальні процеси (1 год на тиждень) [2].
5) Психологія волі (1 год на тиждень) [3].
6) Теорія суджень (1 год на тиждень) [4].
7) Методи психології (2 год на тиждень).
8) Психологія навичок (1 год на тиждень) [5].
9) Прояви волі у проблематиці психологічних досліджень (1 год на тиждень)[6]. Усі зазначені навчальні предмети читали протягом повного навчального року.

Навчальні заняття з дотичної до педагогіки психологічної проблематики проводив також доцент філософії і психології Роман Інгарден. Серед пропонованих ним курсів були, зокрема: "Про відчуттєве спостереження і його пізнавальні вартості" (2 год на тиждень, I і II триместри)[7]; "Вчен-

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 43.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 43.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 40-41.

[4] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 44.

[5] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 46-47.

[6] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 47-48.

[7] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 42.

ня про слово і судження" (2 год на тиждень, ІІІ триместр)[1]; "Основні проблеми сучасної етики" (4 год на тиждень, ІІІ триместр) [2] тощо.

З огляду на модель експериментальної, вікової і педагогічної психології, яку використовували у Львівському університеті особливу роль надавали практичним заняттям з цих галузей психології. Цей сегмент психологічної освіти студентів Університету Яна Казимира складався з незмінного комплексу навчальних курсів доцента М. Кройца, кожен із яких був розрахований на повний навчальний рік. Ось вичерпний перелік цих курсів:

1) Психологічні вправи для нижчих курсів – 4 год на тиждень.
2) Психологічні вправи для вищих курсів – 4 год на тиждень.
3) Самостійні роботи з експериментальної психології – 6 год на тиждень.
4) Читання та інтерпретація науково-психологічних праць – 2 год на тиждень [3].

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 43.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 47.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 42-43 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 43; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 43 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 40-41; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 44 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki

На засіданнях семінару для слухачів перших двох років навчання підіймали проблематику теорії тестів і методології психологічних досліджень. Учасники обговорювали й аналізували результати власних навчальних експериментів, які стосувалися пам'яті, уваги, розуму, навчання, чуттєвих реакцій тощо. Наприклад, у І триместрі 1929/1930 навчального року на заняттях брало участь 56 студентів; у ІІ – 34; в ІІІ – 30 студентів; у 1930/1931, відповідно – 82, 28 і 24 студенти [1].

Студенти ІІІ і IV років навчання на практичних заняттях психологічного семінару ознайомлювалися з апаратурою для психотехнічних досліджень і поглиблювали свої знання з психологічної теорії та методики. Ці знання поєднувалися з практикою під час занять у Львівській психологічній консультації. Крім того, учасники самостійно опрацьовували теми простих психологічних експериментів, аналізували труднощі, шукали альтернативні шляхи і пропонували власні пропозиції вирішення проблем.

У рамках практичних занять і тлумачення праць з психології студенти вивчали, зокрема, дослідження німецьких емпіричних психологів, що стосувалися продуктивності розумової праці. Емпіричні праці й аналіз теорії увінчувалися рефератами психологічних трактатів. Протягом 30-х років минулого століття кількість учасників практичних занять з психології суттєво зросла. Так, у І триместрі 1929/1930 навчального року в заняттях психологічного семінару брало участь 15 студентів ІІІ–IV років навчання; у ІІ і ІІІ триместрах – по 10 сту-

1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 46-47 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 47-48.

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860-1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 315.

дентів; у 1930/1931, відповідно – 26, 18 і 17 студентів[1]. Отже, зв'язок педагогіки з психологією, що виник у Львівському університеті з середини XIX ст., протягом міжвоєнного періоду зміцнювався завдяки вирішенню спільних практичних завдань та інтеграції змістового наповнення учительської підготовки студентів.

3.2.4. Додаткові навчальні курси з предметної дидактики

Перелік навчальних дисциплін, призначених для кандидатів на посади вчителів середніх шкіл, окрім трьох основних – дидактичного, історико-педагогічного і психологічного – циклів, періодично доповнювався також спеціальними курсами з методики викладання окремих навчальних предметів. Їх викладали фахівці з відповідних профільних дисциплін – професори або лектори без наукових ступенів, часто – директори львівських гімназій або досвідчені вчителі. Так, протягом 30-х років минулого століття студенти слухали лекції : професора Юліуша Кляйнера "Читання класики польської літератури у середній школі" (2 год на тиждень)[2] ;

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860-1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 316.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 57 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 59 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 59 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 58 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 60; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63-64 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 64.

Зигмунта Ґерстманна "Основи читання літературних творів у середній школі" (1 год) і "Проблеми історії літератури у школі" (1 год)[1] ; професора Генріха Ґертнера "Теорія граматики і практичне навчання польської мови у середніх школах" в обсязі (2 год)[2] ; Ришарда Скульського "Вправи з дидактики польської мови" (3 год) [3], професора Зигмунта Черного "Дидактика французької мови для середніх шкіл" (1 год.)[4]; професора Генріха Ґертнера "Методика словникових вправ" (2 год.)[5]; Еви Малечинської "Навчання історії у середній школі (з відвідуванням шкільних занять)"

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 58.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 59.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 60 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 58-59 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 61 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63-64 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 61; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 64 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 64.

[4] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 58-59.

[5] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 58-59.

(2 год)[1]; Адольфа Беднаровського "Дидактика латинської мови " (2 год), "Дидактика грецької мови" (2 год)[2] та "Методика навчання грецької та латинської мови у чотирирічній гімназії та гуманістичному і класичному загальноосвітньому ліцеї"[3]; Юліуша Куяса "Головні проблеми навчання мови у нових гімназіях" [4], "Вивчення мови у перших двох класах гімназії" (2 год) та "Мовні проблеми у І класі загальноосвітнього ліцею" (2 год) [5]; Мечислава Гембаровича "Історія мистецтва як шкільний предмет" (1 год) [6]; Казимира

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 59 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 61 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 64.; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 65.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 60 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 59.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 61; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 63-64; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 64.

[4] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 61 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 64.

[5] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 65.

[6] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 64 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 65.

Маєвського "Навчання античного мистецтва і культури у середній школі" (1 год)[1]; Людвіка Федоровського "Теорія фізичного виховання" (1 год) та "Практичні вправи для кандидатів на вчительські посади" (4 год) [2] та ін. Усі навчальні курси були розраховані на повний навчальний рік. Отже, методики викладання окремих навчальних предметів доповнювали і збагачували зміст учительської підготовки у Львівському університеті актуальним досвідом практикуючих педагогів середніх навчальних закладів міста, що дало можливість студентам безпосередньо переймати цінні дидактичні знання та вміння.

2. Напрями реалізації змістового компонента педагогічної освіти студентів теологічного факультету Університету Яна Казимира

У навчальних планах теологічного факультету педагогічна підготовка була реалізована через певні курси психолого-педагогічного циклу. Протягом 1920–1930 років їх викладання забезпечували професор кафедри катехитики і методики Зигмунт Бєлявський та асистент Кароль Цсешнак. Так, у 1929/1930 навчальному році студенти теології отримали такі дидактичні пропозиції:

1) Систематична педагогіка (4 год.. на тиждень).
2) Дидактика (2 год).
3) Катехитичні вправи (2 год , усі – повний навчальний рік) [3].

У навчальних планах факультету на 1931/1932 навчальний рік було сформовано розширену номенклатуру курсів, яка містила вже п'ять позицій:

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 65.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 66.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929/1930. Lwów : Z pierwszej zwiózkowej drukarni, 1929. S. 6.

1) Систематична педагогіка (2 год на тиждень).
2) Дидактика (2 год).
3) Педагогічний семінар (2 год).
4) Катехитика (1 год).
5) Катехитичні вправи (2 год).

Усі курси вивчали протягом повного навчального року [1].

Навчальний план 1932/1933 навчального року передбачав збільшення аудиторного часу на вивчення педагогіки до 4 год, решта курсів зберегли свій об'єм на попередньому рівні [2]. Отже, студенти мали змогу сформувати комплекс професійних знань та вмінь, що складалися з педагогічного і катехитичного сегментів, кожен із яких передбачав теоретичний і практичний компоненти.

Очікувано негативно впливала на педагогічну підготовку студентів теології ліквідація 1933 року кафедри катехитики і методики. У 1933/1934 навчальному році уже немає "Катехитичних вправ", а курс педагогіки було скорочено до 3 год [3]. Починаючи з 1934 року, кількість годин, відведених на вивчення педагогічних курсів, зменшилась до чотирьох, тобто вдвічі. Зміст педагогічної підготовки тепер був представлений у навчальних планах лише двома навчальними дисциплінами о. К. Цсешнака і мав такий вигляд:

1) Систематична педагогіка.

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 10.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. S. 7.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 8.

2) Катехитичні вправи (усі – 2 год на тиждень протягом навчального року)[1].

Педагогічну підготовку студентів теологічного факультету доповнювали також психологічні знання. Так, у 1929/1930 навчальному році професор Ян Степа викладав курс "Загальна психологія", розрахований на два триместри в обсязі 4 год на тиждень [2]. Цей предмет переважав у навчальних планах наступних років, але вже в обсязі 3 год на тиждень [3]. Привертали увагу студентів і вузькоспеціалізовані психологічні курси професора Я. Степи:

1) Психологія відчуттів (4 год) [4].
2) Психологія мислення і волі (2 год) [5].

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 6 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 6 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 6-7 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 6-7.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929/1930. Lwów : Z pierwszej zwiózkowej drukarni, 1929. S. 3.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 3 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. S. 3 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 3.

[4] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 5 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 3.

[5] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. S. 5 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 3.

3) Раціональна психологія (2 год, кожен курс – на один триместр) [1]. Також студенти богослов'я записувалися на курси логіки [2] та етики [3] (обидва – по 3 год на тиждень). З огляду на зростання популярності навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу серед студентів світських факультетів, яка простежувалася у другій половині 30-х років XX ст., об'єм змістового наповнення педагогічної підготовки на теологічному факультеті залишався недостатнім.

Отже, аналіз номенклатури повного комплексу навчальних курсів, що їх вивчали студенти Університету Яна Казимира, дає змогу виокремити базові напрями змісту вчительської підготовки студентів Львівського університету на філософському і теологічному факультетах. Вони полягали насамперед у тісному зв'язку педагогічних та психологічних навчальних дисциплін, а також у збалансованості теоретичного і практичного характеру педагогічної освіти майбутніх учителів.

[1] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 3 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. S. 3.

[2] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 3 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 3.

[3] Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. S. 3 ; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. S. 3; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. S. 3.

3. Навчальні підручники з педагогіки як основне джерело змістового наповнення вчительської підготовки студентів Львівського університету

Систему педагогічних знань, що становила зміст вищої педагогічної освіти, відображено у текстах навчальних посібників, які протягом міжвоєнного періоду використовували під час вивчення педагогічних курсів. Особливу увагу привертають підручники, авторами яких були викладачі Львівського університету – Казимир Твардовський та його учень Казимир Сосніцький.

3.1. Підручник Казимира Твардовського "Засадничі поняття дидактики і логіки"

Навчальний підручник Казимира Твардовського "Засадничі поняття дидактики і логіки" поєднує в єдиний комплекс систему знань з теорії навчання та побудови цілісних смислових суджень [1]. Перша частина посібника становить вступ, де побіжно оглянуто загальні засади дидактики як науки, що входить до складу педагогіки. Автор обумовлює психологічні та інтелектуальні аспекти навчання, визначає взаємозв'язки дидактики з іншими науками, а також її понятійно-категоріальний апарат, зокрема відмінності між матеріальною та формальною освітою. Навчання трактують як процес, що передбачає наявність принаймні двох учасників – ретранслятора (вчителя в аудиторії чи автора навчальної книги) і реціпієнта знань, відтак на сторінках першої частини свого посібника К. Твардовський зупиняється на обґрунтуванні потреби підготовки дипломованих педагогів [2].

Друга частина займає близько чверті загального обсягу підручника і присвячена висвітленню засад логіки, яка наприкінці XIX ст., вслід за педагогікою і психологією, виділилася з системи філософських наук [3].

---

[1] Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego. 1901. 224 s.

[2] Там само. S. 3-13.

[3] Там само. S.13-93.

Третя частина містить відомості зі сфери школознавства. Вона має назву "Про школу" і подає детальну інформацію про засади й організацію навчального процесу у середньому навчальному закладі. Перші сторінки роз'яснюють особливості індивідуальної та колективної форм навчання. До позитивних сторін індивідуального навчання автор посібника відносить можливість пристосування навчального процесу до індивідуальних потреб учня та кращі умови для належної уваги пізнавальним потребам учнів, а до негативних – брак взаємодії учнів у процесі навчання та підвищені кадрові і фінансові потреби для забезпечення необхідної кількості вчителів. Колективне навчання натомість забезпечує належну взаємодію учнів, сприяє їхній соціалізації, дає змогу більш економно використовувати фінансування навчального процесу, однак не може забезпечити необхідної уваги вчителя до окремого учня. До вад колективного навчання К. Твардовський зачислює також негативний вплив невихованих учнів на результативність навчання решти класу.

Значну увагу також присвячено питанням школознавства, зокрема, висвітленню тогочасної системи державної освіти, завданням початкової, середньої та вищої шкіл, проблемам управління шкільною освітою, а також актуального комплексу освітнього законодавства [1].

Четверта частина посібника розкриває засади практичної дидактики, а саме основи змісту освіти, форми, методи і принципи навчання. Вона розпочинається з тлумачення понять навчального плану, навчальної програми, а також принципів та засад їх формування. У цьому контексті розглянуто, зокрема, аналітичний і синтетичний, індуктивний і дедуктивний, циклічний і концентричний підходи до формування цілісного навчального курсу [2].

[1] Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego. 1901. S. 95-111.

[2] Там само. S.111-137.

Керуючись основними формами і методами навчання, К. Твардовський виявляє себе традиціоналістом, подаючи як основні методи запитання вчителя і відповіді учня. Втім, розуміючи таке спілкування досить широко, у посібнику подано розгалужений комплекс варіативних підходів до формування дидактичних засад та реалізації вчителем на практиці системи "запитання–відповідь" у якості засобу як матеріальної, так формальної освіти, яка потребує від учителя значно більших зусиль. Тут, на думку автора, допоможе метод вправ або ж "вправляння", яке розвиватиме спостережливість учня, його пам'ять, уяву, здатність формулювати судження, зосереджувати увагу і логічно міркувати. Автор засуджує тренування під час навчального процесу лише пам'яті, чим робить крок уперед від принципів австрійської освіти XIX ст [1].

Умови ефективності навчання – ось ще одна важлива проблема, яка цікавить К. Твардовського в контексті розгляду принципів навчання. На його переконання, учні, яких у школі вчили правильно, володіють такими рисами:

- мають певний обсяг знань, який містить не повний об'єм інформації, яку вони проходили під час навчання, однак серед засвоєного неодмінно наявні основоположні знання і базові принципи, на основі яких, за необхідності, вони можуть здобудувати ті знання, яких бракує;
- уміють самостійно виконувати розумові операції і використовувати їх за певних умов;
- володіють допитливим розумом, який після завершення навчання у середній школі продовжує прагнути до здобуття нових знань і формування нових умінь.

Доступність навчання, на думку автора, досягають через застосування вчителем навчальних методів і форм, від-

[1] Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. Lwów: Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego. 1901. S. 137-179.

повідних індивідуальним здібностям і можливостям учнів. Не менш важливим він убачає і принцип практичності навчання, тобто зв'язку його з життям. Попри зміст освіти йогодосягають також активною взаємодією з іншими учнями, використанням здобутих знань на практичних заняттях і згодом у позашкільному житті. Міцності знань натомість повинні сприяти:

- цікавість навчального процесу;
- логічний і послідовний зв'язок різних ланок і видів інформації;
- зіставлення між собою тих інформаційних позицій, які повинні залишитися в пам'яті;
- єдність наукових знань;
- методи систематичного повторення пройденого матеріалу.

Окремо К. Твардовський виділяє основи учительського впливу на учнів, що неодмінно сприяє підвищенню ефективності навчального процесу. До таких основ, на його переконання, належать особиста прив'язаність і довіра учнів до вчителя, повага вчителя до учнів та заохочення учнів до навчання. Своєю чергою, головними вимогами до педагога є:

- аналіз і опрацювання змісту лекції з точки зору рецепційних можливостей слухачів;
- чітке і зрозуміле формулювання засадничих понять та суджень;
- ясний і змістовно впорядкований виклад думок, який дає змогу слухачам опанувати їх зміст;
- формування у студентів високих вимог щодо власної діяльності, а також внутрішньої та зовнішньої дисципліни;
- власна бездоганна поведінка викладача як приклад для студентів.

Також навчальна програма повинна брати до уваги "світоглядні проблеми й дискусії над ними, що становили б кістяк навчання, вимагали б від учителя як високої кваліфікації зі сторони наукової підготовки, так і рідкісного

таланту панування над дискусією й величезної педагогічної тактовності” [1].

П’яту частину посібника присвячено виховній ролі середньої школи, у якій автор на провідні позиції ставить морально-релігійну складову. Саме школа, на переконання К. Твардовського, у поєднанні з іншими чинниками розвитку учнівської особистості закладає основи характеру молодої людини, зокрема такі його риси, як відчуття обов’язку, призвичаєння до систематичної праці, усвідомлення суспільних обов’язків і формування стійкого релігійного світогляду. Навчання виховує, виховання навчає – саме таких засадничих закономірностей навчання учня у школі дотримується автор.

Як підсумок і узагальнення К. Твардовський пропонує майбутньому вчителеві, яким планує бути його студент і читач цього посібника, замислитися над своїм покликанням і призначенням. Серед обов’язків педагога він убачає і особисті (постійне самовдосконалення, самоосвіта та самовиховання), і суспільні (відповідальність за стан освіченості більшості мешканців краю). Автор переконаний в особливій ролі особистості вчителя у навчальному процесі і становленні особистості учня – майбутнього громадянина. Він уважає, що “без доброго вчителя школа навіть за сприятливих обставин доброю не буде, а добрий учитель зможе значною мірою зрівноважити вади самої системи й устрою шкільництва” [2].

3.2. Навчальний підручник Казимира Сосніцького “Загальна дидактика”

Крім праці К. Твардовського, варто детальніше зупинитися на підручнику доцента Львівського університету Казимира Сосніцького під назвою “Загальна дидактика”, який також використовували у навчальному процесі протягом

[1] Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, 1901. S.179-208.

[2] Там само. S. 209-224.

30-х років минулого століття. Попри те, що на обкладинці підручника К. Сосніцького зазначено, що він призначений для вчительських семінарій, однак за усталеною з другої половини XIX ст. практикою викладачі університету опиралися у своїх лекційних курсах здебільшого на власний науковий доробок і викладали навчальні дисципліни максимально наближено до своїх наукових зацікавлень. Про це свідчать номенклатура навчальних курсів, починаючи ще з 1871 року, збережені в архівах проєкти навчальних планів як філософського, так і теологічного факультетів, а також тексти авторських навчальних посібників, написаних викладачами Львівського університету.

Навчальний посібник К. Сосніцького "Загальна дидактика" має розгалужену структуру і складається з дев'яти частин, які послідовно розкривають наукову і навчальну інформацію, необхідну для опанування студентами теоретичних знань з теорії навчання і створення у них передумов для набуття практичних умінь представника вчительської професії [1]. Саме цій меті була підпорядкована наявність наприкінці кожної змістової частини посібника групи від п'яти до п'ятнадцяти практичних і творчих індивідуальних завдань для самостійної роботи студентів. Для відповіді на ці завдання потребувалося не лише глибоке опанування навчальним матеріалом, а й демонстрування творчого мислення та прояв умінь педагога-практика.

Перша частина "Навчання і освіта" вводить читача у курс педагогіки, зокрема розтлумачує основний понятійно-категоріальний апарат і допомагає студентам сформувати теоретичну базу дидактичних знань. Також розкриваються поняття різних форм і видів освіти за ознаками її мети, професійної спрямованості, деталізацією змісту і численністю аудиторії, охопленої навчальним процесом. До прикладу, індивідуальні завдання до першої частини є такими:

[1] Sośnicki K. Zasady dydaktyki : Podręcznik dla użytku seminarii nauczycielskich i nauczycieli / Kazimierz Sośnicki. Lwów : Nakładem wydawnictwa księżek szkolnych, 1925. 159 s.

1. Наведіть дії педагога, спрямовані на розширення сфери знань учня, засвоєної випадково протягом життя.
2. Чи доцільно з боку вчителя систематично інструктувати дитину, перш ніж вона почне говорити?
3. Що, на Вашу думку, є більш правильним: перестерігати дітей перед можливою небезпекою й убезпечити їх від негативного досвіду, чи залишити дітей самостійно здобути цей негативний досвід? Чому?
4. Наведіть приклади випадкових теоретичних повчань, взятих з життя дітей, використовуючи з цією метою життєве середовище дитини (місце проживання – місто, містечко чи село; професії батьків; різні житєві обставини – хвороба, повінь, пожежа тощо).
5. Як використовувати природну цікавість учня для випадкових повчань?
6. Як виконати перехід від випадкового отримання інформації у дошкільному віці до систематичного шкільного навчання?
7. Яке значення випадкового повчання для подальшого систематичного навчання?
8. Навчальна програма для державних початкових шкіл містить мету викладання конкретних предметів. Як ця мета обумовлює формальну та матеріальну освіту?
9. Наведіть приклади професій, що потребують спеціальних знань у: а) теоретичній; б) практичній сферах. Укажіть міру залежності необхідного рівня загальної освіти від галузі знань в обох цих сферах.
10. Продемонструйте взаємодію рівня освіти і рівня побутової культури людини на життєвих прикладах з історії людства різних епох людського розвитку, соціальних верств, професій тощо.
11. Які навчальні предмети до цього часу залишаються у школах різних типів, а які можна вважати загальноосвітніми?

12. Наведіть відмінності між освітою вузькою й односторонньою, з одного боку, та багатосторонньою й експансивною – з іншого [1].

Подібно формувалися завдання для індивідуальної самостійної роботи студентів і в інших частинах посібника.

Друга його частина під назвою "Школа" стосується не лише питань школознавства, а й містить інформацію про форми організації навчального процесу – індивідуальну та колективну, їхні особливості, а також про роль і місце вчителя та учня в кожній із цих систем [2].

У третій частині "Навчальні предмети" автор пропонує класифікувати усі навчальні дисципліни, які вивчає учень у середній школі, на три групи: а) моральні – ті, що формують морально-етичні засади дитячої особистості (наприклад, наука релігії); б) наукові – ті, що розвивають науковий світогляд учня (наприклад, рідна та іноземні мови, геометрія, географія, історія тощо); в) – ті, що розвивають практичні уміння учнів (наприклад, письмо, рахунок, рукоділля, гімнастика, співи тощо). Своєю чергою наукові предмети автор посібника поділяє на гуманістичні (що стосуються людини як психічної істоти, її внутрішнього світу і стосунків зі світом зовнішнім) та реалістичні (що стосуються зовнішнього, матеріального оточення людини) [3].

Четверта частина "Розподіл наукового матеріалу" детально розглядає особливості змісту освіти у середній школі, зокрема визначає дидактичні аспекти формування навчальної програми відповідно до різних концепцій навчального курсу (поступовий і концентричний, аналітичний і синтетичний, індуктивний і дедуктивний) у поєднанні з прикладами фрагментів відповідних навчальних програм. Згадані особливості стосуються, зокрема, принци-

[1] Sośnicki K. Zasady dydaktyki : Podręcznik dla użytku seminarii nauczycielskich i nauczycieli / Kazimierz Sośnicki. Lwów : Nakładem wydawnictwa księżek szkolnych, 1925. S. 1-9.

[2] Там само. S. 11-17.

[3] Там само. S. 18-26.

пів формування змісту освіти і якостей учнів, потрібних для опанування змістом відповідної навчальної дисципліни [1].

У п'ятій частині "Організація шкільного навчання" автор розглядає поняття навчального плану в контексті викладених у попередній частині посібника концепцій формування навчальних курсів, а також аналізує різні аспекти формування змісту навчання школярів протягом навчального року, у тім числі принципи й особливості поділу годин між начальними дисциплінами [2].

Більш об'ємна наступна, шоста частина посібника під назвою "Методи навчання", хоча детально висвітлює не лише поняття методів навчання як способи пристосування до умов навчального процесу, а й сам навчальний процес, форми навчання й особливості цілепокладення у процесі навчання. Власну авторську класифікацію методів навчання К. Сосніцький не пропонує, розрізняючи методи за численністю учнів (індивідуальні, колективні та індивідуально-колективні) й активністю позиції учня у навчальному процесі (формальні та евристичні). Важливе значення також приділено методам роботи з підручником як засадничим і традиційним навчальним методам, методам повторення і зміцнення засвоєних знань, а також практичним методам як таким, що допомагають учневі пов'язати теорію навчання із практикою життя [3].

У сьомій частині під назвою "Навчання поглядом, поняттям і словом" автор розглядає і порівнює ефективність трьох головних засобів отримання учнем інформації під час навчального процесу, а саме: а) конкретне мислення, сприйняття інформації за допомогою органів відчуттів, мимовільне і довільне спостереження тощо; б) абстрактне мислення, аналіз і синтез, усвідомлення ідей, принципів,

[1] Sośnicki K. Zasady dydaktyki : Podręcznik dla użytku seminarii nauczycielskich i nauczycieli / Kazimierz Sośnicki. Lwów : Nakładem wydawnictwa księżek szkolnych, 1925. S. 27-63.

[2] Там само. S. 64-76.

[3] Там само. S.76-117.

понять тощо; в) формалістичне мислення, сприйняття словесного прояву інформації без заглиблення у її зміст, так зване "зазубрювання" [1].

Восьма частина "Запитання і відповіді" розглядає цей найпоширеніший із часів Середньовіччя навчальний метод. Зокрема, автор цікавиться природою запитань, аналізує їхні зовнішні та внутрішні якості, потенційні властивості, розглядає мистецтво формулювання запитань у контексті поєднання їх логіки та естетики. Відповіді учнів привертають увагу К. Сосніцького не лише у навчальному, а й у виховному й психологічному аспектах, що суттєво розширює предмет навчальних методик у вивченні студентами цього питання [2].

У заключній, дев'ятій частині висвітлено мотиваційний компонент навчального процесу через призму психічних процесів, аналізуючи їх природу і способи стимулювання та розвитку учнівської зацікавленості з боку вчителя [3].

Загалом, порівнюючи підручники К. Твардовського і К. Сосніцького, можна виділити їхні спільні риси – прагнення плекати майбутніх учителів на основі німецько-австрійської педагогіки, ґрунтуючись на морально-релігійній основі і консервативних традиціоналістських особистісних стосунках учителя та учня. З іншого боку, між посібниками є чимало відмінностей. Зокрема, К. Твардовський з огляду на свою внутрішню відданність філософії демонструє вишуканість мовного викладу, яка характеризується відносно довгими складними реченнями і стилем, максимально наближеним до наукового тексту. Його фактаж опирається на емпіричний досвід і є чітко типологізованим. Яскравою ознакою посібника К. Твардовського є опора на психологічну основу навчальної діяльності, зокрема психічні особли-

[1] Sośnicki K. Zasady dydaktyki : Podręcznik dla użytku seminarii nauczycielskich i nauczycieli / Kazimierz Sośnicki. Lwów : Nakładem wydawnictwa księżek szkolnych, 1925. S. 118-137.

[2] Там само. S. 138-148.

[3] Там само. S. 149-154.

вості мислительної діяльності учня, що, не дивно, враховує захоплення автора експериментальною психологією.

На відміну від свого вчителя і попередника, К. Сосніцький висловлюється досить короткими реченнями, його мова є більш простою, чіткою і мінімально наповненою художніми засобами. Значна частота по-особливому виділеного тексту допомагає студентові легко зорієнтуватися у тексті посібника і без труднощів віднайти у ньому головне й другорядне. Особливе значення мають доречні і практичні завдання для індивідуальної роботи студентів наприкінці кожної змістової частини посібника. Отже, кожен з цих посібників мав свої переваги і становив вагомий етап у дидактиці вищої школи, зокрема у теоретичній і практичній підготовці студента до вчительської професії.

Варто також зазначити, що формування переліку рекомендованої додаткової літератури для самостійної роботи у текстах лекцій і навчальних посібників свідчив про відкритість викладачів Львівського університету до нових педагогічних теорій і освітніх концепцій. Зокрема, студенти використовували праці Ф. Фьорстера "Школа і характер", Г. Кершенштайнера "Поняття школи праці". На практичних заняттях для вищого курсу опрацьовували провідні ідеї сучасної педагогіки, головно, німецької. Серед проблем, що підіймали студенти – "Виховання і його зв'язок з навчанням"; "Аксіома Кершенштайнера"; "Світогляд як мета виховання"; "Виховання навіюванням Флітнера"; "Громадсько-політична педагогіка П. Петерсена"; "Релігійне і політичне виховання Кріка". Викладачі рекомендували до опрацювання також і праці польських педагогів – Богдана Наврочинського, Сергія Гессена і Богдана Суходольського [1].

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1503. Арк. 19.

3.3. Посилення науково-дослідницької складової професійно-педагогічної програми вчителів

3.3.1. Загальні особливості розвитку педагогічної науки у львівському академічному середовищі

На зламі XIX і XX ст. у педагогічній думці Галичини простежувалися важливі зміни в дусі нової освітньої філософії. Поступове подолання стереотипу, що передбачав іманентну залежність наук про виховання від філософії, сприяло наданню педагогіці і психології статусу окремих наук. Матеріалізм, натуралізм, прагматизм, лібералізм, демократія, віра у цивілізаційний прогрес значною мірою впливали на ментальність щораз ширших суспільних кіл [1]. Відомий польський дослідник історії шкільництва і педагогічної думки Чеслав Майорек стверджує, що ці ідеї "відзнаходили численних прихильників у науковому та вчительському середовищі та серед інших верств інтелігенції, особливо тієї, що походила з суспільних низів" [2].

Пробудження думки й новаторської педагогічної практики було викликане також стрімким розвитком природничих, психологічних, суспільних і гуманітарних наук на філософському (гуманістичному) й математично-природничому факультетах (математична школа Стефана Банаха, Гуґо Штейнгауса; історична школа Людвіка Фінкеля, Освальда Бальцера, Станіслава Закревського; географічна школа Євгенія Ромера; культурологічна школа Антонія Каліни, Францішека Буяка; літературознавча й лінгвістична школа Юліуша Кляйнера, Вільгельма Брухнальського, Людвіка Цвіклінського, Юзефа Каленбаха, Яна Каспровича, Зигмунта Черного та багатьох інших) [3].

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860-1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 403.

[2] Majorek Cz. Polska myśl pedagogiczna w zaborze austriackim (1772–1918) / Czesław Majorek // Przegląd historyczno-oświatowy. 1992. N. 3-4. S. 101-118.

[3] Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. – Львів : Львівський національний університет, 2011. С. 66-78.

Водночас варто зауважити, що дискурс тогочасної львівської університетської педагогіки розвивався в гармонії з галицькою релігійно-моральною свідомістю, традицією і схильністю до творення авторитетів [1], а консерватизм наук про виховання у Галичині "більше, ніж деінде, опирався на соціальні прагнення та освітні вимоги нижчих суспільних верств" [2]. Попри слабку рецепцію "нового виховання" і відкидання впливу прогресизму та радикальних експериментів у Львівському університеті домінували тенденції до набуття педагогікою наукового характеру. Вони формувалися згідно з гербартіанськими позиціями (А. Даниш, Б. Маньковський), на основі психологічно-філософського сцієнтизму, прихильником якого був К. Твардовський, або ж поведінково-інтроспективної моделі емпіричної психології М. Кройца. Отже, як слушно зазначає Чеслав Майорек, "на початку існування ІІ Речі Посполитої педагогіка мала слабо виражений самостійний характер, залишалася релігійно і світоглядно однорідною" [3].

Починаючи з 20-х років XX ст., серед львівських теоретиків наук про виховання формується спротив поділу педагогіки на дві окремі течії: емпіричну (описову, теоретичну), тобто наукову педагогіку та нормативну чи телеологічну педагогіку (К. Сосніцький, М. Зємнович). Безпосереднім здобутком цього середовища в добу Другої Речі Посполитої було обґрунтування антинатуралістичного мислення в тогочасній педагогіці. Воно проявилося, як і в інших академічних осередках Польщі, в публікаціях, що стосувалися

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 421.

[2] Majorek Cz. Polska myśl pedagogiczna w zaborze austriackim (1772–1918) / Czesław Majorek // Przegląd historyczno-oświatowy. 1992. N. 3-4. S. 101-118.

[3] Majorek Cz. Oblicza historiografii oświatowo-pedagogicznej w Galicji / Czesław Majorek // Galicja i jej dziedzictwo. T. 8. Myśl edukacyjna w Galicji. 1772–1918 / pod red. Cz. Majorka i A. Mejssnera. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1996. S.16.

формування індивідуальної і "публічної" сторін особистості, виховуючого суспільства, проблем культури та ціннісної сфери. Ці пошуки розвинули педагогічну аксіологію і прискорили звільнення освіти з обмежень гербартіанської традиції. У численних гуманістично-педагогічних висловлюваннях К. Твардовського, С. Лемпіцького, К. Сосніцького, М. Зємновича, М. Кройца та інших університетських педагогів знаходимо також варті уваги підходи до проблеми суб'єктивності у вихованні. Вони передусім брали до уваги автономність індивідуальної особистості, її неповторність, стосунки з суспільно-культурним оточенням та важливу роль виховання в індивідуальному та суспільному розвитку вихованця [1].

Варто наголосити, що в академічному середовищі львівської педагогіки міжвоєнного двадцятиліття усі цінності – суспільні, правничі, культурні, освітні, релігійні, естетичні, наукові тощо – трактували як результат процесу людської соціалізації, збільшення людського досвіду. Їх не сприймали як метафізичні форми, відірвані від буття особистості чи соціальних груп, норм спільного життя, історії та культурних змін. Представники педагогічного середовища Львівського університету наголошували на потребі засвоєння елементарних виховних цінностей, таких як: чесність, обов'язковість і справедливість у людських стосунках, толерантність стосовно відмінностей переконань, етнічних, релігійних, культурних різниць і т.п. Така спрямованість наближала галицьке академічне середовище до аксіологічного і реалістичного напряму педагогіки культури та соціології виховання [2].

Аналізуючи соціокультурні аспекти цієї проблеми, дослідник теорії та практики галицької освіти XIX – першої половини XX ст. Т. Завгородня стверджує, що "розвиток

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 417.

[2] Там само.

української педагогічної думки в Галичині відбувався в контексті пошуків науковців країн Західної Європи й Наддніпрянської України. Проте складне становище українського шкільництва в Польщі спричиняло труднощі в організації навчально-виховного процесу й у розробці проблем теорії та практики навчання на рівні вимог часу" [1]. Реалії були такими, що академічна педагогіка у міжвоєнний період була повністю полонізована. Отже, ведучи мову про академічне середовище Університету Яна Казимира, потрібно говорити лише про розвиток польської педагогічної науки.

Абстрагуючись від суспільно-політичних та етнокультурних аспектів функціонування наукового дискурсу у міжвоєнній Польщі, можна стверджувати, що львівське академічне середовище збагатило педагогічну думку своєї епохи важливими теоретичними здобутками, вирізнялося критичним підходом і творчим осмисленням виховних та освітніх ідей, що проникали до Львівського університету. У контексті вивчення і систематизації розвитку педагогічних наук Другої Речі Посполитої та появи основних науково-педагогічних концепцій варто звернути увагу на процес формування наукових мікросередовищ навколо найбільш яскравих постатей львівської академічної педагогіки.

2. Напрями науково-педагогічних досліджень у львівському академічному середовищі міжвоєнного періоду

Протягом перших десятиліть XX ст. львівський осередок академічної педагогіки сформував у сфері цієї університетської дисципліни напрями, течії і наукові школи, згромаджені довкола видатних індивідуальностей. На підставі проведених досліджень першоджерел й аналітично-порівняльної роботи, у Львові можна простежити три напрями пошуку, які прямували до перетворення педагогіки

[1] Завгородня Т. К. Розвиток теорії і практики навчання в Галичині (1919–1939 роки) : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. / Т. К. Завгородня. Київ, 2000. С. 8.

на автономну академічну дисципліну. Вони збігаються з напрямами змісту педагогічної підготовки, сформованого наприкінці 20-х років минулого століття (див. 3.2). Сегментацію львівського науково-педагогічного середовища доби Другої Речі Посполитої ілюструє рис. 3.1.

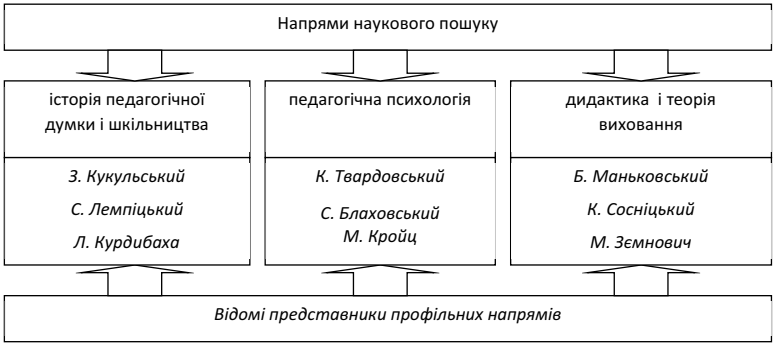

Рис. 3.1. Педагогічна думка
у Львівському університеті міжвоєнного періоду

2.1. Історико-педагогічна школа Станіслава Лемпіцького

Як уже було зазначено, 1923 року професором і керівником кафедри історії освіти і шкільництва Львівського університету став варшавський історик культури Станіслав Лемпіцький. Учений, дослідник культурної минувшини та організатор історико-педагогічної науки у Львівському університеті, він зумів налагодити роботу очолюваного ним підрозділу та заснованого однойменного інституту, вдало поєднавши навчання студентів із науковою роботою та підготовкою цілого покоління молодих адептів історії шкільництва[1]. Учасники семінарів професора

[1] Szulakiewicz W. Udział Stanisława Łempickiego w kształtowaniu oblicza naukowego historii wychowania (W piędziesiątą rocznicę śmierci) / Władysława Szulakiewicz // Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy / pod red. T. Gumuły, J. Krasulskiego. S. Majewskiego. Kielce : Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii i Eksploatacji, 1998. S. 77-85.

С. Лемпіцького отримували від нього не лише влучні поради і спрямування у корисному напрямі, а й можливості для публікації результатів своєї наукової роботи [1].

Крім Станіслава Лемпіцького, на кафедрі історії освіти і шкільництва плідно працювали також його учні, відомі згодом у повоєнній Польщі вчені – приват-доценти Антоній Кнот, Лукаш Курдибаха, Стефан Трухім, о. Альфонс Шльотз та ін [2]. Загалом же Львівський університет став у міжвоєнній Польщі третьою (після Краківського та Варшавського університетів) кузнею наукових історико-педагогічних кадрів. За підрахунками історика польської освіти Владислави Шулякевич 13 із 65 (тобто 20 %) польських академічних істориків освіти і шкільництва міжвоєнного періоду здобули вищу освіту саме у цьому навчальному закладі. Габілітацію у Львівському університеті за цей же час (1919–1939) пройшло сім істориків виховання (22,5 %) від 31 габілітації у всій державі[3].

Професор С. Лемпіцький поступово і наполегливо формував власну історичну та педагогічну школу. Дослідник розвитку історичної науки в Університеті Яна Казимира Роман Лаврецький зазначає, що вона "досить вдало вписувалась у когорту існуючих у 1918–1939 роках в університеті наукових шкіл історичного профілю". До таких варто віднести школу суспільної та економічної історії Францішека Буяка, історії модернізму Адама Шельонговського, історії мистецтва Владислава Подляхи, Владислава Козицького та Владислава Жили, історії Польщі Станіслава Закшевського

[1] Szulakiewicz W. Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918–1939) : studium historiograficzne / Władysława Szulakiewicz. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2000. S. 48.

[2] Лаврецький Р. В. Наукова та педагогічна діяльність працівників кафедри історії освіти та шкільництва Львівського університету (1924–1939) / Р. В.Лаврецький // Вісник Львівського університету. Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 1999. Вип. 34. С. 355-360.

[3] Szulakiewicz W. Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918–1939) : studium historiograficzne / Władysława Szulakiewicz. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2000. S.73.

та Людвика Колянковського, стародавньої історії Казимира Закшевського, антропології Яна Чекановського, етнології Адама Фішера, історії права Освальда Бальцера, Пшемислава Домбковського та Владислава Абрагама, історії церкви Мєчислава Тарнавського та Юзефа Уміньського [1].

Дослідження львівської історико-педагогічної школи стосувалися важливих для розвитку польської національної культури суспільних і політичних проблем. Методологічна основа історико-педагогічних досліджень, закладена у діяльності дослідників освіти і шкільництва львівського середовища, на відміну від Кракова та Варшави, де домінували педагогічний та соціологічний підходи, відповідно, лежала в історичній, а вужче – в історично-культурній площині. У Львівському університеті утвердилося бачення історії освіти і виховання як нової наукової дисципліни – субдисципліни історії [2]. З методологічно-проблемного погляду дані дослідження відрізнялись значною фактографічною точністю. Водночас у них були достатньо представлені аналіз та порівняльна характеристика на тлі польських і загальноєвропейських культурних процесів [3]. На думку сучасного польського дослідника історії освіти професора Казимира Шмида, "реалізована в 30-х роках XX ст. у Львівському університеті модель історико-освітніх досліджень

[1] Лаврецький Р. В. Наукова школа історії освіти, виховання та культури у Львівському університеті в 1924-1939 роках : напрями та методологія досліджень, зміст навчальної підготовки / Р. В. Лаврецький // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. № 2. 2008. С. 20.

[2] Maternicki J. Cztery dziesięciolecia badań nad dziejami historiografii. / Jerzy Maternicki // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej : materiały konferencji naukowych w Cedzynie i Białymstoku w 1986 i 1987 / pod redakcją Jerzego Maternickiego. Warszawa : Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, 1987. Cz. 2. S. 439–489.

[3] Лаврецький Р. В. Наукова школа історії освіти, виховання та культури у Львівському університеті в 1924–1939 роках : напрями та методологія досліджень, зміст навчальної підготовки / Р. В. Лаврецький // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. № 2. 2008. С. 21.

була наповнена національною ідеєю. Її пронизував також сум за міфами минулих епох, але вони переплітались з холодним, фактографічним відтворенням подій” [1].

Комплекс дослідницьких зацікавлень викладачів університету міжвоєнного періоду можна розділити на дві групи: історія шкільництва та біографістика. У першій групі переважало вивчення історії університетів (Замойської академії, Віленського університету – праці С. Лемпіцького; Львівського університету – праці К. Левицького) та питань польської системи виховання у ретроспективі (старопольський виховний ідеал – праці Л. Курдибахи; військове виховання – А. Кнота; виховання членів правлячих родин – Ю. Скочка). Особливе місце у польській історіографії освіти міжвоєнного періоду посідала проблематика Комісії народної освіти (*Komisja Edukacji Narodowej*), яка привернула увагу львівських дослідників (праці С. Лемпіцького, Л. Курдибахи, С. Трухіма, о. А. Шльотза). До проблем давньоруської освіти виявляв зацікавлення А. Ванчура, що друкувався під псевдонімом “К. В. Харлампович”. Значною популярністю користувалася також тематика життєписів польських освітніх діячів (Г. Пірамовича, Г. Коллонтая, С. Конарського, С. Сташіца, Я. Снядецького, Я. Замойського та ін.) минулого у поєднанні з аналізом їхнього впливу на розвиток системи шкільництва (праці С. Лемпіцького та А. Кнота, а також їхні статті до Польського біографічного словника) [2].

Діяльність львівської школи історії освіти та шкільництва була перервана подіями Другої світової війни саме в той період, коли вона досягла найвищого ступеня розвитку. Проте її основні методологічні парадигми були перенесені учнями С. Лемпіцького – Л. Курдибахою, А. Кнотом, С. Трухімом та іншими в інші вищі школи післявоєнної Польщі.

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 241.

[2] Szulakiewicz W. Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918–1939) / Władysława Szulakiewicz. Toruń, 2000. S. 208-227.

Отже, "школа Лемпіцького" продовжила своє існування у нових суспільно-політичних умовах. Її неодмінною ознакою був характер комплексних досліджень, які охоплювали інтелектуальну культуру, розвиток громадських організацій і шкільництва та діяльність відомих постатей духовної культури. Як слушно зазначає Р. Лаврецький, невід'ємними ознаками стилю львівської історико-педагогічної школи С. Лемпіцького були "ретельність у ставленні до джерел, їх скрупульозне вивчення і детальне пояснення, врахування різноманітних історичних умов, у тому числі й суб'єктивних компонентів історії" [1].

2.2. Психолого-педагогічна школа Казимира Твардовського

Тісні наукові взаємозв'язки педагогіки і психології у Львівському університеті органічно склалися ще у другій половині XIX ст. і зберігалися протягом усього міжвоєнного періоду. Перші спроби інтегрованих психолого-педагогічних досліджень простежуються у науковій спадщині Юліана Охоровича і Болеслава Маньковського. Комплекс "нових філософських наук", як називали тоді насамперед психологію, педагогіку, етику та логіку, молоді дослідники вивчали у провідних німецьких та австрійських університетах, що по праву вважалися епіцентрами поширення на європейських теренах передових на той час наукових поглядів.

Якісно новим явищем у контексті взаємозбагачення науково-психологічних і науково-педагогічних досліджень у Львові стала організаційна, творча і дидактична діяльність Казимира Твардовського – ученого зі світовим ім'ям і засновника знаної далеко за межами Галичини наукової школи. Згодом цю школу, в основі якої лежав синтез філософії, психо-

[1] Лаврецький Р. В. Наукова школа історії освіти, виховання та культури у Львівському університеті в 1924–1939 роках : напрями та методологія досліджень, зміст навчальної підготовки / Р. В. Лаврецький // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. № 2. 2008. С. 24.

логії та педагогіки, було названо Львівсько-Варшавською – за містами, де працювали її відомі представники.

Університетську освіту Казимир Твардовський здобув у Відні, Лейпцигу та Мюнхені. Серед його вчителів були видатні науковці свого часу — філософ, творець учення про предметність свідомості Франц Брентано (1838–1917) та психолог і фізіолог Вільгельм Вундт (1832–1920). Під їхнім впливом К. Твардовський засвоїв як інтенціональні ідеї, так і головні засади експериментальної психології [1].

Різнобічні наукові зацікавлення вченого сформувалися на перетині епістемології, психології, етики, логіки і дидактики. Його погляди у науково-педагогічній площині дають підстави стверджувати про наявність у нього цілісної концепції, в основі якої лежить логіко-етичне підґрунтя педагогічних процесів та явищ. Методологічні основи цієї концепції викладено, головно, у працях "Уявлення і поняття" ("*Wyobrażenia i pojęcia*", 1898) [2], "Про дії і процеси" ("*O czynnosciach i wytworach*", 1912) [3], "Про сутність понять" ("*O istocie pojęć*", 1924) [4], а її дидактичну сторону – у підручнику для вчительських семінарій з навчального курсу "Головні поняття дидактики і логіки" ("*Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki*", 1901) [5], у статті "Про поняття виховання" ("*O pojęciu wychowania"*), вперше опублікованій лише

[1] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich. / Wincenty Okoń. Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. S. 373-394.

[2] Twardowski K. Wyobrażenia i pojęcia / Kazimierz Twardowski. Lwow : W komisie księgarni H.Altenberga, 1912. 152 s.

[3] Twardowski K. O czynnościach i wytworach. Kilka uwag z pogranicza psychologii, gramatyki i logiki / Kazimierz Twardowski // Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza r. 1661. Lwow : Nakladem Uniwersytetu Lwowskiego, 1912. T. II. S.1-33.

[4] Twardowski K. O istocie pojęć. Przeklad polski odczytu Uber begriffliche Vorstellungen, dokonany przez autora rozszerzony o Przedmowe / Kazimierz Twardowski. Lwów : Nakladem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 1924. 38 s.

[5] Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego. 1901. 224 s.

1992 року[1], лекції "Виховання і навчання" ("*Wychowanie i nauka*", 1904) та інших дидактичних розробках з окремих питань методики викладання філософії і вступу до філософії у середніх школах, організації навчального процесу тощо.

Ведучи мову про науковий внесок школи Казимира Твардовського і самого її засновника у розвиток педагогічної психології варто звертути увагу на те, що здобуття базових психологічних знань уважалося одним із найбільш важливих компонентів інтелектуальної освіти. Так, К. Твардовський стверджував, що науково-психологічна термінологія є важливим складником мови "освіченої людини", збагачує її знаннями про психічне життя, що є "незамінним у будь-якій професії (лікаря, вчителя, судді, капелана, інженера, у суспільному й приватному житті майбутніх батьків та матерів)". Крім того, "поняття і судження психології є важливою основою для обмірковування великої кількості питань, пов'язаних із філософським поглядом на світ" [2].

Опираючись саме на психологічні поняття і логіку суджень, вибудовується дидактична концепція К. Твардовського. Процес навчання, на його переконання, повинен мати на меті позитивну реалізацію прагнення людини до пізнання, яка є неодмінною умовою інтелектуального розвитку, що своєю чергою ґрунтується на формуванні та вдосконаленні інтелектуальних здібностей – як того, хто вчиться, так і того, хто навчає. Таким способом, наукову теорію пізнання вчений покладає в методологічну основу діяльності усіх суб'єктів навчального процесу [3].

---

[1] Twardowski K. O pojęciu wychowania / Kazimierz Twardowski // Wybór pism psychologicznych i pedagogicznych. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. S. 411-418.

[2] Jadczak R. Memoriał Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie w sprawie wytycznych programu propedeutyki filozofii w liceach ogólnokształcących (rękopis Kazimierza Twardowskiego) / Ryszard Jadczak // Edukacja Filozoficzna. Warszawa : Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, 1988. Vol. 5. S. 492.

[3] Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. Lwów: Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego. 1901. S. 3-8.

Головним об'єктом науково-педагогічного зацікавлення для К. Твардовського була постать учителя, умови й організація його професійної підготовки та діяльності. Ця професія, як писав учений, потребує не лише так званого вродженого "дару викладання", а й ґрунтовних теоретичних знань та відповідної практичної підготовки. Оскільки варіативність інформації та наукових знань постійно збільшує варіативність методів навчання, то зростають і вимоги до вчителя. Як наслідок, кваліфікований учитель зобов'язаний досконало володіти найрізноманітнішими методами, уміти виконувати оптимальний вибір їх на кожному етапі навчального процесу. Стверджується, що вміння чітко, ясно і зрозуміло повідомити навчальний матеріал для професійної майстерності вчителя є не менш важливим, аніж саме володіння цим матеріалом. Логічність висловлювання педагога вважається, по-перше, неодмінною умовою для оволодіння учнями потрібним обсягом знань і, по-друге, головною передумовою для набуття учнями відповідних умінь [1].

Отже, основу для формування К. Твардовським власної концепції наукової та вчительської підготовки студентів становила єдність актуальних можливостей наукової психології, логіки і теорії навчання. Комплексний характер та зв'язок психолого-педагогічної теорії з практикою ілюструють принципи роботи самого Казимира Твардовського. Його академічна діяльність у Львівському університеті реалізовувалася в межах такої цілісної і послідовної системи: "авторська методична концепція підготовки фахового педагога і науковця–реалізація концепції у процесі власного педагогічного досвіду вченого–формування наукової школи на основі принципів сформованої концепції".

Польський дослідник педагогічної думки Вінцентій Оконь цілком заслужено називає К. Твардовського "учите-

[1] Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego. 1901. S. 218-219, 222-224.

лем учених” [1]. Зазвичай, згадки про нього у працях з історії науки свідчать про заснування Львівсько-Варшавської філософської школи, оскільки філософія стала відправною точкою для значної кількості дослідників. Однак, на відміну від, скажімо, школи французького психолога Жана Піаже, далеко не всі учні Твардовського стали на науковий шлях свого учителя. На практиці лише окрема їх частина присвятила себе дослідженню філософських проблем (К. Айдукевич, З. Завірський, Р. Інґарден, Т. Котарбінський, Я. Лукасевич, В. Татаркевич, Т. Чежовський). Не меншим є перелік тих, які відчули своє покликання у царині інших наук – це психологи С. Балей, С. Бляховський, В. Вітвіцький, М. Кройц, педагоги Б. Наврочинський та К. Сосніцький, історики літератури і культури Ю. Кляйнер, М. Крідль, С.Лемпіцький та З. Лемпіцький, лікар та історик медицини В. Шумовський та ін. Його учні винесли зі школи свого наставника не так зміст власних наукових починань, як їх принципи і методику, до чого, зрештою, і прагнув сам педагог [2].

На особливу увагу заслуговує внесок школи К. Твардовського у виокремленні головних напрямів й окреслення рис концепції використання педагогічної психології в добу Другої Речі Посполитої. Перша з цих концепцій комплексна, а отже, містка, але через це місцями незрозуміла. Поряд з нею варто звернути увагу й на феноменологію виховання і філософську антропологію Романа Інгардена, а також на етичний і естетичний шлях розвитку людської свідомості, що його пропонував Владислав Вітвіцький.

Однак варто зазначити, що жоден з цих авторів не створив, на відміну від Мечислава Кройца, Казимира Сосніцького чи Мєчислава Зємновича, вичерпної психологічно-педагогічної системи. Вони до кінця залишалися філософами з педагогічним ухилом. Натомість, Мєчислав

[1] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. S. 373.

[2] Там само. S. 373-394.

Кройц намагався виявити глибинні зв'язки між психологією та педагогічними науками. Його погляди розвивалися від крайнього емпіризму до більш поміркованого психологічного та педагогічного біхевіоризму. Основним методом психологічного пізнання він, як і К. Твардовський, уважав самоспостереження (інтроспективний метод). Ще перед війною він був близьким до гуманітарної, неінструментальної, рефлексійної, аналітично-інтелектуальної психології, вільнішої у виборі методів пізнання й опису психіки та способів застосування психологічних знань. Про це свідчать його праці у сфері психології розвитку, виховної та соціальної психології, наприклад, розвідка "Психічний розвиток молоді" ("*Rozwój psychiczny młodzieży*", 1931) [1].

Насамкінець варто зазначити, що Львівська психолого-педагогічна школа сформулювала принцип, який був близьким тогочасному розумінню інтегрального процесу освітнього впливу на сукупність психічної і персональної структури учня. Сутність цього впливу визначалася як через звернення до пізнання та інтелекту, так і через звернення до емоцій, переживань й професійного досвіду людини [2].

2.3. Ідеї державного та громадянського виховання

Як уже буо зазначено, з відходом Болеслава Маньковського, по суті, урвалася науково-педагогічна школа Євсевія Черкавського, що прямувала від класичного гербартизму до новаторської педагогіки початку XX ст. На персональному рівні львівській науковій педагогіці бракувало масштабної особистості, рівновеликої тій, якою став Казимир Твардовський для психології чи Станіслав Лемпіцький – для історії освіти і шкільництва. Казимир Сосніцький і Мєчислав Зємнович уособлювали той сегмент польської педагогічної

[1] Kreutz M. Rozwój psychiczny młodzieży / Mieczysław Kreutz. Lwów : Książnica-Atlas, 1931. 75 s.

[2] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860-1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 418.

науки, який творив у контексті своєї епохи, однак не встиг розгорнутися у самостійне і принципово нове явище протягом міжвоєнного періоду. Вони творили в історичний період, коли нагальні потреби удосконалення теоретичної і практичної дидактики відступали перед державним замовленням на проблематику етнополітичної педагогіки та державницького виховання. Наукові підходи К. Сосніцького та М. Зємновича поєднував схожий підхід до функцій і завдань педагогіки, вони однаково конструювали основні парадигми педагогічної теорії, а саме – у виховній телеології надавали перевагу цінностям держави й народної традиції, творили основи макровиховання, яке піднімало рівень культури співжиття груп і спільнот у державі. Як один, так і другий шукали шляхи подолання суперечностей національного і державного виховання [1].

Очевидно, багато передумов і обґрунтувань до створених ними теорій та виховних цілей значною мірою відрізнялися, оскільки виникали й формувалися у різних наукових умовах. Також їх відрізняв життєвий та професійний досвід: львівський – від самого початку у випадку К. Сосніцького, й краківсько-варшавський – у М. Зємновича, який з'явився у Львівському університеті лише в середині 30-х років XX ст.

Казимир Сосніцький довго шукав власну наукову ідентичність та своє місце в педагогіці. До 1939 року він опублікував понад 20 статей, проблематика яких простягалася від філософії, логіки і теорії пізнання до важливих питань дидактики, теорії виховання і теорії культури [2]. Серед відомих праць К. Сосніцького характерною для свого часу стала моноґрафія "Основи державного виховання" ("*Podstawy wychowania państwowego*", 1930). Балансуючи між дедалі

[1] Sośnicki K. Podstawy wychowania państwowego / Kazimierz Sośnicki. Lwów : Książnica–Atlas, 1930. 279 s. ; Ziemnowicz M. Wychowanie narodowe czy państwowe i jego istota / Mieczysław Ziemnowicz. Kraków : Nakład Szkoły Ekonomiczno-Handlowej, 1931. 24 s.

[2] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. S. 325-347.

зростаючим тиском авторитарного політичного режиму і власною совістю, вчений ступенево випрацьовував теорію виховання, зорієнтовану на досягнення гармонії цінностей міцної держави і самодостатньої особистості [1].

Мєчислав Зємнович більшою мірою, ніж Казимир Сосніцький, піддався політичному пресингу режиму санації. Його наукові пошуки і роздуми були проявом глибокої внутрішньої потреби взяти участь в ідеологічно-педагогічній суперечці про виховну місію відродженої держави, яка створювала умови для реалізації національних цінностей. У роки домінування державної педагогічної доктрини протягом львівського періоду діяльності М. Зємновича побачила світ низка праць, де розглядалося це питання у різних аспектах. Серед них були три основні публікації вченого – моноґрафія "Проблеми сучасного виховання" ("*Problemy wychowania współczesnego*", 1930) [2] і дві менші за обсягом розвідки: "Національне чи державне виховання і його суть" ("*Wychowanie narodowe czy państwowe i jego istota*", 1931)[3] та "Сім'я та державне виховання" ("*Rodzina a wychowanie państwowe*", 1932) [4].

Утім, М. Зємнович намагався подолати суперечності між крайніми характеристиками концепцій державного і національного виховання через звернення до універсальних цінностей. Він шукав можливості пом'якшити етнічні конфлікти в багатонаціональній Польщі, за допомогою поміркованого культурного й суспільного лібералізму, прихильником якого був сам. Учений зазначав, що відповідне

[1] Sośnicki K. Podstawy wychowania państwowego / Kazimierz Sośnicki. Lwów-Warszawa : Książnica–Atlas, 1930. 279 s.

[2] Ziemnowicz M. Problemy wychowania współczesnego / Mieczysław Ziemnowicz. Warszawa–Kraków : Wydawnictwo J.Mortkowicza, 1930. 284 s.

[3] Ziemnowicz M. Wychowanie narodowe czy państwowe i jego istota / Mieczysław Ziemnowicz. Kraków : Nakład Szkoły Ekonomiczno-Handlowej, 1931. 24 s.

[4] Ziemnowicz M. Rodzina a wychowanie państwowe / Mieczysław Ziemnowicz. Lwów–Warszawa : Książnica–Atlas, 1932. 39 s.

розуміння суті державного виховання неможливе без урахування того, що у його площині неодмінно стикатимуться різні ідеології та спільно діятимуть різні тенденції й телеологічні принципи.

Казимир Сосніцький та Мєчислав Зємнович належали, як і Зиґмунт Мислаковський та Ян Бистронь у Кракові, Богдан Наврочинський і Флоріан Знанецький в Познані та Йозеф Халасінський у Варшаві – до численно незначного інтелектуального кола поміркованих педагогів, які шукали для педагогічної телеології ґрунтовних основ у психології і соціології, звертаючись до емпіричних досліджень культури й суспільства. Саме таким способом М. Зємнович і К. Сосніцький шукали обґрунтування для морально-суспільного, громадянсько-державного й національного виховання. Отже, можемо ствердити, що вони прагнули до погодження між собою суперечностей суспільного життя через звернення до спадкоємності культури, що забезпечувала ідентичність універсальних моральних принципів, спільного історичного досвіду та актуальних завдань державотворення. Натомість, чимало дидактичних і виховних проблем залишалося поза активною науковою увагою львівських дослідників через специфічну ідеологічну атфосферу та несприятливі для розвитку об'єктивних гуманістичних досліджень політичні реалії міжвоєнної Польської держави.

3. Організаційні й дидактичні аспекти студентської наукової роботи

3.1. Керівництво студентською науковою роботою

Змістовим, методичним і концептуальним продовженням науково-педагогічних досліджень викладачів Львівського університету була студентська наукова робота. Відомий польський дослідник галицької педагогічної науки К. Шмид серед видатних львівських учених, учителів і вихователів молоді з особливими педагогічними здібностями та заслугами називає: К. Айдукевича, С. Аскеназі, В. Аербаха, О. Бальцера, К. Бадецького, Й. Баліцького, Й. Більчевського,

Л. Блуштейна, Й. Болоз-Антоновича, Ф. Буяка, М. Вартенберга, І. Домбського, Б. Дибовського, Л. Фінкеля, Й. Фіялка, А. Фішера, Б. Фулінського, Е. Гінзберґа, С. Ґломбінського, Д. Громську, С. Гризецького, К. Гартліба, В. Гана, Й. Гіршлера, І. Закревського, М. Зємновича, Р. Зубера, Р. Інгардена, Г. Каді, Я. Каспровича, Й. Кляйнера, М. Кокошинську-Лютман, Л. Козловського, М. Кройца, Б. Кручкевича, Е. Кухарського, К. Ліске, С. Лемпіцького, С. Лущевську, Е. Махека, К. Малечинського, Б. Маньковського, Т. Модельського, Й. Маркевича, Ч. Нанке, о. С. Нароєвського, Р. Негруша, С. Опольського, Л. Пінінського, В. Підляха, Т. Пілата, Й. Пузину, Б. Радишевського, А. Ремана, В. Рогаля, Е. Ромера, Л. Ридигера, В. Сєрадзького, Н. Слоневську, Ф. Смольку, К. Сосніцького, Й. Токарського, К. Твардовського, Л. Цвіклінського, Е. Черкавського, З. Черного, А. Шельонговського, Й. Шемерадзького, Г. Шрамма, Г. Штейнгауза[1]. Однак далеко не всі вони можуть вважатися такими, що системно розгортали наукову підготовку студентів.

До початку XX ст. недостатня активність викладачів у справі налагодження студентської наукової роботи була спричинена слабким рівнем тогочасного предметно-методологічного та організаційно-персонального виокремлення педагогіки із загальної філософії. Таке виокремлення не було можливим з огляду на стан дисциплін про виховання у Львівському університеті, а також з огляду на консервативні погляди частини професорського складу. Однак можна ствердити, що фахову підготовку педагогів-науковців у Львівському університеті було розпочато зусиллями Б. Маньковського у галузі загальної педагогіки та дидактики, С. Лемпіцького – з історії освіти та виховання та К. Твардовського – у сфері теорії виховання та педагогічної психології.

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 405.

Першими ґрунтовними студентськими науково-педагогічними дослідженнями були розвідки в галузі історії освіти, історії навчальних закладів й педагогічної думки. Вони були виконані, головно, під керівництвом Станіслава Лемпіцького на початку 20-х років минулого століття. Проблематика цих праць була широкою та різноманітною. Найчастіше в них були представлені різноманітні аспекти освіти й шкільної системи польського Ренесансу та Просвітництва, а також суспільно-політичної й освітньо-виховної думки цих інтелектуальних концепцій. У значній кількості робіт описували боротьбу за національну освіту заради збереження свободи й державної суверенності у XVIII ст. Також згадано роль освіти у пробудженні національної свідомості "селянського люду й міщан" в умовах втрати польської державності перед скликанням і в період діяльності Комісії національної освіти [1].

Під керівництвом С. Лемпіцького реалізовувалися наукові дослідження з педагогіки та історії освіти, що стосувалися видатних постатей польського громадського життя та освіти, таких як: Станіслав Конарський, Гуго Коллонтай, Ґжеґож Пірамович, Ян Замойський, Адам Чарторийський, Тадеуш Чацький, Станіслав Сташіц [2]. Дещо пізніше з'являлися також студентські наукові розвідки під керівництвом З. Кукульського, К. Твардовського, К. Айдукевича на загально-педагогічну тематику, а також праці, що стосувалися теорії виховання й дидактики та педагогічної психології. Новий науково-методичний і практично-педагогічний рівень досліджень був представлений у працях, написаних в останні роки Другої Речі Посполитої. У них відобразився бурхливий сплеск науково-педагогічних досліджень в Університеті Яна Казимира, який варто пов'язувати з актив-

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 4.

[2] Лаврецький Р. В. Наукова та педагогічна діяльність працівників кафедри історії освіти та шкільництва Львівського університету (1924–1939) / Р. В.Лаврецький // Вісник Львівського університету. Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 1999. Вип. 34. С. 355-360.

ною науковою та дидактичною діяльністю С. Лемпіцького, К. Твардовського, М. Кройца, М. Зємновича, К. Сосніцького, К. Айдукевича, Б. Суходольського, які впродовж багатьох років послідовно творили львівський осередок наук про виховання та формували засади методики студентських наукових досліджень.

3.2. Методика організації студентської наукової роботи

Наукова підготовка студентів відбувалися у межах навчальної програми занять практичного сегмента, таких як просемінар і семінар історії освіти і шкільництва, дидактичні вправи і психологічні вправи. Якість результатів студентської наукової роботи безпосередньо залежала від методики її організації викладачами – С. Лемпіцьким, К. Сосніцьким, К. Твардовським, М. Кройцом.

Без сумніву, головним натхненником студентської наукової роботи потрібно вважати професора Казимира Твардовського. Привчання студентів до оптимальної організації самостійної наукової роботи він уважав одним із головних завдань своєї праці на університетській кафедрі. Так, значної ваги він надавав чіткому і повному розумінню студентами філософських та педагогічних творів як джерел їхніх знань. Одним із використовуваних ним методів стало конспектування потрібних праць у тезовому вигляді. Для цього вчений спонукав студентів насамперед зрозуміти текст, заглибившись у думки автора і спосіб їх подачі, після чого передати основний зміст власними словами. Поряд із конспектуванням К. Твардовський застосовував також метод творчої інтерпретації як логічне продовження конспектування. Метою цього методу є розуміння студентами тексту ліпше, ніж це робив автор, аби мати змогу продовжити хід висловлених у праці думок, долаючи ті перешкоди, на яких зупинилася думка автора. Такі пошуки у наукових текстах визначальних суджень у поєднанні зі спробами їх подальшого індивідуального опрацювання і логічного продовження, на переконання вченого, покликані розвивати творчу думку і вміння інтерпретувати чужі думки у кон-

структивному руслі. Утім, він рекомендував педагогам, що керують студентською науковою роботою, спонукати молодих дослідників до використання згаданих вище методів лише після оволодіння ними у власній науковій діяльності, оскільки це не лише сприятиме їхньому самовдосконаленню, а й дасть змогу передбачити труднощі, які можуть виникнути в процесі роботи [1].

Дотримуючись настанов свого вчителя, професор історії освіти і шкільництва – учень К. Твардовського – Станіслав Лемпіцький сформував перед учасниками просемінарів і семінарів чіткі вимоги щодо оволодіння методологічними знаннями і вміннями. Упродовж року вони зобов'язувалися складати колоквіум зі змісту лекцій і здавати самостійні роботи – реферати, рецензії, звіти й аналіз джерельного історико-педагогічного матеріалу. Умовою зарахування повного циклу підготовки було виконання визначеного професором індивідуального "пенсуму" (об'єму дидактичних завдань) із обумовлених заздалегідь проблем. Для збереження ритму і системності роботи учасників семінару, а також для досягнення високого рівня наукової і навчальної самодисципліни, кожен слухач був зобов'язаний щотижня реєструвати свої письмові роботи у спеціальній книзі реєстрації. Ці роботи зберігалися в лабораторії семінару для перегляду професором і асистентом. Вони визначали науковий і методичний рівень виконаних студентами робіт. Для їх підготовки учасники семінару мали право користуватися лабораторією, а також науковими монографіями, науково-дидактичними збірками і часописами у бібліотеці інституту [2].

Аналогічно було регламентовано студентську наукову діяльність у межах навчальної програми психологічних та дидактичних практичних занять. Так, учасники семіна-

[1] Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1993. S. 378.

[2] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1315. Арк. 4 ; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1060. Арк. 2-45.

ру з психології виконували, обговорювали й аналізували результати власних навчальних експериментів. Знання, здобуті у процесі використання приладів створеної Казимиром Твардовським психологічної лабораторії, поєднувалися з практикою під час занять у Львівській психологічній консультації. Емпіричні дослідження й аналіз теоричного доробку класиків і новаторів психологічної науки увінчувалися реферативними науковими нарисами.

Збережені архівні матеріали свідчать про моральне та матеріальне стимулювання самостійної наукової роботи студентів. Зокрема, це підтверджується матеріалами листування з Міністерством віровизнань і освіти з приводу представлення премій за кращі семінари та наукові роботи, про асигнування кредитів на проведення студентських наукових експедицій (18.10.1928–12.07.1930) [1]; Інструкції Міністерства віровизнань і освіти для студентів, кандидатів у наукові співробітники, які отримали державні стипендії для наукового удосконалення за кордоном[2]; листування з Міністерством віровизнань і освіти, ректоратом, інструкції для студентів, заяви та інші матеріали про представлення науковим працівникам вітчизняних та зарубіжних стипендій для наукового удосконалення у закордонних університах[3].

3.3. Педагогічний гурток Університету Яна Казимира як форма самоорганізації студентського наукового життя

Важливу роль у формуванні науково-педагогічних кадрів Львівського університету відігравали й позааудиторні форми організації наукового життя. Зокрема, потужним стимулюючим чинником для становлення молодих дослідників була самоорганізація студентського наукового дозвілля. Так, у 1926/1927 навчальному році в університеті було зареєстровано 43 студентські товариства, гуртки

[1] ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1154. Арк. 76.
[2] Там само. Спр. 1133. Арк. 6.
[3] Там само.Спр. 1134. Арк. 42.

й наукові академічні організації [1]. Вони, як стверджує К. Шмид, "забезпечували поступ інтелектуальної культури, створювали атмосферу єдності викладачів і студентів, а також стимулювали науковий пошук майбутніх педагогів" [2].

З початку 30-х років минулого століття архівні документи фіксують діяльність в Університеті студентського наукового товариства під назвою "Koło Pedagogiczne" ("Педагогічне товариство"). У фондах Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника збереглися протоколи засідань товариства за 1932–1939 роки. Однак відомо, що товариство функціонувало й раніше. Про це свідчить письмове повідомлення голови Правління товариства про факт існування книги протоколів за попередні роки, яка, втім, зникла за невідомих обставин [3].

Книга збережених протоколів фіксує відомості про поточну діяльність товариства, яка свою чергою була спрямована на реалізацію його статутних завдань[4]. Згідно з рішеннями академічного Сенату Львівського університету, до статутних завдань Педагогічного товариства львівських студентів належали такі види діяльності:

1) проведення наукових читань з педагогічної проблематики;
2) забезпечення функціонування бібліотеки;
3) організація товариського життя;
4) фінансово-економічна діяльність [5].

Зазначимо, що функціонування студентських гуртків у Другій Речі Посполитій регламентувалося розпоряджен-

[1] Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie : za rok szkolny 1926/27 : stanowiąca sprawozdanie Rektora i dziekanów. Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza, 1928. S. 169-171.

[2] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 405.

[3] ЛННБ. Відділ рукописів. Ф. 132 (Львівський університет). Спр. 196/1. Арк. 1-3.

[4] Там само. Спр. 196/1.

[5] Там само. Спр. 196/1. Арк. 99-100.

нями Міністра віровизнань і народної освіти 1933 [1], 1934 [2] і 1937 років [3]. Ці підзаконні акти, зокрема, давали змогу академічним товариствам набувати майнових та фінансових прав, чим користувався й Педагогічний гурток Львівського університету. Про це свідчать бібліотечні фонди, які він мав на своєму балансі, а також численні фінансові операції, звітність керівництва про які наявна майже в кожному протоколі товариства [4]. Також міністерським розпорядженням від 30 квітня 1933 року було визначено мінімальну кількість студентів для створення наукового товариства, а саме – 20. Траплялися періоди, коли Львівський педагогічний гурток балансував на цій межі, що ставило під загрозу його існування [5]. Напередодні Другої світової війни численність учасників товариства дещо зросла. Зокрема 1938 року вона становила 56 осіб [6], а 1939 – 48 [7]. Текст на офіційній печатці спільноти свідчить, що це були студенти гуманістичного і математично-природничого факультетів[8].

Діяльність кожного товариства мала регламентуватися статутом, який підлягав затвердженню Сенатом (Вченою радою) університету. Сенат виконував також і безпосередній нагляд за діяльністю товариства через спеціально

[1] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 30 kwietnia 1933 r. o stowarzyszeniach akademickich. // Dziennik Ustaw. 1933. N. 30. Poz. 259. S. 627-632.

[2] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 16 stycznia 1934 r. w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 30 kwietnia 1933 r. o stowarzyszeniach akademickich. // Dziennik Ustaw. 1934. N. 6. Poz. 46. S.106.

[3] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 października 1937 r. o stowarzyszeniach akademickich. // Dziennik Ustaw. 1937. N. 78. Poz. 572. S.1426-1430.

[4] ЛННБ. Відділ рукописів. Ф. 132 (Львівський університет). Спр. 196/1.

[5] Там само. Спр. 196/1. Арк. 99.

[6] Там само. Спр. 196/1. Арк. 93.

[7] Там само. Спр. 196/1. Арк. 99.

[8] Там само. Спр. 196/1. Арк. 1.

призначуваного куратора. Куратором Педагогічного товариства львівських студентів протягом усього часу його функціонування був професор історії освіти і шкільництва Станіслав Лемпіцький [1]. Контролюючі функції куратора суттєво обмежували самостійність товариства, що проявлялося, зокрема, в обов'язковому характері його присутності на всіх засіданнях спільноти, затвердженні ним порядків денних засідань, перегляді протоколів тощо. Куратор мав право пріоритетного голосу на всіх зібраннях, а також міг скасовувати ухвали товариства та скасовувати зібрання. Будь-які заяви чи звернення товариства також потребували згоди куратора [2].

Розпорядження від 14 жовтня 1937 року ще більше звужувало компетенції академічних спільнот, аніж попередні розпорядження. Так, студентському товариству забороняли займатися політичною діяльністю, осідок мав знаходитися лише на території навчального закладу, а також передбачався більш суворий порядок звітності перед куратором і університетською владою [3]. Окремим розділом цього розпорядження були види покарань за порушення статуту товариства чи законодавства у сфері академічних товариств, а саме – усунення керівництва спільноти, тимчасове припинення діяльності товариства і навіть його розпуск [4]. Зрозуміло, що за таких умов будь-які прояви самостійної діяльності та ініціативності з боку студентських спільнот чи окремих студентів були неможливими. Так, в архівних фондах зберігся офіційний лист С. Лемпіцького від

[1] ЛННБ. Відділ рукописів. Ф. 132 (Львівський університет). Спр. 196/1.

[2] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 30 kwietnia 1933 r. o stowarzyszeniach akademickich // Dziennik Ustaw. 1933. N. 30. Poz. 259. S.628-630.

[3] Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 października 1937 r. o stowarzyszeniach akademickich // Dziennik Ustaw. 1937. N. 78. Poz. 572. S.1426-1428.

[4] Там само. S.1429-1430.

27 березня 1939 року, в якому він повідомляв про скасування всіх ухвал попередніх загальних зборів товариства від 18 березня та про їх повторне проведення. Причиною цього стало несвоєчасне повідомлення його як куратора товариства про час проведення цих зборів, у зв'язку з чим він не мав змоги бути присутнім особисто чи надіслати свого уповноваженого представника [1].

Попри складні юридичні умови для діяльності Педагогічне товариство вирізнялося активністю у виконанні своїх статутних обов'язків. Відомості про поточний стан справ у товаристві містяться в протоколах засідань керівництва спільноти, що відбувалися приблизно щомісяця, а також у протоколах загальних зібрань членів товариства, які відбувалися декілька разів на рік [2].

До прикладу, порядок денний зібрання керівництва спільноти від 18 березня 1936 року формулювався лаконічно і мав такий вигляд:

1. Курси.
2. Реферати.
3. Бібліотека.
4. Фінансовий звіт з чаювання.

Під час засідання розглядали поточні фінансові справи, забезпечення проведення підготовчих педагогічних курсів для кандидатів на посади вчителів середніх шкіл, звіт відповідальних за укладання каталогу педагогічної бібліотеки, конкретний план заходів з організації наукових читань і запрошення лекторів для виголошення рефератів перед членами Педагогічного товариства, а також фінансовий звіт з останнього чаювання – неформальної товариської зустрічі членів спільноти [3].

Наведемо також фрагмент з протоколу одного з загальних зібрань учасників товариства. Так, на порядку денному

[1] ЛННБ. Відділ рукописів. Ф. 132 (Львівський університет). Спр. 196/1. Арк. 91.

[2] Там само. Спр. 196/1.

[3] Там само. Спр. 196/1. Арк. 27.

зборів від 17–18 березня 1939 року стояли наступні питання:

1. Відчитання протоколу попереднього загального зібрання.
2. Доукомплектування складу Ревізійної комісії.
3. Звіт Правління.
4. Дискусія з приводу звіту.
5. Звіт Ревізійної комісії.
6. Підсумки каденції поточного Правління.
7. Вибори нового Правління.
8. Підсумок [1].

Згідно зі статутом Педагогічного товариства Університету Яна Казимира, до керівних органів спільноти належало 12 осіб. Правління товариства складалося з голови, двох заступників, секретаря, скарбника і бібліотекаря. Крім того, три особи входили до Ревізійної комісії і ще три – до Товариського суду [2].

Як свідчать архівні документи, осідком Педагогічного товариства було приміщення Інституту історії освіти і шкільництва. У цьому ж приміщенні відбувалися усі засідання спільноти, наукові читання, містилися бібліотечні фонди. Як було повідомлено у звіті Правління за 1938/1939 навчальний рік, вони налічували 170 позицій науково-педагогічної літератури і 26 часописів [3]. У цьому ж році Товариство провело п'ять наукових читань, під час яких відбувалися лекційні виступи з цікавих для студентів дидактичних, історико-педагогічних чи психологічних проблем, супроводжуваних тривалою дискусією [4]. Важливим засобом здобуття коштів для реалізації статутних завдань Товариства була публікація його учасниками конспектів університетських лекційних курсів. Так, 1939 року зусиллями студентів було видано третю частину курсу "Основи психології" професора М. Кройца [5].

[1] Там само. Спр. 196/1. Арк. 49-52.
[2] Там само. Спр. 196/1. Арк. 97.
[3] Там само. Спр. 196/1. Арк. 99.
[4] Там само. Спр. 196/1. Арк. 99-100.
[5] Там само. Спр. 196/1. Арк. 100.

Окремо варто звернути увагу на організацію учасниками товариства підготовчих курсів для осіб, що готувалися до педагогічного кваліфікаційного іспиту і були кандидатами на посади вчителів середніх навчальних закладів [1]. Вони відбувалися в університетському приміщенні Інституту психології. Відомо, що 1939 року курси відвідувало близько 20 осіб [2].

Отже, у юридично визначених межах і в умовах, далеких від демократичних, Педагогічне товариство львівських студентів протягом 30-х років XX ст. демонструвало яскраві та ефективні спроби долучитися до розвитку учительської освіти в Університеті Яна Казимира. Діяльність спільноти приваблювала до себе небайдуже до педагогічної проблематики студентське середовище, сприяла долученню його активу до формування науково-педагогічної спадщини краю, забезпечувала організаційно-дидактичне доповнення університетської педагогічної підготовки та популяризації учительської професії за межами університету.

3.4. Докторські та магістерські роботи, виконані у Львівському університеті

Мірилом ефективності організації дослідницької роботи студентів є тексти письмових робіт, що виконували в процесі реалізації поставлених перед ними навчально-наукових цілей. Проміжними результатами студентських наукових досліджень зазвичай ставали реферати, які готували протягом навчального року і виголошували на засіданнях просемінарів, семінарів та інших практичних занять. Вінцем наукових досліджень студента була докторська дисертація – дипломна робота випускника, захист якої означав присвоєння останньому вченого звання доктора філософії. Хронологічно найбільш ранні студентські наукові дослідження, що стосувалися історії шкільної освіти, виховання і дидактики, з'явилися в університеті наприкінці

[1] Там само. Спр. 196/1. Арк. 85.
[2] Там само. Спр. 196/1. Арк. 100.

XIX ст. Зазначимо, що до 20-х років минулого століття вони ще не набули ознак самостійних досліджень, а здебільшого були компілятивними.

Докторські та маґістерські роботи педагогічного та історико-педагогічного профілю, виконані у стінах Львівського університету, зберігаються в Описі 4 Фонду 26 "Львівський університет" Державного архіву Львівської області: 35 (36) – докторські [1] і 14 (13) – магістерські роботи [2] (в архівному описі одну магістерську роботу помилково зачислено до докторських). Ці науково-педагогічні дослідження можна умовно поділити на такі тематичні групи:

I. Історія педагогіки (28 докторських і 9 магістерських (37):

1) історія освіти і шкільництва (18 докторських і 2 магістерських (20);
2) педагогічні персоналії (5 докторських і 4 магістерських (9);
3) вплив педагогічних персоналій на розвиток освіти та шкільництва (5 докторських і 3 магістерські (8).

II. Дидактика і теорія виховання (7 докторських і 5 магістерських (12).

Як бачимо, серед студентських наукових робіт над власне педагогічною переважає історико-педагогічна тематика (75,5 % від загальної кількості), що зрозуміло з огляду на функціонування кафедри історії освіти і шкільництва та брак кафедри педагогіки. Найбільш популярними серед студентів і маґістрів були теми з історії польського шкільництва (25 робіт, що становлять 77 % від тематичної групи і 55 % від усіх робіт), зокрема період діяльності Комісії народної освіти та Краєвої шкільної ради Галичини в Австро-Угорській монархії, а також педагогічні персоналії

[1] ДАЛО. Ф.26. Оп.4. Спр. 112, 118, 126, 129, 133, 134, 157, 164, 167, 175, 176, 237, 247, 256, 279, 348, 404, 408, 451, 459, 469, 489, 539, 542, 576, 589, 598, 602, 604, 631, 640, 643, 653, 670, 677.

[2] ДАЛО. Ф.26. Оп.4. Спр. 434, 835, 855, 929, 951, 970, 1031, 1032, 1055, 1121, 1141, 197, 1199, 1261.

(17 робіт, відповідно – 46 та 35%). Серед персоналій, які викликали студентське зацікавлення, насамперед варто назвати Гуго Коллонтая, Станіслава та Шимона Конарських, а також класиків європейської педагогічної думки – Яна Коменського, Йоганна Песталоцці, Йоганна Гербарта.

Зазначимо також, що в архівному Описі 11 Фонду 26 "Магістерські роботи, статті" за 1850–1939 роки ми виявили 62 поточні студентські роботи з педагогіки, історії педагогіки, шкільної справи [1]; а також 11 праць з психології [2]. Аналіз збережених студентських опрацювань свідчить, що в кожному окремому випадку це був ретельний, хоча й часто скорочений виклад пропонованих дидактичних проблем на підставі певної науково-педагогічної праці. Помітне також вдале спрямування зусиль студентів на дидактичні й методичні міркування, що становили відповіді на сформульовані керівником завдання. Ці міркування стосувалися цілей і змісту освіти, а також методів та засобів навчання.

Без сумніву, тематику докторських і маґістерських робіт потрібно розглядати як таку, що значною мірою віддзеркалювала наукові зацікавлення викладачів, які були науковими керівниками студентів. Проблематика цих робіт відповідала еволюції розвитку теоретико-методологічних поглядів відомих творців академічної і наукової педагогіки Львова міжвоєнного періоду – К. Твардовського, С. Лемпіцького, К. Айдукевича, К. Сосніцького і М. Зємновича.

Як уже було зазначено , студентські праці найчастіше були описовими та компілятивними, менш чи більш аналітичнми, а також порівняльно-презентаційними. Частина авторів зверталася до актуальної проблематики освітніх

[1] ДАЛО. Ф.26. Оп.11. Спр. 15,17, 98, 112, 125, 155, 175, 311, 343, 345, 380, 413, 432, 440, 454, 464, 465, 472, 492, 493, 505, 510, 519, 523, 553, 568, 574, 604, 605, 634, 653, 654. 656, 658, 672, 698, 699, 740, 750, 763, 781, 789, 792, 794, 796, 853, 854, 877, 1252, 1455, 1555, 1556, 1599, 1642,1671, 1797, 1814, 1815, 1854, 1926, 2024, 2225.

[2] ДАЛО. Ф.26. Оп.11. Спр. 226, 227, 229, 230, 234, 369, 656, 782, 997, 1731, 2199.

реформ, ідей нового виховання й прогресивної освіти, а також проблем виховної ролі школи й сім'ї, значення гігієни й фізичного виховання. У 30-х роках XX ст. щораз більше праць було присвячено цінності державницького й національного виховання у Другій Речі Посполитій.

4. Зовнішні наукові взаємозв'язки львівської академічної педагогіки

Не можна оминути увагою зовнішній вектор наукової активності викладачів Львівського університету, яким характеризувався дискурс міжвоєнного періоду. Характерною для львовівського академічного середовища була співпраця викладачів університету з учителями шкіл різного типу і рівня, а також з інтелектуалами, що входили до громадських товариств і освітніх, наукових, культурних та видавничих установ. Серед них були, головно, польські спільноти, такі як Товариство викладачів вищих шкіл, Польське педагогічне товариство, Товариство вчителів народних шкіл, Товариство народної освіти, а також редакції часописів "Музей", "Школа", "Шкільна реформа", "Педагогічний рух", "Сім'я і школа" тощо. Аналіз діяльності цих організацій та змісту часописів свідчить, що вони були справжньою ареною тогочасного педагогічного й освітнього дискурсу у Львові [1].

Велика кількість львівських науковців тісно співпрацювала з учителями середніх шкіл, готуючи шкільні підручники, посібники й дидактично-педагогічні роботи для шкіл різних типів. Загальною була турбота про наукову і педагогічну підготовку вчителів. Численна група викладачів брала участь у державних екзаменах для вчителів середньої школи, які піднімали їх статус і науковий рівень. Деякі спеціалісти співпрацювали у процесі вирішення важливих справ з Крайовою шкільною радою, Львівським окружним відділом освіти та іншими освітніми установами. Вони ви-

[1] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 404.

конували експертизи та давали рекомендації в галузі освіти, педагогіки та дидактики стосовно окремих предметів та освітньої системи загалом [1].

Слід також вказати на факт активної участі викладачів Львівського університету, Політехніки, інших вищих шкіл, гімназій і середніх ремісничих шкіл у роботі цих товариств. Також вони займалися різноманітною літературною, популярно-науковою і культурно-публіцистичною діяльністю на шпальтах багатьох часописів, періодичних та нерегулярних видань. Брали участь в освітніх установах та органах управління (Крайова шкільна рада, Львівський окружний відділ освіти, шкільні інспектури, самоврядування Львова та провінційних міст Східної Галичини). Більшість з них виявляла високий рівень учительської, педагогічної та науково-освітньої компетентності. Позашкільна праця вчителів була проявом багатовекторного розвитку освітньої діяльності і посилювала виховний вплив школи [2].

У науково-виховну атмосферу Львівського університету також вписувалися численні наукові та освітні гуртки й академічні товариства, що розвивали пізнавальні позиції та підходи, наукову культуру, пробуджували художні, літературні, суспільно-політичні зацікавлення. Справою честі, почуття відповідальності, а також виявом освітянської позиції майже кожного викладача, попри гострі й тривалі конфлікти та прояви напруження в цьому середовищі, була науково-педагогічна робота зі студентами у будь-якій формі. Безперечно, це був прояв відповідальності та усвідомлення свого призначення представниками львівської науково-педагогічної спільноти.

[1] Dybiec J. Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860–1918 / Julian Dybiec. Wroclaw : Ossolineum, 1981. 216 s.

[2] Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860-1939) / Kazimierz Szmyd. Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. S. 405-406.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А. Ю. Гумбольдтовская модель классического немецкого университета / А. Ю. Андреев // Новая и новейшая история. – 2003. – № 3. – С. 46-58.
2. Баїк Л. Г. Стан народної освіти, школи і педагогічної думки на західноукраїнських землях в період панування Австро-Угорської монархії / Л. Г. Баїк, Б. Н. Мітюров. – Дрогобич : ДДПІ ім. І. Я. Франка, 1965. – 59 с.
3. [Барвінський Б.] Йосиф II чи Ян Казимір (з нагоди святкування мнимої 250-літної річниці єствованя Львівського Університету) / Т. Вінковский. – Л. : Руслана, 1912. – 50 с.
4. Барвінський Б. О. Предтеча Університету ім. Франца I у Львові (критичні замітки до питання про генезу Львівського університету) / Б. Барвінський. – Л. : З друк. Наук. Т-ва імені Шевченка, 1917. – 41 с.
5. Барна Л. С. Підготовка вчителів в учительських семінаріях Східної Галичини / Л. С. Барна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка / гол. ред. Г. Терещук. – Тернопіль, 2011. – № 2. – С. 31-36.
6. Барна М. М. Розвиток педагогічної освіти в Східній Галичині (1867 – 1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Барна Марія Михайлівна. – К., 1996. – 25 с.
7. Бартошевський І. Педагогія руска або Наука о воспитаню / Іоан Бартошевський. – Л. : Накладом автора, 1891. – 392 с.
8. Бартошевський Іван // Енциклопедія українознавства. – Львів : Наукове Товариство імені Т.Шевченка у Львові, 1993. – Т. 1. – С. 96.
9. Благий В. Структура і викладацький склад вищих шкіл Львова / Василь Благий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – Вип. 35–36. – С. 207-220.
10. Благий В. Студентки Львівського університету в 1897–1914 роках / Василь Благий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Л. : ЛДУ ім. Івана Франка, 1998. – Вип. 33. – С. 132-138.

11. Благий В. Шкільництво в Галичині на початку XX ст.: історико-соціологічний аспект / В. Благий. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 76 с. : табл.
12. Важне внесенє посла Олесницького в справі народних шкіл // Діло. – 1903. – Ч. 214. – С. 2.
13. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.) / Г. Васькович. – К. : [б.в.], 1996. – 359 с.
14. Вища освіта України // Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/58/
15. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Львівська область / ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) [та ін.] ; ред. кол. тому Н. Скотна (гол.) [та ін.] ; НАПН України, Ін-т вищої освіти ; Асоціація ректорів пед. ун-тів Європи. – К. : Знання України, 2012. – 267 с.
16. Вундт, Вильгельм / М. Г. Ярошевский // Российская педагогическая энциклопедия. В 2-х томах / гл. ред. В.В. Давыдов. – Том I (А – Л). – М.: Большая российская энциклопедия, 1993. – С. 178.
17. Галай М. Польська система підготовки вчителів у 1918–1932 роках / М. Галай // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2011. – Вип. 31. – С. 281- 286.
18. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 № 1176 // Вища школа. – 2013. – № 9 (111). – С. 104-113.
19. Генсерук Г. Формування інформаційної культури викладача вищої школи / Галина Генсерук // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 4. – С. 89–93.
20. Герцюк Д. Д. Крайова Шкільна Рада / Дмитро Герцюк // Енциклопедія Львова : у 3 т. / за ред. А. Козицького. – Т. 3. – Л. : Літопис, 2010. – С. 579–581.
21. Герцюк Д.Д. Педагогічна освіта в Україні: історичні паралелі і сучасність / Дмитро Герцюк // Педагогічна освіта в Україні і Польщі: реалії та перспективи : зб. наук. праць / ред. Д. Герцюк, Р. Куха. – Л. : [Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка : Тріада плюс], 2008. – С. 23–33.
22. Герцюк Д.Д. Психолого-педагогічна підготовка викладача як умова організації взаємодії зі студентами у вищій школі /

Дмитро Герцюк // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2005. – Вип.19. – Ч. 2. – С. 176–182.
23. Герцюк Д.Д. Учительський рух на західноукраїнських землях (ІІ пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Герцюк Дмитро Дмитрович. – К., 1996. – 24 с.
24. Герцюк Д.Д. Організаційно-змістові аспекти підготовки педагогічних кадрів у Львівському університеті (1812–1918 рр.) / Дмитро Герцюк, Теодор Лещак // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: У 3-х томах. – Т. 3. Педагогічна думка, освіта, персоналії: теоретичний, історичний, компаративістський підходи: Зб. наук. пр. / За ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмида. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 252–272.
25. Глистюк Я. С. Костек Франц / Ярослав Глистюк // Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького. – Т. 3. – Л. : Літопис, 2010. – С. 447.
26. Глистюк Я. С. Бартошевський Іван / Я. Глистюк, Т. Лещак // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т.І : А – К. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 183- 184.
27. Глистюк Я. С. Делькевич Йосиф / Я. Глистюк, Т. Лещак // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т.І : А – К. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 427.
28. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: Опыт системного исследования / А. В. Глузман. – К. : Видавничий центр "Просвіта", 1996. – 312 с.
29. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. 2-е вид. / Ярослав Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 358 с.
30. [Грушевський М.] Добиваймося свого університету! // Діло. – Львів, 1897. – Ч. 146.
31. Грушевський М. Справа українських катедр і наші наукові потреби / Мих. Грушевський // Літературно-науковий вістник. – 1907. – Том XXXVII. – Книжка І. – С. 42-57.
32. Грушевський М. Про українську мову і українську школу / М. Грушевський. – К.: [Друк. Київ. 2-ої Спілки], 1912. – 64 с.

Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 26 "Львівський університет". Оп. 4 (Тези на здобуття ступеня доктора, докторські дисертації, магістерські праці, 1851 – 1939 рр.).

33. Спр. 112 (Білик Павло. Острозька Академія, її виховна і педагогічна роль). – 1932. – 136 арк.
34. Спр. 118 (Бонковський Францішек. Робота і заслуги Галицького Сейму у справі всезагального шкільного навчання). – 1934. – 222 арк.
35. Спр. 126 (Будник Богдан. Характеристика взаємозвязку вихователя і вихованця з точки зору соціології). – 1936. – 105 арк.
36. Спр. 129 (Бухбіндер Дора. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди Юзефа Вибіцького). – 1931. – 184 арк.
37. Спр. 133 (Вагнер Альфред Адам. Шкільна реформа Конарського). – 1931. – 64 арк.
38. Спр. 134 (Вагнер Гелена. Прихід піярів у Польщу та їх діяльність до реформи Станіслава Конарського). – 1931. – 163 арк.
39. Спр. 157 (Вергановська Марія. Фенелон і його вплив на Польщу). – 1933. – 143 арк.
40. Спр. 164 (Вінклер Геня. Педагогічна діяльність ксьондза Онуфрія Кончинського). – 1933. – 123 арк.
41. Спр. 167 (Віцяк Владислав. Виховання Ягеллонських дітей у Польщі (на тлі схоластично-гуманістичного перелому). – 1932. – 113 арк.
42. Спр. 175 (Вуйцик-Бренштира Стефанія-Яніна. Розвиток мови дитини). – 1928. – 156 арк.
43. Спр. 176 (Висоцька Яніна. Питання виховання жінок у Польській едукаційній комісії). – 1929. – 208 арк.
44. Спр. 237 (Добжанський Ян. Стан шкільного навчання у колишній Галичині у 1772 – 1848 рр.). – 1932. – 127 арк.
45. Спр. 247 (Душик Збігнєв. Діяльність кафедри педагогіки університету Яна Казимира з 1812 до Черкавського). – 1935. – 181 арк.
46. Спр. 256 (Єзуїт Станіслава. Перше десятиліття «Школи» на основі сучасних культурно-просвітницьких течій). – 1936. – 201 арк.
47. Спр. 279 (Канфер Оскар. Вивчення математики в польських школах з найдавніших часів до поч. XIV ст.). – 1929. – 125 арк.

48. Спр. 348 (Кум Стефанія. Ксьондз Юзеф Верещинський, його педагогічні погляди). – 1932. – 128 арк.
49. Спр. 404 (Марчак Александра. Яким чином слід організувати співробітництво школи із сім'єю, щоб воно дало позитивні результати). – 1927. – 131 арк.
50. Спр. 408 (Матейко Катерина. Взаємозв'язок виховних завдань, які стоять перед батьками і школою). – 1928. – 126 арк.
51. Спр. 434 (Мушинський Євгеній. Адольф Дигасінський як педагог). – 1929. – 137 арк.
52. Спр. 451 (Нуссбаум Фредеріка. Діяльність Краєвої шкільної ради до 1880 р.). – 1933. – 168 арк.
53. Спр. 459 (Орловська Емілія-Анна. Порівняння методу Дальтона і методу проектів). – 1934. – 129 арк.
54. Спр. 469 (Паламарчук Мар'ян. Громадянсько-державне виховання у школах Комісії народної освіти). – 1937. – 128 арк.
55. Спр. 489 (Пипуш Генріх. Вплив Джона Локка на Комісію народної освіти). – 1929. – 201 арк.
56. Спр. 539 (Сафран Клара. Вивчення вітчизняної історії у єзуїтських і піярських школах до реформи Конарського (включно)). – 1930. – 133 арк.
57. Спр. 542 (Сенковський Володимир. Спроби вироблення у вихованцеві здібності володіти собою). – 1938. – 158 арк.
58. Спр. 576 (Томашевський Тадеуш. Структура складних здібностей). – 1937. – 166 арк.
59. Спр. 589 (Український Александр. Заснування і структура середніх шкіл у XVI ст. в Польщі). – 1933. – 149 арк.
60. Спр. 598 (о. Фінке Мар'ян. Релігійне виховання у педагогічному вченні Яна-Амоса Коменського). – 1933. – 131 арк.
61. Спр. 602 (Френкель Мореля. Виховання жінок від створення Комісії народної освіти до виступу Климентини Гофман-Танської). – 1934. – 128 арк.
62. Спр. 604 (Фріндлер Лея. Виховання і навчання жінок під час діяльності Комісії народної освіти Варшавського князівства і Конгреського королівства до 1830 р). – 1934. – 211 арк.
63. Спр. 631 (Черняк Христина. Іноземці – співробітники Комісії
64. Спр. 643 (Шварц Ірена. Шимон Конарський). – 1939. – 205 арк.
65. Спр. 653 (Шмук Анеля. Педагогіка Гербарта і її відголоски в Польщі). – 1938. – 193 арк.

66. Спр. 670 (Ейзнер Розалія. Реформа Краківської академії, проведена Гуго Коллонтаєм у світлі досліджень). – 1931. – 177 арк.
67. Спр. 677 (Юзецький Петро. Школа імені Пирамовича у Львові). – 1928. – 220 арк.
68. Спр. 835 (Данилович Євгенія. Визначити з психологічної і педагогічної точок зору питання про те, чи повинні навчальні програми загальноосвітньої середньої школи бути однаковими чи різними для молоді обох статей). – 1937. – 145 арк.
69. Спр. 855 (Жукотинська Христина. Роль Ігнація Потоцького у Комісії народної освіти). – 1929. – 171 арк.
70. Спр. 929 Коцан Яніна. Фізичне виховання як засіб виховання
71. Спр. 951 (Ласковська Марія. Вивчення історії у Львівському університеті до пол. XIX ст.). – 1938. – 142 арк.
72. Спр. 970 (Людмерер Пауліна. Шкільна освіта у Польському королівстві у період реформи Великопольського). – 1933. – 119 арк.
73. Спр. 1031 (Мисловський Еміль. Як школа може організувати домашню роботу учнів і таким чином перевірити її виховний вплив). – 1936. – 174 арк.
74. Спр. 1032 (Мюльштейн Ірена. Діяльність Францішека Бєлінського у галузі освіти). – 1936. – 132 арк.
75. Спр. 1055 (Паюк Євген. Значення фізичного виховання для формування характеру). – 1939. – 182 арк.
76. Спр. 1121 (Санецька Марія. Станіслав Сташиць як педагог). – 1932. – 197 арк.
77. Спр. 1141 (Соколовський Єжи. Коллонтай як реформатор шкільної справи (проекти і діяльність)). – 1932. – 118 арк.
78. Спр. 1197 (Чорна Яніна. Статистика діяльності університету Яна Казимира за 1817-1869 роки). – 1937. – 302 арк.
79. Спр. 1199 (Чорна Євгенія. Які позашкільні обов'язки утруднюють вчителю вести виховну роботу в школі і як їх усунути). – 1937. – 211 арк.
80. Спр. 1261(автор невідомий. Освіта в Польщі у світлі творчості Гуго Коллонтая). – 1938. – 99 арк.

Оп. 5 – Особові та пенсійні справи професорсько-викладацького складу й службовців. [1817] – 1939 рр.

81. Спр. 126 (Блаховський Стефан) . – 39 арк. – б/д.

82. Спр. 547 (Даниш Антоній). – 48 арк. – б/д.
83. Спр. 933 (Костек Францішек). – 3 арк. – б/д.
84. Спр. 968 (Кройц Мєчислав). – 49 арк. – б/д.
85. Спр. 999 (Кукульський Зигмунт). – 51 арк. – б/д.
86. Спр. 1080 (Лемпицький Станіслав). – 131 арк. – б/д.
87. Спр. 1181 (Малиновський Людвіг). – 9 арк. – б/д.
88. Спр. 1860 (Твардовський Казимир). – 157 арк. – б/д.
89. Спр. 1861 (Твардовський Казимир). – 67 арк. – б/д.
90. Спр. 1961 (Фойґт Вацлав Міхал). – 29 арк. – б/д.
91. Спр. 2059 (Черкавський Євсевій). – 195 арк. – б/д.
92. Спр. 2256 (Ярина Йосиф). – 7 арк. – б/д.
93. Спр. 2259 (Яхимович Григорій). – 21 арк. – б/д.

Оп. 7. – Філософський факультет (1849 – 1924), Гуманітарний факультет (1924 – 1939)

94. Спр. 532 (Контрольні роботи студентів – учасників педагогічного семінару, їх свідоцтва за 1915 – 1916 н.р. і залікові картки студентів, що відвідували лекції професора Маньковського з педагогіки). – 1904–1916. – 10 арк.
95. Спр. 591 (Статут педагогічного семінара, циркуляри і розпорядження Галицького намісництва у Львові і ректорату про проведення ремонтних робіт, наданні дотацій на потреби семінару і списки книг, придбаних для семінару). – 27.07.1908–23.04.1920. – 171 арк.
96. Спр. 592 (Листування з Краєвою шкільною радою про надання учасникм педагогічного семінару можливості бути присутнім на уроках у середніх школах). – 31.12.1908–6.12.1915. – 39 арк.
97. Спр. 835 (Листи (копії) професора (Твардовського Казимира), завідувача кафедрами філософії і психології, ректорату з питань роботи кафедр і гуртка студентів). – 20.08.1921–31.10.1927. – 30 арк.
98. Спр. 849 (Листування з Ректоратом про організацію при товаристві вчителів середніх і вищих шкіл секції професорів вищих навчальних закладів Львова, лист голови товариства “Загальні університетські лекції” про ухиляння провідних учених від читання популярних лекцій для населення і Резолюція мітингу студентів про необхідність відновлення роботи кафедри педагогіки). – 19.11.192–12.05.1923. – 11 арк.

99. Спр. 916 (Листування професора Казимира Твардовського з Міністерством віровизнань і народної освіти, Варшавським університетом, ретоpатом і деканатами Львівського університету про підбір стипендіата, кандидатур на кафедру психології, необхідності будівництва великої аудиторії і з ін. питань). 22.09.1923–21.12.1928. – 23 арк.
100. Спр. 931 (Листування з Міністерством віровизнань і освіти і ректоpатом про зміни в університетському статуті, наукові зв'язки з закордоном, викладанням педагогіки і новітньої історії Польщі та інші питання навчальної і наукової роботи). 3.07.1924–30.12.1925. – 98 арк.
101. Спр. 936 (Протоколи засідань факультетських комісій і матеріали до них за 1924/25 н.р.). 17.09.1924–26.06.1925. – 82 арк.
102. Спр. 939 (Справа про організацію навчального процесу на факультеті у 1924/25 н.р.). 30.09.1924–11.05.1925. – 123 арк.
103. Спр. 992 (Доповідна записка з питань організації навчання майбутніх педагогів і проходження ними практики). 2.11.1925. – 4 арк.
104. Спр. 999 (Статистичні дані про засідання комісій, про лекторів, про габілітації, про визнані і захищені дипломи, про студентів і вільних слухачів за 1924/25 навчальний рік). 9.07.1925–13.07.1925. – 19 арк.
105. Спр. 1060 (Книга обліку семінарських робіт, практичних занять і заліків студентів, що спеціалізувалися на кафедрі історії освіти і шкільництва). 11.01.1926–1939. – 44 арк.
106. Спр. 1067 (Книга протоколів загальних зборів історичного гуртка студентів Львівського університету за 1926–1938 рр.). 1.02.1926–23.03.1926. – 88 арк.
107. Спр. 1107 (Список членів семінару з історії освіти і шкільництва зі вказівкою їх курсових робіт). 10.1927–06.1928. – 6 арк.
108. Спр. 1133 (Інструкція Міністерства віросповідання і освіти для студентів, кандидатів у наукові працівники, що отримували державні стипендії для наукового стажування закордоном). 4–16.05.1928. – 6 арк.
109. Спр. 1134 (Листування з Міністерством віровизнань і освіти, ректоpатом, інструкції для студентів, заяви та ін. матеріали про надання науковим працівникам вітчизняних і зару-

біжних стипендій для наукового стажування в закордонних університетах). 7.03.1928–8.10.1929. – 42 арк.

110. Спр. 1135 (Петиція наукових закладів про суворе дотримання свободи наукової критики, меморіал Люблінського університету про проект закону шкільного устрою, листування з Міністерством віровизнань і освіти про навчальний процес, про організацію канікулярного курсу з підвищення педагогічної кваліфікації вчителів, навчальні програми, списки студентів за 1929/30 рр. та ін. матеріали з навчальних питань). 7.02.1928–8.01.1930. – 149 арк.
111. Спр. 1154 (Листування з Міністерством віровизнань і освіти про надання студентам премій за кращі семінарські та наукові роботи і асигнування кредитів на реалізацію студентських наукових експедицій). 18.10.1928–12.07.1930. – 76 арк.
112. Спр. 1174 (Протоколи засідань педагогічної та філологічної комісій за 1929 рік). 4.05–18.06.1929. – 5 арк.
113. Спр. 1216 (Справа про діяльність кафедри педагогіки за 1930/31 навчальний рік). 24.05.1930–30.09.1932. – 45 арк.
114. Спр. 1222 (Навчальні плани факультету на 1930/31 навчальний рік). 6.03–25.10.1930. – 39 арк.
115. Спр. 1315 (Регламент інституту історії освіти і шкільництва при факультеті і рахунок за друк докторської роботи). 1. 10. 1932. – 6 арк.
116. Спр. 1517 (Справа про допуск д-ра Капроцького Болеслава до габілітації з експериментальної педагогіки). 3.01–20.02.1936. – 5 арк.
117. Спр. 1552 (Розпорядження Міністерства віровизнань і освіти про докторські дисертації, про порядок визнання закордонних докторських дипломів, меморіал факультету про навчальний процес, статут кафедри педагогіки, листування з Ректоратом про наукові звязки з закордоном, бюлетень бібліотеки Познанського університету та ін. матеріали з цих та ін. навчальних питань). 12.01.1937–22.10.1938. – 239 арк.
118. Спр. 1582 (Протоколи засідань факультетських комісій і матеріали до них за 1928/29 навчальний рік). 30.04.1938–8.07.1939. – 40 арк.
119. Спр. 1625 (Статистичні зведення про студентів факультету за 1938/39 навчальний рік). 19.06.1939–27.06.1939, 54 арк.

Оп. 11. – Праці, статті, рецензії, реферати, 1850–1939

120. Спр. 1252 (Праця з філології і педагогіки студента Радецького Александра на тему: "Запровадження нового способу вивчення давньої історії в гімназіях"). – 1877. – 15 арк.
121. Спр. 1455 (Праця Адлера Ейзіга про книгу Прохацького Антонія "Поради Калімаха"). Не раніше 1922 – не пізніше 1939). – 33 арк.
122. Спр. 1555 (Реферат Гогоєвича Яна про книгу Пірамовича Гжегожа "Обовязки вчителя"). Не раніше 1920 – не пізніше 1939. – 31 арк.
123. Спр. 1556 (Реферат Гогоєвича Яна на тему: "Фізичне виховання у Польщі до часів Комісії народної освіти". Не раніше 1920 – не пізніше 1939. – 27 арк.
124. Оп. 11. – Спр. 1599 (Реферат Заєнчковської Гелени на тему: "Принчипи виховання магнатів у Польщі в XVII ст."). Не раніше 1880 – не пізніше 1939. – 22 арк.
125. Спр. 1642 (Реферат Когута Людвіка на тему: "Вплив Німеччини на польську культуру і освіту в XVIII ст."). Не раніше 1920 – не пізніше 1939. – 21 арк.
126. Спр. 1671 (Реферат Крупінської Яніни на тему: "Стосунки єзуїтів та Комісії народної освіти"). – 1934. – 25 арк.
127. Спр. 1797 (Реферат Польмаха Здіслава на тему: "Виховання"). – 1905. – 22 арк.
128. Спр. 1814 (Реферат Ріхтер Чеслави на тему: "Діяльність Пірамовича"). Не раніше 1920–не пізніше 1939. – 21 арк.
129. Спр. 1815 (Реферат Рогожи Антоніни на тему: "Що таке історія виховання"). – 1938. – 16 арк.
130. Спр. 1854 (Реферат Старак Анни про книгу Скочка Юзефа "Історія кафедральної школи"). – Не раніше 1929–не пізніше 1939. – 8 арк.
131. Спр. 1926 (Реферат Цечкевич Ядвіги на тему: "Скасування ордену єзуїтів і Комісія народної освіти усвітлі статтей журналу "Забави пшиємне і пожитечне" "). – Не раніше 1920–не пізніше 1939. – 19 арк.
132. Спр. 2024 (Реферат на тему: "Становище математики в загальній освіті"). – Не раніше 1850 – не пізніше 1900. – 18 арк.
133. Спр. 2225 (Бібліографія мемуарів стосовно шкільної справи на основі "Бібліографії польських мемуарів" Малишевського Едварда, складена студенткою Рейнольд Геленою). – 1927. – 23 арк.

134. Дем'яненко Н. М. Автономія університету: ретроспектива, модернізація / Дем'яненко Н. М. // Вища освіта України. – 2005. – № 2. – С. 42-49.
135. Дем'яненко Н. М. Актуалізація історичного досвіду підготовки вчителя в Україні (у контексті сучасних освітньо-модернізаційних тенденцій) / Н. М. Дем'яненко // Історико-педагогічні студії. – 2007. – № 1. – С. 14-26.
136. Дем'яненко Н. М. Еволюція теологічних дисциплін у вищих закладах освіти України XIX-початку XX ст.: тенденції і суперечності / Н. М. Дем'яненко // Гуманітарний вісник. Педагогіка, психологія, філологія, філософія / Держ. вищий навч. заклад "Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Г. Сковороди". – 2006. – Вип. 11. – С. 31 – 33.
137. Дем'яненко Н. М. Етапи педагогічної парадигми в історії класичного університету України / Н. М. Дем'яненко // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – Т. 5. Факультет соціології та психології. Інститут журналістики. – С. 42-48.
138. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра педагог. наук : спец 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Дем'яненко Наталія Миколаївна ; Ін-т педагог. і психол. проф. освіти АПН. – К., 1999. – 46 с.
139. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : Монографія / Н. М. Дем'яненко. – К.: ІЗМН, 1998. – 328 с.
140. Дем'яненко Н. М. Педагогічна парадигма вищої школи: генеза й еволюція / Наталія Дем'яненко // Філософія освіти. – № 2 (4). – 2006. – С. 256-265.
141. Дем'яненко Н. М. Педагогічна парадигма класичного університету України: процес становлення / Н. М. Дем'яненко // Слов'янський альманах. – Миколаїв, 2004. – Жовтень. – С. 46-52.
142. Дем'яненко Н. М. Підготовка вчителя в університетах України XIX ст.: теорія і практика / Н. М. Дем'яненко // Національна освіта: провідні тенденції та перспективи (до 140-річчя від дня народження Б.Д. Грінченка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2004. – С. 50-53.

143. Длугош-Білоус Г. Психологічна підготовка майбутніх учителів: досвід, рефлексія, пропозиції / Генріка Длугош-Білоус, Павло Білоус // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 4. – С. 134-141.
144. Дністрянський С. О. Український університет / С. Дністрянський // Діло. – 1907. – Ч. 147. – 16 липня.
145. Довідник ВНЗ України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/vnz/guide/
146. Дорошенко Д. Нарис історії України: В 2-х тт. / Дмитро Дорошенко. – Т. ІІ (від половини XVII століття). – К.: Глобус, 1992. – 349 с.
147. Житарюк І. В. Математична освіта і наука Буковини та Північної Бесарабії у міжвоєнний період (1918–1940 рр.) : Монографія / І. В. Житарюк. – Чернівці : Прут, 2008. – 392 с.
148. Жмурко Н. В. Професійна підготовка вчителя у Німеччині: Тенденції становлення та розвитку / Н. В. Жмурко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : Збірник наукових праць / Ред. кол. Гузій Н. В. (відп. ред.) та інші. – Вип. 9. – К.: НПУ, 2003. – С. 65-73.
149. Заброварний С. Священики – перші просвітителі українського народу в Галичині на зламі ХУІІІ і ХІХ ст. / С. Заброварний // Варшавські українознавчі записки. – Зош. ІІ. – Варшава, 1989. – С. 134-147.
150. Завгородня Т. К. Дидактична думка в Галичині (1919–1939 рр.). / Т. К. Завгородня. – Івано-Франківськ : Плай, 1998. – 167 с.
151. Завгородня Т. К. Розвиток теорії і практики навчання в Галичині (1919–1939 роки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Завгородня Тетяна Костянтинівна. – К., 2000. – 31 с.
152. Завгородня Т. К. Підготовка вчителів для закладів освіти Східної Галичини (XVIII – початок XX ст.) / Т. Завгородня // Педагогічний альманах. – 2010. – Вип. 5 – С. 249-255.
153. Завгородня Т. К. Підвищення професійної кваліфікації вчителів Галичини (1919-1939 роки): Дидактичний аспект / Т. Завгородня. – Івано-Франківськ : Плай. 1999. – 89 с.

154. Казанівський І. Просвітньо-виховничі змагання українського вчительства і боротьба його з важкими перепонами / І. Казанівський // Учитель. – 1914. – № 5–6. – С. 154-157.
155. Караманов О. В. Розвиток реформаторських ідей освіти і виховання у Східній Галичині в першій третині ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Караманов Олексій Владиславович. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
156. Каровець М. Українці – ректори Львівського університету / о. Макарій Каровець. – Жовква, 1936. – 16 с.
157. Качмар В. М. Проблема українського університету у Львові в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: суспільно-політичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 "Історія України" / В. М. Качмар. – Львів, 1999. – 25 с.
158. Качмар В. М. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку ХХ ст. / В. Качмар.// Львів : місто – суспільство – культура. – Т. 3: Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск]. – Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1999. – С. 421-430.
159. Корват Л. Психолого-педагогічна підготовка студентів як шлях особистісного зростання майбутніх фахівців / Лариса Корват // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 4. – С. 142-149.
160. Кузнєцова Н. В. Роль класичних університетів у розробці системи вищої професійно-педагогічної освіти: історичний аспект / Н. В. Кузнєцова // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, реалії, перспективи: У 3-х томах. Т. 2. Теорія і практика педагогічної науки та освіти: досвід, інноватика, прогнозування: Зб. наук. пр. / За ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмида. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 296-309.
161. Кузнєцова Н. В. Формування професіоналізму майбутніх фахівців-педагогів у класичних університетах: історія, сучасність, перспективи / Н. В. Кузнєцова // Проблеми формування професіоналізму особистості та діяльності майбутнього фахівця в контексті вимог євроінтеграції: Монографія / За ред. проф. О.С. Цокур. – Одеса, 2012. – С. 5-15.

162. Курляк І. Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.) : Іст.-пед. аспект / І. Є. Курляк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 328 с.
163. Курляк І. Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Курляк Ірина Євгенівна. – К., 2000. – 29 с.
164. Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.). / І. Є. Курляк. – Л. : [б/в], 1997. – 222 с.
165. Кухар Р. В. До блакитних вершин. Перша Українська Академічна гімназія у Львові в історичній перспективі / Кухар Роман В. – Лондон : [б/в], 1981. – 146 с.
166. Лаба С. Б. Ідея української національної школи у педагогічній пресі на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Лаба Світлана Богданівна. – Івано-Франківськ, 1994. – 19 с.
167. Лаврецький Р. Історична освіта та наука у Львівському університеті в 1918–1939 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.06 "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / Лаврецький Роман Вікторович. – Львів, 2000. – 20 с.
168. Лаврецький Р.В. Курдибаха Лукаш Мечислав / Р. Лаврецький, Т. Лещак // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. І : А–К. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 695.
169. Лаврецький Р.В. Львівський період діяльності Лукаша Курдибахи (1929-1939) / Р.В. Лаврецький // Наукові записки Української академії друкарства. Науково-технічний збірник. – Львів : УАД, 1999. – Вип. 1. – С. 169-171.
170. Лаврецький Р.В. Наукова та педагогічна діяльність працівників кафедри історії освіти та шкільництва Львівського університету (1924–1939) / Р.В. Лаврецький // Вісник Львівського університету. – Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 1999. – Вип. 34. – С. 355-360.
171. Лаврецький Р. В. Наукова школа історії освіти, виховання та культури у Львівському університеті в 1924–1939 роках : напрями та методологія досліджень, зміст навчальної під-

готовки / Р. Лаврецький // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – № 2. – 2008. – С. 19-26.
172. Левицький І. Е. Погляд на розвій низшого і висшого шкільництва в Галичині в рр. 1772–1800 і розвій руського народного шкільництва в рр. 1801–1810 / Іван Ем. Левицький. – Львів, 1903. – 71 с.
173. Лейн В. Ґ. Дати на службі націй: польсько-українська дискусія кінця XIX – початку XX ст. навколо дати заснування університету у Львові / Віктор Гюго Лейн // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 122-131.
174. Лещак Т. В. Внесок галицьких педагогів у розвиток педагогічної освіти у Львівському університеті (1812–1939) / Лещак Т. В. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : Збірник наукових праць / Ред.кол. О.Г. Мороз, Н.В. Гузій (відповідальні редактори) та інші. – Київ: НПУ, 2005. – Вип. 3 (13). – С. 82-85.
175. Лещак Т. В. До питання про еволюцію ролі і значення психології у професійній підготовці вчителя на базі Львівського університету (1871 – 1939) / Теодор Лещак // Еволюція як методологічна та світоглядна проблема в гуманітарних науках. Збірник наукових праць / [редкол.: О. Лещак, О. Волковинський та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 90-96.
176. Лещак Т. В. До питання про науково-педагогічні дослідження у Львівському університеті міжвоєнного періоду / Теодор Лещак // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: У 3-х томах. Т. 3. педагогічна думка, освіта, персоналії: теоретичний, історичний, компаративістський підходи: Зб. наук. пр. / За ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмида. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 273-279.
177. Лещак Т. В. До питання про науково-педагогічну діяльність Казимира Твардовського у Львівському університеті / Лещак Т. В. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : Збірник науко-

вих праць / Ред.кол. Гузій Н.В. (відп. ред.) та інші. – Вип. 8. – Київ: НПУ, 2003.– С. 52-58.
178. Лещак Т. В. До питання про становлення педагогіки і психології як самостійних академічних дисциплін у Львівському університеті (1871–1939) / Теодор Лещак // Матеріали звітних наукових конференцій кафедри загальної та соціальної педагогіки. – Вип. 13. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 107-111.
179. Лещак Т. В. До питання про становлення педагогіки як самостійної навчальної дисципліни у Львівському університеті / Лещак Т. В. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики / Ред. кол. Гузій Н. В. (відп. ред.). – Вип. 14 (24). – К.: НПУ, 2011. – С.111-116.
180. Лещак Т. В. Історико-педагогічні дослідження у Львівському університеті Яна Казимира (1918–1939) / Теодор Лещак // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Вип. 18. – 2004. – С. 232-238.
181. Лещак Т. В. Наукові семінари у системі педагогічної освіти Львівського університету (перша третина XX ст.) / Теодор Лещак // Матеріали звітної наукової конференції кафедри педагогіки. – Вип. 3. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С.104-107.
182. Лещак Т. В. Науково-педагогічна діяльність Євсевія Черкавського / Теодор Лещак // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Вип. 16. – Ч. 2. – 2002. – С. 208-215.
183. Лещак Т. В. Педагогічний семінарій як науково-дидактичний підрозділ Львівського університету (1907–1921) / Теодор Лещак // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Вип. 23. – 2008. – С. 235-246.
184. Лещак Т. В. Питання педагогічної підготовки у Львівському університеті XVII-XIX ст. у контексті загальноєвропейських освітніх процесів / Т. В. Лещак // Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Збірник наукових праць. Частина ІІ. – Київ: Міленіум, 2005. – С. 202-210.
185. Лещак Т. В. Система педагогічної освіти у Львівському університеті: теологічний напрям (1812–1918) / Теодор Лещак // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Вип. 20. – 2005. – С. 267-273.

186. Лещак Т. В. Університетські підручники з педагогіки кінця XIX – поч. XX ст. як джерело змісту педагогічної освіти у Львівському університеті / Лещак Т. В. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Серія : Педагогіка та психологія. Вип. 627. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2012. – С. 63-73.
187. Лещак Т. В. Штрихи до педагогічного портрета Казимира Твардовського / Т. В. Лещак // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Вип. 13. – 2003. – С. 215-218.
188. Лещак Т. В. Podręcznik Edwarda Milde jako źródło wykształcenia nauczycieli na Uniwersytecie Lwowskim pierwszej połowy wieku XIX / Teodor Leszczak // Lubelski Rocznik Pedagogiczny. – XXV. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. – S. 209-214.
189. Лещак Т. В. Кройц Мечислав / Т. Лещак, Г. Михайлишин // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. I : А–К. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 676. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (ЛННБУ ім. В. Стефаника). Відділ рукописів. – Фонд 132 – Львівський університет.
190. Спр. 368 (Матеріали гуманітарного відділу університету Яна Казіміра). 1929–1938. – 84 арк.
191. Спр. 196/1 (Педагогічний гурток). 1932–1939. – 103 арк.
192. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: (теоретико-методологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Луговий Володимир Іларіонович. – Київ, 1995. – 48 с.
193. Любинская Л. Н. Философские проблемы времени в контексте междисциплинарных исследований / Любинская Л. Н., Лепилин С. В. – Москва : Прогресс-Традиция, 2002. – 303 с.
194. Львівський університет / [ред. кол. Чугайов В. П., Макарчук С. А., Григораш Д. С. та ін.] – Львів : Вища школа : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1986. – 144, [3] с.: іл.
195. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні : історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / ВК. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.
196. Максимець М. В. Теоретична підготовка студентів вищого навчального закладу як умова професійного становлення

вчителів / Марта Максимець // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Вип. 25. – Ч. 4. – 2009. – С. 229-235.
197. Марискевич Т. Г. “Studium ruthenum” у Львівському університеті / Марискевич Т. Г. // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп’ютерних технологій в Україні : збірник тез за матеріалами VIII Науково-технічної конференції науково-педагогічних працівників, 26-31 березня 2012 р. / Національний університет “Львівська політехніка”, Інститут підприємництва та перспективних технологій. – Львів, 2012. – С. 238-239.
198. Масальський В. І. Класичні університети України: історія походження та зміст терміна / В. Масальський, Г. Димиденко // Схід. – 2010. – №7 (107), листопад-грудень. – С. 105-110.
199. Маслій Г. Підготовка вчителів у жіночих середніх навчальних закладах: західноукраїнський контекст (друга половина XIX - початок XX ст.) / Галина Маслій // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Педагогіка. – № 1 . – 2009. – С. 81-84.
200. Митрофанов П. Политическая деятельность Іосифа II, ея сторонники и ея враги (1780–1790) / П. Митрофановъ. – С.-Петербург : Типографія Н. Н.Скороходова, 1907. – 784 с.
201. Мищишин І. Я. Проблема реформування педагогічної освіти у класичних університетах України в контексті Болонського процесу / Ірина Мищишин // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Вип. 22. – 2007. – С. 3-10.
202. Моряк-Протопопова Х. Крайова шкільна рада у Галичині: повноваження, структура і вплив на розвиток шкільництва у 1867–1918 рр. // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 54. – 2011. – С. 73-80.
203. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури в західних землях України / Василь Мудрий. – Львів : Накл. укр. краєвої студ. ради, 1923. – 130 с.
204. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / В. Мудрий / ред. О. Романів. – Львів ; Нью-Йорк : Наук. т-во ім. Шевченка у Львові; Фундація Українського Вільного Університету в США, 1999. – 147 с.
205. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.) /

Зіновія Іванівна Нагачевська. – Івано-Франківськ : Підприємець Третяк І.Я., 2007. – 764 с.
206. Осаволюк О. Психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки майбутніх педагогів / Олександр Осаволюк // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Вип. 25. – Ч. 4. – 2009. – С. 150-156.
207. Павко А. І. Основні напрямки формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу (XIX - початок XX ст.) / А. І. Павко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : Зб. наук. праць. – Вип. 15. – 2008. – С. 290-304.
208. Пантюк М. П. Компаративний аспект проблеми підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи в історії педагогіки початку XX ст. / М. Пантюк – Молодь і ринок: Щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2011. – № 11 (82). – С. 9-11; № 12 (83). – С. 14-16.
209. Пантюк М. П. Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи: історико-педагогічний аспект / М. Пантюк. – Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І.Франка, 2010. – 398 с.
210. Пантюк М. П. Пошуки сутності та змісту підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи в історії педагогіки початку XX ст. / М. П. Пантюк. – Педагогічний альманах: Збірник наукових праць / Редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : РІПО, 2011. – Випуск 12. – Ч. 2. – С. 270-274.
211. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.) : Монографія / Пенішкевич О. І. – Чернівці : Рута, 2002. – 520 с.
212. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : В 2-х тт. / Н.Д. Полонська-Василенко. – Т. 1 : До середини XVII ст. – К. : Либідь, 1995. – 672 с.
213. Розпорядження Міністерства віросповідань і освіти з 30 серпня 1897 щодо іспиту кандидатів учительського уряду при гімназіях і реальних школах // Вісник законів державних для королівств і країв в державній раді заступлених. – Річник, 1897. – Відень, 1897. – С. 1295-1296.
214. Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / Савинець В. К. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1961. – 98 с.
215. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наукова думка, 2001. – 663 с.

216. Скварок Н. Класичні й новітні мови у навчальному процесі Першої української Львівської академічної гімназії / Наталія Скварок // Історико-педагогічний альманах. – 2010. – № 1. – С. 88-93.
217. Смаль В. З. Педагогічні ідеї Івана Франка / В. З. Смаль. – К. : Видавництво "Радянська школа", 1996. – 186 с.
218. Стинська В. В. Система шкільництва в Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Стинська Вікторія Володимирівна. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
219. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення: навчально-методичний посібник / Богдан Ступарик. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.
220. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939) / Ступарик Б. М. – Івано-Франківськ : [б. в.], 1994. – 144 с.
221. Федорович К. [Чічка-Андрієнко К. А.] Українські школи в Галичині у світлі законів і практики / К. Федорович. – Л. : [б. в.], 1924. – 94 с.
222. Франко І. Я. Передмова [До видання "М.Драгоманов. Листи до Ів.Франка і інших. 1882–1886". Львів. 1906] / Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. – Т. 37. Літературно-критичні праці (1906–1908). – К. : Наукова думка, 1982. – С. 186-192.
223. Франко І. Я. Середні школи в Галичині в рр. 1875–1883 / Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. – Т. 46. – Кн. 1. Історичні праці (1883–1890). – К. : Наукова думка, 1985.– С. 418-434.
224. Франко І. Я. Університети в Росії / Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. – Т. 46. – Кн.1. Історичні праці (1883–1890). – К. : Наукова думка, 1985. – С. 491-512.
225. Франко І. Я. Як це сталося (Спогад) / Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. – Т. 34. Літературно-критичні праці (1902–1905). – К. : Наукова думка, 1981. – С. 372-376.
Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ). – Фонд 174 – Екзаменаційна комісія для кандидатів та вчителів середніх шкіл м. Львова.
226. Оп. 1 (Особові справи). – Спр. 1037 (Людкевича Станіслава). – 166 арк. – б/д.

227. Спр. 10 (Звіти про складені екзамени). – 88 арк. – б/д.
228. Спр. 13 (Звіти про складені екзамени). – 111 арк. – б/д.
229. Спр. 43 (Справи про допуск до здачі екзаменів кандидатів на посаду вчителів середніх шкіл). – 25 арк. – б/д.
230. Спр. 47 (Рішення про допуск до здачі екзаменів, звіти, списки кандидатів та ін. документи про діяльність Екзаменаційної комісії для кандидатів на посаду вчителів середніх шкіл). – 24 арк. – б/д.
231. Спр. 50 (Рішення про допуск до здачі екзаменів, звіти, списки кандидатів та ін. документи про діяльність Екзаменаційної комісії для кандидатів на посаду вчителів середніх шкіл). – 56 арк. – б/д.
232. Спр. 55 (Рішення про допуск до здачі екзаменів, звіти, списки кандидатів та ін. документи про діяльність Екзаменаційної комісії для кандидатів на посаду вчителів середніх шкіл). – 36 арк. – б/д.
233. Спр. 61 (Рішення про допуск до здачі екзаменів, звіти, списки кандидатів та ін. документи про діяльність Екзаменаційної комісії для кандидатів на посаду вчителів середніх шкіл). – 121 арк. – б/д.
234. Спр. 67 (Рішення про допуск до здачі екзаменів, звіти, списки кандидатів та ін. документи про діяльність Екзаменаційної комісії для кандидатів на посаду вчителів середніх шкіл). – 90 арк. – б/д.
235. Спр. 71 (Рішення про допуск до здачі екзаменів, звіти, списки кандидатів та ін. документи про діяльність Екзаменаційної комісії для кандидатів на посаду вчителів середніх шкіл). – 78 арк. – б/д.
236. Спр. 73 (Рішення про допуск до здачі екзаменів, звіти, списки кандидатів та ін. документи про діяльність Екзаменаційної комісії для кандидатів на посаду вчителів середніх шкіл). – 59 арк. – б/д.
237. Спр. 74 (Відомості про роботу екзаменаційних комісій у Варшаві, Кракові та Познані). – 89 арк. – б/д.
238. Чвертьстолітній ювілей семінарій учительських // Учитель. – 1896. № 22. – С. 343-345.
239. Чепіль М. М. Теорія і практика формування національної свідомості дітей та молоді Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / Марія Чепіль. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 503 с.

240. Черняк С. Г. Організаційно-педагогічні засади діяльності Київського імператорського університету св. Володимира (1833–1863 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Черняк Сергій Геннадійович. – К., 2008. – 20 с.
241. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in sommer semester des Studien-Jahres 1871/72. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1871. – 40 s.
242. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in sommer semester des Studien-Jahres 1872/73. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1872. – 49 s.
243. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in sommer semester des Studien-Jahres 1873/74. – Lemberg : J. Vereins-Buchdruckerei, Ring 1, 1873. – 47 s.
244. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in sommer semester des Studien-Jahres 1874/75. – Lemberg : J. Vereins-Buchdruckerei, Ring 1, 1874. – 51 s.
245. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1866/67. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1866. – 61 s.
246. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1870/71. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1870. – 50 s.
247. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1871/72. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1871. – 47 s.
248. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1872/73. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1872. – 49 s.
249. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter

semester des Studien-Jahres 1873/74. – Lemberg : J. Vereins-Buchdruckerei, Ring 1, 1873. – 42 s.
250. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1874/75. – Lemberg : J. Vereins-Buchdruckerei, Ring 1, 1874. – 58 s.
251. Akademische behörden an der K.K.Universitat zu Lemberg sammt der Ordnung der vorlesungen an derselben in winter semester des Studien-Jahres 1884/85. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1884. – 64 s.
Archivum Act Nowych (AAN). № 14 (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie).
252. 3697 (Kreutz Mieczysław). – 34 s. – б/д.
253. 5953 (Suchodolski Bogdan). – 66 s. – б/д.
254. Bartel W. M. Galicyjska Rada Szkolna Krajowa – Czasy, instytucja, ludzie / W. M. Bartel // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze. – Zesz. 86. – 1980. – S. 33-62.
255. Bartnicka K. Łukasz Kurdybacha (1907–1972). Stan badań i problematyka badawcza / K. Bartnicka // Rozprawy z Dziejów Oświaty. – T. XXXVIII. – 1997. – S. 103-145.
256. Barycz H. Na przełomie dwóch stuleci : z dziejów polskiej humanistyki w dobie młodej Polski / Henryk Barycz. – Wrocław : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977. – 322 s.
257. Barycz H. Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury w Polsce / Henryk Barycz. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1949. – 249 s.
258. Barycz H. Stanisław Łempicki jako badacz polskiego renesansu (w 20-lecie zgonu) / Henryk Barycz // Barycz H. W blaskach epoki odrodzenia. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1968. – S. 389-404.
259. Barycz H. Zygmunt Kukulski (1890-1944) / H. Barycz // Kwartalnik Historyczny. – R. LIII. 1939–1945. – S. 529-532.
260. Baścik S. Dzieje pedagogiki w Uniwersytecie Jagellońskim / S. Baścik // Studia z dziejów Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagellońskiego / pod red. S. Mikuckiego. – 1967. – S. 408-415.
261. Baumbartner H. Pedagogia czyli nauka o wychowaniu dzieci ze szczególnym uwzględnieniem psychologicznych zasad dla nauczycieli i wychowawców / oprac. ks. Bł. Jaszowski / Henryk

Baumbartner. – Lwów : Druk. Katol. Józefa Chęcińskiego, 1898. – 230 s.
262. Baumgartner H. Geschichte der Pädagogik in besonderer Verüksichtigung des Volksschulwegens: für Lehrerseminarien und zur Fortibildung der Lehrer / Heinrich Baumgartner. – Freiburg : Herder, 1902. – 283 s.
263. Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher / Heinrich Baumgartner. – Freiburg : Herder, 1895. – 238 s.
264. Baumgartner H. Pädagogik, oder, Erziehungslehre mit besonderer Berücksichtigung der psychologischen Grundlagen, für Lehrer und Erzieher. Vierte, vielfach verb. Aufl. / Heinrich Baumgartner. – Freiburg : Herder, 1902. – 252 s.
265. Bednarski S. Dzieje kulturalne Kolegium we Lwowie w XVIII w / Stanisław Bednarski // Pamiętnik Literacki. – T.33. – Lwów, 1936. – S. 1-11.
266. Bednarski S. Podstawowe zasady szkolnictwa jezuickiego / Stanisław Bednarski // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce / wybór i oprac. ks. J. Paszenda. – Kraków : Wydawnictwo WAM – Księża Jezuici, 1994. – S. 19-24.
267. Bielawski Z. Zagadnienia z pedagogiki religijnej / Zygmunt Bielawski. – Lwów : nakł. Autora, 1918. – 89 s.
268. Biogramy uczonych polskich : materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN. Cz. 1 : Nauki społeczne / oprac. Andrzej Śródka, Paweł Szczawiński. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985. – 1864 s.
269. Bobrowska-Nowak W. Pionierzy psychologii naukowej w Polsce / Wanda Bobrowska-Nowak. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1971. – 158 s.
270. Bobrowska-Nowak W. Początki polskiej psychologii / Wanda Bobrowska-Nowak. – Wrocław : Zaklad Narodowy im. Ossolinskich, 1973. – 207 s.
271. Bobrowska-Nowak W. Narodziny i rozwój psychologii w Polsce (wybór materiałów) / Wanda Bobrowska-Nowak, Krzysztof Czarnecki. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1970. – 156 s.
272. Borowski W. M. Wykład psychologii ogólnej w zastosowaniu do wychowania / W. M. Borowski. – Warszawa : Wydaw. Arcta, 1920. – 178 s.

273. Brodacka-Adamowicz E. Stanisław Łempicki (1886–1947) – człowiek i historyk / Ewa Brodacka-Adamowicz. – Toruń : Wydawn. Adam Marszałek, 2003. – 223 s.
274. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1903/04. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1903. – 48 s.
275. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1910/11. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1910. – 48 s.
276. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1911/12. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1911. – 48 s.
277. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1912/13. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1912. – 48 s.
278. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1913/14. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1913. – 50 s.
279. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1915/16. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1915. – 22 s.
280. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1916/17. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1916. – 25 s.
281. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1917/18. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1917. – 25 s.
282. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1910/11. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1910. – 48 s.
283. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1911/12. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1911. – 48 s.
284. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1912/13. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1912. – 46 s.
285. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1913/14. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1913. – 49 s.

286. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1914/15. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1914. – 51 s.
287. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1915/16. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1915. – 50 s.
288. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1916/17. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1916. – 26 s.
289. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1917/18. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1917. – 25 s.
290. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1918/19. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1918. – 26 s.
291. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1875/76. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1875. – 32 s.
292. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1876/77. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1876. – 31 s.
293. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1877/78. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1877. – 31 s.
294. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1878/79. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1878. – 31 s.
295. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1879/80. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1879. – 32 s.
296. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1880/81. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1880. – 31 s.
297. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1881/82. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1881. – 32 s.
298. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1882/83. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1882. – 31 s.

299. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1883/84. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1875. – 32 s.
300. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1884/85. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1884. – 32 s.
301. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1885/86. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1885. – 33 s.
302. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1886/87. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1886. – 32 s.
303. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1887/88. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1887. – 33 s.
304. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1890/91. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1890. – 32 s.
305. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1891/92. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1891. – 32 s.
306. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1892/93. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1892. – 32 s.
307. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1898/99. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1898. – 33 s.
308. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1900/01. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1900. – 45 s.
309. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1901/02. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1901. – 39 s.
310. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1902/03. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1902. – 44 s.
311. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1903/04. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1903. – 39 s.

312. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1904/05. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1904. – 40 s.
313. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w letnim półroczu 1905/06. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1905. – 46 s.
314. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1875/76. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1875. – 33 s.
315. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1876/77. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1876. – 32 s.
316. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1877/78. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1877. – 31 s.
317. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1878/79. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1878. – 31 s.
318. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1879/80. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1879. – 31 s.
319. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1880/81. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1880. – 32 s.
320. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1881/82. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1881. – 33 s.
321. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1882/83. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1882. – 31 s.
322. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1883/84. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1883. – 32 s.
323. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1884/85. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1884. – 32 s.
324. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1885/86. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1885. – 31 s.

325. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1887/88. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1887. – 34 s.
326. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1890/91. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1890. – 32 s.
327. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1891/92. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1891. – 32 s.
328. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1899/1900. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1899. – 41 s.
329. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1901/1902. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1901. – 44 s.
330. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1902/1903. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1902. – 43 s.
331. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1903/1904. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1903. – 44 s.
332. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1904/1905. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1904. – 46 s.
333. C. K. Uniwersytet imenia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów w zimowem półroczu 1905/1906. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1905. – 43 s.
334. Chodakowska J. Nauki pedagogiczne w polskich uniwersytetach na przełomie XIX–XX wieku / J. Chodakowska // Kwartalnik Historii Nauki i Techniki. – T. XXXVI. – 1991. – Nr. 2. – S. 21-37.
335. Chodakowska J. Uniwersyteckie studja pedagogiczne / J. Chodakowska // Rozprawy z Dziejów Oświaty. – T. XXXVI. – 1994. – S. 41- 53.
336. Cygelstrejch A. Julian Ochorowicz jako psycholog / A. Cygelstrejch // Przegląd filozoficzny. – 1917. – S. 2-4.
337. Czerkawski E. Język niemiecki w gimnazjach i szkołach realnych z językiem wykładowym polskim i ruskim / Euzebiusz Czerkawski // Przewodnik Naukowy i Literacki. – 1882. – S. 488-498.

338. Czerkawski E. O teraźniejszych poglądach naukowych na budowę społeczeńską / Euzebiusz Czerkawski // Przewodnik Naukowy i Literacki. – 1876. – S. 502-528.
339. Czerkawski E. Reforma gimnazjów / Euzebiusz Czerkawski // Przewodnik Naukowy i Literacki. – 1882. – S.224-243.
340. Czerkawski E. Rozprawy i wnioski Komisji powołanej w 1879 roku przez galicyjską Rade Szkolną Krajową do zbadania reformy gimnazjów / Euzebiusz Czerkawski // Przewodnik Naukowy i Literacki. – 1882. – S. 975-1029.
341. Czerkawski E. Zarys psychologii empirycznej / Euzebiusz Czerkawski. – Lwów : Nakł. autora, 1874. – 89 s.
342. Danysz A. O kształceniu / Antoni Danysz. – Lwów : Macierz Polska, 1918. – 366 s.
343. Danysz A. O wychowaniu / Antoni Danysz. – Lwów : Macierz Polska, 1903. – 337 s.
344. Danysz A. Studja z dziejow wychowania w Polsce / Antoni Danysz. – Kraków : Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1921. – 379 s.
345. Dobrzański J. Wspomnienie o Zygmuncie Kukulskim / Jan Dobrzański // Roczniki Humanistyczne. – T. II–III. – 1950–1951. – S. 357 - 365.
346. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2007. – 328 s.
347. Drynda D. Pedagogika Drugiej Rzeczypospolitej. Warunki – orijentacje – kontrowersje / Danuta Drynda. – Katowice : Uniwersytet Śląski, 1987. – 183 s.
348. Dutkowa R. Polityka szkolna w Galicji między autonomią a centralizmem (1861–1875) / Renata Dutkowa. – Kraków : Uniwersytet Jagielloński, 1995. – 170 s.
349. Dutkowa R. Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagellońskiego 1921–1952 (Zarys działalności) // Przegląd Historyczno-Oświatowy. – 1968. – № 4. – S. 98-113.
350. Dworak K. Zarys psychologji empirycznej / ks. Kazimierz Dworak. – Kielce : Drukarnia „Jedność", 1933. – 223 s.
351. Dybiec J. Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860–1918 / Julian Dybiec. – Wroclaw : Ossolineum, 1981. – 216 s.
352. Dybiec J. Uniwersytet Jagielloński (1918–1939) / Julian Dybiec. – Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 2000. – 759 s.

353. Dybiec J. Życie naukowe w Galicji doby autonomistycznej / Julian Dybiec // Galicja i jej dziedzictwo. – T. 3. Nauka i oświata / pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. – S. 35-49.
354. Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (1919–1969) / pod red. Z. Grota. – Poznań : Wydawn. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1972. – 777 s.
355. Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego (1915–1939) / pod red. A. Garlickiego. – Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1982. – 359 s.
356. Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. – Т. 1 : А–К / вид. рада : І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : Львівський національний університет, 2011. – 716 с. + 112 вкл.
357. Encyklopedia pedagogiczna / pod red. W. Pomykało. – Warszawa : Fundacja Innowacja, 1997. – 1014 s.
358. Finkel L. Króla Jana Kazimierza dyplom erekcyjny Uniwersytetu Lwówskiego z r. 1661 // Księga Pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza r. 1661. – T. 1. – Lwów : Nakł. Uniwersytetu Lwowskiego, 1912. – S. 1-20.
359. Finkel L., Starzyński S. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. – Lwów : Nakł. Senatu akademickiego C.K. Uniwersytetu Lwowskiego, 1894. – Cz. 1. – 351 s.
360. Finkel L., Starzyński S. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 1-2 / Ludwig Finkel i Stanisław Starzyński. – Lwów : Nakł. Senatu akademickiego C.K. Uniwersytetu Lwowskiego, 1894. – Cz. 2. – 443 s.
361. Fiutowski T. Szkolnictwo Ludowe w Galicji w dobie porozbiorowej / Teofil Fiutowski. – Lwów : Wydawnictwo Krajowe, 1913. – 80 s.
362. Galicja i jej dziedzictwo. T. 3. Nauka i oświata / pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. – 288 s.
363. Galicja i jej dziedzictwo. T. 6. Nauczyciele Galicyjscy / pod red. A. Mejssnera. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1996. – 168 s.
364. Galicja i jej dziedzictwo. T. 8. Myśl edukacyjna w Galicji (1772 – 1918) / pod red. Cz. Majorka i A. Mejssnera. – Rzeszów :

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1996. – 373 s.
365. Galicja i jej dziedzictwo. T. 9. Biografie pedagogiczne / pod red. Cz. Majorka i J. Potocznego. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1997. – 262 s.
366. Galicja i jej dziedzictwo. T. 20. Historia wychowania – misja i edukacja / pod red. K. Szmyda i J. Dybieca. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 2008. – 564 s.
367. Grabski A. Zarys historii historiografii polskiej / Andrzej Grabski. – Poznań : Wydawn. Poznańskie, 2000. – 277 s.
368. Graumann O. Aspekte der Geschichte Westeuropäischer Lehrerbildung / [Електронний ресурс] Graumann O. // Научный электронный ежеквартальный журнал "Непрерывное образование : XXI век". – Вып. 3. – Autumn 2013. – Режим доступу : http://lll21.petrsu.ru/journal/atricle.php?id=2146 .
369. Gruiński S. Dzieje szkolnictwa ludowego w Galicyi / Stanisław Gruiński. – Cz. 1 (Czasy przed zaprowadzeniem autonomii 1772–1861). – Lwów : Nakładem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, 1916. – 64 s.
370. Grzybowski S. Łempicki Stanisław, historyk-wychowawca / Stanisław Grzybowski // S. Łempicki. Mecenat wielkiego kanclerza. Studia o Janie Zamojskim. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. – S. 5-33.
371. Harwot J. O pedagogicznem i dydaktycznem przygotowaniu nauczycieli szkół wyższych / Jerzy Harwot // Muzeum. – 1886. – S. 15-23.
372. Hellwig J. Dzieje historii wychowania w Polsce i jej twórcy / Jan Hellwig. – Poznań : Wydawnictwo Eruditus, 2001. – 314 s.
373. Hulewicz J. Łempicki Stanisław (25.V.1886–2.VII.1947) / Jan Hulewicz // Przegląd Historyczno-Oświatowy. – 1947. – nr.3/4. – S. 123- 137.
374. Hulewicz J. Mańkowski Bolesław Ferdynand / Jan Hulewicz. // Polski Słownik Biograficzny. – T. XIX. – Warszawa–Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974. – S. 514-516.
375. Jaczewski B. Organizacja i finansowanie nauki polskiej w okresie międzywojennym / Bohdan Jaczewski. – Wrocław. 1971. – 232 s.
376. Jaczewski B. Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939. / Bohdan Jaczewski. – Wrocław. 1978. – 247 s.

377. Jadczak R. Kazimierz Twardowski. Twórca szkoły lwowsko-warszawskiej / Rychard Jadczak. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek : nakł. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1991. – 142 s.
378. Jaworski F. Uniwersytet Lwowski: wspomnienie jubileuszowe / Franciszek Jaworski. – Lwów : Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa, 1912. – 88 s.
379. Jaxa-Bykowski L. Danysz Antoni / Ludwik Jaxa-Bykowski // Polski Słownik Biograficzny. – T. IV. – Warszawa–Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1938. – S. 430-431.
380. Jedynak A. Ajdukiewicz / Anna Jedynak. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 2003. – 267 s.
381. Karbowiak A. Towarzystwo nauczycieli szkół wyższych. 1884–1908 / Antoni Karbowiak. – Lwów : Nakładem Towarzystwa nauczycieli szkół wyższych, 1909. – 188 s.
382. Knot A. Pamiętnik Euzebiusza Czerkawskiego // Sprawozdanie AU. – 1933. – Nr.3. – S. 14-16.
383. Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy Uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację. – Kraków : Wydawnictwo WAM, 2006. – 588 s.
384. Kosman M. Uniwersytet Wileński (1579–1979) / Marceli Kosman. –Wrocław : Wydawn. Polskiej Akademii Nauk, 1981. – 74 s.
385. Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. – Lwów : Państwowe wydawnictwo książek szkolnych, 1934. – T. I. – 408 s.
386. Kot S. Historia wychowania / Stanisław Kot. – Lwów : Państwowe wydawnictwo książek szkolnych, 1934. – T. II. – 378 s.
387. Kotarbiński T. O Kazimierzu Twardowskim / Tadeusz Kotarbiński // K. Twardowski. Wybrane pisma filozoficzne. – Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1965. S. 3-21.
388. Kotarbiński T. Zawsze młody. Ze wspomnień o Julianie Ochorowiczu / Tadeusz Kotarbiński // Kurjer Polski. – 1917. – S. 123-124.
389. Kovács E. Milde, Vinzenz Eduard / Elisabeth Kovács // Neue Deutsche Biographie (NDB). – Band 17, Duncker & Humblot. – 1994. – S. 506-508.
390. Krajewski J. Julian Ochorowicz na tle pozytywizmu warszawskiego / Janusz Krajewski // Ruch filozoficzny. – 1961. – S. 3-9.

391. Krajowe ustawy szkolne wraz z Statutem Rady Szkolnej Krajowej / wyd. B. A. Baranowski. – Lwow : Towarzystwo Pedagogiczne, 1889. – 72 s.
392. Kramarz H. Nauczyciele gimnazjalni Galicji 1867–1914 : studium historyczno-socjologiczne / Henryka Kramarz. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP, 1987. – 204 s.
393. Kreutz M. Rozwój psychiczny młodzieży / Mieczysław Kreutz. – Lwów : Książnica-Atlas, 1931. – 75 s.
394. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie : za rok szkolny 1926/27 : stanowiąca sprawozdanie Rektora i dziekanów. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza, 1928. – 183 s.
395. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1920–1921 za rektoratu prof. d-ra Emanuela Macheka. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza, 1923. – 65 s.
396. Kukulski Z. W sprawie zwyczajnej Katedry Pedagogiki i Dydaktyki oraz Katedry Dziejów Edukacji Narodowej na Uniwersytecie Jagellońskim / Zygmunt Kukulski // Którzy Idziemy. – 1913. – № 1. – S. 117-132.
397. Kulczyński L. O pedagogicznem przygotowaniu kandydatów na nauczycieli szkoł średnich / Leon Kulczyński // Muzeum. – 1887. – S. 21- 30.
398. Kulczyński L. Wykształcenie nauczycieli gimnazyalnych / Leon Kulczyński. – Lwów : Wydawnictwo Władysława Łozińskiego, 1883. – 112 s.
399. Kulpa J. Kształcenie nauczycieli szkół powszechnich w Polsce w latach 1918-1939 / Jan Kulpa. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1963. – 174 s.
400. Kurdybacha Ł. Wspomnienie o Stanisławie Łempickim / Łukasz Kurdybacha // Pamiętnik literacki. – R. XXXVII. – 1947. – S. 367-376.
401. Kurdybacha Ł. Zawód nauczyciela w ciągu wieków / Łukasz Kurdybacha. – Łódź : Czytelnik, 1948. – 52 s.
402. Łempicki S. Potrzeby historji oświaty, szkolnictwa i wychowania w Polsce / Stanisław Łempicki // Nauka Polska. – Warszawa : Kasa im. Mianowskiego, 1929. – T. X. – S. 625-651.
403. Łempicki S. Wspomnienia ossolińskie. – Wrocław : Wydaw. Zak. narod. im. Ossolińskich, 1948. – 184 s.

404. Leszczyński A. Profesor Kazimierz Sośnicki / A. Leszczyński, H. Szabała // Gdański Rocznik Kulturalny. – 1991. – Nr.13. – S. 43-46.
405. Lewicki K. Kostek Franciszek Serafin / Karol Lewicki // Polski słownik biograficzny. – T. XIV. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Wydawnictwo PAN, 1968 – 1969. – S. 342.
406. Lewicki K. Uniwersytet Lwowski a powstanie listopadowe / Karol Lewicki. – Lwów : Skład głowny w księgarni A. Krawczyńskiego, 1937. – 167 s.
407. Lewicki K. Uniwersytet Lwowski w roku 1809 / Karol Lewicki. – Lwów : "Reduta – Tydzień Polski", 1936. – 32 s.
408. Łuczyńska B. Początki pedagogiki jako dyscypliny akademickiej na uniwersytetach Jagellońskim i Lwowskim w dobie autonomii./ Barbara Łuczyńska // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata / pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. – S. 23-42.
409. Majorek Cz. Oblicza historiografii oświatowo-pedagogicznej w Galicji / Czesław Majorek // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 8. Myśl edukacyjna w Galicji. 1772–1918 / pod red. Cz. Majorka i A. Mejssnera. – Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1996. – S. 11- 20.
410. Majorek Cz. Polska historiografia oświatowa (1918–1939) / Czesław Majorek // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej : materiały konferencji naukowej w Krynicy w 1989 roku. Cz. 3 / ped red. J. Maternickiego. – Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 1989. – S. 186- 214.
411. Majorek Cz. Polska myśl pedagogiczna w zaborze austriackim (1772–1918) / Czesław Majorek // Przegląd historyczno-oświatowy. – 1992. – Nr. 3-4. – S. 101-118.
412. Majorek Cz. System kształcenia nauczycieli szkół ludowych w Galicji doby autonomistycznej (1871–1914) / Czesław Majorek. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. – 164 s.
413. Maternicki J. Cztery dziesięciolecia badań nad dziejami historiografii / Jerzy Maternicki // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej : materiały konferencji naukowych w Cedzynie i Białymstoku w 1986 i 1987. Cz. 2 / pod red. J. Maternickiego. – Warszawa : Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, 1987. – S. 439-489.

414. Mauersberg S. Dzieje oświaty i myśli pedagogicznej w Polsce w latach 1914–1939 / S. Mauersberg // Historia wychowania wiek XX. Cz. 1 / pod red. J. Miąso. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. – S. 134-141.
415. Meissner A. Kształcenie nauczycieli w środkowej Galicji (1871–1914) / Andrzej Meissner. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1974. – 163 s.
416. Meissner A. Wkład Galicji w rozwój nauk pedagogicznych // Galicja i jej dziedzictwo. T.3. Nauka i oswiata / ped red. A. Meissnera i J. Wyrozumskiego. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. – S. 79-97.
417. Miąso J. Łukasz Kurdybacha (1907–1972) / J. Miąso // Rozprawy z Dziejów Oświaty. – T. XVI. – 1973. – S. 2-6.
418. Miąso J. Uniwersytecka tradycja kształcenia nauczyciela / Józef Miąso // Studia z dziejów edukacji / ped red. J. Miąso. – Warszawa : Wydawnictwo "Żak", 1994. – S. 341-356.
419. Milde E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde / Vincenz Eduard Milde. – Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter. – T. I. – 1811. – 234 s.
420. Milde E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Worlefungen von Vincenz Eduard Milde / Vincenz Eduard Milde. – Wien : Ben Christian Raulfus und Carl Urmbrufter. – T. II. – 1813. – 216 s.
421. Moździeń S. Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884 – 1914 / Stefan I. Moździeń. – Kielce : Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1989. – 294 s.
422. Moździeń S. Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego moderacji w latach 1848 – 1884 / Stefan I. Moździeń. – Wrocław : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974. – 152 s.
423. Mrozowska K. Zarys dziejów wychowania w Polsce od XI do XXwieku:podręcznikdlastudentówwyższychszkółtechnicznych/ Kamilla Mrozowska. – Kraków : Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2002. – 88 s.
424. Nawroczyński B. Kazimierz Twardowski (1866-1938) / Bogdan Nawroczyński // Kwartalnik Pedagogiczny. – 1959. – Nr. 3. – S. 25-31.
425. Nawroczyński B. Nestor pedagogów polskich. Śp. Antoni Danysz / Bogdan Nawroczyński // Przegląd pedagogiczny. – 1926. – Nr.6. – S. 145- 148.

426. Nawroczyński B. Polska myśl pedagogiczna: jej główne linie rozwojowe, stan współczesny i cechy charakterystyczne / Bogdan Nawroczyński. – Lwów – Warszawa : Książnica–Atlas, 1932. – 296 s.
427. Niemeyer A. H. Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts. Für Eltern, Hauslehrer und Erzieher. T. I–III / August Hermann Niemeyer. – T. I. – Halle : bey dem Verfasser und in Commission der Waisenhaus-Buchhandlung, 1796. – 512 s.
428. Niemeyer A. H. Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts. Für Eltern, Hauslehrer und Erzieher. T. I–III / August Hermann Niemeyer. – T. II. – Halle : bey dem Verfasser und in Commission der Waisenhaus-Buchhandlung, 1796. – 268 s.
429. Niemeyer A. H. Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts. Für Eltern, Hauslehrer und Erzieher. T. I–III / August Hermann Niemeyer. – T. III. – Halle : bey dem Verfasser und in Commission der Waisenhaus-Buchhandlung, 1796. – 451 s.
430. Obserwator. [Грушевський М.] Листи з-над Полтви. Лист третій (в справі українсько–руського університету у Львові) / Obserwator // Літературно-науковий вістник. – 1899. – Т. 8. – С. 84-116.
431. Ochorowicz J. Pierwsze zasady psychologii i inne prace / Julian Ochorowicz. – Warszawa : Państwowe Wydawnioctwo Naulowe, 1996. – 307 s.
432. Ochorowicz J. Pogadanki i spostrzeżenia z dziedziny fizjologii, psychologii, pedagogiki i nauk przyrodniczych / Julian Ochorowicz. – Warszawa : Nakładem Księgarni Adolfa Kowalskiego, 1879. – 371 s.
433. Ochorowicz J. Psychologia – pedagogika – etyka: przyczynki do usiłowań naszego odrodzenia narodowego / Julijan Ochorowicz. – Warszawa : Skład główny w Księgarni M. Arsta, 1917. – 440 s.
434. Okoń W. Wizerunki sławnych pedagogów polskich / Wincenty Okoń. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. – 395 s.
435. Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche am Lemberger Licaeum im Schuljahre 1812 gehatten werden. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1812. – 18 s.
436. Ordnung der öffentlichten Vorlesungen, welche an der Weiland Seiner k.k. Majestät Franz I allerhöchten Namen füchrenden Universität zu Lemberg im Schuljahre 1818 gehatten werden. –

Lemberg : Aus de k.k. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1818. – 17 s.
437. Ordnung der öffentlichten Vorlesungen, welche an der Weiland Seiner k.k. Majestät Franz I allerhöchten Namen füchrenden Universität zu Lemberg im Schuljahre 1852–53 gehatten werden. – Lemberg : Aus de k.k. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1853. – 19 s.
438. Ordnung der öffentlichten Vorlesungen welche an der Universität zu Lemberg im Schuljahre der öffentlichten Vorlesungen, welche an der Weiland Seiner k.k. Majestät Franz I allerhöchten Namen füchrenden Universität zu Lemberg im Schuljahre 1853-54 gehatten werden. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1854. – 22 s.
439. Ordnung der öffentlichten Vorlesungen, welche an der Weiland Seiner k.k. Majestät Franz I allerhöchten Namen füchrenden Universität zu Lemberg im Schuljahre 1857-58 gehatten werden. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1858. – 18 s.
440. Ordnung der öffentlichten Vorlesungen, welche an der Weiland Seiner k.k. Majestät Franz I allerhöchten Namen füchrenden Universität zu Lemberg im Schuljahre 1869 gehatten werden. – Lemberg : Aus de K.K. galizischen Aerarial-Staats-Druckerei, 1869. – 18 s.
441. Österreichisches Statistisches Handbuch für die in Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. XXX Jahrgang. – Wien : Verlag der K.K. Statistischen Zentralkommission in Kommission bei Karl Gerolds Sohn in Wien, 1912. – 504 s.
442. Piechnik L. Nowe elementy, wniesione przez jezuitów do szkolnictwa polskiego w XVI wieku / Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce : wybór artykułów. – Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. – S. 25-33.
443. Piechnik L. Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI./ Ludwig Piechnik // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce : wybór artykułów. – Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996. – S. 63-74.
444. Podgórska E. Stefan Truchim (1896–1967) / Ewa Podgórska // Przegląd Historyczno-Oświatowy. – T. 11. – 1968. – S. 325-330.
445. Podgórska E. Stefan Truchim (8.IX.1896 – 20.VIII.1967) / Ewa Podgórska // Ruch Pedagogiczny. – T. 10. – 1968. – nr.1. – S. 118-120.

446. Podręcznik Statystyki Galicji / pod red. dr. T. Pilata. – T. VIII. – Cz. I. – Lwów : Druk. I Związkowa, 1908. – 259 s.
447. Podrecznik statystyki Galicji / pod red. dr. T. Pilata. – T. IX. – Cz. I. –Lwów : Druk. I Związkowa, 1913. – 198 s.
448. Pollak J. Anleitung zum Methode der Redekunst. Zur zweckmäßigen Erleichterung des Humanitäts / J. J. Pollak. – Wien : Verlag von J. G. Heubner, 1825. – 128 s.
449. Projekty reform szkolnictwa ludowego w Galicji u progu autonomii / pod red. Cz. Majoreka. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980. – 255 s.;
450. Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich. / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. – Lwów, 1911. – 83 s.
451. Przepisy, dotyczące egzaminów kwalifikacyjnych do szkół ludowych pospolitych i wydziałowych / Biblioteka dla Nauczycieli Szkół Ludowych. T.12. – Lwów, Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, 1901. – 94 s.
452. Radziszewski B. W sprawie wykładów pedagogiki na Uniwersytecie Lwowskim / Bronisław Radziszewski // Muzeum. – 1887. – S. 68-71.
453. Ribot Th. Z zagadnień psychologii uczuć / Th. Ribot. – Lwów : H. Altenberg, Warszawa : Księgarnia E. Wende i S-ka, 1912. – 216 s.
454. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 29 stycznia 1923 r. w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich // Dziennik Ustaw. – 1923. – Nr. 38. – Poz. 256. – S. 391-393.
455. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach humanistycznych uniwersytetów // Dziennik urzędowy Min. W. R. i O. P. Z r. 1926. – Nr. 8 – Poz. 66. L. 13054–IV–25. – 1426-1430.
456. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 sierpnia 1937 r. o utworzeniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. – Nr.64 z IX 1937. – Poz. 496. – S. 1243-1244.
457. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 30 kwietnia 1933 r. o stowarzyszeniach akademickich // Dziennik Ustaw. – 1933. – Nr. 30. – Poz. 259. – S. 627-632.

458. Schletz A. Stanisław Łempicki (1886–1947) / A. Schletz // Nasza przeszłość. – T. IV. – 1948. – S. 251-278.
459. Semków J. Polityka szkolna władz w poglądach społeczeństwa Galicji (szkoły ludowe w okresie wiceprezydentury Michała Bobrzyńskiego) / Jerzy Semków. – Wrocław : [Państwowe Wydawn. Naukowe, Oddz. Wrocławski], 1973. – 119 s.
460. Skórski A. Euzebiusz Czerkawski – jego życie i działalność pedagogiczna / Aleksander Skórski // Muzeum. – 1898. – S. 3-60.
461. Skórski A. Filozofia jako nauka akademicka / Aleksander Skórski. – Lwów : Drukarnia Władysława Łozińskiego, 1893. – 153 s.
462. Słownik historyków polskich / opr. M. Prosińska-Jackl i E. Fonkowicz . – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1994. – 630 s.
463. Słownik pedagogów polskich / pod red. W. Bobrowskiej-Nowak i D. Dryndy. – Katowice : Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1998. – 243 s.
464. Słownik psychologów polskich / pod red. E. Kosnarewicz, T. Rzepy, R. Stachowskiego. – Poznań : Zakład Historii Myśli Psychologicznej, Instytut Psychologii UAM, 1992. – 235 s.
465. Smołalski A. Osoba i zawód nauczyciela w polskiej myśli pedagogicznej do 1939 roku / Antoni Smołalski. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1983. – 159 s.
466. Smołalski A. Struktura zawodowa nauczycielstwa w Polsce do 1939 roku / Antoni Smołalski. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1996. – 177 s.
467. Smołalski A. Uposażenie nauczycieli w Polsce: zarys historyczny do 1939 r / Antoni Smołalski. – Opole : Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu, 1990. – 117 s.
468. Sośnicki K. Podstawy wychowania państwowego / Kazimierz Sośnicki. – Lwów – Warszawa : Książnica-Atlas, 1930. – 279 s.
469. Sośnicki K. Zasady dydaktyki : Podręcznik dla użytku seminarii nauczycielskich i nauczycieli / Kazimierz Sośnicki. – Lwów : Nakładem wydawnictwa książek szkolnych, 1925. – 159 s.
470. Środka A. Uczeni polscy XIX-XX stulecia / Andrzej Środka. – T. I. – Warszawa : ARIES, 1994. – 550 s.
471. Środka A. Uczeni polscy XIX-XX stulecia / Andrzej Środka. – T. II. – Warszawa: ARIES, 1996. – 582 s.
472. Środka A. Uczeni polscy XIX-XX stulecia / Andrzej Środka. – T. III. – Warszawa : ARIES, 1997. – 622 s.
473. Środka A. Uczeni polscy XIX-XX stulecia / Andrzej Środka. – T. IV. Warszawa: ARIES, 1998. – 632 s.

474. Starzyński S. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego / Stanisław Starzyński. – T. 1. (1894/95–1897/98). – Lwów : Nakł. Senatu akademickiego c. k. Uniwersytetu, 1899. – 265 s.
475. Statut organizacyjny tyczący się ustanowienia Rady szkolnej krajowej w Królewstwie Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Ustawy Krajowe dla Królestw Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem. – N. III. – Lwów : Drukarnia Winiarza, 1867. – 154 s.
476. Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego (1579–1979) / red. K. Mrozowska. – Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1979. – 176 s.
477. Suchodolski B. Stosunek pedagogiki do historii wychowania / Bogdan Suchodolski // Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu 19-22 września 1948 – T. 2. – Z. 1. – Wrocław : Polskie Towarzystwo historyczne, 1948. – S. 67–71.
478. Szmyd K. Bolesław Mańkowski (1852–1921) – prekursor i nauczyciel pedagogiki we Lwowie./ Kazimierz Szmyd. // Znani i nieznani dziewiętnastowiecznego Lwowa: studia i materiały. – T. 2 / red. L. Michalska-Bracha, M. Przeniosło. – Kielce : Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Kochanowskiego, 2009. – S. 79 – 86.
479. Szmyd K. Tworcy nauk o wychowaniu w srodowisku akademickim Lwowa (1860–1939) / Kazimierz Szmyd. – Rzeszow : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. – 530 s.
480. Szocki J. Antoni Knot – historyk oświaty, bibliotekarz, organizator życia naukowego / J. Szocki // Przegląd biblioteczny. – 1982. – Z. 1/2. – S. 24-29.
481. Szocki J. Antoni Knot. Uczony i działacz polityczny SD / J. Szocki // Zeszyty Historyczno-Polityczne Stronnictwa Demokratycznego. – 1983. – Z. 4/39. – S. 33-37.
482. Szulakiewicz W. Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918–1939) : studium historiograficzne / Władysława Szulakiewicz. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2000. – 284 s.
483. Szulakiewicz W. Myśl pedagogiczna Galicji i Królewstwa Polskiego w drugiej połowie XIX wieku / Władysława Szulakiewicz // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata / pod red. A. Mejssnera i J. Wyrozumskiego. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1995. – S. 23-42.

484. Szulakiewicz W. Udział Stanisława Łempickiego w kształtowaniu oblicza naukowego historii wychowania (W piędziesiątą rocznicę śmierci) / Władysława Szulakiewicz // Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy / pod red. T. Gumuły, J. Krasulskiego. S. Majewskiego. – Kielce : Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii i Eksploatacji, 1998. – S. 77-85.
485. Taschenbuch der Wiener K.K. Universität: für das Jahr 1807. – Wien : Gedruckt bei Joseph Gerold, 1807. – 172 s.
486. The Jesuit Ratio Studiorum of 1599. Translated into English, with an Introduction and Explanatory Notes by Allan P. Farrell, S.J. University of Detroit. – Washington : Conference of Major Superiors of Jesuits, 1970. – 134 p.
487. Titchener E. B. Początki psychologji / E. B. Titchener. – Warszawa : Wyd. M. Arcta, 1920. – 267 s.
488. Topolski J. O przedmiocie i metodologii badań regionalnych w zakresie historii oświaty / Jerzy Topolski // Przegląd Historyczno-Oświatowy. – 1981. – Nr. 2. – S. 44-56.
489. Truchim S. Postulaty w zakresie historii szkolnictwa i wychowania w Polsce / Stefan Truchim // Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu 19-22 września 1948 – T. 2. – Z. 1. – Wrocław : Polskie Towarzystwo historyczne, 1948. – S. 79-83.
490. Twardowski K. O czynnościach i wytworach. Kilka uwag z pogranicza psychologii, gramatyki i logiki / Kazimierz Twardowski // Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza r. 1661. – T. II. – Lwow : Nakladem Uniwersytetu Lwowskiego; 1912. – S. 1-33.
491. Twardowski K. O istocie pojęć. Przeklad polski odczytu Uber begriffliche Vorstellungen, dokonany przez autora rozszerzony o Przedmowe. / Kazimierz Twardowski. – Lwów : NakIadem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 1924. – 38 s.
492. Twardowski K. O pojęciu wychowania / Kazimierz Twardowski // Wybór pism psychologicznych i pedagogicznych. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – 490 s. – S. 411-418.
493. Twardowski K. Wyobrażenia i pojęcia / Kazimierz Twardowski. – Lwow : W komisie księgarni H.Altenberga; 1912. – 152 s.

494. Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki / Kazimierz Twardowski. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, 1901. – 224 s.
495. Tyburski W. Etyka i jej zagadnienia w ujeciu Juliana Ochorowicza./ Władysław Tyburski // Etyka. – № 14 . – 1975. – S. 255-267.
496. Tyburski W. Skórski Aleksander / Władysław Tyburski // Polski Słownik Biograficzny. – Tom XXXVIII. – Warszawa – Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1997. – S. 357-359.
497. Tync S. Zygmunt Kukulski / S. Tync // Pamiętnik Literacki. – R. XXXVI. – 1946. – S. 234-240.
498. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1926/1927. – Lwów : Z pierwszej zwiózkowej drukarni, 1926. – 59 s.
499. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929/1930. – Lwów : Z pierwszej zwiózkowej drukarni, 1929. – 52 s.
500. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. – 186 s.
501. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/33. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1932. – 70 s.
502. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1926/1927. – Lwów, 1926. – 59 s.
503. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933/34. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1933. – 77 s.
504. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934/35. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1934. – 76 s.
505. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935/36. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935. – 79 s.
506. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1936/37. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1936. – 82 s.

507. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1937/38. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. – 82 s.
508. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Statut. – Lwów : Z Pierwszej Związkowej Drukarni we Lwowie, 1926. – 26 s.
509. Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w 1 i 2 trzymestrach 1920/21. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1920. – 23 s.
510. Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowem 1919/20. – Lwów : Z I. drukarni związkowej, 1919. – 22 s.
511. Uniwersytet we Lwowie. Program wykładów w roku akademickim 1924/1925. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1924. – 78 s.
512. Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dziennik Ustaw. – 1932. – Nr. 38. – Poz. 389. – S. 639-645.
513. Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. – 1920. – Nr. 72. – Poz. 494. – S. 1277-1294.
514. Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. – 1933. – Nr. 29. – Poz. 247. – S. 594-603.
515. Ustawa z dnia 26 września 1922 r. dotycząca kwalifikacji zawodowych do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich państwowych i prywatnych // Dziennik Ustaw. – 1922. – Nr. 90. – Poz. 828. – S. 1551-1553.
516. Voigt W. M. Źródła spokojności duszy które człowiek w swym własnym umyśle znajduje dla wewnętrznego zaspokojenia myślących ludzi / W. M. Voigt. – Kraków : w Drukarni Akademickiej, 1814. – 36 s.
517. Walasek S. Szkolnictwo średnie ogólnokształcące na ziemiach polskich w latach 1914–1923 / Stefania Walasek. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996. – 260 s.
518. Witkowska E. Stefan Truchim jako historyk wychowania // Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy / pod red. T. Gumuły, J. Krasulskiego. S. Majewskiego. – Kielce. 1998. S.115-121.
519. Witwicki W. Kazimierz Twardowski./ Wladysław Witwicki. // Wiadomości literackie. – 1938. 24 kwietnia. – Nr.18. – S. 1.
520. Witwicki W. Zarys psychologii / Władysław Witwicki. – Lwów : Warszawa : Ksiażnica Atlas, 1928. – 192 s.;
521. Wójcik-Łagan H. Autorzy podręczników szkolnych i dydaktycy historii okresu II Rzeczypospolitej w świetle kart dokumentacyj-

nych (komunikat) // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej: materiały konferencji naukowych w Cedzynie i Białymstoku w 1986 i 1987. Cz. 2 / pod red. J. Maternickiego. – Warszawa : Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, 1987. – S. 348-370.
522. Wolczanski J. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1939) / Józef Wolczanski. – Kraków : [b.w.], 2002. – 675 s.
523. Wołoszyn S. Bogdan Suchodolski jako historyk myśli pedagogicznej (projekt badawczy) / Stefan Wołoszyn // Przegląd Historyczno-Oświatowy. – 1996. – Nr. 3–4. – S. 123-137.
524. Wołoszyn S. Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku: próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym / Stefan Wołoszyn. – Kielce : Strzelec, 1998. – 280 s.
525. Wołoszyn S. Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba zarysu encyklopedycznego / Stefan Wołoszyn. – Warszawa : Instytut Badań Edukacyjnych, 1997. – 134 s.
526. Wroczyński R. Dzieje oświaty polskiej 1795–1945 / Ryszard Wroczyński. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Nauk, 1980. – 374 s.
527. Wspomnienie przez Maussa czytane 11. listopada 1817 w Liceum w przekładzie polskim zamieścił Pamiętnik lwowski z r. 1818. – T. I. – S. 51- 69.
528. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1933). – Lwów : Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, 1934. – 160 s.
529. Zbiór najważniejszych okólników i rozporządzeń zasadniczych C. K. Krajowej Rady Szkolnej, wydanych od jej ukonstytuowania się do podwładnych jej nadzorów szkolnych, w sprawach szkół ludowych. – Lwów : Z drukarni Władysława Łozińskiego, 1888. – 388 s.
530. Zbiór ustaw i najważniejszych rozporządzeń w sprawie szkolnictwa ludowego obejmujący ustawy szkolne z dnia 2. lutego 1885 / red. Paweł Skwarczyński. – Lwów : Seyfarth i Czajkowski, 1885. – 294 s.
531. Zbiór ustaw krajowych obowiązujących w zakresie spraw szkolnictwa ludowego w Królewstwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim / red. B. Baranowski. – Lwów : Z drukarni Władysława Łozińskiego, 1895. – 86 s.

532. Ziemnowicz M. Problemy wychowania współczesnego / Mieczysław Ziemnowicz. – Warszawa – Kraków : Wydawnictwo J. Mortkowicza, 1930. – 284 s.
533. Ziemnowicz M. Rodzina a wychowanie państwowe / Mieczysław Ziemnowicz. – Lwów – Warszawa : Książnica–Atlas, 1932. – 39 s.
534. Ziemnowicz M. Wychowanie narodowe czy państwowe i jego istota / Mieczysław Ziemnowicz. – Kraków : Nakład Szkoły Ekonomiczno-Handlowej, 1931. – 24 s.
535. Ziller, Tuiskon // Podręczna Enczklopedja Pedagogiczna / pod red. dr. F. Kierskiego. T. I–II. – T. II. N–Z. – Lwów – Warszawa : Księżnica Polska, 1925. – 670 s.

Наукове видання

ГЕРЦЮК Дмитро
ЛЕЩАК Теодор

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА І НАУКА У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1812-1939)

Монографія

Редактор *Руслана Спринь*
Комп'ютерне верстання *Наталії Лобач*
Обкладинка *Василя Рогана*

Формат 60х84/16.
Умовн. друк. арк. Тираж прим. Зам.
Видавець та виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.